

Міністерство освіти і науки України

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

Юридичний інститут

Навчально-наукова лабораторія дослідження
проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю
НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка
В.В.Сташиса НАПрН України

Івано-Франківський обласний осередок Асоціації
кримінального права України

Матеріали Міжнародної науково-
практичної Інтернет-конференції

**«Політика в
сфері боротьби зі
злочинністю»**

11 - 16 березня 2014 року

Івано-Франківськ, 2014

ББК 67.9(4УКР)

М34

Редакційна колегія:

Борисов В.І. - академік НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України, професор кафедри кримінального права № 1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор

Фріс П.Л. - Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника, академік АНВШУ України доктор юридичних наук, професор;

Микитин Ю.І. - заступник директора Юридичного інституту імені В. Стефаника, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Загурський О.Б. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника;

Козич І.В. - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника

М34 Матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції "Політика в сфері боротьби зі злочинністю" [Текст]. - Івано-Франківськ, 2014. - 341 с.

В збірнику розміщені матеріали 2-ї інтернет-конференції "Політика в сфері боротьби зі злочинністю", проведеної 11-16 березня 2014 року спільно Навчально-науковою лабораторією дослідження проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України і Івано-Франківським обласним осередком Асоціації кримінального права України. Конференція традиційно присвячена проблемам політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні і організована в рамках виконання наукової теми, що розробляється кафедрою кримінального права.

Матеріали збірника можуть бути використані в науково-дослідній та видавничій діяльності

ББК 67.9(4УКР)

© Навчально-наукова лабораторія дослідження проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В.В. Сташиса НАПрН України, 2014

ВСТУПНЕ СЛОВО

Борисов В.І.

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України, директор, д.ю.н., професор,
академік Національної академії правових наук
України*

Фіріс П. Л.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, завідувач кафедри
кримінального права, д.ю.н., професор*

ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Політика виражає функції держави щодо керівництва зовнішніми і внутрішніми сферами та напрямками суспільного життя. Важливою складовою внутрішньої політики є боротьба зі злочинністю, що покликана знизити її рівень та забезпечити стан, який відповідає потребам захисту суспільства від злочинів. Державна політика боротьби зі злочинністю складається зі стратегічних напрямів, характерні риси яких зумовлені завданнями, предметом та методами досягнення необхідних для суспільства результатів. Такими напрямками (підсистемами) є: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінально-виконавча та кримінологічна політики. У цьому достатньо широкому комплексі провідне місце належить кримінально-правовій політиці, оскільки саме вона, визначаючи межі злочинного у суспільстві, формулює зміст державної політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Оцінюючи розвиток сучасної наукової думки в Україні з питань державної політики у сфері боротьби зі злочинністю у цілому та кримінально-правової політики зокрема, слід зазначити, що, незважаючи на значну кількість праць, присвячених цій проблемі, довгий час фактично були відсутні її комплексні монографічні вирішення. На теперішній час позитивно оцінити стан вирішення цього питання у цілому також не є можливим. За більше ніж 20 років незалежності в Україні не було вироблено національної доктрини та концепції боротьби зі злочинністю, так само як і кримінально-правової доктрини з відповідною їй концепцією.

Не було розроблено та затверджено цілісної стратегії кримінально-правового впливу на злочинність. Фактично в абсолютній більшості вирішувались (і то не завжди на підставі науково обґрунтованих пропозицій) лише окремі питання (певні з яких були дійсно важливі), що часто призводило до змін у законодавстві про кримінальну відповідальність як необхідних, так і невинуватих (причому останніх було значно більше).

За даними науковців Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого за період з вересня 2001 р. по травень 2013 р. загальна кількість змін і доповнень до Кримінального кодексу України склала фантастичну цифру – 432. При цьому в 59 статей зміни вносились двічі, в 30 статей – тричі, в 5 статей – чотири рази, в 2 статті – п'ять разів, і в 1 статтю – шість разів. КК було доповнено 63 новими статтями, причому 7 з них на час наведеного аналізу було вже виключено з КК, а ще 13 нових статей зазнали змін.

Із 447 статей, які були в КК на момент його прийняття у 2001 р., 209 статей (47%) станом на травень 2013 р. було змінено. Фактично в середньому щомісячно зміни та доповнення вносилися приблизно в 3 статті КК. Цей процес триває й на сьогодні. Таке становище багато в чому викликано саме відсутністю цілісної концепції кримінально-правової політики в країні, в тому числі стратегії розвитку національного кримінального права.

В українській кримінально-правовій теорії фактично не існує суперечностей стосовно розуміння змісту кримінально-правової політики. Вона визначається як основний системоутворюючий елемент політики держави у сфері боротьби зі злочинністю. *Кримінально-правова політика розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі її впливу на злочинність, виробляє засоби їх досягнення і виражається в нормах законодавства про кримінальну відповідальність, практиці їх застосування, рішеннях офіційного тлумачення Конституційним Судом України кримінально-правових норм, постановках Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з питань застосування спеціалізованими судами законодавства про кримінальну відповідальність, судових рішеннях Верховного Суду України з приводу неоднакового застосування норм матеріального права.*

Напрями кримінально-правової політики визначаються на підставі об'єктів кримінально-правової охорони, згрупованих за видами та систематизованих залежно від рівня їх значимості для суспільства.

Таким чином, можуть бути виділені: кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки; кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами проти життя та здоров'я особи; кримінально-правова політика у сфері боротьби зі злочинами проти виборчих, трудових, та інших особистих прав і свобод людини і громадянина та ін. Зазначені напрями – це, так би мовити, основні складові кримінально-правової політики, всередині яких існує більш детальна диференціація. Разом із тим конкретні негативні прояви, що набувають небезпечної поширеності у суспільстві, час від часу висувують «на перший план» кримінально-правової політики ті чи інші актуальні проблеми, які потребують оперативного законодавчого та правозастосовчого вирішення. Так, Україна перша серед республік колишнього СРСР як пріоритетний вектор кримінально-правової політики визначила боротьбу з торгівлею людьми, а пізніше – з відмиванням (легалізацією) коштів, здобутих злочинним шляхом, та ін.

Рівневий аналіз кримінально-правової політики дає підстави виділяти *доктринальний, програмний, законодавчий, правозастосовний, правовиконавчий та науковий рівні*¹.

Українська кримінально-правова політика найтіснішим чином пов'язана з кримінальним правом, яке займає домінуюче становище у внутрішній політиці, яку проводить держава у боротьбі зі злочинністю.

Кримінальне право являє собою більш-менш усталене правове явище, особливо стосовно додержання принципів та правил застосування значної кількості положень його Загальної частини. На відміну від кримінального права, кримінально-правова політика – явище рухоме, вона більш гостро реагує на соціальні процеси та відносно швидко піддається змінам залежно від курсу політичного життя країни. Водночас кримінальне право являє собою інструмент кримінально-правової політики.

Зміст кримінально-правової політики визначається тими завданнями, які стоять перед даним напрямом політики у сфері боротьби зі злочинністю.

Змістовну сторону – *предмет* кримінально-правової політики – утворюють такі складові: 1) основні принципи кримінально-правового впливу на злочинність; 2) встановлення кола суспільно небезпечних

¹ Про це див. детальніше: Борисов В. І., Фріс П. Л. Поняття кримінально-правової політики // Правова доктрина України: у 5 т. – Т. 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргареева та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х.: Право, 2013. – С. 56-71.

діянь, що визнаються злочинними (криміналізація), і виключення тих або інших діянь із числа злочинів (декриміналізація); 3) встановлення характеру караності суспільно небезпечних діянь (пеналізація) та умов звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, зниження покарання нижче межі, передбаченої нормою закону про кримінальну відповідальність, або заміни більш суворих його видів менш суворими (депеналізація); 4) визначення альтернативних покаранню заходів кримінально-правового характеру (замінюючих заходів), а також заходів, які застосовуються разом із покаранням (підкріплюючих заходів); 5) тлумачення законодавства в галузі боротьби зі злочинністю з метою з'ясування й роз'яснення його точного значення; 6) діяльність правоохоронних органів щодо застосування норм та інститутів законодавства про кримінальну відповідальність, з'ясування їх ефективності; 7) визначення шляхів підвищення ефективності впливу кримінально-правових заходів на правосвідомість населення (правове виховання).

Головним, основним у змісті кримінально-правової політики є усвідомлення потреб суспільства в кримінально-правовій охороні суспільних відносин, які мають загальноціннісне значення. Це потребує виявлення тих вкрай негативних соціальних явищ, що спричиняють або можуть спричинити у своєму конкретному прояві істотну шкоду фізичній або юридичній особі, суспільству чи державі. Боротьба з такими явищами обумовлює необхідність встановлення та вжиття відповідних заходів кримінально-правового реагування.

Завдання кримінально-правової політики визначаються її цілями, які можуть бути диференційовані на матеріальні та юридичні. Матеріальні цілі адресуються до неправової складової суспільних відносин і можуть мати економічний, ідеологічний та інший характер. Можливі різноманітні комбінації вказаних цілей.

Система юридичних *цілей*, у свою чергу, може бути структурована в такому порядку: зниження рівня злочинності в країні; прийняття під кримінально-правову охорону найважливіших суспільних відносин, які мають загальноціннісне значення; притягнення до відповідальності всіх осіб, які вчинили порушення кримінально-правових заборон і не користуються правом на звільнення від кримінальної відповідальності; звільнення від кримінальної відповідальності максимально можливого кола осіб, притягнення до відповідальності яких не може вважатися відповідним заходом, виходячи з мети спеціальної превенції; призначення покарання, яке відповідає ступеню тяжкості вчиненого злочину, особі винного та обставинам, що пом'якшують та обтяжують покарання;

вжиття інших заходів кримінально-правового характеру, пов'язаних з учиненням особою суспільно небезпечного діяння, передбаченого КК; запобігання злочинам (загальна та спеціальна превенція) на підставі здійснення максимального впливу на осіб з нестійкою морально-правовою установкою; формування правосвідомості (правового виховання) громадян.

Перед кримінально-правовою політикою стоїть комплекс завдань, вирішення яких створює передумови для успішної діяльності всієї системи боротьби зі злочинністю і досягнення зазначених цілей. Вказані завдання перебувають у таких сферах: визначення загальних засад кримінальної відповідальності та покарання; запобігання злочинам методами кримінально-правового впливу (загальна й спеціальна превенція); взаємодії з іншими елементами (складовими) політики у сфері боротьби зі злочинністю.

В основі кримінально-правової політики перебувають її *методи*, які поділяються на *основні та приватні* [2, с. 18-21; 3, с. 71; 4] та диференціюються залежно від сфери своєї дії.

Основні методи діють щодо всіх видів суспільно небезпечної поведінки і всіх осіб, які підпадають під ознаки суб'єкта злочину. Завдяки ним визначаються межі злочинного і відповідні заходи кримінально-правового впливу, тобто вони охоплюють основні параметри кримінально-правової політики держави. Ними є *криміналізація (декриміналізація)* та *пеналізація (депеналізація)*.

Приватні методи діють на індивідуальному рівні і не визначають кримінально-правову політику у цілому. До цих методів відносяться: інститут обмеження сфери дії закону про кримінальну відповідальність; інститут звільнення від кримінальної відповідальності; інституту звільнення від відбування покарання та ін.

Від науково обґрунтованого співвідношення основних методів кримінально-правової політики у поєднанні з практикою застосування закону про кримінальну відповідальність залежить ефективність кримінально-правової політики, досягнення якої є основною метою всієї політики держави у сфері боротьби зі злочинністю.

Підсумовуючи викладене, слід ще раз підкреслити, що кримінально-правова політика являє собою системоутворюючий елемент усієї політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, визначає засоби їх досягнення.

1. Борисов В. І. *Поняття кримінально-правової політики* / В. І. Борисов, П. Л. Фріс // *Правова доктрина України: у 5 т. – Т. 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку* / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. С. Батиргарєєва та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. – Х.: Право, 2013. – С. 56-71.
2. Фріс П. Л., Козич І.В. *Про методи політики в сфері боротьби зі злочинністю* / П. Л. Фріс, І. В. Козич // *Особливості формування законодавства України на сучасному етапі державотворення: матеріали наук.-практ. конф., 14 берез. 2013 р.* – Івано-Франківськ, 2013. – С. 18-21.
3. Лопашенко Н. А. *Основы уголовно-правового воздействия: уголовное право, уголовный закон, уголовно-правовая политика* / Н. А. Лопашенко. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2004. – 339 с.
4. Епифанова Е. В. *Концепция уголовно-правовой политики* / Е. В. Епифанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-400738.html>. – Заголовок з екрана.

ДОКТРИНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Батиргареєва В.С.

*НДІ ВПЗ імені академіка В.В. Сташиса НАПрН
України, заступник директора з наукової
роботи, доктор юридичних наук, старший
науковий співробітник*

ЦІЛІ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ У СИСТЕМІ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Чільне місце у системі запобігання злочинності Україні згодом має відводитися такому засобу кримінально-правового впливу, передбаченому нормами кримінального та кримінально-процесуального права, як спеціальна конфіскація майна. У зв'язку із цим уявляється корисним розглянути запобіжний ефект, яким вирізняється спеціальна конфіскація та який входить до кола інтересів кримінологічної науки.

Метою спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності є, по-перше, упередження продовження у майбутньому тією чи іншою особою злочинної діяльності (принаймні запобігання вчиненню повторних злочинів); по-друге, відновлення соціальної справедливості шляхом, зокрема, вилучення в особи, винної у вчиненні злочину, грошей, цінностей, іншого майна, що були предметом кримінального правопорушення або які перетворені на будь-яке майно (іншими словами, доходів від майна, здобутого злочинним шляхом); по-третє, відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, спричинених власнику (законному володільцю). При цьому слід відмітити, що нерідко застосування спеціальної конфіскації переслідує одразу кілька цілей – відшкодування потерпілому завданих збитків та відновлення соціальної справедливості, запобігання продовженню злочинної діяльності та усунення заподіяної шкоди або всі разом.

Як зазначається у спеціальній літературі, очевидною є запобіжна роль конфіскації майна, але не як зупиняючого чинника побоювання покарання, а як заходу, безпосередньо спрямованого на позбавлення можливості використання злочинцем незаконно отриманих засобів для вчинення нових злочинів [1, С. 96]. Разом із тим дієвий запобіжний ефект має конфіскація знарядь, засобів, обладнання та ін., спеціально пристосованих для вчинення злочину, або тих із них, що володіючи не-

обхідними споживчими якостями, полегшили його вчинення. Йдеться, наприклад, про випадки конфіскації наявних у сучасного криміналітету різних видів зброї, спеціальної технічної апаратури, призначеної для стеження за потерпілим, так званого злодійського інвентарю, виготовлення якого потребує певних знань та вмінь, різноманітних засобів браконьєрства, технічних механізмів та машин для незаконного видобування корисних копалин або зняття поверхового шару землі тощо). Таким чином, шляхом застосування такого засобу, як спеціальна конфіскація, усуваються умови, що сприяють вчиненню нових або продовженню розпочатих злочинів з боку певних осіб, тим самим досягається завдання запобігання злочинам. Причому у даному разі це запобігання має характер *спеціальної* превенції, звернутої до конкретно визначеного кола осіб, які вже порушили межу кримінального закону. Але ж норми права про спеціальну конфіскацію так само виконують роль *загальної* превенції злочинності, оскільки існуючі нормативні положення сповіщають, попереджають невизначене коло осіб про можливість позбавлення потенціально-злочинців грошей, цінностей, іншого майна, здобутого, прикладом, у результаті вчинення злочинного діяння, навіть якщо таке майно буде долучено до майна, набутого у законний спосіб, або про можливість стягнення відповідної грошової суми у порядку спеціальної конфіскації, якщо воно (мається на увазі майно) буде витрачено, відчужено та ін. Це саме можна стверджувати й щодо випадків спеціальної конфіскації грошей, цінностей та іншого майна, що призначалося (використовувалося) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та (або) матеріального забезпечення злочину або винагороди за його вчинення.

Уявляється, що в цілому норми про спеціальну конфіскацію доцільно означити як норми права із прямим превентивним ефектом загально-го та спеціального характеру, законність застосування яких «безспірно, підвищує популярність у суспільстві кримінальних законів, що дозволяють державі розраховувати на їх запобіжний ефект» [1, С. 96].

Відновлювання соціальної справедливості, якої прагнуть досягти під час застосування спеціальної конфіскації, на наш погляд, слід розцінювати в якості важливішого завдання вжиття запобіжних заходів, покликаних стримувати злочинність. Таке відновлення справедливості здійснюється стосовно як суспільства в цілому, так й щодо потерпілого зокрема, чим відновлюється порушений стан безпеки і спокою соціуму. Причому відновлення має бути «пропорційним» як характеру й ступеню суспільної небезпечності злочину, обставинам його здійснення, так

і особі злочинця. Відновлення соціальної справедливості за допомогою спеціальної конфіскації передбачає, з одного боку, можливість відшкодування спричиненої шкоди, а з другого, необхідність дотримання певних меж поновлення цієї справедливості. Тобто позбавлення або обмеження прав і свобод винних при застосуванні спеціальної конфіскації мають бути співрозмірними тим позбавленням та стражданням, яких зазнали потерпілі внаслідок вчинення злочину. У протилежному разі цей запобіжний захід виявлятиметься неефективним, оскільки порушення цієї співрозмірності у бік збільшення обсягу обмежень, завдання винному надмірних позбавлень, сприйматиметься ним як порушення принципу законності, балансу цієї справедливості, а так само сприятиме культивуванню у нього почуття озлобленості, негуманності до нього та ін.

Спробуємо пояснити цю тезу на гіпотетичному прикладі. Наприклад, людина, в якій основним засобом заробітку є автомобіль, що він використовує для перевезень людей або будь-яких товарів, погоджується вчинити контрабанду, передбачену ст. 201 КК. Як засіб учинення кримінального правопорушення автомобіль, безумовно, підлягає спеціальній конфіскації. Або, прикладом, екскаватор, який винна особа зазвичай використовує для здійснення будь-яких законних робіт, що є основним джерелом існування для цієї особи та її родини, одного разу вирішує здійснити його експлуатацію під час незаконного видобування корисної копалини – піску, що заборонено ст. 240 КК. Як автомобіль, так й екскаватор, будучи засобами вчинення кримінальних правопорушень, безумовно, підлягають спеціальній конфіскації. Однак у цьому разі небезпідставними уявляються запитання: чи відповідають межі соціальної справедливості, що відновлюється за допомогою застосування спеціальної конфіскації, тим обмеженням й позбавленнями, якими супроводжуватиметься подальше життя не лише для самого винного, а й можливо для інших осіб, відповідальність за долю яких несе останній; чи не призведе такий захід у майбутньому до ускладнення процесів пристосування близьких та рідних винному осіб до життя у сучасних непростих економічних умовах; чи не буде порушений баланс між необхідністю вживання даного заходу та надмірністю наслідків від його вживання? Вочевидь, відповіді на ці запитання у будь-якому разі мають зняти проблему додаткового карального тягарю не лише стосовно винного, а й щодо інших осіб, права яких можуть бути так чи інакше обмежені.

Ще один важливий аспект спеціальної конфіскації у системі заходів запобігання злочинності, як зазначено вище, вбачається у відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди, спричинених влас-

нику (законному володільцю). Хоча цей засіб фактично застосовується на етапі посткримінальної поведінки винного, але, з одного боку, повернення грошей, цінностей та іншого майна потерпілому або особі, матеріальні цінності якої використовувалися без її відому про їх незаконне використання, відповідає загальним уявленням про справедливість, усуває дисбаланс у майновій сфері, який створюється внаслідок позбавлення або «запозичення» певного майна винним, а з другого боку, попу-тно усуваються умови подальшої віктимізації людини, оскільки потерпання від злочину одного разу змушує її бути більш обачною, щоб уникнути подібної ситуації вдруге, втретє.

Особливістю спеціальної конфіскації є й те, що відшкодування потерпілому завданого збитку можливе і за рахунок застосування спеціальної конфіскації до третіх осіб, які безпосередньо не приймали участь у вчиненні злочину, але у будь-який спосіб отримали прибуток від злочинної діяльності (у виді грошей, цінностей, іншого майна), наприклад, як родичі та близькі винного, його право-наступники тощо, при умові, що вони знали або мали б знати про джерело походження цього майна. Таким чином, запобіжний ефект спеціальної конфіскації може поширюватися на певне коло осіб, які у той чи інший спосіб пов'язані із майном злочинного походження, що потребує від них уважного ставлення до джерела походження майна. Завдяки законодавчому закріпленню такої можливості максимально забезпечуються у тому числі й інтереси відновлення майнової сфери потерпілих осіб.

1. Канубриков В.А. Принцип законности и конфискация имущества как средство предупреждения преступлений // Грамота. – 2011. – № 6 (12): в 3-х ч. Ч. 1. – С. 95-97.

Денисов С.Ф.

*Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
професор кафедри кримінального права, доктор
юридичних наук, професор*

ПОТЕНЦІАЛ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

З часів здобуття Україною державної незалежності дослідники та практики в галузі кримінального права та кримінології мають можливість спостерігати, поруч із загальною тенденцією зростання злочинності, значне її омолодження. Процес первинного накопичення капіталу,

виникнення реальної соціальної нерівності та внутрішніх протиріч в розгортанні ринкових реформ, а також посилення культурно-ідеологічного та інформаційного „бомбардування” свідомості молодих людей образами та сюжетами злочинності через ЗМІ призвів до загострення і пікових „сплесків” у вчиненні різних видів злочинів представниками підліткової та молодіжно-працюючої вікових груп. Враховуючи притаманну цим групам соціальну та психологічну нестійкість, піддатливість до різних форм наслідування, зараження, навіювання на фоні значного зубожіння середнього і нижчого класів, загального погіршення соціально-економічної ситуації та політичної нестабільності в Україні, працівникам правоохоронних органів та суду все частіше доводиться стикатись із низькою звичних кримінально-правових засобів превенції злочинів неповнолітніх [1; 2; 3; 4; 5].

За звітами Міністерства внутрішніх справ України та Державної судової адміністрації України кількість справ, що перебували у провадженні про злочини, вчинені неповнолітніми є непомірно високою (відповідні статистичні дані про злочинність в Україні надаються Державною судовою адміністрацією України (форми №№ 6-9). Зокрема, викликає занепокоєння те, що 6577 осіб засуджено за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, а саме: умисне вбивство – 90; умисне тяжке тілесне ушкодження – 134; зґвалтування – 46; розбій – 391; грабіж – 1342. Непоодинокими є випадки вчинення й інших злочинів, наприклад, у 2012р. неповнолітніми вчинено 6802 крадіжки та 386 випадків хуліганства.

Система притягнення до кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні багато в чому зберігає архаїзми радянських часів: в кримінальному процесі зберігаються ознаки слідчо-каральної спрямованості, на стадії виконання покарань спостерігається дві крайнощі: доволі ліберальне ставлення при вчиненні неповнолітнім незначних злочинів та судово-слідчий „реванш” при повторних або більш тяжких за ступенем суспільної небезпеки злочинних діянь тими ж підлітками, тобто, за наявності рецидивів. Одночасно, до альтернативних видів покарань засуджується щороку незначна частина неповнолітніх.

Зростання злочинності серед неповнолітніх знаходиться в певній залежності від росту організованої злочинності, групової та рецидивної злочинності. Боротьба із злочинністю та іншими правопорушеннями органічно включає в якості складової частини охорону підростаючого покоління від шкідливих впливів, у тому числі організованої злочинності, одного з найскладніших понять сучасної юриспруденції. Її темпи

стрімко зростають, вона підсилюється, міцніє, охоплюючи своїми па-зурами все більш широкі сфери життя. За статистичними даними про злочинність в Україні наданими Державною судовою адміністрацією України 6342 неповнолітніх вчинили злочинні дії у групі, а 9 – у складі організованих злочинних груп чи злочинних організацій. Треба вказати, що соціальне середовище організованої злочинності значно розширило-ся за рахунок тієї частини законослухняного населення, яка виявилася через соціально-економічну кризу невикористаною в позитивних сфе-рах життєдіяльності суспільства й змушена була долучатися до діяль-ності вже існуючих злочинних співтовариств або поєднуватися в них для адаптації до умов, що ускладнилися, через злочинну поведінку [6].

Одним із ефективних засобів протидії злочинності неповнолітніх є кримінально-правові норми, що встановлюють відповідальність дорос-лих за втягнення неповнолітніх в антисоціальну діяльність. Нормаль-ний духовний і моральний розвиток неповнолітніх є об'єктом, який захищається кримінальним законом. Особливості психологічної харак-теристики неповнолітніх і брак життєвого досвіду, прагнення здаватися дорослими, незакінченість формування звички стримуватися, всебічно оцінювати ситуацію обумовлюють їх піддатливість до дій дорослих пра-вопорушників і, зрозуміло, необхідність особливого захисту.

Кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за втягнення неповнолітніх, спрямовані передусім на охорону морального розвитку дітей, на захист їх прав і законних інтересів. Ці норми мають свої особливості, які притаманні лише їм і які важливі для застосування на практиці правоохоронними органами. Особливості стосуються віку неповнолітніх і віку дорослих, які вчиняють злочини щодо неповноліт-ніх, умислу дорослих щодо неповнолітніх, яких вони втягують, особли-востей застосування покарання до осіб, визнаних винними у втягненні неповнолітніх. Особливості застосування кримінально-процесуальних норм стосується, в першу чергу, правового становища неповнолітніх, втягнутих в антигромадську діяльність, а також профілактичної діяль-ності правоохоронних органів. Як не прикро, дорослі стоять майже за кожним другим злочином, вчиненим підлітком. Зокрема, у 2011 р. 3061 злочин вчинено за участю дорослих; засуджено 982 дорослих особи за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність (ст. 304 КК України).

Як відомо, сім'я є і залишається однією з вищих моральних ціннос-тей суспільства, оскільки саме сімейні відносини впливають на соціалізацію, формування, виховання, розвиток кожного нового покоління. Крім того, сім'я виступає найважливішим фактором запобігання зло-

чинів серед неповнолітніх. Треба вказати, кількість неповнолітніх, які вчинили злочини, дає певні підстави говорити про неефективність сімейного виховання, хоча в останні роки законодавець прискіпливо ставиться до відповідальності дорослих за виховання дітей та вживає певні заходи, спрямовані на підтримку сім'ї [7; 8; 9].

Разом з тим, правильне виховання – виховання, що відповідає вимогам моралі. Саме тому, при втягненні у злочинну та іншу антигромадську діяльність знижується ефективність зусиль, спрямованих на виховання підлітка в дусі моральних принципів, формується і посилюється моральна деформація особистості. В принципі, дорослий, що втягує неповнолітнього у нові епізоди злочинної діяльності, проституцію, жебрацтво, посилює деформацію особистості неповнолітнього, який під впливом дорослого вчиняє ще один чи кілька злочинів. Під час спілкування з втягувачем відбувається розлад психіки і моралі підлітка чи дитини, формування установки на ігнорування вимоги закону про заборону вчиняти злочин. Без сумніву, глибина такого морального впливу залежить від багатьох факторів: початкових моральних якостей неповнолітнього, тривалості злочинного впливу, методів психічного та фізичного впливу тощо. Але кінцевим підсумком втягнення неповнолітнього в антигромадську діяльність є накопичений підлітком негативний досвід, який у подальшому обов'язково впливатиме на вибір ним способу самоствердження. Він стає внутрішньо готовим до відхилень своєї поведінки від встановлених у суспільстві норм; сила для протистояння негативній ситуації відсутня, і достатньо лише поштовху, щоб вчинити антисоціальні, аморальні дії.

Підсумовуючи наведене, можна зробити висновок про необхідність правового захисту неповнолітніх, у тому числі й кримінально-правовими засобами. Реальна ситуація в країні в умовах несприятливого впливу факторів соціальної та біологічної екології зумовлює зростання небезпечних для молодого покоління і суспільства в цілому явищ: ранньої алкоголізації і наркоманії, омолодження злочинності, безпритульності, особливо серед неповнолітніх тощо. На даному етапі на державному рівні визнані суттєвість та масштабність завдань щодо охорони життя і здоров'я дітей та молоді, попередження негативних проявів у їх середовищі, сформовано у зв'язку з цим окремий напрям державної політики.

Поряд з цим сьогодні неефективною видається робота з відродження ролі сімейного виховання, створення нових центрів організованого дозвілля для неповнолітніх, наповнення їх соціально корисним змістом, своєчасного виявлення й нейтралізації кримінальних груп, особливо за

участю дорослих. З урахуванням того, що переважна більшість молодих злочинців є особами чоловічої статі доцільним видається звернення до військово-патріотичного виховання, яке, як вбачається, перебуває у за-непаді.

Серед найвагоміших прорахунків є відсутність формування моральності, особливо на початковій стадії, у сім'ї. Оптимізація сімейного виховання як фактор профілактики, є не що інше, як ступінь реалізованості позитивних можливостей, що містяться в конкретному типі сімейних відносин.

1. *Голіна В.В., Смельянов В.П., Головкін Б.М., Батиргареева В.С. Кримінологічна характеристика корисливо-насильницької злочинності неповнолітніх та особливості попередження її у великому місті / В.В.Голіна, В.П. Смельянов, Б.М. Головкін, В.С. Батиргареева // Питання боротьби зі злочинністю: Зб. наук. праць. Вип. 11 / Ред. кол.: Ю.В. Баулін (голов. ред.) та ін. – Х.: Вид-во вид-во «Кроссрод», 2006. – С. 3-22.*
2. *Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / А. П. Закалюк. – У 3-х кн.: Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання окремих видів злочинів. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – 712 с.*
3. *Шакун В.І. Урбанізація і злочинність: Монографія. – К.: УАВС, 1996. – 256 с.*
4. *Шакун В.І. Суспільство і злочинність. – К.: Атіка, 2003. – 784 с.*
5. *Яницька Н.В. Сучасні тенденції злочинності серед молоді // Право України. – 1998. – № 12. – С. 86-89;*
6. *Пісоцька Н.М. Рецидивна злочинність молоді та її попередження : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н.М. Пісоцька. – К., 2001 – 20 с.*
7. *Концепція державної сімейної політики. Схвалена постановою ВРУ від 17 вересня 1999р. № 1063 – XIV// ЮВУ. – 1999. – 14-20 жовтня.*
8. *Декларація „Про загальні засади державної політики України стосовно сім'ї та жінок” схвалено постановою ВРУ від 5 березня 1999р. № 475 –XII // Відомості Верховної Ради України . – 1999.- № 17.- ст. 129.*
9. *Рекомендації парламентських слухань „Демографічна криза в Україні і її причини та наслідки” Схвалено постановою ВРУ від 5 червня 2003 р. № 940-IV // Відомості Верховної Ради України.- 2003 .- № 46, ст. 370.*

Денисова Т. А.

*Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету,
проректор з науково-педагогічної роботи
університету – директор інституту, доктор
юридичних наук, професор*

Доробалюк О. П.

*Державна пенітенціарна служба України в
Одеській області, начальник управління*

ПРОФЕСІЙНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ

I. Стан проблеми. Стратегія реформування та удосконалення діяльності Державної пенітенціарної служби України (надалі – ДПтС), як і усієї кримінально-виконавчої системи (надалі – КВС) може бути здійснена лише за наявності відповідних кадрів. Проте, вища освіта, незалежно від того в яких вузах вона здійснюється, готує недостатньо компетентних спеціалістів для ДПтС, оскільки здійснюється переважно на загальній основі, а повинна, окрім того, здійснюватись на логічній основі та підходах, з урахуванням специфіки служби.

Як відомо, до персоналу ДПтС, належать особи рядового і начальницького складу, спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами. При виконанні посадових обов'язків, персонал повинен забезпечувати правопорядок, дотримання прав людини, безпеку засуджених та взятих під варту, припиняти адміністративні правопорушення, запобігати вчиненню злочинів, забезпечувати охорону, ізоляцію та нагляд за засудженими та особами взятими під варту, виявляти, припиняти та розкривати злочини, вчинені в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах, брати участь у подібних заходах. Як бачимо, персонал кримінально-виконавчої служби, не залежно від того, чим він займається, виконує службу особливого роду, що є важливою суспільно значущою діяльністю, а тому і вища освіта для цих осіб набуває неабиякого значення. Нажаль, в навчальних планах жодним чином не відображена специфіка роботи в органах кримінально-виконавчої системи. ОКХ та ОПП лише фрагментарно торкаються цих питань. Найважче те, що практично відсутній професіональний професорсько-викладацький якісний склад, особливо

з таких напрямів, як інженерно-технічні, економічні, психолого-педагогічні тощо. Мова йде не просто про викладачів економістів, психологів, педагогів, юристів, а про тих, які б були обізнані із особливостями кримінально-виконавчої системи та особами, які відбувають покарання. В текстах підручників, навчальних посібників та інших літературних джерелах (не тільки з юриспруденції, а й психології, педагогіки, соціології, економічних дисциплін тощо) також такі знання практично не відшукати.

2. Концептуальні стандарти якості вищої юридичної освіти для пенітенціарної служби. Професійні стандарти та професійне найменування і застосування у подальшому багатofункціональної діяльності співробітника кримінально-виконавчої системи передбачає, в першу чергу, його якісну теоретичну підготовку. Вже неодноразово зазначалось, що окрім юридичної освіти, варто передбачити підготовку й інших спеціалістів [1].

Професійний стандарт застосовується для: встановлення і підтримки однотипних вимог до змісту, умов діяльності освіти та подальшого працевлаштування випускників; проведення оцінки якості отриманої кваліфікації; розробки кваліфікованих планів, програм, характеристик тощо; розробки та впровадження навчально-методичних і інших матеріалів по окремих галузях знань; застосування характеристик діяльності з урахуванням специфіки працевикористання, де кожна діяльність підлягає спеціальному регулюванню. Виходячи з цього, найважливішим елементом професійних якостей для кожного співробітника кримінально-виконавчої установи (надалі – КВУ) є добрі знання кримінального, кримінально-виконавчого та кримінально-процесуального законодавства. Працівники КВУ повинні бути морально і психологічно готові дотримуватись законів, мати навички та вміння застосовувати їх у своїй практичній діяльності. Дані якості вкрай необхідні для успішної реалізації заходів державного примусу, встановлених правовими нормами та проведення заходів виправного характеру. Не менш важливим є серйозна кримінологічна та психолого-педагогічна підготовка персоналу КВУ, оскільки, як зазначено в ст. 50 КК та ст. 6 КВК метою покарання є не тільки кара, а й виправлення злочинця, загальна та спеціальна превенція. Саме тому, діяльність КВУ повинна бути направлена на досягнення цілей покарання, а значить вплив на його негативні якості з метою корекції поведінки на позитивну. Це неможливо здійснити без глибокого вивчення особистості засуджених, причин, умов та механізму їх злочинної поведінки, знань індивідуальних та кримінологічних особливостей

особи. Працівник КВУ повинен мати достатню педагогічну та психологічну підготовку, а для цього ретельно вивчати як загальні основи цих дисциплін, так і кримінально-виконавчу педагогіку, юридичну та кримінально-виконавчу психологію.

3. Ідеї та підходи до підготовки викладачів. Держава має турбуватися про те, щоб до роботи у КВС були залучені на конкурсній, добровільній, контрактній основі люди, які були б спроможні за своїми особистими, діловими та моральними якостями, віком, освітнім та професійним рівнем та станом здоров'я ефективно виконувати відповідні службові обов'язки. Це потребує і особливих вимог до викладацького корпусу, який навчатиме майбутній персонал КВС.

Для співробітника-юриста основними формами підготовки кадрів для роботи в установах виконання покарань є наступні: - отримання вищої юридичної освіти рівня магістр (спеціальність «Правознавство», з можливими спеціалізаціями – юридична психологія, юридична педагогіка тощо); - розвинута система підвищення кваліфікації, з отриманням спеціальних знань кримінально-виконавчого напрямку; - розробка необхідних підручників, методичних посібників та рекомендацій з урахуванням специфіки діяльності відповідних установ. На рівні підготовки бакалаврів з права треба також враховувати специфіку пенітенціарного напрямку, зокрема, збільшення вивчення кримінально-виконавчого права до шести кредитів із підсумковим контролем у виді іспиту. Окремими модулями передбачити у циклах соціально-гуманітарного напрямку опанування таких дисциплін, як соціально-виховна робота, пенітенціарна психологія, пенітенціарна політика та пенітенціарна система України (на кожен модуль відводити не менш 2 кредитів). Перелік дисциплін з циклу професійної та практичної підготовки потребує доповнення такими повноцінними дисциплінами, як оперативно-розшукова діяльність, спеціальні інженерно-технічні засоби охорони, економічна діяльність в УВП тощо.

Незважаючи на позитивні прагнення керівництва ДПтСУ щодо відродження і відновлення підготовки персоналу на базі Національної академії внутрішніх справ, а також залучення окремих юридичних ВНЗ до навчання відповідних спеціалістів, вважаю, що в сучасних умовах найбільш придатним до виконання поставлених керівництвом Державної пенітенціарної служби України завдань є Чернігівський юридичний коледж ДПтСУ.

З урахуванням власного досвіду, звертаємо увагу на наступне:

1) за своїми характеристиками, особливостями розташування, традиціями, що склалися в процесі підготовки фахівців та іншими ознаками Чернігівський юридичний коледж ДПтСУ цілком спроможний вести підготовку майбутнього персоналу КВС не тільки на рівні бакалаврів, а й магістрів. Для такої підготовки необхідно підвищення якісного складу, а саме, додаткове залучення докторів наук та якісний підбір кандидатів наук за спрямуванням. Забезпечити участь докторів наук у навчально-виховному процесі можливо різними заходами, у тому числі й стимулюванням їхньої діяльності;

2) за вищезазначених умов можна передбачити підвищення статусу Чернігівського юридичного коледжу ДПтСУ до інституту чи, навіть, університету III-IV рівня акредитації. Це дозволить розширити перелік напрямів підготовки спеціалістів, у тому числі, крім юристів тих, у яких є нагальна потреба КВС: інженерів, економістів, психологів, інтендантів, майбутніх працівників оперативних підрозділів тощо (як зазначалось на початку). Саме тому, вже зараз мова повинна йти про пошук відповідних викладачів, у тому числі й з практичних підрозділів, їх перекваліфікація, навчання практики викладання певних дисциплін тощо. Звісно, що ця робота потребуватиме великих зусиль, а тому її організатором має стати людина, яка має високі організаторські здібності, науковий потенціал та здатна повести за собою колектив. Такий обов'язок повинні взяти на себе одночасно керівництво ДПтСУ та керівництво коледжу. Передбачаючи скептичну реакцію певного кола, зазначимо, що є багато прикладів, коли досягнення таких цілей ставало можливим навіть у стислі терміни, зокрема, у Львівському університеті внутрішніх справ, Кіровоградському юридичному інституті, Луганському університеті внутрішніх справ та ін.;

3) крім зазначених наукових ступенів та вчених звань кожен викладач повинен мати достатній практичний досвід, який підкріплюватиметься обов'язковим проходженням підвищення кваліфікації у практичних органах раз на п'ять років.

Зазначені проблеми, які стоять перед Державною пенітенціарною службою України, лише фрагментарно показують підхід до формування професійного ядра кримінально-виконавчої системи, але саме він може стати запорукою в подальшому реформуванні пенітенціарної системи²,

² автори не отожднюють поняття „кримінально-виконавча система” та „пенітенціарна система”, „кримінально-виконавча установа” та „пенітенціарна установа”, а лише користуються існуючою нормативною базою

підтвердженням правильно окресленого курсу та майбутній ефективній діяльності.

1. Денисова Т.А. Криза призначення, виконання, відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк та шляхи її подолання //Проблеми пенітенціарної теорії і практики: Щорічний бюлетень /За заг. ред. д-ра юрид. наук, професора А.А. Музики. – К.: КЮІ КНУВС, 2005. – С.324-332.

Дудоров О.О.

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, професор кафедри кримінального права, д.ю.н., професор

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ШАХРАЙСТВА

Традиційною особливістю шахрайства (ст. 190 КК України) вважається те, що потерпілий, воля якого сфальсифікована обманом чи зловживанням довірою, бере безпосередню участь у передачі майна чи права на нього. При цьому потерпілий переконаний у тому, що розпоряджається майном за власною волею, у своїх інтересах (якщо потерпілий – власник майна), інтересах власника (якщо потерпілий – особа, якій ввірене чи під охороною якої перебуває майно) або принаймні не на шкоду цим інтересам. Для кваліфікації скоєного як шахрайства не має значення рівень витонченості обману, ступінь обачності або, навпаки, легковажності потерпілого. Важливо лише, щоб у конкретній ситуації він не усвідомлював факту застосування щодо нього обману (зловживання довірою), щоб обманні дії винного були ефективними в аспекті успішного заволодіння чужим майном (правом на нього). Таким чином, обов'язковою ознакою шахрайства є добровільність передачі майна чи права на нього; щоправда, така добровільність має умовний (уявний) характер, адже насправді дії зазначених осіб щодо передачі майна чи права на нього обумовлені тим, що вони введені в оману.

Разом з тим викладений вище усталений у нашій доктрині підхід, вочевидь, є підстави визнати обмежувальним тлумаченням кримінального закону. Необхідно вказати і на те, що дотримання зазначеного цього підходу в сучасних умовах ускладнення суспільних відносин і, зокрема, включення в діяльність людини новітніх технічних засобів істотно обмежує сферу застосування кримінально-правової заборони, присвяченої шахрайству, про що більш детально йтиметься нижче. Показово, що у вітчизняній літературі вже висловлено цікаву думку про охоплення диспозицією ст. 190 КК України випадків обманного заволодіння чужим

нерухомим майном (правом на нього) і без участі потерпілого [1, с. 10 – 11, 14]. Визначення шахрайства у КК України («заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою») носить узагальнений характер і нічого не говорить про поведінку потерпілого, що наводить на думку на слушність наведеної точки зору. Остання, до речі, може стосуватись і випадків обманного заволодіння чужим рухомим майном.

У світлі сказаного викликає інтерес постанова Пленуму Верховного Суду РФ від 27 грудня 2007 р. № 51 «Про судову практику у справах про шахрайство, привласнення і розтрату», у п. 1 якої зазначається, що шахрайство вчиняється шляхом обману або зловживання довірою, під впливом яких власник майна, інша особа або уповноважений орган влади передають майно або право на нього іншим особам або не перешкоджають вилученню цього майна або придбання права на нього іншими особами.

Аналізуючи викладене роз'яснення, П.С. Яні відзначає, що в ньому враховані і ті випадки (що мають, зокрема, місце при так званому рейдерстві), коли винний з метою протиправного і безоплатного вилучення чужого майна вводить в оману не самого потерпілого, а інших осіб та органи влади (наприклад, суд), представляючи в судовому засіданні у цивільній справі сфальсифіковані докази. При цьому в ролі іншої сторони у цивільній справі за підробленими документами може виступати підставна особа, а не справжній відповідач чи його представник. Суд, будучи введеним в оману, ухвалює рішення про повернення майна потерпілого на користь винного, а судові пристави це рішення виконують. Особа, якій завдається шкода (керівник юридичної особи, на чие майно спрямоване посягання), в такій ситуації взагалі може не знати про судовий процес аж до звернення стягнення на майно і передає його, таким чином, винному не під впливом введення в оману [2, с. 598].

Розглядуваний аспект тлумачення норми КК України про шахрайство актуалізується у тому числі у зв'язку з розповсюдженістю випадків, коли особи, задіяні у злочинних механізмах безпідставного відшкодування з бюджету податку на додану вартість, з питання про право на бюджетне відшкодування ПДВ вводять в оману не лише уповноважені державні органи (податкові органи, органи Державного казначейства), а і господарські суди. У результаті протиправне і безоплатне заволодіння бюджетними коштами із зовнішнього вигляду набуває вигляду виконання судового рішення.

В абз. 2 п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» роз'яснюється, що обман чи зловживання довірою при шахрайстві застосовуються винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на нього.

Теорія «вигідності або обов'язковості», відображена у цьому, знову ж традиційному для нашої доктрини і судової практики роз'ясненні, не лише суперечить букві кримінального закону, а і не дозволяє визнавати шахрайством випадки «вманювання» майна під виглядом збирання благодійної допомоги, добровільних внесків, пожертвувань, подарунків тощо. Неприйнятність такої позиції, яка своїм першоджерелом має міркування ще укладачів Кримінального уложення Росії 1903 р., свого часу була переконливо доведена Б.С. Нікіфоровим [3, с. 121 – 123]. Показово, що у відповідному узагальненні Верховного Суду України, проведення якого передувало ухваленню згаданої постанови Пленуму, при розкритті суті обману і зловживання довірою цілком обґрунтовано, на мою думку, не вказується на те, що у такий спосіб винний у шахрайстві викликає у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі йому майна або права на майно. Натомість тут правильно говориться про те, що обман і зловживання довірою використовується винним з метою заволодіння чужим майном (права на нього) [4, с. 23].

З огляду на сказане, як готування до шахрайства мають розцінюватись, наприклад, випадки розсилання та публікації повідомлень з проханнями надати матеріальну допомогу, які поєднуються з повідомленням неправдивих відомостей про нібито скрутне майнове становище тих чи інших осіб.

Якщо ст. 190 КК України є універсальною нормою, яка охоплює випадки і побутового, і економічного шахрайства, то законодавець деяких країн, рухаючись шляхом конструювання казуїстичних кримінально-правових заборон, виокремлює різновиди шахрайства у певних сферах. Наприклад, починаючи з грудня 2012 р. у КК РФ, крім загальної норми – ст. 159 («Шахрайство»), містяться ст.ст. 159-1–159-6, які передбачають відповідальність за шахрайство у сфері кредитування, шахрайство, пов'язане з отриманням соціальних виплат, шахрайство з використанням платіжних карт, шахрайство у сфері страхування, шахрайство у сфері підприємницької діяльності і шахрайство у сфері комп'ютерної інформації. Цікаво, що у загалом критичному відгуку кафедри кримінального права і кримінології юридичного факультету Московського

державного університету імені М.В. Ломоносова на відповідний законопроект підтримується лише положення щодо доповнення кримінального закону нормою про шахрайство, поєднане з подоланням комп'ютерного захисту майна. Однак з урахуванням усталеної правозастосовної практики і така новела характеризується як надмірна, оскільки вона цілком могла бути регламентована у межах загальної норми про шахрайство (ст. 159 КК РФ) [5]. Натомість, на думку І.А. Клепицького, окрема норма про «комп'ютерне» шахрайство має бути у КК РФ тому, що вона заповнює прогалину, пов'язану з неможливістю кваліфікувати, наприклад, зловживання з банківськими рахунками шляхом неправомірного доступу до них [6, с. 41].

КК ФРН, крім загального визначення шахрайства (§ 263), виділяє, зокрема, комп'ютерне шахрайство (§ 263а), отримання субсидії шляхом шахрайства (§ 264), інвестиційне шахрайство (§ 264а), страхові зловживання (§ 265), отримання послуг шляхом обману (§ 265а), кредитне шахрайство (§ 265b), шахрайство з чеками і кредитними картами (§ 266b). КК Італії, крім всього іншого, передбачає караність комп'ютерного шахрайства, страхового шахрайства і шахрайства в еміграційній сфері (відповідно, ст.ст. 640 ter, 642, 645). У Пенітенціарному кодексі Естонії поряд із звичайним шахрайством йдеться про шахрайство при одержанні пільг (ст. 210), інвестиційне шахрайство (ст. 211 КК), страхове шахрайство (ст. 212 КК) і комп'ютерне шахрайство (ст. 213). Виокремлює норму про страхове шахрайство і КК Латвії (ст. 178 КК).

Щодо України, то, наприклад, обманні дії, пов'язані з імітуванням настання страхових випадків і спрямовані на незаконне обернення на користь винних осіб страхових сум, повинні кваліфікуватись за ст. 190 КК як шахрайство з посиланням у разі необхідності на ст. 14 або ст. 15 КК.

У тих випадках, коли обман або зловживання довірою виступає лише способом отримання доступу до майна, а саме вилучення майна відбувається таємно чи відкрито, вчинене не може розглядатися як шахрайство. Такі дії слід кваліфікувати як крадіжку, грабіж або розбій. Тобто відмежовуючи шахрайство від крадіжки, грабежу та розбою, при вчиненні яких винна особа також може звертатись до обману, необхідно встановлювати функціональне призначення останнього. Якщо у шахрайстві обман (зловживання довірою) відіграє роль способу заволодіння чужим майном, то в інших корисливих посяганнях на власність обман (зловживання довірою) використовується для того, щоб створити умови для наступного заволодіння майном всупереч волі потерпілого, полег-

шити доступ до майна. У зв'язку з цим відсутній склад шахрайства в діях тієї особи, яка протиправно заволодіває майном, переданим йому для винятково технічних або обслуговуючих функцій, які не породжують майнових правовідносин (для ремонту, примірки, тимчасового зберігання, поїздки, догляду тощо) і не пов'язані з передачею певних повноважень щодо володіння, користування або розпорядження майном. Наприклад, не як шахрайство, а (залежно від характеру та інтенсивності застосовуваного насильства) як насильницький грабіж чи розбій має розцінюватись заволодіння автомобілем під час тест-драйву – послуги, яку надають деякі автосалони. У судовій практиці ці, здавалось б, елементарні речі інколи ігноруються.

Так, Шосткинський міськрайонний суд Сумської області за ч. 2 ст. 186 КК засудив Ш., який попросив у потерпілої Б. зателефонувати з її мобільного телефону, а, отримавши телефон, утік із ним. Апеляційний суд Сумської області вирок міськрайонного суду змінив, перекваліфікував дії Ш. на ч. 2 ст. 190 КК, пославшись на те, що потерпіла добровільно передала свій телефон Ш., який скористався її довірою [7]. Оскільки Ш. використав обман лише для того, щоб полегшити доступ до чужого майна – мобільного телефону, яким він заволодів відкрито, перекваліфікацію дій засудженого слід визнати неправильною.

Про те, що як грабіж, а не як шахрайство мають розцінюватись випадки, коли винний просить у потерпілого мобільний телефон для тимчасового користування, а потім утікає з ним, говориться і в юридичній літературі. У цьому випадку передача речі з рук у руки ще не означає закінчення розкрадання, а втрата власником можливості володіти мобільним телефоном, як і отримання злочинцем можливості розпорядитись чужим майном, відбувається не у результаті застосування обману. Лише разом з таємним чи відкритим викраденням винний реалізовує свій умисел на заволодіння чужим майном [2, с. 619 – 620; 8, с. 237, 300; 9, 395].

Міркування А.В. Савченка та Ю.Л. Шуляк з порушеного питання кваліфікації виглядають не зовсім послідовними. Як приклад так званого шахрайства з мобільними телефонами названі дослідники наводять ситуацію, що знайшла відображення у вирокі Ленінського районного суду, яким за вчинення злочину, передбаченого ч. 1 ст. 190 КК, був засуджений такий собі Ф. Останній, перебуваючи у гостях у свого знайомого, з його дозволу взяв належний потерпілому мобільний телефон для прослуховування музики. Після цього Ф., сказавши потерпілому, що йде у туалет, і реалізуючи умисел, спрямований на заволодіння чужим май-

ном, зник з місця вчинення злочину і розпорядився чужим телефоном на власний розсуд [10, с. 69].

З причин, наведених вище, погодитись із кваліфікацією вчиненого Ф. за ч. 1 ст. 190 КК складно, позаяк винний скоїв хоч і «шахрайську», проте крадіжку. Цікаво, що далі у своїй монографії А.В. Савченко та Ю.Л. Шуляк цілком слушно, як на мене, зазначають, що у випадках, коли обман (зловживання довірою) використовується винним для полегшення доступу до чужого майна, в ході вилучення якого його дії викриваються іншою особою (наприклад, власником), але продовжуються, вчинене залежно від застосування насильства та його інтенсивності має кваліфікуватись не як шахрайство, а як грабіж або розбій. Наприклад, якщо винний звертається до певної особи щодо надання йому мобільного телефону для тимчасового користування, а потім зникає з цим телефоном, скоєне утворює склад злочину «грабіж» [10, с. 78].

Введення в оману виступає тією визначальною обставиною, яка дозволяє відмежувати шахрайство від інших корисливих злочинів проти власності (грабежу, розбою і вимагання) у тих випадках, коли, незважаючи на застосування злочинцем обману, потерпілий усвідомлює протиправність вчинюваних щодо нього дій, включаючи протиправність адресованої йому майнової вимоги. Наприклад, це може бути вимога повернути суму грошей, якої нібито не вистачає, після того, як потерпілий знаходить чужий гаманець і «випадково» з'являється власник цього гаманця.

Справжнім каменем спотикання є наразі питання про наявність (відсутність) обману при використанні комп'ютеризованої платіжної системи, у тому числі платіжної. Так, частина українських науковців висловлює думку про те, що використання підроблених платіжних засобів, результатом чого став фактичний переказ грошових коштів або їх одержання готівкою, має кваліфікуватись за сукупністю злочинів, передбачених статтями 200 і 190 КК [11, с. 102 – 104; 12, с. 28; 13, с. 575].

Одним із традиційних аргументів супротивників такого варіанту кваліфікації є те, що обман передбачає повідомлення неправдивих відомостей людині, чого не відбувається при використанні комп'ютеризованої платіжної системи. Обману не може бути поза спілкуванням між людьми тому, що обман – це інформаційний, інтелектуальний вплив однієї людини на свідомість і волю іншої. Стверджується також, що: банкомати і платіжні термінали як технічні пристрої, позбавлені психіки, не можуть бути введені в оману (як не можна обманути, наприклад, замок у сейфі); у випадку ініціювання та здійснення переказу коштів в автома-

тичному режимі за допомогою піддроблених платіжних інструментів має місце не обман, а неправомірний вплив на процес оброблення комп'ютерної інформації [14, с. 428 – 429; 15, с. 55, 63 – 66; 16, с. 15].

З цього приводу у п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду РФ від 27 грудня 2007 р. № 51 «Про судову практику у справах про шахрайство, привласнення і розтрату» роз'яснюється, що не утворює складу шахрайства заволодіння чужими грошовими коштами шляхом використання заздалегідь викраденої або піддробленої кредитної (розрахункової) карти, якщо видача готівкових коштів здійснюється через банкомат без участі уповноваженого працівника кредитної організації. У цьому випадку вчинене пропонується кваліфікувати за відповідною частиною ст. 158 КК РФ як крадіжку. Якщо ж особа заволодіває грошовими коштами, що знаходяться на банківських рахунках, шляхом використання викраденої або піддробленої кредитної (розрахункової) карти і введення у такий спосіб в оману уповноваженого працівника кредитної, торговельної або сервісної організації, вчинене має кваліфікуватись як шахрайство.

До речі, окремі вітчизняні дослідники є прибічниками подібної диференційованої кримінально-правової оцінки розглядуваних злочинних посягань [17, с. 8]. Вважаю таку диференціацію не виправдану, оскільки участь уповноваженого працівника у грошових розрахунках не змінює суті злочинного посягання, при вчиненні якого зловмисник у своїх цілях використовує результат автоматизованого оброблення даних комп'ютеризованою системою. Звичайно, у цьому випадку має місце введення в оману уповноваженого працівника стосовно особи законного держателя платіжної картки, але ж обов'язкова при будь-якій операції за платіжною карткою авторизація здійснюється комп'ютером, а не уповноваженим працівником (наприклад, касиром торговельного підприємства, який розміщує картку покупця у пристрої, що зчитує з неї інформацію).

Протилежна позиція, яка мені імпонує, зводиться до того, що у розглядуваній ситуації все ж має місце обман: при вчиненні такого шахрайства вводиться в оману не комп'ютер, що обслуговує операційну систему банку, а людина, яка використовує комп'ютер для інтенсифікації своєї діяльності у сфері банківських розрахунків. Обман у цьому разі є, умовно кажучи, опосередкованим: неправдиві відомості про ініціювання платежу фактичним держателем картки повідомляються не безпосередньо банківському службовцю, а через засоби обчислювальної та комунікаційної техніки. Інакше кажучи, при вчиненні такого шахрайства

обманюється не комп'ютер, а людина, яка використовує комп'ютер для удосконалення своєї діяльності.

Як слушно зазначає М.В. Карчевський, змінюючи комп'ютерну інформацію, винна особа змінює дійсність, але особа, яка створила або експлуатує комп'ютерну програму, про це не знає, в результаті чого дійсність не відповідає уявленням цієї особи про неї, а тому можна вести мову про опосередкований обман [18, с. 139]. На відміну від традиційного шахрайства, так зване комп'ютерне шахрайство не передбачає «фізичного контакту» винного з потерпілим [19, с. 396], але від цього вчинене не перестає бути шахрайством. Створюючи комп'ютерний вірус, який порушує функціонування комп'ютерних програм і дозволяє знімати грошові кошти з банківських рахунків, особа обманює осіб, які використовують ці програми, у зв'язку з чим таке діяння можна назвати обманом. І це буде не обманом машини, а обманом людини, котра її створила [20, с. 370].

Сказане дозволяє стверджувати про безпідставність прирівнювання платіжної картки як засобу доступу до банківського рахунку, використання якого передбачає процедуру авторизації, наприклад, до ключа, за допомогою якого злочинець відкриває замок на приміщенні, де знаходиться майно. Використання банківською установою системи, заснованої на використанні електронних платіжних засобів, фактично є розширенням форм комунікації банку з клієнтами. Отримання готівки в банкоматі, здійснення оплати товарів або послуг за допомогою платіжної карти (в Інтернеті або торговельному підприємстві, обладнаному платіжному терміналом) – це по суті така ж форма спілкування банку з клієнтом, що і звернення до касира. Різниця полягає лише в технічних засобах, які, як відомо, суті діяльності не змінюють.

Критикуючи законодавче позначення різновиду шахрайства, регламентованого ст. 159-6 КК РФ, як шахрайства у сфері комп'ютерної інформації, В.І. Тюнін слушно зауважує, що правильніше вести мову про вчинення злочину з використанням комп'ютерних технологій, оскільки особливості сфери вони не утворюють; комп'ютерні технології забезпечують функціонування і захист інших сфер діяльності людини [21, с. 36].

Показовими у цьому контексті є міркування П.С. Яні. Погоджуючись з тим, що комп'ютер обманути неможливо, науковець водночас не виключає можливості кваліфікації як шахрайства випадків введення в оману різних ідентифікаційних пристроїв, які ґрунтуються на використанні відбитків пальців, голосу, рис обличчя людини тощо [2, с. 618]. Але ж і такі ідентифікаційні пристрої позбавлені розуму, психіки тощо,

у зв'язку з чим підхід П.С. Яні при бажанні може бути розцінений як дещо непослідовний.

В.О. Навроцький, хоч і не сумнівається у тому, що заволодіння коштами шляхом використання чужої банківської платіжної картки має кваліфікуватись за ст. 185 КК України як крадіжка чужого майна, цілком слушно зазначає, що на платіжній картці і пін-коді закріплена інформація, взаємопов'язана з інформацією, якою володіє банк. «...вставляючи картку до банкомату та проводячи відповідні операції з клавіатурою, винний безпосередньо отримує доступ не до сейфового відділення банкомата, а зв'язується з операційною системою банку – емітента карточки, отримує доступ до рахунку та дає банку вказівку провести певну операцію» [22, с. 491 – 492]. Виходить, що вчений фактично визнає ту обставину, що використання комп'ютерів при здійсненні банківських розрахунків – це лише форма спілкування між людьми, обміну інформації між ними.

Із сказаного випливає, що банкомат – не просто сейф зі складним механізмом охорони. У зв'язку з цим не варто проводити паралелі між викраденням грошей із сейфу і розкраданням грошей з банкомату (за винятком його пошкодження). Банкомат призначений для проведення банківських операцій, що і відбувається при використанні платіжної картки. Гроші видаються унаслідок надання банком послуги із надання готівки, і картка у жодному разі не слугує ключем до сховища грошей.

В.В. Хилюта, заперечуючи положення про визнання розкрадання з використанням комп'ютерної техніки різновидом шахрайства, пише, що при такому розкраданні команди, які видає ЕОМ, і документи нічим не відрізняються від справжніх за формою, будучи фальшивими по суті. А особа, котра працює із системами автоматизованого оброблення інформації, об'єктивно поставлена у такі умови, коли вона сумлінно помиляється щодо отриманої інформації через відсутність контакту з винним [23, с. 29 – 30]. Отже, визнається, що у кінцевому рахунку вводиться в оману не комп'ютер, а людина, і з цією тезою дослідника я принципово погоджуюсь. Водночас не зовсім зрозуміло, чому інформація, яка змістовно не відповідає дійсності, не може характеризувати обман як спосіб шахрайства.

Таким чином, направляючи несанкціонований законним держателем картки запит на здійснення платежу і використовуючи існуючу платіжну систему і встановлені в ній правила автоматизованого оброблення запитів законних держателів карток, зловмисник, видаючи себе за законного держателя платіжної картки, обманює банківську устано-

ву (банк-емітент) щодо необхідності виконання останнім зобов'язань, обумовлених договором, укладеним між банком і законним держателем картки. Унаслідок цього введення в оману банк-емітент здійснює необґрунтоване списання безготівкових коштів з рахунку законного держателя картки, що врешті-решт призводить до заподіяння останньому збитків у вигляді зменшення кількості безготівкових грошових коштів, врахованих на картрахунку. Діяння винного у вигляді ініціювання переказу безготівкових грошових коштів і вказані суспільно небезпечні наслідки знаходяться у причинному зв'язку. Отже, суспільно небезпечні посягання на власність, які вчиняються з використанням платіжних карток або їх реквізитів та які врешті-решт призводять до несанкціонованого законним держателем картки переказу грошових коштів з його рахунку, є підстави кваліфікувати не як крадіжку, а за ст. 190 КК України як шахрайство.

Запропонований вище підхід, крім усього іншого, дозволяє забезпечити стабільність правозастосовної практики, коли всі види відповідних посягань (з використанням банкомату, платіжного терміналу, Інтернету) розглядатимуться як злочини проти власності одного виду (шахрайство), а значення для кваліфікації будуть мати по-справньому суттєві ознаки (вчинення злочину у співучасті, розмір заподіяних збитків, повторність тощо). Кримінально-правова оцінка скоєного не залежатиме від технологій, які використовуються для здійснення платежу, включаючи впровадження нових видів електронних платіжних інструментів.

Законодавець багатьох європейських країн, як вже зазначалось, розуміючи проблему обману у випадках зміни інформації, оброблюваної за допомогою комп'ютера, формулює спеціальні кримінально-правові заборони, присвячені «комп'ютерному» шахрайству. Вочевидь, і українському законодавцю варто рухатись подібним шляхом. Поки що вітчизняний досвід з цього питання навряд чи може розцінюватись як успішний: маю на увазі критично сприйнятту багатьма дослідниками частину 3 ст. 190 КК України, що передбачає відповідальність у тому числі за шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки.

1. *Смельянов М.В. Кримінально-правова характеристика шахрайства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К., 2013. – 19 с.*
2. *Яни П.С. Очерк 16. Проблемы квалификации хищений // Уголовное право. Актуальные проблемы теории и практики: сборник очерков / под ред. В.В. Луценева. – М.: Изд-во Юрайт, 2010. – С. 570 – 623.*

3. Никифоров Б.С. *Борьба с мошенническими посяательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву.* – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – 180 с.
4. *Практика розгляду судами справ про злочини проти власності* // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 2. – С. 19–31.
5. *Отзыв о проекте Федерального закона о внесении в УК РФ дополнений и изменений, касающихся уголовной ответственности за мошенничество [Электронный ресурс].* – Режим доступа: <http://www.iuaj.net/node/1169>
6. Клепицкий И.А. *Имущественные преступления в уголовном праве России и ФРГ* // Уголовное право. – 2013. – № 1. – С. 33–41.
7. Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 2. – С. 23.
8. *Энциклопедия уголовного права. Т. 18. Преступления против собственности.* – Издание профессора Малинина. – СПб ГКА, СПб., 2011. – 1018 с.
9. Антонюк Н.О. *Кримінально-правова охорона власності: навч. посібник.* – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – 514 с.
10. Савченко А.В., Шуляк Ю.Л. *Кримінальна відповідальність за шахрайство в Україні та за кордоном: порівняльно-правове дослідження: монографія.* – К.: Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2013. – 216 с.
11. Панов М.М. *Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків: Монографія / наук. ред. д-р юрид. наук, проф., акад. АПрН України В.І. Борисов.* – Х.: Право, 2009. – 184 с.
12. Киричко В.М., Перепелиця О.І. *Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Я. Тація.* – Х.: Право, 2010. – 784 с.
13. *Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка.* – 9-те вид. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
14. Клепицкий И.А. *Система хозяйственных преступлений.* – М.: Статут, 2005. – 572 с.
15. Музика А.А., Азаров Д.С. *Законодавство України про кримінальну відповідальність за «комп'ютерні» злочини: науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення.* – К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. – 120 с.
16. Хилота В.В. *Признаки мошеннического обмана в теории и практике уголовного закона* // Криминологический журнал БГУЭП. – 2009. – № 2. – С. 13–21.
17. *Виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з використанням засобів доступу до банківських рахунків: метод. рекомендації / В.О. Фінагеев, С.С. Чернявський, О.Ю. Татаров та ін.* – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 79 с.
18. Карчевський М. *Особливості кваліфікації злочинів проти власності, що вчиняються з використанням комп'ютерної техніки* // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 1. – С. 139–142.

19. Бойцов А.И. Преступления против собственности. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 775 с.
20. Телегина Т.Д. Характеристика мошенничества с использованием высоких технологий // Преступность, уголовная политика, уголовный закон: сб. науч. тр. / под ред. Н.А. Лопашенко. – Саратов : Изд-во ФГБОУ ВПО «Саратовская государственная юридическая академия», 2013. – С. 365 – 370.
21. Тюнин В. «Реструктуризация» уголовного законодательства об ответственности за мошенничества // Уголовное право. – 2013. – № 2. – С. 35 – 41.
22. Навроцький В.О. Кримінально-правова оцінка заволодіння чужими коштами шляхом використання через банкомат викраденої банківської платіжної картки // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10–11 жовтня 2013 р. / редкол.: В.Я. Тацій (голов. ред.), В.І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2013. – С. 489 – 493.
23. Хилюта В.В. Необходимость установления уголовной ответственности за хищения, совершаемые с использованием компьютерной техники // Криминологический журнал БГУЭП. – 2012. – № 1. – С. 26 – 31.

Книженко О.О.

*Національна академія прокуратури України,
Начальник відділу досліджень проблем протидії
злочинності НДІ, д.ю.н., доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

На загально-соціальному та спеціально-кримінологічних рівнях ефективна протидія вказаним злочинам зумовлює постановку питання про вироблення державної стратегії та впровадження цільових програм в сфері безпеки руху та експлуатації транспорту.

Так, 20 жовтня 2010 року розпорядженням Кабінету Міністрів України № 2174-р була схвалена Транспортна стратегія України на період до 2020 року (Стратегія). Одним з основних напрямів реалізації Стратегії є забезпечення безпеки транспортних процесів, зокрема, шляхом:

- упровадження сучасних інформаційних технологій здійснення контролю за безпекою на транспорті, створення супутникових систем контролю та регулювання руху транспортних засобів;

- підвищення рівня облаштування автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів з метою забезпечення безпеки дорожнього руху;

- підвищення вимог до безпечності конструкцій транспортних засобів.

Важливим кроком у напрямку забезпечення безпеки дорожнього руху і, опосередковано, - протидії досліджуваній категорії злочинів стало прийняття Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2016 року (затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2013 року № 294) (Програма).

Одним із важливих завдань Програми є проведення наукових досліджень у сфері безпеки дорожнього руху та впровадження їх результатів у практику, з метою реалізації якого заплановано, передусім, створення науково-дослідного інституту економічних та управлінських проблем безпеки дорожнього руху. Вбачається, що втілення цього завдання в майбутньому дозволить ефективно поєднувати наукову й практичну діяльність у сфері безпеки дорожнього руху, які на сьогодні ведуться ізольовано. В цьому контексті зауважимо, що забезпечення безпеки дорожнього руху потребує проведення наукових досліджень на межі багатьох галузей знань і дисциплін.

Ефективними у протидії необережним злочинам, пов'язаним з порушенням правил безпеки дорожнього руху та попередження їх суспільно-небезпечних наслідків є вдосконалення засобів так званої «пасивної безпеки», що застосовуються в транспортних засобах і на дорогах (наприклад, реміні та подушки безпеки, травмобезпечні стійки дорожніх знаків, підвищення ефективності післяаварійних дій тощо). Пасивна безпека проявляється в період, коли водій, незважаючи на вжиті заходи безпеки, не може змінити характер руху автомобіля та запобігти ДТП.

На відміну від систем пасивної безпеки, які допомагають у випадку ДТП, існують системи активної безпеки автомобіля. Завданням останніх є запобігання криміногенній ситуації на транспорті в цілому. Найбільш відомими і затребуваними системами активної безпеки, є ті, які конструктивно пов'язані та тісно взаємодіють з гальмівною системою автомобіля і значно підвищують її ефективність (антиблокіровочна система гальм, система курсової стійкості, система екстреного гальмування тощо). Існують й інші системи автомобіля, що підвищують безпеку водіння: система нічного бачення, яка, наприклад, робить видимими об'єкти в темряві в межах 150 метрів; інтелектуальний круїз-контроль, який здатний самостійно стежити за дорожньою обстановкою і залежно від ситуації система сама може вжити дії тощо [1, с.101,102].

Підкреслимо, що серед заходів з виконання вказаної Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2016 року передбачено створення випробувального полігона для проведення досліджень у сфері активної, пасивної безпеки та енергоефективності транспортних засобів.

Говорячи про заходи протидії злочинам в сфері безпеки руху та експлуатації транспорту, не можна обійти увагою питання про впровадженні на дорогах України сучасних можливостей інформаційно-телекомунікаційних технологій. Досвід упровадження таких технологій у дорожніх галузях розвинених держав світу довів ефективність їх використання, надав значний позитивний економічний ефект, підвищив рівень безпеки учасників дорожнього руху. В межах використання цих технологій існує окремий галузевий технічний напрям – Intelligent Transportation Systems (ITS) – Інтелектуальні Транспортні Системи (ІТС). ІТС це системна інтеграція сучасних інформаційних та комунікаційних технологій і засобів автоматизації з транспортною інфраструктурою, транспортними засобами і користувачами, орієнтованої на підвищення безпеки та ефективності транспортного процесу, комфортності для водіїв і користувачів транспорту [1, с.104]. Іншими словами, ІТС передбачає системне використання вказаних технологій для управління транспортними засобами та мережами, у реальному часі, включаючи переміщення людей і товарів.

Сфера просування ІТС у світовій практиці починається від вирішення проблем громадського транспорту, істотного підвищення безпеки дорожнього руху, ліквідації заторів у транспортних мережах, підвищення продуктивності інтермодальної транспортної системи (яка передбачає взаємодію різних видів транспорту, включаючи автомобільний, залізничний, повітряний і морський транспорт) до екологічних та енергетичних проблем. У світовій практиці існують приклади успішної реалізації подібних проектів. Так, в Євросоюзі в 1991 році була створена Європейська асоціація учасників ринку інтелектуальних транспортних систем (ERTICO), яка представляє собою консорціум, в який входять всі провідні європейські виробники, зацікавлені у розвитку ринку інтелектуальних транспортних систем, громадські організації, представники різних міністерств і відомств, інфраструктурні оператори зв'язку, користувачі, та інші організації. Незважаючи на те, що ERTICO створена за участю Єврокомісії та Міністерств Транспорту країн учасниць Євросоюзу, вона є недержавним громадським інститутом, що забезпе-

чує реалізацію політичних рішень, прийнятих країнами Євросоюзу на внутрішньому і зовнішніх ринках.

Проекти ІТС почали впроваджувати і найближчі сусіди України – Білорусь та Росія. У Мінську інтелектуальну транспортну систему планується впровадити у 2014 році, метою реалізації інвестпроекту зі створення цієї системи є підвищення безпеки дорожнього руху та громадської безпеки в Мінську та на автомобільних дорогах М2 і М9. Проект планується впроваджувати у співпраці з Китаєм. У Росії перший пілотний проект ІТС вже запроваджується у Москві [2, с. 53].

Важливим напрямом нормативно-правового регулювання суспільних відносин в сфері безпеки руху та експлуатації транспорту також є вдосконалення правового порядку здійснення відповідного державного контролю, нагляду та належної взаємодії державних інституцій.

Важливим напрямом спеціально-кримінологічної протидії є вироблення комплексних критеріїв відбору та професійної придатності осіб (професіограм), які керують транспортними засобами або займаються їх експлуатацією. Загалом, в останні роки відповідність особи водія транспортних засобів вимогам, що ставляться дорожньою обстановкою як соціальна проблема актуалізувалася. Для багатьох стало очевидним, що нехтування соціально-психологічними та психофізіологічними особливостями працівників різних видів транспорту або водіїв-любителів збільшує ймовірність здійснення аварій.

У протидії злочинам у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту важливе місце посідає вирішення й віктимологічних проблем. Зауважимо, що важливим здобутком вказаної Державної цільової програми підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2016 року є передбачення низки заходів щодо підвищення ефективності системи підготовки учасників дорожнього руху та підвищення рівня дотримання ними правил дорожнього руху, зокрема спрямованих на:

- запровадження нових методів складення іспитів з практичного керування транспортними засобами (що дають можливість мінімізувати людський фактор під час прийняття рішення про складення іспиту з практичного керування транспортними засобами та підвищити об'єктивність здійснення контролю за навичками керування такими засобами);

- удосконалення системи підвищення кваліфікації викладачів та інструкторів, що проводять підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів;

- проведення соціальних кампаній з питань безпеки дорожнього руху;

- проведення профілактичної роботи з дітьми, спрямованої на дотримання ними вимог безпеки дорожнього руху (конкурсів, вікторин, змагань, рейдів «Увага! Діти на дорозі!»).

Попередження віктимної поведінки дітей як учасників дорожнього руху, в науці пропонується здійснювати шляхом впровадження загальної системи підготовки дітей до участі в дорожньому русі, яка повинна бути заснована на трьох етапах:

- дошкільний - первинні знання правил переходу проїзної частини, значень дорожніх знаків для пішоходів, сигналів світлофорів;

- початковий шкільний - знання правил дорожнього руху для пішоходів;

- шкільний - вивчення вимог Правил дорожнього руху для безпечної їзди на велосипеді, мопеді, мотоциклі, а також вивчення адміністративного та кримінального законодавства у сфері дорожнього руху [3, с.144].

Таким чином, розроблення заходів протидії злочинам проти безпеки руху та експлуатації транспорту є важливою складовою профілактичної політики держави.

1. Соляной А.В. *Предупреждение дорожно-транспортных преступлений : дисс... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / А.В. Соляной.* – М., 2011. – 152 с.
2. Ковальчик О. *Інформаційні системи в автодорожній галузі: стан і тенденції розвитку / О. Ковальчик, Д. Дмитрів // Галицький економічний вісник.* – 2012. – No2(35). – С. 52-61.
3. Гридасова Л.В. *Криминологическое исследование дорожно-транспортных преступлений, связанных с нарушением Правил дорожного движения: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Л.В. Гридасова.* - Барнаул, 2005. - 210 с.

Орловська Н. А.

*Міжнародний гуманітарний університет,
професор кафедри кримінального права, процесу
та криміналістики, д.ю.н., доцент*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЩОДО ДІТЕЙ У КОНФЛІКТІ ІЗ ЗАКОНОМ

Здійснення правової реформи передбачає докорінне реформування системи кримінальної юстиції, що вимагає розуміння концептуальних засад діяльності в сфері запобігання злочинності, стратегії функціонування органів, які її формують, оновленої законодавчої бази, нових

підходів у нормативному, ресурсному, організаційному забезпеченні [1, с.34]. Міркування на кшталт наведених сприймаються як аксіоми. Але на практиці вони виявляються чи не найскладнішими для втілення. Яскравим прикладом цьому є кримінальна політика України щодо дітей у конфлікті з законом.

В Україні офіційною (відкрито сформульованою представниками державної влади та втіленою в різного рівня нормативних актах) ідеєю модернізації поведження з дітьми, які порушили кримінально-правові заборони, є «створення системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх» як «цивілізованого підходу держави до проблеми дитячої злочинності» [2; 3].

На наш погляд, наведене формулювання містить низку похибок, що в сукупності призводять до принципово невірному розумінню базових засад діяльності в даній сфері.

По-перше, слід звернути увагу на те, що фахівці, міжнародне співтовариство, успішний досвід зарубіжних держав орієнтують на створення цілісної системи ювенальної юстиції, елементом якої є кримінальна ювенальна юстиція. Ювенальна юстиція розуміється, у першу чергу, як специфічна інституціональна та інструментальна система поведження з дітьми, які вимагають особливої уваги, мають особливі потреби. До останніх належать і діти, що порушили кримінально-правові заборони.

Україна ж розбудовує «кримінальну юстицію для неповнолітніх», яка сприймається переважно через концепт гуманізації поведження з неповнолітніми, які вчинили злочин. Зокрема, у наказі Генерального прокурора України про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей відзначається, що тримання під вартою стало застосовуватися тільки в особливих випадках (з 148 проваджень воно було застосовано лише до 11 неповнолітніх, які вчинили тяжкі злочини та були раніше засуджені; в 2012 р. кількість дітей, що перебували в СІЗО, зменшилася з 35 до 13).

У цьому плані, жодним чином не заперечуючи значення принципу гуманізму, зазначимо, що не можна сприймати гуманізацію як панацею. Важливо запропонувати дитині альтернативу тому способу життя та поведінки, які неприйнятні для суспільства, надати допомогу у вибудовуванні взаємин із зовнішнім світом таким чином, щоб і в період дитинства, і пізніше людина могла вирішувати свої проблеми поза кримінальним контекстом.

Саме розуміння кримінальної юстиції для дітей як елементу ювенальної юстиції дозволяє чітко сформулювати головну мету – це зміна

ставлення до проблемної дитини з боку держави та суспільства, а самої дитини до своєї поведінки та навколишнього світу. У цьому сенсі ті «загальні завдання розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх», які зазначені в Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні [2], є лише проміжними етапами на шляху досягнення цієї мети.

З указаним аспектом пов'язане й питання про те, хто буде «кінцевим споживачем» цієї модернізованої системи поводження з дітьми. Вбачається, що це не лише дитина, чії права та свободи, безперечно, мають бути захищені, а особливі потреби враховані. Особливості статусу дитини не повинні протиставлятися потребам суспільства. Нагадаємо, що в другій половині ХХ ст. США, де народилася ювенальна юстиція, вже стикнулися з певним розчаруванням у цій системі саме тому, що дитина стала сприйматися як «соціальний паразит», який не має жодних соціальних зобов'язань. Як наслідок, була піддана сумніву сама ідея особливого поводження з дітьми, які порушили кримінально-правові заборони.

Зрозуміло, що Україна лише входить у простір верховенства права. Це вимагає ретельного переосмислення репресивного спрямування кримінально-правового впливу. Але, на наш погляд, доктрина гуманізації кримінально-правового впливу має бути спрямована на захист не лише прав та свобод особи, але й колективного права всіх громадян – права на безпечний простір без кримінальних посягань. Поводження з дітьми в конфлікті з законом в цьому плані не повинна бути виключенням.

По-друге, «дитяча злочинність» та «кримінальна юстиція щодо неповнолітніх» не є поняттями, що корелюються.

Звернемо увагу, що міжнародно-правові стандарти щодо поводження з дітьми, зокрема, Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), уникають застосування визначень «злочинець», «злочинний». У цьому плані слід нагадати основні постулати теорії стигматизації як кримінологічної концепції пояснення порушень кримінально-правових заборон, що виходить з необхідності обмеження криміногенного впливу системи кримінальної юстиції на дітей як особистостей, які перебувають у процесі соціалізації.

Тому вбачається за доцільне розробляти концепцію делінквентності дітей, яка включає й питання злочинності неповнолітніх як найбільш суспільно небезпечного структурного її (делінквентності) елементу. Це дозволить системно підійти до організації запобіжної діяльності, адже вчинення злочину – це завершальний етап негативної соціалізації дитини.

ни. Суспільство та держава можуть значно раніше реагувати на поведінку, що відхиляється.

Саме в цьому контексті є сенс застосовувати формулювання «дитина в конфлікті з законом». Звернемо увагу на те, що, хоча Міністерство юстиції України використовує це формулювання [3], але загальна риторика залишається незмінною.

Стосовно «кримінальної юстиції щодо неповнолітніх» зазначимо, що підхід до її формування базується на кримінально-правовому та кримінально-процесуальному форматі регламентації категорії «неповнолітній», до якої включаються особи у віці з 11 до 18 років. У спеціальній літературі неодноразово наголошувалося на хибності подібного формату, адже він вступає в протиріччя з регулюванням статусу дитини в позитивних галузях права. В даному контексті слід звернути увагу й на фактичне порушення низки принципів кримінального права, оскільки однакові заходи кримінально-правового впливу можуть бути застосовані як до осіб, що є суб'єктами кримінальної відповідальності, так і до осіб, що не досягли віку, з якого є можливим притягнення до останньої.

Зрозуміло, що важливе значення мають ті заходи, на втіленні яких наголошено в Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (це, зокрема, сприяння розвитку програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення, шляхом упровадження процедури медіації, сприяння формуванню в неповнолітнього правопорушника почуття відповідальності за свої вчинки, заохочення до взяття ним на себе відповідальності за заподіяну шкоду, до позитивних змін у його поведінці; залучення громадськості до розв'язання конфлікту [2]). З огляду на це, у Плані заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, який був затверджений Кабінетом Міністрів України, серед заходів нормативно-правового забезпечення наголошується на удосконаленні кримінального та кримінально-процесуального законодавства в частині здійснення кримінального судочинства щодо неповнолітніх з урахуванням їх вікових, соціально-психологічних, психофізичних та інших особливостей розвитку [4].

Як зазначав свого часу Х.Зер, саме кримінальні закони є рушійною силою каральної парадигми [5; с. 253]. Тому саме модернізація кримінально-правового реагування на делінквентність дітей має стати основою для розбудови кримінальної складової ювенальної юстиції.

В цьому плані звернемо увагу, що існуючий перелік примусових заходів виховного характеру є вельми проблемним. У першу чергу, до-

речно вести мову про розширення спектру можливостей суспільного впливу, введення заходів, спрямованих на нівелювання негативних психологічних характеристик особистості дитини, яка вступила в конфлікт із законом тощо. Крім цього, варто співвіднести ці заходи за ступенем суворості з типовим ступенем суспільної небезпеки посягань, які вчиняються дитиною.

В свою чергу, потребує вирішення й питання щодо кримінально-правового впливу на осіб, які не є деліктоздатними в кримінально-правовому сенсі. Ще раз наголосимо, що оскільки злочини є найнебезпечнішими правопорушеннями, то кримінально-правовий вплив на дану категорію осіб обумовлений необхідністю охорони найбільш значущих соціальних цінностей. Звичайно, особа, що не досягла віку, з якого може наступати кримінальна відповідальність, не підлягає характеристиці в категоріях суспільної небезпеки. Однак особливості статусу дитини не повинні протиставлятися потребам суспільства у захисті від соціально шкідливих посягань. Однак вважаємо, що для даної категорії дітей має бути запроваджений особливий перелік заходів кримінально-правового впливу, який має відрізнятися від тих заходів, що є застосовуваними до осіб, які суб'єктами злочинів.

Загалом слід пам'ятати, що кримінальна делінквентність дітей не може вважатися другорядною проблемою. За відомим висловом Ю.М.Антоняна, злочинність неповнолітніх (як частина делінквентності дітей) щільно пов'язана зі злочинністю дорослих. Саме тому кримінальна політика України щодо дітей у конфлікті з законом потребує концептуального осмислення та розбудови з огляду на міжнародно-правові стандарти поведінки з такими дітьми, успішний досвід зарубіжних держав, досягнення вітчизняної ювенальної кримінології.

1. Див., наприклад: Коробеев А.И. Уголовно-правовая политика современной России: проблемы пенализации и депенализации // Российский ежегодник уголовного права. - 2012. - №6. - С.32-41.
2. Концепція розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: схвалена Указом Президента України від 24 травня 2011 року №597/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/597/2011>
3. Система кримінальної юстиції щодо неповнолітніх - цивілізований підхід держави до проблеми дитячої злочинності: Лист Міністерства юстиції України від 7 червня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0036323-11>
4. План заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: затверджений розпорядженням Кабінету Міні-

стрів України від 12 жовтня 2011 р. №1039-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-p>

5. Зер Х. Восстановительное правосудие: новый взгляд на преступление и наказание: пер. с англ. / Общ. ред. Л.М. Карнозовой; ком. Л.М.Карнозовой и С.А.Пашина. – М.: Центр «Судебно-правовая реформа», 2002. – 328 с.

Савинова Н. А.

*Научно-исследовательский институт
информатики и права Национальной академии
правовых наук Украины, и.о. заведующего
отделом правовых проблем информационной
безопасности, д.ю.н., с.н.с.*

АВТОНОМИЯ ВОЛИ ПОД ВОЗДЕЙСТВИЕМ ДИСТАНЦИОННЫХ КОММУНИКАЦИЙ: ПОПЫТКА ВИКТИМОЛОГИЧЕСКОЙ ОЦЕНКИ

*«Ведь сколько же раз я говорил вам,
что основная ваша ошибка заключается в том,
что вы недооцениваете значения человеческих глаз».*

М.А.Булгаков. Мастер и Маргарита

История правовой рефлексии опасности посягательств на автономию воли берет начало от Древнего Вавилона (законы Царя Хаммурапи, §9, §§ 66-95) [1, с. 35] и Древней Индии (Законы Ману) [2, с. 79]. Потребность в общении, как природная потребность человека, обуславливает необходимость осуществления коммуникаций, но преимущественно воздействие на волевой аспект в процессе коммуникаций является неконтролируемым субъектом. В информационном обществе, породившем как новые способы и системы социальных отношений, так и возможность отдаленного деперсонифицированного, опосредованного, зачастую безэмоционального общения с использованием дистанционных коммуникаций, благодаря возникновению последних актуализировались угрозы влияющие на сознание человека, прежде всего направленные на подавление автономии воли.

Оценивая сегодня уязвимость автономии воли субъекта, следует понять ее сущность и значимость ее подавления / поражения в системе виктимогенных факторов, обратить внимание на ее особую ценность и одновременно уязвимость под воздействием особенностей дистанционных коммуникаций, характерных для современного общения любого рода.

Свободу воли либеральная философия относит к категории ценностей, исходя из направленности мыслительного процесса к причинам решений и действий, осмыслению ценностей, ставших причинами таких явлений: «свободе выбора целей и отношений как существенных компонентов отдельного благосостояния» [3, р. 369]. В то же время, автономия воли есть качество «в котором общество должно оценить и защитить свободу личности» [4].

Как указывает С. Уоллс «автономная жизнь – та, в которой человек строит свой собственный жизненный курс, создавая его характер, выбирая проекты и принимая обязательства со стороны широкого диапазона имеющихся альтернатив и формируя свою жизнь согласно своему собственному пониманию того, что ценно и что стоит делать. Описанная таким образом автономия – это отличительный идеал, который относится к целой жизни человека или к большим отрезкам его жизни» [5, р. 307-308].

По сути, исключительно автономия воли человека позволяет «свободно направлять курс своей собственной жизни» [6, р.19], при этом, оставаясь в рамках социума, поскольку, в автономии воли проявляется сочетание личных и общественных интересов [7, с. 25-26]. Именно посредством анализа автономии воли, по мнению Э. Гидденса, мы обретаем возможность постижения субъекта: «мы не смогли бы понять механизмы индивидуальности в отрыве от рутины повседневности, в которой существует и которую производит и воспроизводит человек» [8, с. 111] вне рефлексии автономии воли. И, в то же время, лишь обладая автономией воли «человек может творить новую жизнь общества и мира» [9, с. 325].

По праву заслуживает особого внимания утверждение А. Н. Марченко в отношении автономии личности [автономии воли личности, Н.С.] «как формы проявления индивидуальности, обладающей экзистенциальной неповторимостью и способностью свободной самореализации в системе социальных взаимодействий» [10]. Такая оценка заслуживает внимания и оценки виктимологических практик, как минимум с позиций определения снижения автономии воли вследствие воздействие внешних негативных влияний, в частности - дистанционных коммуникативных воздействий [11, с. 2, 6-7, 26-27], требующих той или иной степени комфортности.

В условиях взаимодействия личности и общества «общепринятые права и свободы, формально гарантирующие независимость индивида, имеют свою обратную сторону - обязательность подчинения

установленному порядку, зависимость внутреннюю, в основе которой лежит ориентация на других. Являясь величиной относительной, степень конформности, как регулятор поведения индивида, зависит от тех норм и правил, давлению которых он вынужден подвергаться» [12, с. 121]. Вследствие этого, автономия воли становится уязвимым звеном, подвергающимся наиболее преобразованиям, подчиняющимся общим правилам, традициям, условностям, зачастую мнимым, фиктивным или незначительным, а порой - влияющим на возможность самостоятельных оценок и принятия решений.

С. Уоллс, говоря о понимании силы автономии воли, подчеркивает необходимость наличия у человека четырех групп качеств: 1) возможности сформировать сложные намерения и выдержать обязательства; 2) независимости, необходимой, чтобы наметить собственный курс на всю жизнь и развить свое понимание того, что ценно и что стоит сделать; 3) чувстве самосознания и решительности, необходимых, чтобы взять под свой контроль все свои дела; 4) доступе к окружающей среде, которая обеспечивает человека широким диапазоном ценных возможностей. При этом элементы (1) и (3) относятся к умственным способностям и достоинствам. Элемент (2) – к отношениям с другими людьми, которые помогли бы осуществить власть над ним. Элемент (4) относится к окружающей среде, в которой он живет» [5, р. 308]. Следовательно, *автономия воли полностью пребывая в сфере субъективных факторов, в позициях (2) и (4), как контрагентов позиций (1) и (3), прямо зависят от отношений с иными людьми (группами) и с внешним миром (обстоятельствами).*

Исходя из теории порождения кризисных ситуаций «взаимодействием преступности, виктимности и иных факторов в конкретных исторических условиях» [13, с. 46], оценка силы отдельных элементов автономии воли становится ключевой. При этом, существенным подспорьем в анализе утраты автономности воли личности под воздействием (ири переод лицом?) преступности, есть оценка М. Хайдеггером «реальности» как «сопротивляемость» [14, р. 207]. Итак, личная сопротивляемость, как реальность, исходя и соотнесения ее с позициям (2) и (4) в конструкции силы автономности воли, *прямо зависима от отношения с внешними факторами, и степень отклонения в сторону снижения автономности зависима от сопротивляемости личности.*

Однако, *дистанционная коммуникация, как персонализированная, так и массовая, в силу отсутствия непосредственного эффекта присутствия, в большинстве случаев, лишена эмоциональной окраски (се-*

тевое общение), визуального наполнения (телекоммуникации), а также может быть направлена на создание ложных аудиовизуальных представлений субъекта (медиа). Отсутствие определенных компонентов в дистанционной коммуникации, необходимой для восприятия сознанием, вследствие чего оценка реальность (сопротивляемость!) существенно снижается. В этих условиях и происходит принятие решений или совершения определенных действий.

В контексте анализа наличествующих «зависимостей» от дистанционных коммуникаций (дистанционных социальных коммуникаций всех видов: медиа, телекоммуникации, Internet), определение уровня таких зависимостей целесообразно рассматривать с опорой на теорию У. Литтлвуда, разделяющей «превентивную» и «реактивную» автономию воли. В соответствие с данной теорией, основанной на двух уровнях саморегуляции, первый уровень ее «регулирует руководство деятельности так же, как и саму деятельность», в то время как второй «регулирует деятельность, как только было установлено направление деятельности» [15, р. 75]. Следовательно, *воздействие дистанционных коммуникаций на волевую сферу может осуществляться как в отношении вступления в собственно дистанционные коммуникации, так быть управляемым ими.*

С позиций трехуровневой системе стратегий обеспечения личной безопасности от преступных посягательств (стратегия избегания, стратегия переговоров и стратегия действия), А. М. Кришталюком и С. Ю. Маховым разработана следующая формула: «СТРАТЕГИЯ ЛИЧНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ = быть готовым + предвидеть + оценить + при возможности избегать + при необходимости действовать» [16, с. 105, 108]. Эта конструкция, вероятно, применима к виктимологическим профилактикам в условиях постоянных массовых медиа и сетевых воздействий, а также персонализированных телекоммуникационных воздействий дистанционных коммуникаций в современном мире.

Итак, вопрос заключается лишь *в силе воздействий на автономию воли и способность личности к сопротивлению. Превалирование одного над другим - есть грань автономии.*

С позиций восприятия преступности и виктимности как диады [17, с. 4] в частности в конструкте обмена информацией, *при подавлении дистанционной коммуникацией автономии воли, неспособность субъекта противостоять таким воздействиям, следует оценивать как фактор виктимности. Факторы «домысливания» пробелов и недостатков эмоциональных компонентов в дистанционных коммуникаций являют-*

ся катализаторами процесса втягивания в коммуникацию, и, очевидно, усиления воздействия, в т.ч. манипуляции сознанием.

1. *Законы Хаммурапи, Царя Вавилона (1792-1750 гг. до н.э.)* // Практикум по истории Древнего мира; сост. Н.Л.Просина, И.С.Свенцицкая. - М., 1975.
2. *Законы Ману* // Практикум по истории Древнего мира. Вып. 1. Древний Восток. М., 1981.
3. Raz J. *The Morality of Freedom*. Oxford, 1986, 435 p.
4. Привалова Ю.В. Автономия личности в контексте образования // www.teoria-practica.ru/-11-2013/pedagogics/privalova.pdf
5. Wall S. *Freedom as a political ideal* // *Autonomy* / edited by Paul E.F., Miller F.D., Paul J. Cambridge, 2003, P. 307–334.
6. Young R. *Personal Autonomy: Beyond Negative and Positive Liberty*. London, 1986, 123 p.
7. *Советское гражданское право. Ч. 1.* / отв. ред. В.А.Рясенцев. - М., 1986. - с.25-26.
8. Гидденс Э. *Устройство общества. Очерк теории структуризации*. 2-е изд. Москва: Академический проект, 2005. - 528 с.
9. Бердяев Н. А. *Царство духа и царство кесаря. Опыт персоналистической философии*. М.: Республика, 1995. - 383 с.
10. Марченко А.Н. Автономия как способность выхода человека за пределы институциональной культуры // <http://www.online-science.ru/userfiles/file/lxopuigqyutpcpllfjn4niyak1yjgkpbvc4.pdf>
11. Савинова Н.А. *Кримінально-правова політика забезпечення інформаційного суспільства в Україні: автореферат дис. докт. юрид. наук 12.00.08.* - Львів, 2013. - 40 с.
12. Кузьменкова Ю.Б. *Отражение доминантных черт культуры в стратегиях англоязычных коммуникаций: дис. д-ра культуролог. наук. М.: МГУ, 2005.*
13. Vyacheslav A. Tuliakov. *Victimology: (social & criminological problems)*. - Odsessa: Juridichna literature, 2000, 336 p.
14. Heidegger M. *Life and time*. М, «Ad Marginem», 1997. 452 p.
15. Littlewood W. *Defining and developing autonomy in East Asian contexts* // *Applied Linguistics*. 1999. 20 (1). P. 71–94.
16. Кришталюк А.М., Махов С.Ю. *Стратегия личной безопасности* // *Автономия личности*. - 2011. - № 1. - 105-109.
17. Туляков В.О. *Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи: Автореферат дис. докт. юрид. наук 12.00.08 / В.О. Туляков.* - Одеса, 2001. - 36 с.

Серебренникова А.В.

*Московский государственный университет
имени М.В.Ломоносова, профессор кафедры
уголовного права и криминологии, доктор
юридических наук, доцент*

УГОЛОВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА НЕЗАКОННОЕ ЛИШЕНИЕ СВОБОДЫ ПО УК ГЕРМАНИИ

Одним из важнейших направлений уголовной политики Германии является всесторонняя защита и обеспечение основных прав и свобод человека и гражданина, в том числе свободы личности.

Свобода личности установлена ст. 2, абз. 2, предложение 2, ст. 104 Основного закона ФРГ.

Статья 2 Основного закона провозглашает:

«(1) Каждый имеет право на свободное развитие своей личности в той мере, в какой он не нарушает прав других и не посягает на конституционный строй или нравственные нормы.

(2) Каждый имеет право на жизнь и физическую неприкосновенность. Свобода личности ненарушима. Вмешательство в эти права допустимо только на основании закона».[1, с.14]

Данная норма дополняется ст. 104 Основного закона ФРГ, которая содержит следующие предписания:

«(1) Свобода личности может быть ограничена лишь на основании парламентского закона и только с соблюдением установленного в нем порядка. Задержанные лица не могут подвергаться жестокому обращению ни морально, ни физически.

(2) Только судья вправе принять решение о допустимости ограничения свободы и продлении его срока. При всяком ограничении свободы, не основываемом на распоряжении судьи, незамедлительно должно быть получено судебное решение. Полиция на основе собственных полномочий никого не может содержать под стражей дольше, чем до конца дня, следующего за задержанием. Подробности регулируются законом.

(3) Каждый, временно задержанный по подозрению в уголовно-наказуемом деянии, не позднее дня, следующего за задержанием, должен быть доставлен к судье, который должен сообщить задержанному причины его задержания, допросить его и дать возможность представить свои возражения. Судья обязан немедленно либо дать мотивированное

письменное распоряжение об аресте, либо распорядиться об освобождении задержанного.

(4) О каждом случае принятия судебного решения об ограничении свободы или о продлении его срока должен быть немедленно уведомлен родственник задержанного или его доверенное лицо». [1, с. 75-76]

Преступные посягательства против личной свободы предусмотрены в разделе 18 Особенной части УК ФРГ, который носит одноименное название. Рассматриваемая группа преступных посягательств включает те деяния, которые посягают либо только на свободу личности, либо на другие правоохраняемые ценности наряду со свободой личности. К преступным деяниям против личной свободы относятся похищение человека (§ 234), похищение несовершеннолетних (§ 235), незаконное лишение свободы (§ 239), принуждение (§ 240) и взятие под подозрение по политическим мотивам (§ 241).

Следует отметить, что свобода личности охраняется не только нормами данного раздела, но и нормами, расположенными в иных разделах Особенной части (например, нормами о преступных деяниях против полового самоопределения (§§ 174 и др.), против собственности и нормами об имущественных преступных деяниях (§§ 249 и др.), в которых личная свобода охраняется наряду с иными правоохраняемыми благами).

Охраняемым данными нормами правовым благом является личная свобода человека в ее различных проявлениях (свобода принятия решения, свобода передвижения, свобода волевой деятельности потерпевшего, свободу реализации его решения).

Основным составом рассматриваемого раздела Особенной части УК ФРГ является § 239, устанавливающий уголовную ответственность за незаконное лишение свободы. Эта норма была частично изменена Шестым законом о реформе уголовного права от 26.01.1998 г. Охраняемым § 239 правовым благом является личная свобода передвижения человека. Свобода воли при этом заключается в возможности человека покинуть место своего пребывания и возвращаться туда.

Следует отметить, что свобода передвижения является еще одним основным правом гражданина, провозглашенным в статье 11 Основного закона ФРГ:

«(1) Граждане ФРГ пользуются свободой передвижения на всей территории Федерации.

(2) Это право может ограничиваться только законом или на основании закона и лишь в тех случаях, когда лицо не располагает доста-

точными средствами для существования, в результате чего для общества наступает особое обременение, а также в тех случаях, когда это необходимо для предотвращения опасности, угрожающей существованию либо основам свободного демократического строя Федерации или одной из земель, для борьбы с опасностью эпидемий, со стихийными бедствиями или особо тяжкими катастрофами, для охраны молодежи от беспризорности или предотвращения уголовно наказуемых деяний».[1, с.17]

Возвращаясь к рассмотрению § 239 УК ФРГ, отметим, что основной состав преступного деяния предусмотрен в абз. 1: «Кто запирает человека или иным образом лишает его свободы, тот наказывается лишением свободы на срок до пяти лет или денежным штрафом».

Потерпевшим от этого преступного деяния может быть любой человек, который способен передвигаться естественным образом, либо при помощи предназначенных для этого технических средств, например, костылей или инвалидной коляски или с использованием чужой помощи. Решающим условием для квалификации действий обвиняемого по данной норме является то, что потерпевший против его воли запирается в том месте, где он не желает находиться.

Такой признак, как запирание, доктрина и судебная практика понимают более широко, чем простое замыкание ключом. Это могут быть любые средства, предназначенные для того, чтобы предотвратить свободу передвижения потерпевшего, или препятствующие потерпевшему покинуть помещение, где он не желает находиться (к примеру, запирание человека в любом помещении или транспортном средстве, воспрепятствование выходу потерпевшего посредством натравливания собак и др.). Лишение свободы иным образом предполагает любые другие способы, например, привязывание к мебели и пр.

В уголовно-правовой доктрине ФРГ дискуссионным является вопрос о том, осуществляет ли виновный состав преступного деяния, предусмотренный данной нормой, если он совершает действия в отношении лица, не обладающего в момент совершения преступного деяния свободой волеобразования или реализации воли (например, спящее лицо или лицо, находящееся в глубокой степени опьянения). Думается, что ответ должен быть отрицательным. Данный состав преступного деяния отсутствует, по нашему мнению, и в следующей ситуации. «Виновный» запирает свою подругу в спальне. Возвратившись через час, он обнаруживает, что подруга все еще лежит в постели, не заметив, что она была заперта.[3, с.187]

Абзац 2 § 239 в новой редакции предусматривает наказуемость покушения.

Квалифицированные виды незаконного лишения свободы предусмотрены в абз.3 и абз.4 § 239. Отягчающие обстоятельства связаны с последствиями, т.е. с фактическими результатами лишения свободы, и имеют место в случаях, когда:

- 1) оно продолжается более одной недели или
- 2) здоровью лица, лишенного свободы, причиняется тяжкий вред здоровью (абз. 3);
- 3) потерпевшему причиняется смерть (абз. 4).

В последнем случае смерть потерпевшего может наступить как в результате его побега из места, где он находился, так и в случае его самоубийства.

Во всех трех случаях умыслом субъекта преступного деяния должно охватываться совершение действий, предусмотренных основным составом (абз.1), а в отношении указанных выше последствий должна быть неосторожная форма вины. Вместе с тем, в доктрине германского уголовного права эта точка зрения разделяется не всеми. Некоторые правоведы полагают, что умысел должен быть и в отношении продолжительности лишения свободы.[2, абз.365] На наш взгляд, более обоснованной является точка зрения, что в отношении указанных выше последствий должна быть неосторожная форма вины.

В данной работе нами была предпринята попытка проанализировать § 239 (незаконное лишение свободы) УК Германии, устанавливающий уголовную ответственность за посягательство на такое основное право человека и гражданина как личная свободы и показать специфику данного состава преступного деяния. Изучения опыта германского законодателя при конструировании данной нормы представляет особый интерес при реформировании российского уголовного законодательства.

1. *Основной закон Федеративной республики Германия. Бонн, 1996.*
2. *Wessels J./Hettinger M. Strafrecht. Besonderer Teil/ I. Straftaten gegen Persönlichkeits- und Gemeinschaftswerte. 24. Auflage. Heidelberg, 2000. Rdn. 365.*
3. *BGBI. S. 32, 187*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА

Балобанова Д.О.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, к.ю.н., доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ КАТЕГОРІЇ «РОЗВИТОК» У СУЧАСНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ

Останнім часом науковці все частіше звертають увагу на те, що слід здійснювати не тільки аналітичне, а й прогностичне дослідження доктрини кримінального права та кримінального законодавства України. Саме науковий підхід до правотворчості в галузі кримінального права повинен стати однією з перепон для внесення необґрунтованих та не виправданих змін та доповнень до Кримінального кодексу України (далі – КК). Аналіз інформації, наданої на сайті Верховної Ради України, дозволив зробити висновок, що у 2013 р. було внесено 85 законопроектів щодо внесення певних змін до КК України. При цьому ця кількість стосується тільки тих законопроектів, в назві яких було безпосередньо зазначено, що ними вносяться зміни до КК або вирішуються питання про кримінальну відповідальність, й не враховані ті, в яких відповідні положення можуть розкриватися у змісті. Не вдаючись до характеристики змісту законопроектів та не надаючи їм оцінку, слід звернути увагу на їх досить значну кількість, що свідчить про постійні намагання законодавця щось змінити у кримінальному законодавстві, тобто «забезпечити» його динаміку.

Не стоїть на місці й наука кримінального права, постійно зростає кількість публікацій (у бібліографічному довіднику «Кримінальне право України: Бібліографія. 1991 – 2002» зазначено 2809 публікацій; у відповідному виданні за період 1991 – 2005 рр. – 4947 публікацій; за період 1991 – 2012 рр. (готується до друку) – кількість публікацій перевищує 10 тисяч [1, с.1]), дисертацій з відповідної спеціальності.

Все вищевикладене свідчить про доцільність виокремлення та дослідження такого самостійного явища, як динаміка кримінального права. На необхідності дослідження динамічних проявів кримінального права та законодавства, динаміки кримінального права, її окремих аспектів та характеристик, в контексті розробок різних інститутів кримінального

права наголошували такі відомі вчені, як Ю.В. Баулін, В.О. Навроцький, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк та багато інших.

В процесі дослідження динаміки кримінального права виникають питання, пов'язані як з визначенням цього поняття та його характеристик, так й з з'ясуванням його зв'язку з іншими, суміжними поняттями, які інколи мають загальнофілософський характер. Однією з таких категорій є розвиток, який має тісний зв'язок з динамікою.

Досить лаконічно і точно можна сказати, що «в своєму конкретно-історичному змісті, стосовно аналізу конкретних систем, розвиток є процес формування певного результату з його конкретної підстави, історичний процес самотворення об'єкта за об'єктивними законами» [2, с.21]. Співвідношення розвитку та динаміки можна визначити як таке, коли остання не тотожна розвитку, представляючи собою більш вузьку категорію. У загальній моделі розуміння розвитку динаміка протистоїть статиці, яка тісно пов'язана з поняттям спокій. При цьому динаміка не зводиться і до зміни, оскільки остання може носити різний характер.

Право може бути тією самою «конкретною системою», стосовно до якої і дається дане розуміння розвитку. Отже, правову систему України в цілому та окремих її галузей можна охарактеризувати як такі, що знаходяться в стані розвитку, тобто історичному процесі самотворення. А як складову цього процесу можна визначити динаміку правової системи та кримінального права (як її частини), що володіє власною структурою та має циклічний характер.

Враховуючи наведене розуміння правового розвитку, можна виокремити його наступні особливості.

1. Загальне вивчення розвитку дозволяє зробити висновок, що правовий розвиток пронизується різними зв'язками, неабияку роль серед яких відіграє наступність у праві. Не можна не побачити, що певні законодавчі положення мають вже багатовікову історію й відтворюються в кожному новому нормативному акті відповідної спрямованості. В якості прикладу з кримінального права можна навести існування відповідних складів злочинів проти життя та здоров'я особи, які, хоча й час від часу зазнають певних уточнень, викликаних розвитком суспільства, але в цілому залишаються незмінними (вбивство, тілесні ушкодження та інші види заподіяння шкоди здоров'ю людини, тощо були відомі ще з часів Руської Правди). Те ж саме можна сказати про доктринальні розробки складу злочину.

Ті ж новели, які з'являються з часом, пов'язані з обов'язковим врахуванням того, що право існує в суспільстві, а отже, правовий розви-

ток обумовлений взаємодією з такими сферами громадського життя, як економіка, політика, культура. Тут прикладами можуть слугувати нові склади злочинів, які з'явилися в процесі докорінної зміни економічного та політичного ладу в країні в 90-х роках ХХ ст. та інколи з'являються й тепер, хоча не завжди з дотриманням вимог техніки криміналізації. З'явилися нові норми – про відповідальність за так звані «медичні злочини» (ст.ст. 140-145 КК), злочини, що посягають на трудові права громадян (ст.ст. 173-175 КК), право на свободу віросповідання (ст.ст. 178, 179 КК), «комп'ютерні злочини» (Розділ XVI Особливої частини КК 2001 р.). Крім того, не слід забувати, що суттєві зміни вносилися вже в КК 1960 р. від часів набуття Україною незалежності (1991 р.) й до прийняття нового КК 2001 р.

2. Розуміння права як соціального явища тягне за собою врахування людини (особи), здатної впливати на розвиток. Звідси правовий розвиток набуває об'єктивно-суб'єктивного характеру. На тому, що формування законодавства відбувається шляхом проходження крізь свідомість законодавця та причетних до законотворчості осіб, та багато в чому є відображенням уявлень останніх про доцільність/недоцільність криміналізації/декриміналізації діянь, встановлення інших правових положень, вже неодноразово наголошувалося й знаходить підтвердження майже кожного разу при прийнятті законів та інших нормативних актів.

3. Ефективність застосування правової норми, звичайно ж, залежить від законодавчої техніки, від того, наскільки мистецьки вироблений зміст і форма даної норми. Однак головним чином її ефективність визначається суттю, тобто сутністю правової норми, тим, наскільки відповідає реаліям законодавча воля. Кримінально-правові приписи, не обумовлені соціально, є „мертвонародженими”. Отже, цілком мислиме створення досконалого з погляду законодавчої техніки права, але не працюючого на практиці. Так, багато приписів КК 2001 р. можна нескінченно „шліфувати”, підвищуючи рівень технічної досконалості їхнього змісту й форми, однак від цього ефективно працювати вони не почнуть. Рівною мірою мислиме створення технічно досконалого законодавства, але такого, що не відповідає поняттям про добро й справедливість, наприклад, що дозволяє вбивства й грабежі, торгівлю людьми.

Розвиток права характеризується зміною юридичної техніки. Видається, що можна казати як про її вдосконалення, так й про занепад, деградацію. З одного боку, сучасні доктринальні розробки дозволяють законодавцеві приймати все більш технічно досконалі закони, але, на жаль, аналіз як прийнятих нормативно-правових актів, так й численних

проектів з різних питань, дозволяє зробити висновок, що законодавець не просто не бере їх до уваги, а інколи навіть робить на протиріччя до цих вимог.

4. Аналіз правового розвитку є неможливим без врахування соціального та правового прогресу, досягнень наукової думки та запровадження певних законодавчих інститутів, які використовуються в інших розвинених країнах. Не даючи жодних оцінок цим інститутам, в якості таких для вітчизняного розвитку можна назвати розробки щодо кримінальних проступків, кримінальної відповідальності юридичних осіб, заходів кримінально-правового характеру, відмінних від покарання, та узгодження їх з системою вітчизняного кримінального права та всією правовою системою. Вочевидь, що в праві з'являються нові норми (інколи на стику старих норм), серед яких, крім вже названих, можна відмітити норми про особливості кримінальної відповідальності службових осіб юридичних осіб приватного права та осіб, які надають публічні послуги. Їх дослідження є неможливим без врахування зарубіжного досвіду, де вони вже існують протягом значного часу.

5. Не можна оминати увагою й той факт, що розвиток права відображає зміну співвідношення класового та загально-соціального аспектів сутності права. Історія вітчизняного кримінального права знає приклади, коли в наукових дослідженнях та законодавстві навіть безпосередньо підкреслювався класовий характер кримінального права та кримінальної політики. Поняття злочину, що є невід'ємною частиною кримінальної політики, завжди відповідало інтересам панівного класу, що давало підставу М.І.Скрипнику у своїй роботі висловлювати думку, що „кожна кримінальна політика, яка проводиться тим чи іншим класом, який панує в державі, є проявом того класу, який в цієї державі панує та за допомогою цієї кримінальної політики свої інтереси захищає та проводить” [3, с.12-13].

6. В літературі можна зустріти вказівку на те, що «одним з джерел та рушійною силою розвитку права виступають протилежно спрямовані тенденції стабільності та мінливості» [4, с.337]. Безсумнівно, що право, регулюючи суспільні відносини, повинно володіти певною стабільністю. Але ті ж самі суспільні відносини не є раз й назавжди наданий абсолют, вони або змінюються, або припиняють своє існування, або з'являються їх нові різновиди. Отже, право повинно змінюватися адекватно суспільним відносинам, а не за примхами законодавця, коли він, керуючись миттєвими приводами вносить зміни до кримінального

законодавства, не узгоджуючи їх з розробками у галузі законотворчості та законодавчої техніки, про що вже йшла мова раніше.

7. Важливу роль в розвитку права відіграє оптимальне співвідношення між такими методами правового регулювання, як стимулювання (заохочення) та примус (покарання). Для розвитку сучасного кримінального права це співвідношення можна охарактеризувати через сучасні тенденції, притаманні цій галузі. Обмежуючись періодом з моменту прийняття КК України 2001 р., можна визначити дві основні характерні риси розвитку кримінального права. Одна з них визначається пом'якшенням кримінальної репресії, друга – збереженням, а інколи навіть посиленням відповідальності за деякі злочинні прояви. Слід зазначити, що аналіз змін, які вже були внесені до КК України та які запропоновані в різного роду законопроектах, свідчать про ухил в бік посилення кримінальної репресії.

1. *Галабала М. В. Розвиток науки кримінального права України в період після відновлення державної незалежності (питання загальної частини): Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Галабала Маркіян Васильович. – Л.: Львівський держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 17 с.*
2. *Злотина М. Л. Развитие как мировоззренческая проблема / М. Л. Злотина. – К.: Вища школа, 1974. – 30 с.*
3. *Скряпник Н. И. Уголовная политика советской власти / Н. И. Скряпник. – Харьков, 1924.*
4. *Материалистическая диалектика как общая теория развития. Философские основы теории развития / под рук. и общ. ред. Л. Ф. Ильичева. – М.: Наука, 1982. – 496 с.*

Габуда А.С.

Львівський державний університет внутрішніх справ, доцент кафедри адміністративних та цивільно-правових дисциплін, к.ю.н.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Прийняття Кримінального кодексу України та набрання ним чинності у 2001 році стало новим етапом на шляху демократичних перетворень нашої держави. Цей нормативно-правовий акт увібрав в себе та відтворив низку сучасних поглядів на розвиток кримінально-правової та кримінологічної науки. Однак, враховуючи труднощі, які виникають у суб'єктів правозастосовної практики в зв'язку з застосуванням норм КК України, доводиться констатувати, що чинне законодавство України

про кримінальну відповідальність не є досконалим. А як відомо, якість суспільного життя в країні зумовлюється визначальною мірою якістю наявних у ній законів та станом їх виконання. У свою чергу, закон є результатом вияву політичної волі суб'єктів, уповноважених на законодавчому рівні визначати стратегію розвитку держави й суспільства. Основоположним таким законом у сфері боротьби зі злочинністю є Кримінальний кодекс України.

Адаптація чинного законодавства до норм Європейського Союзу (ЄС) є однією з найважливіших складових політики європейського вибору не лише України, а й будь-якої іншої держави, яка прагне прогресивного розвитку шляхом європейської інтеграції. Цей процес формує основу всіх трьох «опор» Європейського Союзу (Європейських співтовариств, спільної зовнішньої політики та безпеки, спільної внутрішньої політики) і є обов'язковим для всіх країн-кандидатів, котрі відповідно до так званих копенгагенських критеріїв мають забезпечити взяття на себе всіх зобов'язань щодо членства, включаючи умови політичного, економічного та валютного союзів. Нині Україна ще не належить до цієї групи держав, але прагнення її спрямовані на те, щоб стати рівноправним членом Європейського співтовариства. Проте, цей непростий процес не може відбуватися без узгодження українського законодавства, зокрема й про кримінальну відповідальність, з основними засадами права ЄС.

Як зазначено у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008, докорінні зміни в соціально-політичних та інших умовах життя суспільства і держави на нинішньому етапі розвитку України та прийняття Конституції України створили передумови для реформування системи кримінальної юстиції у напрямі дальшої демократизації, гуманізації, посилення захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних правових актів і зобов'язань нашої держави перед європейським та світовим співтовариством [1].

Згідно Концепції передбачається, зокрема реформування кримінального та адміністративно-деліктного законодавства. Так, з метою гуманізації закону про кримінальну відповідальність пропонується, певну частину злочинів трансформувати в кримінальні (підсудні) проступки. Також є пропозиція щодо необхідності віднесення до цієї категорії посягань і адміністративних правопорушень, передбачених чинним Кодексом України про адміністративні правопорушення, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю.

Підтримуючи такі нововведення, треба відзначити, що вирішення питання про те, за якими законами житиме суспільство, чи адекватно відбиватимуться соціальні реалії, чи сприятимуть закони забезпеченню порядку, підвищенню ефективності захисту прав та свобод громадян і прогресу загалом, головним чином залежить саме від суб'єктів законодавчої ініціативи, парламенту та Президента України, котрий підписує закони [2, с. 7].

В напрямку реалізації завдань щодо реформування кримінального та адміністративного законодавства у Верховній Раді України зареєстровано проект Закону України № 1202 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» [3], а також проект Закону України № 3438 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» [4]. Обидва законопроекти передбачають визнання кримінальними правопорушеннями злочинів та кримінальних проступків. За такого підходу, адміністративні правопорушення, які підпадають під юрисдикцію суду (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо) будуть прирівняні до злочинів, хоча ступінь суспільної небезпечності цих деліктів суттєво відрізняється. З цього випливає цілком логічне запитання: «А чи можна запропоновані зміни у вітчизняному законодавстві визнати такими, що спрямовані на подальшу демократизацію та гуманізацію кримінально-правових норм?». Очевидно, що ні. Тому, у напрямку розв'язання викладеної проблеми, слід підтримати бачення тих науковців, які обґрунтовано доводять, що кримінальні проступки потрібно об'єднати у самостійний блок правопорушень з відповідним правовим статусом, шляхом закріплення їх в окремому кодифікованому нормативно-правовому акті.

Наведене дозволяє стверджувати, що сьогодні не можна говорити про цілком скоординований, теоретично обґрунтований, цілісний підхід до процесу реформування органів кримінальної юстиції та удосконалення вітчизняного законодавства. Для вирішення проблемних питань щодо створення інституту кримінальних проступків необхідно максимально консолідувати зусилля не тільки суб'єктів законотворчої діяльності, а й науковців та представників правозастосовної практики.

1. *Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.*
2. *Швець В. Д., Грицак В. М., Василькевич Я. І., Гацелюк В. О. Законодавча реалізація кримінально-правової політики: аналіз законопроектної діяльності*

- Верховної Ради України V скликання з питань кримінального права / Вступне слово проф. М. І. Мельника – К.: Атіка, 2008. – 244 с.*
3. *Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків» № 1202 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733.*
 4. *Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» № 3438 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JG2N1001.html.*
 5. *Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 1 січня 2011 року). – Х. : Одіссей, 2011. – 224 с.*
 6. *Кодекс України про адміністративні правопорушення: чинне законодавство із змінами та допов. станом на 18 вересня 2011 року : (Відповідає офіц. текстові) – К. : Алерта ; ЦУЛ, 2011. – 220 с.*

Гуцуляк М.Я.

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
та ОРД Прикарпатського факультету
ЛьвДУВС, к.ю.н., доцент*

Костюк Л.О.

*курсант 2-го курсу Прикарпатського
факультету ЛьвДУВС*

ПОНЯТТЯ, ЗМІСТ ТА ОЗНАКИ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ ЗЛОЧИНУ

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства значно зростає необхідність суворого дотримання принципу презумпції невинуватості і в той же час невідворотності кримінальної відповідальності тільки за винне вчинене суспільно небезпечне діяння. Дотримання вказаних принципів в діяльності органів досудового розслідування і суду сприятиме охороні конституційних прав і свобод громадян і визначальним у цьому плані є правильне встановлення суб'єктивної сторони злочину.

Суб'єктивна сторона складу злочину - це внутрішній зміст злочину, це ті психічні процеси, які проходять у свідомості особи, коли вона вчиняє злочин, це її психічне ставлення до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків.

Зміст суб'єктивної сторони складу злочину характеризують певні юридичні ознаки. Серед них обов'язковою ознакою виступає вина у формі умислу та необережності.

Вина особи - це основна, обов'язкова ознака будь-якого складу злочину, вона визначає саму наявність суб'єктивної сторони і значною мірою її зміст. Відсутність вини виключає суб'єктивну сторону і тим самим склад злочину.

Суб'єктивна сторона створює психологічний, тобто суб'єктивний зміст злочину, тому є його внутрішньою, у порівнянні з об'єктивною стороною. Якщо об'єктивна сторона складу злочину становить його фактичний зміст і може бути безпосередньо сприйнята особами, які перебувають на місці злочину під час його вчинення, а наслідки злочину можуть сприйматися і після його вчинення, то суб'єктивна сторона безпосередньому сприйняттю людьми піддана бути не може. Адже, це процеси, які відбуваються у психіці винного й об'єктивне їх визначення можливе тільки завдяки дослідженню об'єктивної сторони складу злочину й інших ознак, які входять до складу злочину.[4,с.116]

Значення суб'єктивної сторони полягає в тому, що завдяки її правильному визначенню:

а) здійснюється належна кваліфікація діяння та його відмежування від інших злочинів;

б) встановлюється ступінь суспільної небезпеки діяння й особи, яка його вчинила;

в) здійснюється індивідуалізація покарання злочинця, вирішується питання про можливість його звільнення від кримінальної відповідальності й покарання.

Процеси, що відбуваються у психіці людини, поділяються на інтелектуальні, емоційні та вольові. Вони існують у тісній нерозривній єдності, але їх окреме дослідження, має велике значення для правильного встановлення суб'єктивної сторони складу злочину.

На підставі зазначених процесів психіки зміст суб'єктивної сторони складу злочину визначається за допомогою юридичних ознак, які її складають, - таких, як вина, мотив, мета, емоційний стан. Вони представляють різні форми психічної активності, але водночас нерозривно пов'язані між собою і взаємозалежні. Це явища з самосійним змістом, у структурі суб'єктивної сторони вони не поглинають одне одного, мають різне, тільки їм притаманне, правове значення.

Вина є обов'язкова ознака суб'єктивної сторони складу злочину. Без вини не може бути злочину. Слід зазначити, що винність, як обов'яз-

кова ознака, що підлягає з'ясуванню в процесі проведення кримінально-правової кваліфікації впливає в першу чергу з конституційної норми. Згідно з частини 1 статті 62 Конституції України особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду[1, с.25]. Це положення також відтворене у частині 2 статті 2 КК України[2, с. 12].

Можна дійти висновку, що вина розглядається законодавцем як категорія психологічна. Одночасно вона розглядається і як категорія соціальна, бо особа, яка вчиняє злочин, нехтує вимогами суспільства, посягає на його інтереси, завдає суттєвої шкоди особі, суспільству, державі[3,с.92].

З урахуванням положень ст.24-25 КК України, вина може проявлятися у формі умислу або необережності[2,с.90-92]. Інших форм вини Закон про кримінальну відповідальність не визначає. В свою чергу, умисел поділяється на умисел прямий і умисел непрямий, а необережність поділяється на злочинну самовпевненість і злочинну недбалість. Ці форми і види вини конструюються залежно від змісту й співвідношення інтелектуального і вольового моментів і характеризують психічне ставлення особи до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків. Інтелектуальний момент визначає ті чинники, які належать до свідомості особи, а вольовий - ті чинники, які належать до її волі.

Також обґрунтованою та справедливою є позиція професора П.Л. Фріса, який зазначає саме взаємозв'язок інтелектуального і вольового моментів вини, диференціює вини на умисел і необережність, однак така схема не є жорсткою, і дає можливість виділення злочинів з двома формами вини[5, с.189]. Таке твердження знаходить своє відображення в диспозиції окремих статей особливої частини Кримінального кодексу України, в яких до діяння вина характеризується – умислом, а до наслідків – необережністю. Зокрема: ч.2 ст.121, ч.3 ст.133, ч.2 ст.134, ч.3 ст.135, ч.3 ст.136, ч.2 ст.137, ч.3 ст.150-1, ст.286 КК України тощо.

Залежно від форми вини злочини поділяються на умисні й необережні. У певних випадках вказівка на форму вини може бути дана безпосередньо в Законі (стаття 115 ККУ - умисне вбивство, стаття 119 ККУ - вбивство через необережність), але у більшості випадків форма вини визначається з інших ознак складу злочину, наведених у тексті диспозиції. Так, очевидно, що злочини, де вказано мотив, мета або якщо вони впливають з формулювання норми, є злочинами умисними (згвалтування, крадіжка, вимагання тощо).

Щодо мотиву, мети, емоціонального стану, то вони є факультативними ознаками суб'єктивної сторони. Проте в багатьох злочинах суб'єктивна сторона потребує встановлення мотиву і мети, що є її факультативними ознаками. Вони мають значення обов'язкових ознак лише в тих випадках, коли названі в диспозиції Закону як обов'язкові ознаки конкретного злочину (ст.109, ст.110, ст.ст.113-114, п.6,7,9,14 ч.2 ст.115, ст.144, ч.2 ст.146, ст.ст.147-148, ст.296 КК України тощо.). В зазначених різновидах злочинів мотив і мета виступають як обов'язкові ознаки суб'єктивної сторони складу злочину, їх з'ясування та дослідження є обов'язковим, адже відсутність мотиву чи мети в такому разі виключає склад злочину вказаного виду.

Мотив – це усвідомлені внутрішні спонукання, якими винний керується при вчиненні злочину. На думку окремих науковців мотив необхідно розглядати як рушійну силу, стимул людської діяльності, те що штовхає людину на вчинення злочину[5, с. 204]. Висловлена позиція П.Л. Фріса безумовно заслуговує на увагу і дає можливість окреслити принаймні сферу дослідження змісту мотивації.

Особливості деяких складів злочинів визначають необхідність з'ясування емоцій, які відчуває особа при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони різняться за своїм характером, змістом, часом виникнення. Кримінально-правове значення має виключно такий емоційний стан як афект – стан сильного душевного хвилювання. Саме з урахуванням емоційного стану законодавець передбачив ряд статей особливої частини КК України (ст.116, ст.117, ст.120 КК України тощо.).

1. Конституція України: чинне законодавство станом на 08 січня 2013 р. : (Відповідає офіц.текстові) – К.: Алерта, 2013. – 104 с.
2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
3. Злобин. Г. А. Описание субъективной стороны преступления в законе //СГП. 1971.№1.С. 91-96.
4. Никифоров Б.С.Субъективная сторона в «формальных» преступлениях // СГП. 1971.№3.с. 115-120.
5. Фріс П.Л. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2 – те видання, доповнене і перероблене - К.: Атіка , 2009.-512 с.

Дмитрук М.М.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, к. ю. н.

ДЕЯКІ ВІДМІННОСТІ «ЗМІШАНОЇ ВИНИ» ТА «ВИНА З ДВОМА ФОРМАМИ» В ТЕОРІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

У деяких складах злочинів складність конструкції об'єктивної сторони обумовлює наявність складної суб'єктивної сторони (тут і далі розглянемо тільки її обов'язкову ознаку – вину), що породжує концепцію «змішаної», «подвійної», «складної» вина або «складної», «подвійної», «змішаної» форми вина. У навчальній літературі зазначені поняття ототожнюються, в науковій літературі вчені, як правило, дотримуються однієї з концепцій або «змішаної вина» або «вина з двома формами». У зв'язку з цим, завданням цієї роботи є розмежування зазначених понять. Не ставиться завданням переосмислення якихось положень або концепцій «вина із двома формами» або «змішаної вина», що об'єктивно неможливо в роботах такого виду.

Питання вина, її форм та видів форм вина у своїх роботах глибоко досліджувались такими вченими, як: П.С. Дагель, Д.П.Котов [1, с. 238], А.Й. Рарог [2, с. 187], А.А. Пінаєв [3, с. 289] та багато інших вчених. В сучасній науковій літературі вказане питання досліджували, зокрема, такі вчені як Р.В. Вереша [4, 224], М.І. Хавронюк [5, с. 9-18] та інші.

Більшість вчених при дослідженні вина, торкаючись дискусійних питань, приділяли велику увагу проблемі «вина із двома формами» або «змішаної вина», однак, як правило, дослідники обґрунтовували прийнятність одного з вищевказаних понять.

На нашу думку, між поняттями «вина з двома формами» і «змішана вина», є деяка відмінність. Зазначена відмінність пояснюється різним змістом інтелектуального і вольового елементів (ознак) до діяння і наслідків в різних складах злочинів. Вказана відмінність обумовлена особливостями виду одиничного злочину та об'єктивної сторони, які полягають в тому, що для складного простого одиничного злочину такого виду як «злочин з двома обов'язковими діяннями», одне із яких (злочинних діянь) формується ознаками або складом іншого виду правопорушення, як правило, властива «змішана вина», а для складних одиничних злочинів таких видів як «складений злочин» і «злочин з по-

хідними наслідками» властива, як правило, «вина з двома формами». В обґрунтування зазначеного твердження розглянемо відмінність «вини з двома формами» і «змішаної вини» обумовленої особливостями об'єктивної сторони.

У навчальній літературі «змішана вина» визначається як умисел до діяння і необережність до наслідків [6, с. 171]. У науковій літературі щодо цього питання склалося дві основні концепції – вузька та широка. Згідно широкої концепції, можливим є будь-яке поєднання будь-яких форм вини, а згідно вузької концепції можливе поєднання тільки видів окремих форм вини [3, с. 132-155]. На нашу думку, найбільш прийнятною є концепція вузького розуміння «вини з двома формами» обґрунтована А.Й. Рарог [2, с. 161-164], інакше при широкому її розумінні «вини з двома формами» міститься у всіх складах з бланкетними диспозиціями і у всіх кваліфікованих складах злочинів.

Відразу відзначимо, що на нашу думку, недостатньо обґрунтованою є позиція В.М. Федитник, щодо того, що вся дискусія щодо «подвійної вини» (*вчена включає в це поняття і «вину із двома формами»* – уточнення М.М.) або «змішаної вини» зводиться тільки до спору про терміни, а самі поняття є тотожними [7, с. 67-73].

Зміст «змішаної вини», на думку В.А. Якушина, полягає в тому, що в деяких складах злочинів законодавець передбачає сукупність правопорушення та злочини. При цьому навмисно порушуються, наприклад, правила дорожнього руху або навмисно вчиняються інші правопорушення, що потягли наслідки кримінально - правового характеру, до яких існує психічне ставлення у формі необережної вини [8, с. 44]. Слід уточнити, що існують випадки порушення правил дорожнього руху при самовпевненості і недбалості, що не утворює поняття «змішаної вини».

Зазначена позиція В.А. Якушина [8, с. 44] підтверджує тезу, відносно того, що в злочинах невеликої тяжкості, склади яких містять у собі об'єктивно - суб'єктивні ознаки інших видів правопорушень, відбувається включення не тільки ознак інших видів правопорушень у об'єктивну сторону із злочинними наслідками, а й включення умислу в адміністративно-правовому розумінні.

Враховуючи вищеописане розуміння «вини із двома формами» і «змішаної вини», відмінність між зазначеними поняттями, на нашу думку, полягає в наступному.

Об'єктивна сторона злочинів, для яких притаманна «вина з двома формами» складається з двох самостійних злочинів, як вказує А.Й. Рарог, законодавець зливає, тобто юридично об'єднує в один склад зло-

чину два самостійних склади злочину, один з яких є умисним, а інший – необережним, причому обидва з них можуть існувати самостійно [2, с. 161-164].

Об'єктивна сторона злочинів, яким притаманна «змішана вина» складається з посягання, що є по своїй конструкції іншим видом правопорушення, а також кримінально-правових наслідків. При цьому ставлення особи до порушення правил регуляції суспільних відносин (тобто до посягання), виражається в умисній формі вини, яка, по суті, є такою у не кримінально-правовому розумінні, а в адміністративно-правовому, проте ставлення до злочинних наслідки виражене у формі необережності в кримінально-правовому розумінні.

Якщо зайняти протилежну позицію, тобто стверджувати, що умисел у не кримінально-правовому розумінні взагалі встановлювати немає необхідності, оскільки даний вид умислу не матиме відношення до сфери кримінально-правового регулювання, то подібне тлумачення фактично призведе до неврахування низки рекомендацій, які містяться в Постановах Пленуму Верховного Суду України, і як наслідок, до об'єктивного ставлення у вини. Так, наприклад, згідно, ч. 2 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва» передбачено, що «... суди при розгляді справ мають з'ясувати, зазначені в них відповідні статті, пункти, параграфи законодавчих та інших нормативних актів, що регулюють безпеку виробництва, і які з них порушені ... » [9, с. 15], тобто суди зобов'язані встановлювати склад іншого виду правопорушення. Такі ж рекомендації Пленумом Верховного Суду України містяться в інших постановах щодо злочинів у сфері господарської діяльності, порушення правил дорожнього руху і правил експлуатації транспорту.

Розмежування «вини із двома формами» і «змішаної вини» у вищевказаному розумінні, на нашу думку, пояснює зв'язок терміна зі змістом інтелектуальних і вольових ознак в досліджуваних поняттях, а також їх взаємозв'язок зі специфікою об'єктивної сторони, видами протиправності. Використання понять «вина із двома формами» і «змішана вина» пояснює зв'язок між зазначеними видами вини або формами вини і такими видами протиправності суспільно небезпечного діяння як «пряма» протиправність і «змішана» протиправність (або бланкетним способом вираження кримінальної протиправності).

1. Дагель П.С. *Субъективная сторона и ее установление* / П.С. Дагель, Д.П. Котов. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1974. – 238 с.

2. Рарог А.И. Вина в советском уголовном праве / А.И. Рарог. – Саратов. Изд-во Саратов. ун-та. 1987. – 187 с.
3. Пинаев А.А. Курс лекций по Общей части уголовного права: Книга 1. О преступлении. – Х.: 2001. – Юридический Харьков. – 289 с.
4. Вереша Р.В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України: Монографія. – К.: Атіка, 2005. – 224 с.
5. Хавронюк М. Злочини зі складною виною у Кримінальному кодексі України / М. Хавронюк // Підприємство, господарство і право. – 2003. – № 3. – С. 9-18.
6. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
7. Федитник В. М. Теорії складної вини в кримінальному праві / В.М. Федитник // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – Вип. 32 – С. 67-73: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vkhmuvs/2006_32/index.htm
8. Якушин В.А. Вина как основа субъективного вменения: Монография / В.А. Якушин, К.Ф. Каштанов. – Средневолжский науч. центр. – 1997. – 65 с.
9. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини проти безпеки виробництва: Постанова Пленум Верховного Суду України № 7 від 12.06.2009 р. // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 8. – С. 15.

Житний О.О.

*Харківський національний університет
внутрішніх справ, професор кафедри
кримінального права та кримінології, д.ю.н.,
доцент*

МІЖНАРОДНІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ ТА ПИТАННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

1. Однією із стійких тенденцій розвитку сучасної кримінально-правової політики України (політики в сфері боротьби зі злочинністю) є зміцнення в ній домінанти залежності цієї діяльності держави від міжнародних зобов'язань. Без огляду на принципи й норми міжнародного права на національному сьогодні не можуть вирішуватись основні завдання цієї політики в царині криміналізації й декриміналізації суспільно небезпечних діянь, їх пеналізації, визначення допустимих форм кримінально-правового впливу та засобів його реалізації, визнання тих чи інших благ об'єктами кримінально-правової охорони, встановлення

меж кримінально-правової юрисдикції держави та деякі інші. Найближчим часом така залежність національного кримінального права від міжнародно-правової сфери зумовлюватиме поступове посилення взаємодії кримінального й міжнародного права, адже світове співтовариство в особі універсальних і регіональних міжнародних організацій досить активно формує нормативну базу й створює відповідні організаційні структури, а контакти між державами з питань антикримінальної політики стають дедалі частішими.

2. На методологічному рівні вплив міжнародної правової системи на процеси, які протікають у внутрішній (національній) політиці боротьби зі злочинністю забезпечений зовнішніми зв'язками кримінального права України як системного об'єкта [1, с. 316]. Такі зв'язки внутрішнього кримінального права (елемента національної правової системи) із міжнародним правом (елементом міжнародної правової системи) є міжсистемними. Тому і тенденції розвитку кримінального права України у зв'язку із процесами, що відбуваються на рівні міжнародного спілкування, мають відповідати загальним закономірностям співвідношення національного права з міжнародним правом як двох відносно самостійних правових систем. Фундаментом таких зв'язків є перш за все ст. 9 Конституції нашої держави, згідно якої «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України» [2]. У галузевому законодавстві кримінально-правового циклу цій нормі кореспондує ч. 1 ст. 3 КК, яка встановлює, що законодавство України про кримінальну відповідальність ґрунтується, зокрема, на загальновизначених принципах і нормах міжнародного права.

3. Міжнародно-правовий чинник у кримінальному праві України вітчизняні фахівці згадують перш за все, звертаючись до питань обумовленості кримінальної відповідальності за посягання, які представляють т. з. «новітню злочинність» (діяння терористичного характеру, організована злочинність (у т. ч. створення злочинної організації), деякі діяння у сфері економіки (зокрема, легалізація коштів, отриманих злочинним шляхом), корупційні злочини (підкупи, надання неправомірних переваг публічним посадовим особам тощо), екологічні злочини, «комп'ютерні» злочини, «медичні» злочини (незаконна гомотрансплантація, торгівля людськими органами й тканинами, незаконні генетичні маніпуляції та медичні експерименти над людиною), злочини у сфері ядерної й екологічної безпеки) [3, с. 23]. Криміналізація є найважливішим методом кримінально-правової політики, яка в свою чергу є складовою частиною

всієї політики України [4, с. 13]. Значна частина міжнародних договорів України наголошують на необхідності забезпечити (або посилити) охорону певних суспільних відносин, містять вимоги до країн-учасниць встановити у внутрішньому законодавстві певні кримінально-правові заборони. У таких випадках можна говорити, що криміналізуючи діяння, змінюючи власне кримінальне законодавство під впливом міжнародних актів, держава не лише захищає певні об'єкти, а й створює юридичні механізми реалізації взятих на себе міжнародно-правових зобов'язань у сфері боротьби зі злочинністю. Водночас, хоч забезпечення міжнародно-правовій адекватності (відповідності) вітчизняного кримінального законодавства є одним з актуальних завдань, тим не менш навряд чи слід визнавати волю міжнародної спільноти підставою криміналізації. У такому разі важко відповісти на важливе питання кримінальної політики: хто та на якій підставі визначає злочинність і караність діяння? [5, с. 15]. Навіть зважаючи на посилення процесів правової інтеграції, питання законодавчого визначення злочинності й караності діянь залишаються у внутрішній компетенції держави. Визнання міжнародно-правової зумовленості заборони підставою криміналізації небезпечно залишенням поза увагою законодавця необхідності оцінити з позицій національних інтересів визначеної міжнародно-правовим актом проблеми, яка має бути вирішена криміналізацією, визначити достатність ступеню шкідливості діяння для визнання його злочинним, встановити наявність потреби у створенні норми про кримінальну відповідальність за нього тощо [6, с. 94]. У зв'язку із цим на підтримку заслуговує позиція, згідно якої виконання зобов'язань з міжнародно-правових договорів, ратифікованих парламентом – це не підстава, а привід для криміналізації [7, с. 448-453]. Така доктринальна оцінка місця міжнародної зумовленості введення заборони орієнтує вітчизняного законодавця на необхідність враховувати при визначенні потреби в криміналізації конкретного суспільно небезпечного діяння не лише вимоги певного міжнародного акту, а й сукупність інших значущих чинників.

5. У міжнародно-правових документах значно рідше звертається увага на скасування кримінально-правових заборон. Водночас, міжнародна зумовленість притаманна й механізмам декриміналізації. Так, зокрема, на недоцільність кримінальної відповідальності за незаконне вживання наркотичних засобів вказує те, що криміналізація таких дій не відповідає міжнародним актам про права людини, по-друге, що жодна з «антинаркотичних» конвенцій ООН (Єдина конвенція про наркотичні засоби 1961 р., Конвенція про психотропні речовини 1971 р., Конвен-

ція про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.) й Рамкові рішення Ради ЄС не орієнтують на встановлення в національному законодавстві відповідальності за вживання наркотиків [8, с. 143–144]. Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р. містить два списки протиправних діянь. У її ч. 1 ст. 3 перераховано умисні дії, які сторони Конвенції зобов'язані визнати злочинами, а в ч. 2 ст. 3 передбачено, що «з урахуванням своїх конституційних положень і основних принципів своєї правової системи кожна Сторона вживає такі заходи, які можуть бути потрібні для того, щоб визнати правопорушеннями згідно зі своїм законодавством, коли вони вчиняються навмисно, зберігання, придбання або культивування будь-якого наркотичного засобу або психотропної речовини для особистого споживання на порушення положень Конвенції 1951 року, Конвенції 1961 року з поправками або Конвенції 1971 року». Отже, перше з наведених положень щодо криміналізації є для держави, що підписала Конвенцію 1988 р., імперативним (зобов'язуючим), а друге – лише рекомендує. Вказаним міжнародним документом від держави вимагається криміналізувати придбання та зберігання наркотичних засобів і психотропних речовин лише з метою збуту [9, с. 29–31]. Заборона в кримінальному праві інших форм протиправного поведіння із психоактивними речовинами може здійснюватись на розсуд держави. Декриміналізація їх немедичного вживання відповідатиме міжнародним зобов'язанням України в цій сфері.

Приводом декриміналізації може стати й виявлення невідповідності наявних у кримінальному законодавстві держави заборон міжнародним стандартам дотримання прав та свобод людини. Саме у зв'язку з цим було визнано незлочинним бродяжництво, порушення правил паспортної системи, поширення відомостей, що ганьбили державний лад і деяких інших діянь, які донедавна (у радянський період) розглядались як кримінальні правопорушення. Існування кримінальної відповідальності за такі дії суперечило Загальній декларації прав людини 1948 р. та іншим міжнародним документам про права людини [10, с. 163–164]. Міжнародні зобов'язання щодо дотримання свободи слова, узяті Україною перед РЄ, зумовили скасування кримінальної відповідальності за наклеп. Так, резолюція № 1239 (2001) ПАРЄ «Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні» та Рекомендації № 1513 (2001) ПАРЄ «Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації» вимагали прийняття без будь-яких зволікань змін до законодавства стосовно штра-

фів чи відшкодування за наклеп та декриміналізації наклепу [11; 12]. Можливим є ще один спосіб впливу міжнародно-правового чинника на декриміналізацію у кримінальному праві України – припинення дії міжнародного зобов'язання, яке послужило приводом криміналізації. Вона можлива у випадках визнання недійсності або припинення дії міжнародного договору за умов, визначених самим міжнародним договором, або за вольовим рішенням сторін (денонсація, вихід з договору), у т.ч. і при заміні його іншою угодою, яка зобов'язань щодо встановлення кримінально-правової заборони вже не містить. Очевидно, що в таких випадках держава має право декриміналізувати діяння в національному праві без ризику порушити право міжнародних договорів. Водночас, зумовлена вже не існуючим міжнародним зобов'язанням угода може і не виключатись з національного законодавства за умови її достатньої обґрунтованості національними інтересами.

1. Панов М.І. Системність кримінального права і проблеми удосконалення кримінального законодавства // *Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму, 23–24 вересня 2011 р.* – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 313-319., с. 316.
2. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // *Відомості Верховної Ради України.* – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. *Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник ; за заг. ред. В. М. Трубникова.* – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 448 с.
4. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право» / П. Л. Фріс. – К., 2005. – 35 с.
5. Голик, Ю. В. *Международное и национальное уголовное законодательство: трудный путь к единству* / Ю. В. Голик. // *Международное и национальное уголовное законодательство: проблемы юридической техники : материалы III Междунар. науч.-практ. конф., состоявшейся на юрид. факультете МГУ им. М.В. Ломоносова (29–30 мая 2003 г.) / редкол.: В.С. Комиссаров и др. – М. : ЛексЭст, 2004. – С. 13–15.*
6. Мельник М. Помилкова криміналізація: види, причини та наслідки / М. Мельник // *Підприємництво, господарство і право.* – 2004. – № 5. – С. 94-99.
7. Хавронюк Н. И. Поводы, причины, условия и способы криминализации общественно опасных деяний // *Уголовное право: Стратегия развития в XXI веке : Материалы международной научно-практической конференции, 29-30 января 2004 г. / Московская государственная юридическая академия; Ред. кол. : А. И. Рарог (отв. ред.) и др. – М., 2004. – 520 с.*

8. Музика А. А. *Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення : монографія / А. А. Музика, О. П. Горох. – К. : Паливода А. В., 2012. – 404 с., с. 143–144.*
9. Наумов А. *Ответственность за незаконный оборот наркотиков : вопросы правотворчества и правоприменения / А. Наумов // Российская юстиция. – 2000. – № 7. – С. 29–31.*
10. Наумов А. В. *Российское уголовное право : курс лекций. – В 2-х томах. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрид. лит. 2004. – Т. 1. Общая часть. – 496 с.*
11. Виконання обов'язків і зобов'язань, взятих Україною при вступі до Організації [Електронний ресурс] : Рекомендація 1513 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_606.
12. Свобода вираження поглядів та переконань і функціонування парламентської демократії в Україні [Електронний ресурс] : Резолюція 1239 (2001) Парламентської Асамблеї Ради Європи. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_601.

Kamensky D.V.

*Berdyansk Institute of State and Municipal
Management at Classic Private University, Head of
Field Law Courses Department, PhD in Law*

CRIMINAL LIABILITY FOR TAX OFFENSES UNDER THE U.S. FEDERAL LAW: STRUCTURE, MAIN FEATURES AND LAW ENFORCEMENT POLICIES

Criminal liability for tax offenses under the U.S. federal law is a pretty broad area of criminal law that requires complex legal research. The history of the U.S. tax enforcement developments has an almost century long history. Researching the complex of preventive measures as an important feature of the U.S. criminal tax enforcement additionally proves the thesis that effective opposition to tax crimes requires combination of both repressive and preventive measures.

These abstracts are designed to cover some general principles of criminal liability for federal tax offenses, name major sets of tax crimes and reveal some of the law enforcement aspects in the researched area of criminal law.

Describing the role and place of the National Tax Enforcement Program that was introduced in 1990ies, representatives of the U.S. Department of Justice (“DOJ”) mentioned that this program helps to protect vital interests of American society from illegal behavior in tax area by introducing legal mechanisms of federal tax law enforcement. The primary task of tax

prosecutions is preventive influence on «unstable» taxpayers who, in the absence of effective legal sanctions and the mechanisms for their application, can go beyond tax law borders and commit crimes. For such reasons, successful investigations of high-profile cases from this category serve as an effective tax enforcement regulator. Every year about 700–800 persons are found guilty for committing federal tax crimes in the United States. This number is extremely low if compared to the total number of taxpayers (over 200 million), but at the same time serves as a strong warning to potential violators of tax laws.

Both modern criminal law doctrine and law practice in the United States recognize criminal tax provisions as an important measure in the field of national tax policy enforcement. Proper administration of tax payments, including effective measures of criminal repression is considered to be a justified step in building a democratic and civilized society.

Taking of federal v. state criminal law provisions related to tax offenses it is worth noting that main legal principles as well as principles of criminalization are identical here. At the same time government approaches to designing appropriate regulations prohibiting illegal tax conduct may vary significantly due to differences in the tax rates, taxation structure and also social danger features in revenue relations.

Federal Internal Revenue Service (“IRS”) traditionally divides enforcement of U.S. tax laws between two investigative divisions: the Examination Division investigates civil tax cases and the Criminal Investigation Division investigates potential criminal violations. According to the Internal Revenue Manual, criminal tax investigations serve two purposes: (1) to enforce the tax laws and (2) to encourage voluntary compliance [1].

In order to maximize deterrence of tax violations, the CID focuses on individual participation in sophisticated criminal schemes, as well as high-dollar financial transactions. The IRS is more likely to audit a prominent taxpayer than a relatively obscure person. The Internal Revenue Manual explicitly describes in § 9161.1, as an overriding goal the service aims to investigate and prosecute high-profile taxpayers in order to create maximum, positive impact on the compliance attitudes and practices of taxpayers’ in general. As a result, fewer agents audit returns among the general population, reducing the percentage of total returns audited.

CID special agents are responsible for investigating alleged criminal violations under the I.R.C. and related provisions of Title 18 of the U.S. Code. If the special agent believes that a specific tax matter requires further criminal prosecution, a special agent’s report is prepared, outlining the details of the

investigation and the agent's recommendations. The whole matter is then referred to the IRS counsel, who in turn makes a referral to the Department of Justice, Tax Division or, when authorized, directly to the U.S. Attorney's Office, whichever is more appropriate. Referral of a matter to Tax Division terminates the authority of the CID to employ the administrative investigation process [2, p. 997–998].

Attention should be brought to the important fact that the I.R.C. is included in the U.S. Code as Title 26. This makes it a valuable integrated part of the federal legislation. Such approach to the location of tax provisions on a "Code in the Code" principle enhances meaningful and logical relationships between different branches of federal law. At the same time we believe that some level of mixing different law provisions in one Code results in blurring meaning and practical application levels of tax norms. Of course, this may become a pretty dangerous sign. Under such situation Ukrainian experience in construing a separate Tax Code with pretty autonomous revenue regulation provisions looks more appropriate and effective.

I.R.C. contains a number of regulations to ensure compliance with their tax obligations by taxpayers. Mostly these are the rules of regulatory nature, and also forbidding requirements that establish severe financial and criminal penalties for noncompliance with fiscal legislation requirements.

To date, U.S. I.R.C. covers 18 statutes criminalizing violations of federal tax laws. These formulations are combined into a single structural element of IRC - Part. Schematically, the place of «criminal law» component of the PC can be illustrated as follows: Title 26 (IRC) – Subtitle F ("Offenses and Administration") – Chapter 75 ("Crimes, Other Offenses and Forfeitures") – Subchapter A ("Crimes") - Part I ("General Provisions"). Below we will name criminal tax prohibitions that are most frequently used in law enforcement practice together with their general analyses.

1. Tax evasion (I.R.C. § 7201). This criminal law norm describes the "core" federal tax crime in the form of willful evasion from paying federal taxes by any means.

2. Willful failure to collect or pay over tax (I.R.C. § 7202). This paragraph criminalizes acts of employers aimed at willful violation of tax law requirements that govern requirements for timely, complete and duly transfer of tax deductions from the employees' salaries to the federal budget.

3. Willful failure to file return, supply information, or pay tax (I.R.C. § 7203). The named criminal law provision is intended to protect fiscal interests of the federal government from the cases of intentional failure of taxpayers to fulfill their direct constitutional duties: to fill in and submit tax return to the

IRS, to submit any other information related to tax administration, and also pay calculated federal taxes.

4. Fraud and false statements (I.R.C. § 7206). This paragraph is intended to counter the so-called tax fraud committed by taxpayers directly or by their tax assistants. This provision covers such unlawful acts as deliberate falsification of tax returns and other tax reporting documents, destruction of fiscal documents, assistance in the preparation of false tax documents, concealment of property that is to be taxed and some other forms.

5. Fraudulent returns, statements, or other documents (I.R.C. § 7207). This criminal norm, in contrast to the mentioned above, recognizes submission of knowingly false tax return or other tax document to the IRS Secretary, inspector or any other authorized officer as a crime. Accordingly, I.R.C. §§ 7206 and § 7207 differ mainly in the character of committed unlawful acts.

6. Attempts to interfere with administration of internal revenue laws (I.R.C. § 7212) bans offenses against established order of federal tax administration, as well as individual rights and freedoms of authorized IRS representatives who are entrusted with responsibilities to charge, collect and further tax payments to the federal budget, to perform other related administrative functions.

Location of tax crimes provisions in the relevant part of the I.R.C. makes it impossible to affirm the existence of specific criteria for such location. One of the main ways of classifying criminal tax regulations in the U.S. is, in our view, a functional test. It allows to analyze the reasons for imposing criminal sanctions, that is the group of tax relations, which is protected by criminal law means. In general the classification is as follows: 1) majority of criminal law sanctions of the Tax Code are aimed to protect the established order of calculation and payment of federal taxes - income tax, taxes on inheritance and gift taxes, some excise taxes, 2) criminal provisions that serve as counter criminal measures to interference with current procedures of tax administration, and also criminalize obstruction of IRS employees in connection with the exercise of their professional functions, and 3) official positions tax crimes that are committed by IRS employees themselves as well as by other public officials whose actions (e.g., providing illegal benefits or other benefits to individual taxpayers) violate applicable tax law requirements, and 4) tax crimes committed by the so-called tax assistants (including auditors, tax lawyers, CPAs) in the course of their professional obligations and in connection with providing informational and advisory services [3, p. 154].

Legal research of Federal Sentencing Guidelines in criminal tax area as well as specific enforcement initiatives to assure voluntary compliance by federal taxpayers is of significant importance as well. Analyses of the plea agreement concept under the U.S. federal law and relevant court decisions demonstrates pragmatic approach of the federal government in the area of taxation – compensation of caused damages, application of compulsory financial penalties and full assistance in returning offenders back into the area of tax compliance. As a result of appealing to progressive U.S. approach in punishing tax offenders, a proposal to limit judicial discretion while choosing appropriate criminal penalties in Ukraine makes sense and requires further substantiation.

Based on relevant U.S. legal theory and practice, as well as current developments in the area of Ukrainian tax law, we would like to make an argument for specifying legal description of criminal offenses against Ukrainian system of taxation. Practical means of realizing such proposal are seen by the author of these abstracts in implementing criminal liability provisions for tax fraud, tax agent violations and refusal to pay off tax debt into the text of the Criminal Code of Ukraine.

1. *United States v. Peters*, 153 F.3d 445 (7th Cir. 1998).
2. Каменський Д.В. Кримінальна відповідальність за податкові злочини за федеральним законодавством США: монограф. / Д.В. Каменський; наук. ред. О.О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2011. – 424 с. – Бібліогр.: С. 379–415.
3. *Jacinto J., Fitzmaurice J. Tax Violations / J. Jacinto, J. Fitzmaurice // American Criminal Law Review.* – № 2. – 2008. – P. 995–1037.

Козич І.В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права Прикарпатського
національного університету імені В.Стефаніка*

ПІДСИСТЕМИ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У межах правової політики за характером об'єкту правового впливу можна виділити політику у сфері боротьби із злочинністю. У науковій літературі застосовується різноманітна термінологія, яка відображає дану сферу правової політики: «правова політика держави в боротьбі зі злочинністю», (І. К. Сезонова, К. М. Оробець [1, с. 65]), «державна

політика у сфері боротьби зі злочинністю» (В. І. Борисов [2, с. 305]), «кримінальна політика» (М. О. Беляєв [3, с. 15], М. І. Загородников та М. О. Стручков [4, с. 4], І. Е. Звечаровський [5, с. 74], О. А. Герцензон [6, с. 178], Л. Д. Гаухман та Ю. І. Ляпунов [7, с. 4], П. С. Дагеля [8, с. 7-8], А. С. Молодцов та Є. В. Благов [9, с. 5], І. К. Сезонова, К. М. Оробець [1, с. 66]), «кримінально-правова політика» (А. А. Митрофанов [10, с. 20]), «політика держави у сфері застосування кримінальних покарань» (Т. Денисова [11, с. 60]), «антикриміногенна політика» (М. І. Мельник [12]).

Стосовно такого різноманіття термінології, слід зазначити думку Г. М. Міньковського, який вказував, що «як би не називались напрями діяльності держави та суспільства, пов'язані з боротьбою зі злочинністю ... мова йде про важливу складову частину внутрішньої політики, що забезпечує активне функціонування економічної, ідеологічної та соціальної політики» [13, с. 7].

Політика у сфері боротьби зі злочинністю не виступає єдиним монологічним твердженням. За влучним твердженням В. І. Борисова, вона складається «... зі стратегічних напрямків, характерні риси яких обумовлені предметом, завданнями й методами досягнення суспільно-корисних цілей» [2, с. 305]. П. Л. Фріс називає такі напрями підсистемами і відносить до них кримінально-правову, кримінально-процесуальну, кримінально-виконавчу та кримінологічну (профілактичну) політики [14, с. 11].

Така позиція не є єдиною в юридичній літературі. Окремі автори (напр., О. І. Коробеев [15, с. 44-47]) вважають, що заходи загальносоціального характеру не повинні входити до даного напрямку державної діяльності, або навпаки, зосереджують свою увагу саме на питаннях запобігання злочинності (І. Е. Звечаровський [5, с. 74]), не виділяючи питання розробки стратегії впливу на злочинність. На що можна відповісти словами П. С. Дагеля: «При такому підході ззовні сфери кримінальної політики (мається на увазі взагалі політика в сфері протидії злочинності – І. К.) залишається головний напрям боротьби зі злочинністю – її попередження, профілактика» [8, с. 6]. З позицією П. С. Дагеля цілком погоджуються В. І. Борисов, П. Л. Фріс та ін. Зрештою, і О. І. Коробеев також в окремих працях виділяє названі 4 підсистеми політики в сфері протидії злочинності [16, с. 7].

Окрім звуження системи політики у сфері боротьби зі злочинністю, деякі автори намагаються її розширити, включаючи до її складу деякі інші підсистеми. Мова йде, насамперед, про інструментальні галузі політики в сфері протидії злочинності, які навряд чи претендують на статус підсистеми нарівні з кримінально-правовою, кримінально-про-

цесуальною, кримінально-виконавчою та кримінологічною (профілактичною): криміналістичні заходи (С. В. Бородин [17, с. 4]), судова політика (М. І. Загородников – в окремих працях [18, с. 13], В. М. Кудрявцев), оперативно-розшукові заходи (А. А. Митрофанов [10, с. 24], О. Д. Кос [19, с. 100]).

Стосовно включення до системи політики в сфері протидії злочинності судової політики слід зазначити, що формування і забезпечення судів – органів, що здійснюють правосуддя у різних сферах (а не лише в кримінальній) – відноситься до завдань правової політики взагалі, тому переносити питання судової політики на нижчий, більш конкретний рівень, не представляється необхідним. Інша справа, якщо мова йде про процесуальний статус і процесуальну діяльність суду в процесі розслідування та розгляду кримінальних справ чи про діяльність Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ щодо узагальнень судової практики і вироблення на їх основі практичних рекомендацій для однакового застосування кримінального, кримінально-процесуального і кримінально-виконавчого закону. Ці аспекти діяльності судів беззаперечно стосуються політики в сфері протидії злочинності, однак за своїм змістом вони входять до інших підсистем: кримінально-процесуальної чи кримінально-правової. Аналогічно, інструментальну функцію стосовно розслідування злочинів виконують криміналістичні засоби та заходи оперативно-розшукової діяльності. Причому перші з них цілком охоплюються кримінально-процесуальною політикою, а другі в залежності від конкретної діяльності уповноважених органів можуть торкатись окремих проявів кожної з підсистем політики в сфері протидії злочинності. Враховуючи вищенаведене, варто погодитись з позицією П. Л. Фріса, В. І. Борисова та ін. стосовно виділення у системі політики в сфері протидії злочинності 4-ох підсистем: кримінально-правової, кримінально-процесуальної, кримінально-виконавчої та кримінологічної (профілактичної).

Кримінально-правова політика на підставі загальної політики в сфері протидії злочинності розробляє стратегію і тактику, формулює основні завдання та напрямки кримінально-правового впливу на злочинність та злочинців. Державний вплив на конкретніші об'єкти і явища з боку суб'єктів та інститутів політики в сфері протидії злочинності у рамках кримінально-правової політики можна диференціювати в залежності від того, про яку саме діяльність йде мова. Ці підвиди не мають параметрів самостійної підсистеми політики в сфері протидії злочинності, але функціонують в ній в якості відносно самостійних різновидів. На-

приклад, усередині економічної політики виділяються промислова, науково-технічна, енергетична та інші види державної політики. Усередині соціальної політики співіснує освітня, житлова, житлово-комунальна та ін. Приблизно така ж картина повинна проявлятися в кримінально-правовій політиці.

1. Сезонова І.К., Оробець К.М. *Правова політика держави в боротьбі зі злочинністю* // ФП. – 2005. – № 1. – С. 65-69. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2005-1/05sikbiz.pdf>
2. Борисов В.І. *Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки* // Проблеми законності. Проблеми боротьби зі злочинністю / 2009/100. – с. 305-312.
3. Беляев Н. А. *Уголовно-правовая политика и пути ее реализации* / Н.А.Беляев. – Л. : Из-во Ленинградского университета, 1986. – 176 с.
4. Загородников Н.И. *Направления изучения советского права* / Николай Иванович Загородников, Николай Алексеевич Стручков // Советское государство и право. – 1981. – №7. – С.3-8.
5. Звечаровский И.Э. *Современное уголовное право России: понятие, принципы, политика* / Игорь Эдуардович Звечаровский – СПб : Юридический центр Пресс, 2001. – 100 с.
6. Герцензон А.А. *Уголовное право и социология : Проблемы социологии уголовного права и уголовной политики* / Алексей Адольфович Герцензон. – М. : Юрид. лит., 1970. – 286 с.
7. Гаухман Л.Д. *Понятие советской уголовной политики и ее основные направления* / Лев Давидович Гаухман, Юрий Игнатьевич Ляпунов. – М., 1980. – 25 с.
8. Дагель П. С. *Проблемы советской уголовной политики* /Плехан Сергеевич Дагель. -Владивосток: Изд-во ДВГУ, 1982. -123 с.
9. Молодцов А.С., Благов Е.В. *Понятие и основные направления уголовной политики и участие общественности в борьбе с преступностью: Текст лекций* /А.С.Молодцов, Е.В.Благов ; Министерство высшего и среднего специального образования РСФСР. Ярославский государственный университет. – Ярославль: Яросл. гос. ун-т, 1987. – 50 с.
10. Митрофанов А. А. *Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація* / Анатолійович Анатолійович Митрофанов – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, 2004. – 132 с.
11. Денисова Т. *Основні тенденції діяльності держави у сфері застосування кримінальних покарань* // Вісник Львів. ун-ту. – Серія юрид. – 2010. – вип. 50. – с. 260-267.
12. Мельник М.І. *Антикриміногенна політика* // Енциклопедія Сучасної України. – К., 2001. – Т. 1. – С. 547-548.
13. Миньковский Г. М. *Политология борьбы с преступностью (вместо предисловия)* // Исмаилов И. А. *Преступность и уголовная политика (актуальные*

- проблемы борьбы с преступностью).*- *Азейбаджанское государственное издательство, 1990.- 305 с.*
14. Фріс П.Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю і права людини / П.Л.Фріс. – *Надвірна: Видавництво ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. – 168 с.*
 15. Коробеев А. И. Советская уголовно-правовая политика: Проблемы криминализации и пенализации / Александр Иванович Коробеев. – *Владивосток :Изд-во Дальневосточ. ун-та,1987. – 268 с.*
 16. Коробеев А. И. Уголовно-правовая политика: тенденции и перспективы / А.И.Коробеев, А.В.Усс, Ю.В.Голик. – *Красноярск, 1991. – 238 с.*
 17. Бородин С. В. Борьба с преступностью :теоретическая модель комплексной программы /Отв ред. В. Н. Кудряцев ; АН СССР. Ин-т государства и права. – *Науч. изд. – М. :Наука,1990. -272 с.*
 18. Загородников Н. И. Советская уголовная политика и деятельность органов внутренних дел : Учебное пособие /Н. И. Загородников ; *Московская высшая школа милиции МВД СССР. – М.,1979. – 100 с.*
 19. Кос О.Д. Завдання та роль політики у сфері боротьби зі злочинністю як на-пряму діяльності держави // *Право і суспільство. – 2009. – №5. – С. 100-102.*

Макаренко А.С.

Національний університет «Одеська юридична академія», к.ю.н., доцент кафедри кримінального права

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОСТУПКУ

Дискусії з приводу доцільності запровадження кримінальних проступків втрачають свою особливу актуальність з огляду взятого законодавчого курсу. Питання постає лише у розробленні та реалізації ефективного механізму впровадження інституту кримінальних проступків у національне законодавство, а саме у визначенні єдиного та обґрунтованого підходу до правової природи кримінального проступку, класифікації кримінально-караних діянь (кримінальних правопорушень) та раціоналізації заходів кримінально-правового реагування за вчинення кримінальних проступків зокрема та визначених видів кримінальних правопорушень у цілому.

У 2006 р. В. Навроцький запропонував: перелік кримінальних проступків сформував за рахунок діянь, які зараз віднесені до категорії злочинів невеликої тяжкості (але за які не передбачене позбавлення волі), ряду інших злочинів, а також тих адміністративних правопорушень, за

які може бути застосовано арешт; Особливу частину КК України поділити на дві структурні одиниці («книги»): одну присвятити злочинам, другу — кримінальним проступкам; у Загальній частині КК України виділити особливості, що випливають з виокремлення кримінальних проступків; щодо останніх застосовувати спрощену процедуру розслідування, примирну процедуру та угоду про визнання вини тощо [1].

На думку П. Л. Фріса, словосполучення «кримінальний проступок» є недоречним і використовує термін «кримінальна провина» [2, с. 42]. Він вважає, що під кримінальною провиною слід розуміти «суспільно шкідливе, протиправне, винне діяння (дія чи бездіяльність), вчинене фізичною або юридичною особою, а також організаційним утворенням, що не має статусу юридичної особи, але наділене правом діяти від свого імені, за яке цим Кодексом передбачена відповідальність» [2, с. 48].

З урахуванням тексту Концепції державної політики у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні кримінальними правопорушеннями визнаються: а) злочини – діяння, вчинення яких становить найвищу й високу за ступенем небезпеку для особи, суспільства або держави. Одним з видів покарання за їх учинення має бути позбавлення волі, у тому числі й довічне. Учинення злочинів матиме наслідком судимість особи; б) кримінальні проступки – діяння, вчинення яких має низьку за ступенем небезпеку для осіб, суспільства або держави. Їх учинення не матиме наслідком позбавлення волі й судимості особи. За вчинення кримінальних проступків можна передбачити відповідальність і юридичної особи.

Підходи до визначення поняття кримінального проступку, а також встановлення їх переліку, викладені у законопроекті В. Д. Швеця та законопроекті, внесеному групою народних депутатів України (В. М. Стретовичем, С. П. Головатим, Д. М. Притикою), суттєво різняться. Так, згідно із законопроектом, внесеним групою народних депутатів України, кримінальний проступок – це діяння, за яке передбачено покарання у вигляді громадських робіт, або інше, більш м'яке, покарання, за винятком основного покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. При цьому автори даного законопроекту не визначили критеріїв розмежування проступку зі злочином. У проекті цих авторів відсутня стаття про класифікацію злочинів.

За законопроектом В. Д. Швеця, кримінальним правопорушенням є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушен-

ня. Кримінальними правопорушеннями є злочини та кримінальні проступки. Злочином є передбачене Книгою 1 («Про злочини») Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Кримінальним проступком є передбачене Книгою 2 («Про проступки») Особливої частини цього Кодексу суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального проступку. Однак класифікація злочинів у цьому проекті залишається незмінною.

У цьому зв'язку Н. А. Мірошниченко відзначає, що проблема кримінального проступку, вирішувана у рамках кримінального законодавства, тісно пов'язана з поняттям злочину, класифікацією злочинів та іншими інститутами кримінального права, тому й ці норми повинні зазнати певні зміни [3, с. 552].

Дійсно, у кримінальному законодавстві пострадянської традиції відсутній поділ кримінальних правопорушень на злочини і проступки, але самі злочини, поділяються, як правило, на чотири категорії. Є і приклад Молдови, у КК якої виділяється навіть п'ять категорій злочинів: 1) незначні; 2) середньої тяжкості; 3) тяжкі; 4) особливо тяжкі; 5) надзвичайно тяжкі [4].

В інших європейських країнах – інший підхід, за якого, крім злочинів, виділяються також:

- кримінальні проступки (Австрія, Нідерланди, Іспанія, Італія, Сан-Марино, Румунія, Угорщина, Латвія, Литва, Естонія, Польща, ФРН та ін., у Норвегії – незначні злочини, в Албанії – порушення), чи
- і проступки, і порушення (Бельгія, Франція, Швейцарія).

При цьому самі злочини:

а) взагалі не діляться на категорії (наприклад, Австрія, ФРН, Нідерланди, Норвегія та ін.) або

б) діляться тільки на дві категорії. Наприклад, в Естонії виділяються злочини I та II ступеня, в Польщі та Іспанії – тяжкі та менш тяжкі злочини;

в) діляться на три категорії (у Латвії, крім проступків, виділяються, менш тяжкі, тяжкі та особливо тяжкі злочини).

Як правило, формальним критерієм для розмежування різних категорій злочинів, а також проступків і порушень є вид і міра покарання [4].

У ст. 12 КК України залежно від ступеня тяжкості злочини поділяються на чотири категорії. З одного боку, критерієм категоризації злочинів виступає, як уже було відзначено, характер та ступінь суспільно небезпеки (тяжкість) злочинів (матеріальний критерій), а з іншого – вид

та розмір найбільш суворого покарання, тобто типова санкція (формальний критерій). Таким чином, категоризація злочинів проводиться за змішаним принципом.

Закріплення кримінальним законом класифікації (категоризації) злочинів має фундаментальне значення для всієї системи кримінального законодавства. А тому з введенням інституту кримінального проступку, звичайно, така категоризація злочинів повинна бути переосмислена.

Певний дисонанс в побудові класифікації злочинів вніс Закон від 15 листопада 2011 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення в сфері господарської діяльності». Якщо раніше типова санкція визначалась відповідно до можливих строків позбавлення волі, то тепер у типових санкціях, поряд із позбавленням волі, вказується штраф як альтернативний основний вид покарання [5, с. 48]. Законодавець у типовій санкції об'єднав найбільш суворий вид покарання (позбавлення волі) із найменш суворим видом покарання (штрафом), котрий в системі покарань знаходиться на першому місці. Типова санкція втратила своє значення, вона вже не може відповідати ступеню суспільної небезпеки злочину [5, с. 48].

Класифікація злочинів, закріплена у ст. 12 КК України, піддається критиці у наукових колах з багатьох причин [6]. З введенням кримінального проступку така проблема вимагає особливо виваженого підходу при внесенні відповідних змін. Тим більше, хоча презюмується, що санкції статей повинні ув'язуватися з категоризацією злочинів, не всі санкції Особливої частини КК України приведені у таку відповідність.

Досліджуючи загальні та спеціальні питання впровадження категорії проступку у кримінальне законодавство України, М. М. Дмитрук пропонує кримінальне правопорушення за тяжкістю поділяти на кримінальні проступки, злочини, тяжкі злочини та особливо тяжкі злочини. Склад кримінального правопорушення розглядає як єдину підставу кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку та злочину. Доводить, що кримінальні проступки не повинні тягти судимість [7, с. 11].

Ми притримуємося позиції, що поряд з введенням категорії проступку до кримінального законодавства, необхідним є зберегти поділ злочинів на чотири категорії (злочини невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі), однак караність кожного зі з них повинна бути змінена. В основу такої системи кримінальних правопору-

шень буде покладена правова природа кожного з діянь, що ґрунтуватиметься на суспільній небезпечності та мірі караності відповідно.

Н. А. Мирошниченко пропонує внести зміни до ст. ст. 11 та 12 КК України, а саме, в ст. 11 КК визначити види кримінальних правопорушень (злочин та кримінальний проступок). В ст. 11-1 КК визначити кримінальний проступок як «діяння, що має понижений ступінь суспільної небезпеки, за яке може бути призначено покарання, не пов'язане з позбавленням і обмеженням волі (штраф, громадські роботи, виправні роботи, арешт), і яке не тягне за собою судимість. А ч. 2 ст. 12 викласти у наступній редакції: «Злочином невеликої тяжкості є діяння, що має невелику ступінь суспільної небезпеки, за яке може бути призначено покарання у виді обмеження або позбавлення волі до двох років» [5, с. 49]. Ми розділяємо позицію даного автора в тому, що кримінальний проступок не повинен тягти призначення покарання у виді обмеження або позбавлення волі. Обґрунтування доцільності призначення тих або інших можливих мір кримінального-правового впливу, що повинні мати місце за вчинення окремого кримінального правопорушення, у т. ч. і кримінального проступку, стане об'єктом нашого подальшого розгляду.

Дослідивши позиції вчених та законодавчу базу деяких країн, можемо зробити висновок, що кримінальний проступок виступає різновидом кримінального правопорушення і є незлочинним кримінально-карним діянням. Критеріями відмежування проступку від злочину повинні бути: 1) ступінь суспільної небезпечності; 2) вид та розмір міри кримінального впливу (вид та розмір кримінально-правових наслідків).

1. *Навроцький В. Кримінальний кодекс України 2001 року: підсумки та перспективи // Інтернет-видання «Юриспруденція он-лайн» // <http://www.lawyer.org.ua>*
2. *Фріс П. Л. Злочин і кримінальна провина: проблеми нормативного закріплення / П. Л. Фріс // Право України. – 2011. - № 9. – С. 42-49.*
3. *Мирошниченко Н. А. Уголовные правонарушения и малозначительность деяния / Н. А. Мирошниченко // Актуальні проблеми держави і права. Вип. 65. – О., 2012. – С. 549 – 553.*
4. *Хавронюк Н. Реформа уголовных правонарушений: обоснование и проблемы [электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pravo.org.ua/files/Criminal%20justice/Khavronyuk_reform_of_crimes.pdf*
5. *Мирошниченко Н. Кримінальний проступок та класифікація злочинів / Н. Мирошниченко // Юридичний вісник. – 2012. - № 2. – С. 47 – 49.*
6. *Яценко А. М. Класифікація злочинів: деякі аспекти законодавчої регламентації / А. М. Яценко // Юридична наука. - № 1(1). – 2011. – С. 139 – 144.*

7. *Дмитрук М. М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / М. М. Дмитрук. – Одеса, 2012. – 20 с.*

Мартыненко И.Э.

*Гродненский государственный университет
имени Янки Купалы, заведующий кафедрой
гражданского права и процесса, кандидат
юридических наук, доцент*

УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ ЗАПРЕТЫ, УСТАНОВЛЕННЫЕ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ГОСУДАРСТВ-УЧАСТНИКОВ СНГ В ОТНОШЕНИИ ОБЪЕКТОВ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

Преступность является одной из серьезнейших угроз национальной безопасности, что вызывает потребность адекватной реакции государства, выработки и реализации мер по противодействию данной угрозе. Основные направления правоохранительной деятельности и составляют содержание его государственной политики в сфере противодействия преступности против историко-культурного наследия.

Определяя **стратегию борьбы с преступлениями против историко-культурного наследия** как многоуровневый комплекс государственных и общественных мер, представляющих собой единую концепцию, системно воздействующих на устранение или нейтрализацию причин и условий, детерминирующих совершение преступлений в сфере использования памятников истории и культуры (историко-культурных ценностей, культурных ценностей), рассмотрим особенности организации и осуществления правоохранительной деятельности в исследуемой области. Следует отметить, что в Уголовных кодексах нет специального раздела, в котором были бы объединены все составы преступлений, посягающие на культурные, исторические и художественные ценности, но очевидно, что сразу несколько составов преступлений имеют общий родовый объект – общественные отношения в сфере охраны и использования историко-культурного наследия. Определение общего объекта посягательства имеет задачу выяснить, к какой группе правонарушений относится рассматриваемое общественно опасное деяние. Законодательной основой для решения этих вопросов является Особенная часть Уголовных кодексов.

Преступления против историко-культурного наследия (предлагаем именно так называть данную группу преступлений) находятся в разных разделах и главах уголовного кодекса.

Под преступлениями против историко-культурного наследия следует понимать предусмотренные и запрещенные уголовным законом общественно опасные деяния, посягающие на отношения в сфере использования и сохранения историко-культурных ценностей (культурных ценностей, памятников истории и культуры), мест сосредоточения культурных ценностей, нематериального наследия. Общественная опасность посягательств на историко-культурные ценности состоит в нанесении невосполнимого ущерба национальному историко-культурному наследию в виде утраты составляющих его уникальных предметов либо их повреждении, умалении достоинств.

Исследование аналогичной проблемы применительно к российскому законодательству привело В.В. Кулыгина к мысли сформировать в Уголовном кодексе самостоятельную главу «Преступления против культурного достояния народов Российской Федерации». В этом разделе он предлагает разместить следующие составы преступлений: хищение, а равно вымогательство культурных ценностей; незаконный оборот культурных ценностей; незаконный вывоз или невозвращение культурных ценностей; уничтожение или повреждение культурных ценностей; незаконные археологические раскопки; нарушение законодательства об охране культурного достояния народов Российской Федерации [1, с. 128–133].

О.В. Давлетшина выделяет два вида преступных посягательств против культурных ценностей (применительно к России). Первый вид: преступления, посягающие на право собственности культурных ценностей: ст. 164 УК РФ (хищение любыми способами предметов, имеющих особую ценность). Второй вид: преступления, связанные с перемещением культурных ценностей через таможенную границу РФ: ч. 2 ст. 188 УК РФ (контрабанда культурных ценностей) и ст. 190 УК РФ (невозвращение на территорию Российской Федерации предметов художественного, исторического и археологического достояния народов России и зарубежных стран) [2, с. 6–8, 15].

Е.В. Медведев считает, что таких составов преступлений четыре: 1) хищение предметов, имеющих особую ценность (ст. 164 УК РФ); 2) контрабанда культурных ценностей (ч. 2 ст. 188 УК РФ); 3) невозвращение на территорию Российской Федерации предметов художественного, исторического и археологического достояния Российской Федерации и

зарубежных стран (ст. 190 УК РФ); 4) уничтожение или повреждение памятников истории и культуры (ст. 243 УК РФ). Исторически первым преступлением против культурных ценностей, предусмотренным еще российским Уложением о наказаниях уголовных и исправительных (в ред. 1885 г.), по мнению Е.В. Медведева, является святотатство. С определенными оговорками автор считает точкой отсчета в деле уголовно-правовой охраны культурных ценностей момент выделения в уголовном законодательстве царской России религиозных преступлений. С появлением святотатства впервые часть церковных предметов, по существу относящихся к культурным ценностям, стала предметом отдельных преступных посягательств [3, с. 8–9].

Результаты настоящего исследования позволяют пойти в этом вопросе несколько дальше. При этом мы придерживаемся следующих позиций. Причинение вреда историко-культурному наследию является преступлением против общечеловеческих ценностей и общественного прогресса. Преступность в сфере историко-культурного наследия представляет собой совокупность посягательств на различные по своему характеру и степени значимости культурные ценности социума. Соответственно, права и свободы человека и гражданина, собственность, общественный порядок, окружающая среда, конституционный строй, безопасность всего мирового сообщества на основании положений, предусмотренных во второй статье Уголовного кодекса, определяющей объекты уголовно-правовой охраны с учетом иерархии социальной ценности, следует признать культурными ценностями в широком смысле этого слова, охраняемыми уголовным законом.

С учетом анализа уголовного законодательства государств-участников СНГ к числу преступлений против историко-культурного наследия предлагаем отнести:

- умышленные уничтожение либо повреждение историко-культурных ценностей или материальных объектов, которым может быть присвоен статус историко-культурной ценности (ст. 344 Республики Беларусь);
- уничтожение, повреждение либо утрату историко-культурных ценностей или материальных объектов, которым может быть присвоен статус историко-культурной ценности, по неосторожности (ст. 345 УК Республики Беларусь);
- надругательство над историко-культурными ценностями (ст. 346 УК);

- надругательство, совершенное в отношении братской могилы или могилы защитника Отечества (ст. 347 ч. 2 УК);
- нарушение правил пожарной безопасности, повлекшее возникновение пожара (ст. 304 УК) на объектах историко-культурного наследия (памятниках культуры, архитектуры, в музеях, библиотеках, архивах);
- контрабанда культурных ценностей (ст. 228 УК);
- хищение предметов и ценностей, имеющих историческую, художественную или культурную ценность (в белорусском законодательстве отдельной нормы нет). Указанные выше предметы рассматриваются в составе похищенного имущества при квалификации преступления лишь по способу его совершения (ст. 205–211 УК);
- хищение, уничтожение, повреждение, сокрытие документов Государственного архивного фонда, совершенные из корыстных или иных личных побуждений (ст. 377 УК) (при условии, что такие документы признаны историко-культурными ценностями Республики Беларусь – документальными памятниками);
- невозвращение на территорию Республики Беларусь историко-культурных ценностей (ст. 230 УК);
- превращение в объект нападения либо уничтожение культурных ценностей, находящихся под защитой, при отсутствии военной необходимости, а равно хищение таких ценностей в крупных масштабах или совершение в отношении их актов вандализма (п. 8 ст. 136 УК Республики Беларусь);
- использование культурных ценностей, находящихся под усиленной защитой, либо непосредственно прилегающих к ним мест для поддержания военных действий, а равно превращение этих ценностей либо непосредственно прилегающих к ним мест в объект нападения (п. 8-1 ст. 136 УК Республики Беларусь);
- незаконное использование вопреки международным договорам во время военных действий охранных знаков для культурных ценностей (ст. 138 УК);
- присвоение в особо крупном размере найденного клада, содержащего предметы, имеющие культурную или художественную ценность (ст. 215 УК);
- незаконное проведение археологических разведок, раскопок, других земляных или подводных работ на объекте археологического наследия. Такая норма содержится в ч. 1 ст. 298 УК Украины и ст. 243-2 УК РФ;

– умышленное незаконное уничтожение, разрушение или повреждение объектов культурного наследия или их частей, совершенные с целью поиска движимых предметов, происходящих из объектов археологического наследия. Такая норма содержится в ч. 4 ст. 298 УК Украины;

– нарушение требований сохранения или использования объектов культурного наследия (памятников истории и культуры), включенных в Государственный реестр, либо выявленных объектов культурного наследия (ст. 243-1 УК РФ). Такая норма введена Федеральным законом от 23 июля 2013 г. № 245-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части пресечения незаконной деятельности в области археологии»;

– уклонение исполнителя земляных, строительных, мелиоративных, хозяйственных или иных работ либо археологических полевых работ, осуществляемых на основании разрешения (открытого листа), от обязательной передачи государству обнаруженных при проведении таких работ предметов, имеющих особую культурную ценность, или культурных ценностей в крупном размере (ст. 243-3 УК РФ). Такая норма введена Федеральным законом от 23 июля 2013 г. № 245-ФЗ «О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части пресечения незаконной деятельности в области археологии» [4].

Предложенное обобщение значительно шире ранее высказанных в литературе по этому поводу точек зрения и более точно отражает направленность данных видов преступных посягательств.

1. Кулыгин, В.В. *Уголовно-правовая охрана культурных ценностей: монография* / В.В. Кулыгин. – М.: Юрист, 2006. – 125 с.
2. Давлетшина, О.В. *Уголовно-правовая охрана культурных ценностей в Российской Федерации: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08* / О.В. Давлетшина. – Ростов-на-Дону, 2003. – 16 с.
3. Медведев, А.М. *Установление в процессе расследования механизма совершения хищений предметов, имеющих культурную ценность, из зданий культурного назначения: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09* / А.М. Медведев. – Владивосток, 2006. – 26 с.
4. *О внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации в части пресечения незаконной деятельности в области археологии: Федеральный закон, 23 июля 2013 г., № 245-ФЗ // Российская газета. – 26.07.2013. – № 163.*

Медицький І. Б.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, доцент кафедри
кримінального права, к.ю.н., доцент*

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В ЧАСТИНІ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЖОРСТОКІ ФОРМИ ПОВЕДІНКИ З ТВАРИНАМИ

Жорстока поведінка з тваринами, яка набуває особливого значення за умов її очевидності, негативно впливає на моральні засади суспільства, викликаючи деформації у психічному стані оточуючих. Такі ситуації є тим більш небезпечними, оскільки вони тісно пов'язані із чинниками більш високого рівня конфліктності соціуму в різних сферах. Небезпека цих форм полягає ще й у тому, що жорстоке поводження з тваринами стає нормою поведінки, безпосередньо впливаючи на взаємовідносини людей. Судова практика наочно демонструє, що багато із тих, хто скоює тяжкі насильницькі злочини проти особи, починали саме зі знущання над тваринами [3, с.11]. За даними МВС України, у 2001 р. за статтею 299 КК було порушено 5 кримінальних справ, у 2003 р. – 41, у 2005 р. – 35, у 2007 р. – 28, у 2009 р. – 54; протягом 2002-2009 рр. винесено 47 обвинувальних вироків [1]. Однак злочинам даної категорії притаманний високий рівень латентності, у зв'язку із чим вони часто залишаються поза сферою кримінальної реєстрації.

Розробці питань юридичної відповідальності за жорстокі форми поведінки з тваринами в Україні приділено чимало уваги, праці, зокрема, І.А. Головка, В.А. Копиляна, А.В. Ландіної, Л.С.Кучанської, В.В. Кузнецова, Д.О. Калмикова, А.О. Данилевського суттєво розширили арсенал кримінально-правової науки в цій частині. Водночас продовжують залишатися проблемними питання, викликані термінологічним тлумаченням «жорстокого поводження», визначенням форм його проявів, характеристикою елементів складу злочину, пов'язані з підставами розмежування кримінальної та адміністративної відповідальності, недоліками законодавчих конструкцій. Суперечлива слідчо-судова практика, помилки, що допускаються у процесі кваліфікації, при вирішенні питань звільнення від відповідальності чи призначенні покарання лише у черговий раз акцентують на цьому. Не слід залишати поза увагою й законодавчі спроби видозмінити цей механізм боротьби за допомогою

засобів кримінально-правового впливу. На даний момент у Комітеті з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності ВР України знаходяться на опрацюванні 4 законопроекти, спрямовані на вдосконалення кримінальної відповідальності за жорстокі форми поведінки з тваринами. Положення одного з них стали предметом аналізу та підставою для пропозицій.

Законопроект №2083а від 21.06.13 р. (ініціатор – народний депутат України Лабунська А.В.), яким КК України доповнюється ст.2991, що регламентує відповідальність за порушення правил утримання домашніх тварин [4]. Незважаючи на те, що завдання шкоди домашніми тваринами внаслідок порушення правил їх утримання є достатньо розповсюдженим та небезпечним за своїми наслідками явищем, думки фахівців щодо кримінальної відповідальності за такі діяння суттєво різняться. На переконання одних дослідників, чинний КК України не містить норми про відповідальність за порушення правил утримання тварин, наслідком чого стало б тілесне ушкодження або смерть людини. На думку інших, бездіяльність, яка полягає у відсутності належного контролю за тваринами, невтручання в їх поведінку, з боку того, хто міг убезпечити оточуючих від агресивної тварини, цілком охоплюється ст. 128 і ст. 119 КК України (якщо має місце необережне ставлення до суспільно небезпечних наслідків) або ст. 121 і ст. 115 КК України (якщо встановлено умисел щодо заподіяних наслідків) [2].

Погоджуючись у цілому із доцільністю криміналізації вищезгаданої поведінки, зупинимось на окремих моментах запропонованого складу злочину. Уявляється, що однаковою, а то на порядок і більшою небезпекою у контексті наслідків (коли «...тварина стала безпритульною або створила загрозу для життя або здоров'я людей – І.М.») буде характеризуватись порушення правил утримання й диких тварин (як звичних для нашої природи – вовків, ведмедів, хижих птахів, так і екзотичних – алігаторів). Саме тому предметом злочину пропонуваної ст. 2991 КК України повинні визнаватися не тільки домашні, а й дикі, хижі тварини, що утримуються, до прикладу, в неволі. В.О. Навроцький, переконаний у злочинності аналізованої поведінки людини, виокремлює умови настання кримінальної відповідальності за заподіяну тваринами шкоду, зокрема, особа була зобов'язана контролювати поведінку тварини, будучи її власником, або за родом роботи (дресирувальник, доглядач), або внаслідок попередньої поведінки (наприклад, дикі чи безпритульні тварини прикормлювались особою) [2].

Варто також відзначити, що запропоновані наслідки порушень правил утримання тварин у вигляді подальшої їх безпритульності або створення загрози для життя або здоров'я людей не відповідають категорії суспільної небезпечності та можуть бути визнані лише суспільно шкідливими, притаманними виключно адміністративним проступкам. Існуюча ж норма у КупАПі (ст.154) буде створювати проблеми у правозастосуванні, із необхідністю вирішення питань притягнення осіб до кримінальної чи адміністративної відповідальності. Як видається, кримінальна відповідальність повинна наставати у випадку реального спричинення шкоди життю чи здоров'ю потерпілого, а не внаслідок самої лише загрози.

Як свідчить практика, для переважної кількості випадків порушення правил утримання тварин характерною є бездіяльність з боку їх господарів, при цьому автор законопроекту вважає, що криміналізувати слід лише активну поведінку (на це вказує формулювання ч.2 ст. 2991, де мова йде про «ті самі дії»). Ця ж частина передбачає у якості наслідків спричинення значної шкоди життю чи здоров'ю людей. Зауважимо, що термін «значна шкода» є наскрізним кримінально-правовим поняттям, що вживається у контексті позначення матеріальної шкоди чи шкоди окремим правоохоронюваним інтересам – громадянина, державним чи громадським інтересам (ст.356 КК України), але аж ніяк не фізичної – шкоди здоров'ю чи життю особи. До того ж достатньо важко увітати на практиці, що означає собою «значна шкода життю» і яка шкода для життя буде «незначною».

Як вбачається, регламентація кримінальної відповідальності за жорстокі форми поведінки з тваринами є ще далекою від досконалості, предметом постійного наукового пошуку, критичних зауважень та пропозицій. Дискусія та обговорення запропонованих змін, спрямованих на вдосконалення механізму відповідної кримінально-правової охорони, однозначно сприятиме подальшій якості законодавчої конструкції, їх ефективній реалізації на практиці. Втім, дане зауваження рівнозначно стосується й інших проблем Особливої частини КК України.

1. Головка І.А. *Кримінальна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 210.* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe? – Заголовок з екрану.
2. Дудоров О., Письменський Є., Данилевський А. *Порушення правил утримання тварин: кримінально-правовий аспект проблеми* // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://old.vet.gov.ua/data/news/news_500.doc – Заголовок з екрану.

3. *Кримінальна та адміністративна відповідальність за жорстоке поводження з тваринами : монограф. / Д.О. Калмиков, А.О. Данилевський; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 616 с.*
4. *Проект Закону про внесення змін до деяких законів України (щодо підвищення відповідальності осіб, які утримують домашніх тварин) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=47048 – Заголовок з екрану.*

Мельник П.В.

*Івано-Франківський університет права імені
Короля Данила Галицького, завідувач кафедри
кримінального права і процесу, к.ю.н., доцент*

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СЛУЖБОВИХ ОСІБ

21 лютого 2014 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції»[1]. На підставі цього закону України внесено зміни до ст. 364 КК України, в новій редакції викладено ст. 365 КК України, виключено статті 365-1, 423 і 424 КК України. Тобто, Кримінальний кодекс України зазнав змін щодо кримінальної відповідальності службових осіб, зокрема за зловживання владою або службовим становищем, а також перевищення влади або службових повноважень.

1. Зміни ст. 364 КК України полягають у декриміналізації зловживання владою або службовим становищем службовою особою в особистих інтересах або в інтересах третіх осіб. Тепер кримінальній відповідальності за цією статтею КК України підлягають особи, які зловживають владою або службовим становищем тільки з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для самої себе чи іншої фізичної або юридичної особи. Завдяки цим змінам уникають кримінальної відповідальності службові особи, які використовують владу чи службове становище всупереч інтересам служби без корисливого мотиву: помста, заздрість, кар'єризм, протекціонізм. Оскільки під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

До того ж незрозуміло, з яких підстав зі ст. 364 КК України виключено таку кваліфікуючу ознаку як вчинення цього злочину працівником правоохоронного органу.

2. Незрозумілою є декриміналізація зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем (ст. 423 КК України) передбачена Законом України від 21 лютого 2014 року. Оскільки без внесення змін до примітки ст.364 КК України військовій службовій особі повністю звільняються від зловживання влади або службового становища. За ст. 423 КК України у 2013 році було засуджено 9 осіб [2].

3. Нова редакція ст. 365 КК України та виключення ст. 365-1 (Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) і ст. 424 (Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень) Кримінального кодексу України викликає питання: чому таке діяння як перевищення влади і службових повноважень є кримінально караним лише для працівників правоохоронних органів? Дані зміни призводять до того, що крім працівників правоохоронних органів, перевищення влади і службових повноважень, декриміналізовано для всіх службових осіб, тобто осіб, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Відповідно втратило суспільну небезпеку перевищення влади або службовими повноваженнями вчинене народними депутатами, керівниками центральних органів виконавчої влади, головами державних адміністрацій, керівниками підприємств, установ і організацій і т.д.

Проте статистика свідчить про поширеність злочинів, передбачених ст. 365 КК України. Зокрема, відповідно до даних Міністерства внутрішніх справ України протягом 2011 року за цією статтею було порушено 837 кримінальних справ, а в 2012 році (станом на 1 листопада) – 328 кримінальних справи [3].

Згідно статистичних даних Державної судової адміністрації України протягом 2013 року у судах першої інстанції розглядалось 164 справи кримінального провадження за ст. 365 КК України щодо 236 осіб [4]. Якщо проаналізувати засуджених осіб за ст. 365 КК України, то до кримінальної відповідальності у 2013 році притягнуто 94 особи (25 осіб – за ч. 1 ст. 365 КК України, 58 осіб – за ч.2 ст. 365 КК України, 11 осіб – за ч. 3 ст. 365 КК України). З них: 57 державних службовці, 31 інших службовців, 2 військовослужбовці, 1 вчитель, викладач.

За ст. 365-1 КК України (Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми) у 2013 році засуджено 5 осіб. А за ст. 424 (Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень) Кримінального кодексу України до кримінальної відповідальності притягнуто 18 осіб у 2013 році.

4. На підставі наведеного можна зробити висновок, що зміни внесені до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності службових осіб не є обґрунтованими, вони дають підстави службовим особам уникнути кримінальної відповідальності за поширені службові злочини. Тому, декриміналізація таких діянь не підвищить рівень боротьби з корупцією, оскільки ці діяння продовжують бути суспільно-небезпечними.

1. *Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції: Закон України від 21.03.2014р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/746-vii>*
2. *Форма 7 «Звіт про склад засуджених» Державної судової адміністрації України за 2013рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/5533iopoioopo/*
3. *Стан та структура злочинності в Україні (станом на 20 листопада 2012 року [Електронний ресурс]. - Режим доступу:<http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/813157>*
4. *Форма 1-1 «Звіт судів першої інстанції про розгляд матеріалів кримінального провадження» Державної судової адміністрації України за 2013 рік [Електронний ресурс]. - Режим доступу:http://court.gov.ua/sudova_statystyka/5533iopoioopo/*

Острогляд О. В.

проректор з наукової роботи Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВАЗАСТОСОВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ФОРМА РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Реальне і правильне втілення в життя правових норм, інститутів неможливе без ґрунтовних наукових досліджень. Останні в свою чергу повинні будуватися на єдності понятійного апарату, що забезпечить поступальний рух і вдосконалення досліджуваних явищ.

Однією зі складових дослідження кримінально-правової політики України є розуміння її форм та їх теоретичне обґрунтування.

Розпочинаючи розгляд даного питання спочатку потрібно визначитися, що таке реалізація кримінально-правової політики.

На сьогодні існує значна кількість визначень кримінально-правової політики. Серед найбільш прийнятних можна вказати наступне: «Кримінально-правова політика визначається як частина внутрішньої політики держави, основоположна складова державної політики протидії злочинності, напрямок діяльності держави в сфері охорони найбільш важливих для особи, суспільства і держави благ, законних інтересів і суспільних відносин від злочинних посягань, що виражається в визначенні кола злочинних діянь і законодавчих ознак останніх і формулювання ідей і принципів положень, форм і методів кримінально-правової дії на злочинність з метою її зниження і зменшення її негативного впливу на соціальні процеси» [5, 25-26].

За визначенням Великого тлумачного словника сучасної української мови: «Реалізація – здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя» [1, с. 1204].

Таким чином, можна визначити, що реалізація кримінально-правової політики це здійснення (втілення в життя) напрямку діяльності держави в сфері охорони найбільш важливих для особи, суспільства і держави благ, законних інтересів і суспільних відносин від злочинних посягань, що виражається в визначенні кола злочинних діянь і законодавчих ознак останніх і формулювання ідей і принципів положень, форм і методів кримінально-правової дії на злочинність з метою її зниження і зменшення її негативного впливу на соціальні процеси.

Переходячи до визначення форм реалізації кримінально-правової політики потрібно звернутися до Великого тлумачного словника сучасної української мови та сучасних напрацювань науковців дослідників кримінально-правової політики, щодо розуміння цього поняття.

Згідно Великого тлумачного словника сучасної української мови під формою можна розуміти (у відношенні до реалізації кримінально-правової політики): - тип, будова, спосіб організації якого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища, пов'язаний з його сутністю змістом; - спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз [1, с. 1543].

Таким чином при визначенні форм реалізації кримінально-правової політики потрібно враховувати, що це зовнішній вираз втілення у життя кримінально-правової політики.

Підходів, що ж входить до форм реалізації кримінально-правової політики є досить значна кількість.

Наприклад, М. А. Жуманізов вказує, що формами реалізації кримінально-правової політики є: правотворчість і правозастосування [3, с. 107]. Такого ж підходу притримується Н.А. Лопашенко, вказуючи, що формами реалізації кримінально-правової політики є правотворчість і правозастосовча діяльність [5, с. 48].

Г.Ю. Лесніков зазначає, що реалізація кримінальної політики здійснюється в наступних формах: - управління правотворчістю; - управління правозастосуванням; - управління правосвідомістю [4, с. 295].

Ю.В. Недотко взагалі вказує, що основною формою реалізації кримінально-правової політики є кримінальний закон, тобто Кримінальний кодекс [7, с. 25].

П.С. Дагель вважає закон основною формою реалізації кримінальної політики, вказуючи, що кримінально-політичні вимоги і рішення, щоб проводитися в життя, реалізовуватися повинні бути виражені в законі [2, с. 38].

А.А. Митрофанов наголошує, що ж стосується форм здійснення кримінально-правової політики в Україні, то можна стверджувати, що до них слід віднести:

- 1) правотворчу кримінально-правову політику;
- 2) інтерпретаційну кримінально-правову політику;
- 3) правозастосовчу кримінально-правову політику [6, с. 31].

Слід вказати, що існують і інші підходи до визначення форм реалізації кримінально-правової політики.

З наведених підходів можна зробити ряд узагальнень: 1. Форми реалізації кримінально-правової політики залежать від того хто розуміється суб'єктом її здійснення; 2. Інколи форми реалізації змішуються з поняттям форма (джерело) кримінально-правової політики, де абсолютно логічно основною формою є закон, а саме Кримінальний кодекс.

Таким чином, якщо прийняти за основу твердження, що кримінально-правова політика – це політика, яка здійснюється виключно державними органами [6, с. 29], або кримінальна (кримінально-правова) політика це державна діяльність, яка не може бути в ній в якому об'ємі делегована приватним особам, громадським і недержавним організаціям і навіть державним організаціям, які не займаються законотворчою і правозастосовною діяльністю [5, с. 48], то формами реалізації кримінально-правової політики будуть: правотворчість і правозастосовча діяльність.

Правотворчість як форма реалізації кримінально-правової політики має свою специфіку, оскільки в ній одночасно є елементи формування кримінально-правової політики, тобто закріплення теоретичних положень і надбав на законодавчому рівні і одночасно елементи впровадження кримінально-правової політики у життя.

Як відзначає Н.А.Лопашенко в правотворчості застосовуються всі методи реалізації кримінально-правової політики, за виключенням складової методу диференціації та індивідуалізації кримінально-правової політики – індивідуалізації [5, с. 49].

Правозастосовча діяльність як форма реалізації кримінально-правової політики це застосування та виконання в практичній діяльності кримінально-правових норм.

Суб'єктами ж правозастосовчої діяльності як форми реалізації кримінально-правової політики будуть правоохоронні та судові органи, тобто ті органи і посадові особи, для яких кримінально-правова дія на злочинність є однією з основних функцій.

Якщо взяти за основу вищевикладене визначення кримінально-правової політики, то можна вказати, що правозастосовча діяльність як форма реалізації кримінально-правової політики це здійснення правоохоронними та судовими органами (втілення в життя) напрямку діяльності держави в сфері охорони найбільш важливих для особи, суспільства і держави благ, законних інтересів і суспільних відносин від злочинних посягань, шляхом застосування форм і методів кримінально-правової дії на злочинність з метою її зниження і зменшення її негативного впливу на соціальні процеси.

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Дагель П.С. Проблемы советской уголовной политики. Учебное пособие / Дагель П.С. - Владивосток: Изд-во Дальневост. ун-та, 1982. - 124 с.
3. Жуманиязов М. А. Суцність уголовной политики Республики Казахстан : дис. канд. юрид. наук : 12.00.08 : / М. А. Жуманиязов. – Москва, – 2006. – 218 с.
4. Лесников Геннадий Юрьевич. Уголовная политика современной России (методологические, правовые и организационные основы) : Дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Г.Ю. Лесников. – Москва, – 2005. – 350 с.
5. Лопашенко Н.А. Уголовная политика / Н.А. Лопашенко. – М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
6. Митрофанов А. А. Основні напрямки кримінально-правової політики в Україні: формування та реалізація. / Митрофанов А. А. – Одеса: Вид-во Одеського юридичного інституту НУВС, – 2004. – 132 с.
7. Недотко Ю.В. Тенденции российской уголовно-правовой политики постсоветского периода: Дисс. ... канд. юрид. наук. / Ю.В. Недотко. – Челябинск: Южно-уральский государственный университет, – 2005. – 170 с.

Підгородинський В.М.

Національний університет «Одеська юридична академія», доцент кафедри кримінального права, к. ю. н., доцент

ЧЕСТЬ ТА ГІДНІСТЬ ОСОБИ ЯК ОБ'ЄКТИ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ В СУЧАСНІЙ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ: ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» від 16 січня 2014 року № 721-VII доповнено положення Кримінального кодексу України (далі – КК України) ст. 151-1 «Наклеп» [1]. Вказаний законодавчий акт втратив чинність на підставі Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року» від 23 лютого 2014 року № 767-VII [2]. Вказані зміни підтверджують актуальність дослідження значення таких об'єктів кримінально-правової охорони як честь та гідність на сучасному етапі реформування кримінального законодавства України.

Під поняттям «честь» конкретної людини, як нами було встановлено раніше, слід розуміти – позитивну оцінку, яка дається суспільством конкретній людині, а під поняттям «гідність» – позитивну самооцінку конкретної людини [3, с. 93]. В інших працях нами неодноразово обгрунтовувалась необхідність криміналізації наклепу [4, с. 78–85], образи [5, с. 173–175], а також посягання на ділову репутацію [6, с. 324–326].

Втрата чинності положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» за № 721-VII від 16 січня 2014 року, якими запроваджувалась кримінальна відповідальність за «наклеп» необхідно розглядати як передумову до подальшого дослідження питання запровадження кримінальної відповідальності за наклеп. З'ясуємо в цьому аспекті взаємозв'язок та взаємовплив розвитку кримінально-правової політики із проблемою криміналізації посягань на честь та гідність особи.

Останнім часом в Україні відбувається суттєве загострення політично-соціальної кризи. Події, пов'язані з протестними акціями використовуються певними внутрішніми та зовнішніми політичними силами, що призводить до дестабілізації життя в Україні. Непоодинокими стали випадки масових заворушень, втручання в роботу державних та правоохоронних органів, захоплення будівель державної та комунальної власності, значно збільшилась кількість хуліганських дій [7]. Саме вищезазначені фактичні обставини були покладені в основу обгрунтування запровадження кримінальної відповідальності за наклеп. Вказані фактичні обставини зберегли свою актуальність і дотепер. Причин та передумов виникнення вказаної соціально-політичної кризи дуже багато, вони є складними, а їх вирішення можливе лише за допомогою комплексних заходів соціально-економічного характеру. Проте серед цих заходів, дуже важливу роль відіграла та відіграє інформація, що поширюється про посадових осіб вищих органів державної влади, окремі її інституції на території України та інших держав. Питанням дослідження ефективності тієї чи іншої політичної сили у здійсненні державної влади займається політологія. Проте право, як зовнішня форма виразу правил поведінки, має забезпечувати цивілізовані правила боротьби за владу та порядок її здійснення. І в ці правила боротьби та порядок її здійснення мають не обмежуватись лише регламентацією порядку проведення виборів, призначення тієї чи іншої посадової особи (Президента України, міністрів, керівників центральних органів державної виконавчої влади), визначенням порядку та меж повноважень через су-

купність прав та обов'язків, але й шляхом забезпечення захисту посадових осіб вищих органів державної влади України в інформаційному просторі. Вказаний захист обумовлений особливостями інформаційного суспільства, які полягають у існуванні взаємного зв'язку та впливу між діяльністю державних інституцій, керівників центральних органів державної виконавчої влади та тим в якому «ракурсі» висвітлюється їх діяльність у ЗМІ, Інтернет - просторі тощо.

Поширення недостовірної інформації або викривлення інформації про діяльність керівників центральних органів виконавчої влади, керівників відомств, призводять до неможливості належного виконання своїх посадових обов'язків протягом строку, на який вказаних осіб було призначено.

Згідно частини 2 статті 5 Закону України «Про національну безпеку», національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, *інформаційній* (курсив – В.М.) та інших сферах [8]. Тобто, захист честі та гідності, ділової репутації посадових осіб вищих органів державної влади, можна розглядати, навіть, як один із елементів інформаційної безпеки України, що обумовлює необхідність створення механізмів кримінально-правового захисту честі та гідності посадових осіб вищих органів державної влади України.

Якщо звернутись до історичної ретроспективи, то у КК України 1960 року передбачалась кримінальна відповідальність за «наклеп» згідно ст. 125, образу згідно ст. 126, образу судді згідно ст. 176-1, образу представника влади або представника громадськості, який охороняє громадський порядок згідно ст. 189. Слід звернути увагу також на те, що деякі норми, які встановлювали відповідальність за образу і наклеп, були включені в текст цього законодавчого акту від самого початку, інші – пізніше, окремими статтями КК України 1960 р. було доповнено уже після його прийняття, а згодом вони були виключені (так, стаття 176-5 «Образа прокурора або слідчого» діяла менше шести років).

Стосовно скасованої статті 151-1 «Наклеп» КК України, то вважається, що положення вказаної статті мають ряд недоліків. До основних недоліків скасованої ст. 151-1 «Наклеп» КК України належить те, що законодавець включив до кваліфікуючих ознак лише «спосіб» вчинення наклепу, проте такі ознаки як «правове становище потерпілої особи», а

також «створення загрози заподіяння тяжких наслідків або заподіяння тяжких наслідків» залишені були законодавцем поза увагою.

Отже, більш оптимальним шляхом подальшого удосконалення кримінально-правових заходів захисту честі та гідності є обрання інших підходів формування кримінально-правових норм, ніж ті які були запропоновані в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» за № 721-VII від 16 січня 2014 року [1], зокрема, запровадження таких кваліфікуючих ознак «наклепу» як вчинення його щодо потерпілих, які займають керівні посади в органах державної влади України, а також «створення загрози заподіяння тяжких наслідків або заподіяння тяжких наслідків».

1. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян: Закон України від 16 січня 2014 року № 721-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/721-18/page>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо припинення норм законів, схвалених 16 січня 2014 року: Закон України від 23 лютого 2014 року № 767-VII: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/767-18>
3. Підгородинський В. *Поняття честі та гідності особи* / В. Підгородинський // *Вісник прокуратури*. – 2009. – № 10. – С. 88–94.
4. Підгородинський В. М. *Кримінальна відповідальність за розголошення відомостей, що принижують честь та гідність людини* / В.М. Підгородинський // *Митна справа*. – 2012. – № 5. – С. 78–85.
5. Підгородинський В.М. *Про криміналізацію образи в Україні* / В.М. Підгородинський // *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матер. міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 30 листопада 2012 р.)*. Т. 2 / відп. за випуск д. ю. н., проф. В.М. Дрьомін; націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2012. – С.173–175.
6. Підгородинський В. *До питання про кримінально-правову охорону ділової репутації* / В. Підгородинський // *Правове життя сучасної України. збірнику матер. Міжнарод. наук.-практичн. конф. (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*. Т. 2 / відп. за випуск д. ю. н., проф. В.М. Дрьомін; НУ «ОЮА». – О. : Фенікс, 2013. – С. 324–326.
7. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян» за № 3879 від 14 січня 2014 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49483

Поліщук О.М.

Національний університет „Одеська юридична академія”, к.ю.н., асистент кафедри кримінального права

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ ТА ІНСТИТУТУ СПРАВ ПРИВАТНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Збільшення обсягу диспозитивного потенціалу кримінального та кримінального процесуального законодавства³ пов'язане зі збільшенням впливу потерпілого на кримінальну відповідальність суб'єкта злочину відбувалося ривками в короткий проміжок часу. Із 3 статей в 2001 р., до 14 статей (двічі за рік) в 2011 р., і зі вступом в силу КПК України 2012 року – одразу до 66 складів, тобто, від близько 4% від кількості статей КК України в 2011 році до майже 18%. У країнах загального права, на відміну від Росії, а так само і України, приватне обвинувачення може бути пред'явлене за всіма статтями Кримінального кодексу. Однак користуються цим правом громадяни не часто [1]. Втім, тенденція до розширення переліку справ приватного та приватно-публічного обвинувачення спостерігається і в Росії, в якій перелік справ приватно-публічного обвинувачення нещодавно був доповнений таким складом злочину як шахрайство [2].

Кримінальні правопорушення, що можуть переслідуватися у приватному порядку, загалом посягають на особисті права та свободи приватних осіб (фізичних та юридичних). Досить часто ці правопорушення вчиняються в сім'ї між близькими родичами. Сприйняття цих діянь як злочинних цілком залежить від самого потерпілого.

У сучасних умовах недостатньої ефективності роботи правоохоронних органів та завантаженості судів, за наявної тенденції щодо по-
3 До вступу в силу КПК України 2012 року 14 складів злочинів відносилися до категорії справ приватного обвинувачення (ст.ст. 27, 27-2 КПК України 1960 року). КПК України 2012 року запровадив додаткові 52 склади кримінальних правопорушень, що передбачають приватне обвинувачення.

силення ролі потерпілих у кримінальному судочинстві, було зроблено численні пропозиції щодо перегляду переліку кримінальних правопорушень з можливістю приватного обвинувачення.

В українській науковій літературі пропозиції щодо розширення переліку справ приватного обвинувачення належать М.І. Хавронюку [4, с. 124-125], Н. Малярчуку [5, с. 187], В.М. Юрчишину [6, с. 101-106] та іншим авторам. Зокрема, В.М. Юрчишин пропонує збільшення справ приватного та приватно-публічного обвинувачення до 162 [7, с. 8-10]. Якщо згадати, що в Уставі Кримінального судочинства 1864 року, до таких справ належали 8 складів, та ще крадіжка та шахрайство, якщо були вчинені між подружжям чи близькими родичами [5, с. 185], тобто загалом 10 складів, то очевидно є стаханівська прогресивність законодавця у КПК України 2012 року до збільшення кількості справ приватного обвинувачення.

Цікаво звернутися до компаративістських досліджень у сфері приватного кримінального переслідування. Дякуючи системній та змістовній роботі М.І. Хавронюка [3, с. 518-538], можна стверджувати, що у більшості держав континентальної Європи, якщо не інститут приватного кримінального переслідування, то хоча б види злочинів приватного кримінального переслідування закріплено безпосередньо у тексті матеріального кримінального закону. Ілюстративними є такі статистичні дані, отримані нами шляхом підрахунку кількості складів злочинів/проступків, що є підставою для приватного кримінального переслідування. Так, у КК Литви 26 складів злочинів приватного кримінального переслідування, у КК Білорусії – 31; у КК Болгарії – 15; у КК Польщі – 24 склади; КК Швейцарії містить 37 таких складів, які взагалі складають одну п'яту частину всього контенту кримінального кодексу; у КК Австрії – 17; у КК Іспанії – 33 склади; у КК Сан-Марино – 22; в КК ФРН – теж 22 склади; у КК Голландії – 51 склад; у КК Італії – 72 склади.

Втім, передбачаючи приватне кримінальне переслідування за кримінальні правопорушення, необхідно мати на увазі, що:

по-перше, діяння має бути переважно спрямованим на спричинення шкоди приватній особі. За термінологією А. Резона, це має бути *delicta private* [8, с. 61]. Крім того, приватна деліктна спрямованість має водночас корелювати з невеликою суспільною небезпечністю. Фактично, у приватному порядку мають переслідуватися кримінальні проступки. Згадані умови дозволяють державі одночасно досягати як правоохоронної мети (притягати осіб до кримінальної відповідальності у разі вчинення злочину) так і правозахисної мети (право особи на відмову від

кримінального переслідування за вчинення *delicta privata* стає обов'язком держави не притягати винного до відповідальності з огляду на те, що на її думку це більше відповідає її інтересам). Згадані постулати відповідають позиції іншого вченого – О.Ф. Кістяковського, які він виклав ще у XIX ст., а саме: «Підстави переслідування цих злочинів тільки по скарзі чи за бажанням потерпілого полягають: по-перше, в нікчемності суспільної шкоди, що спричиняється цими злочинами; по-друге, у тій повазі, яку суспільство вважає себе зобов'язаним надавати сімейній таємниці, інтересам особистості та сім'ї; і по-третє, в самій неможливості переслідувати за злочин проти волі особи, що від нього постраждала» [9, с. 286].

По-друге, це має бути кримінальний проступок (що за сучасною класифікацією напевне буде співвідноситися зі злочинами невеликої або середньої тяжкості). Як зазначав ще В.Д. Спасович у XIX ст., у цивільних правопорушеннях ображеною є приватна особа, а в кримінальних – безпосередньо суспільство. Втім, із загального правила є виняток. Між галуззю правопорушень суспільних та приватних є перехідні форми – кримінально-приватні злочини, в яких приватний елемент настільки переважає суспільний, що якщо виключити з них цей приватний елемент, залишається настільки незначна вина стосовно суспільства, що карати її не слід [10, с. 113].

По-третє, слід враховувати той факт, що при вчиненні злочинів (а також проступків), особі заподіюється шкода. За деякими з них, з огляду на особливості процедур у сфері кримінальної юстиції, потерпілому доводиться стикнутися з іще більшими переживаннями щодо статусу потерпілого. У літературі це явище іменується «вторинною віктимізацією» [11, с. 127]. Таким чином, для уникнення заподіяння ще більшої шкоди для потерпілого, з огляду на повагу до його особи, держава приймає на себе обов'язок не переслідувати винного у певній категорії справ, якщо потерпілий цього не бажає.

З огляду на те, що за останні два роки відбулося суттєве збільшення кількості справ приватного обвинувачення, на нашу думку, пропонувати їх подальше збільшення або зменшення на теперішній час є недоцільним. Обумовлено це тим, що необхідно спочатку визначитися з фактичною результативністю таких новацій КПК України 2012 року, а вже потім наводити пропозиції щодо подальшої оптимізації.

При обранні можливості перелічити склади кримінальних проступків (злочинів), за якими є можливим приватне кримінальне переслідування (як це зроблено у ст. 477 КПК України 2012 року, або в ст.

33 КК Білорусі, або доповнити відповідні склади примітками, автор зупинилася на останньому варіанті. З огляду на правила законодавчої техніки, при наступній криміналізації або декриміналізації діянь (злочинів або проступків), або навіть технічній зміні нумерації статей, можна буде включати або виключати статтю (видозмінювати) без внесення додаткових змін до загальної статті з переліком складів приватного кримінального переслідування.

Наприклад, КПК України 2012 року пропонує перелік кримінальних правопорушень, що тягнуть приватне кримінальне переслідування списком та із вказівкою на номери статей чинної редакції КК України. Один із проектів нового Кримінального кодексу № 10146 від 3 березня 2012 р. (ініціатор – В.Д. Швець), пропонує окремий перелік кримінальних проступків з новою нумерацією, тобто у разі прийняття згаданого законопроекту, до нового КПК, який нещодавно вступив у силу, необхідно буде вносити технічні зміни. Такої зайвої роботи, можна уникнути, якщо вказувати на право приватного кримінального переслідування безпосередньо у примітці до відповідної статті або частини статті.

Як зазначає професор В.О. Туляков, Кримінальний кодекс має бути виписаний не для правозастосовувачів та правопорушників, а для потерпілих. Особливий цинізм ситуації в доктрині сучасності полягає у тому, що адресується вона її правозастосовувачам, а не тим, кого захищають [12, с. 310]. На нашу думку, для реалізації перспективного для кримінальної юстиції напрямку захисту прав потерпілих та боротьби зі злочинністю, зокрема шляхом розширеного переліку злочинів та проступків в порядку приватного обвинувачення, потерпілий має стати активним учасником кримінальних та кримінально-процесуальних правовідносин. Поряд із цим, держава, визнаючи за потерпілим вирішальне право на можливе притягнення винного до відповідальності в окресленій категорії справ, досягає, як мінімум двох прагматичних результатів: по-перше, виявляє повагу до потерпілих; сприяє відновленню соціальної справедливості; реалізації принципу доцільності притягнення до кримінальної відповідальності; та, по-друге, знижує державні витрати на кримінальне судочинство (економічний фактор) та частково зменшує завантаженість правоохоронних органів (організаційний фактор).

1. Сиротин А. Частное обвинение, как средство борьбы с коррупцией / А. Сиротин // Суда нет. – 24-03-2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://center.sudanet.ru/?p=274>

2. *Дела о мошенничестве будут заводить только по заявлениям потерпевших.* – *Российская газета. [Электронный ресурс].* – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2012/11/29/zakon-anons.html>
3. *Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації* : монографія / М.І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
4. *Хавронюк М.І. Приватне обвинувачення і примирення за кримінальним законодавством України та інших держав Європи* / М.І. Хавронюк // *Кримінальне право.* – 2005. – № 3. – С. 120–126.
5. *Малярчук Н. Формування та розвиток інституту приватного обвинувачення* / Н. Малярчук // *Кримінальний процес.* – 2009. – № 11. – С. 184–187.
6. *Юрчишин В.М. Проблеми розширення приватного обвинувачення у кримінальному процесі України* / В.М. Юрчишин // *Наук. вісн. Чернівецьк. ун-ту* : зб. наук. праць. – Вип. 489: Правознавство. – Чернівці : Рута, 2009. – С. 101–106.
7. *Юрчишин В.М. Проблеми державного та приватного обвинувачення в судах України* : дис. кандидата юрид. наук : 12.00.09 / В.М. Юрчишин ; Київ. націон. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2004. – 194 с.
8. *Резон А. О преступлениях наказуемых только по жалобе потерпевшего по русскому праву* / Фон Резон А. – СПб. : Тип. Правительствующего Сената, 1882. – 266 с.
9. *Кистяковский А.Ф. Элементарный учебник общего уголовного права. Т. 1. Общая часть* / А.Ф. Кистяковский. – К. : Университетская типография, 1875. – 438 с.
10. *Спасович В. Д. Учебник уголовного права. Общая часть уголовного права материального* / В.Д. Спасович. – СПб. : Тип. Иосафата Огризко, 1863. – 178 с.
11. *Туляков В.О. Віктимологія (соціальні та кримінологічні проблеми)* / В.О. Туляков. – О. : Юрид. л-ра, 2000. – 336 с.
12. *Туляков В.А. Виктимология уголовного закона (пути реконструкции Разделов I и II Общей части УК Украины)* / В.А. Туляков // *Матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики»* (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.). – О., 2010. – С. 307–310.

Trineva Y.O.

*National academy of prosecutor of Ukraine,
Professor of criminal-law department, PhD*

POLICY IN THE AREA OF COUNTERACTING CRIME: ITS BIOETHICAL PRINCIPLES

In modern science of criminal law, there is no single definition of criminal-law policy. Clearly one thing - criminal law policy is part of government policy. Therefore, to determine first one necessary to recall the essence of the latter.

The most common view is that policy - it is the realization of its internal and external functions. One of the directions internal policy of any state in any historical time period is to ensure law and order in the society including - the counteracting crime. The using legal means in counteracting crime is the criminal-law policy of the state.

So criminal-law policy has traits of national policy and as criminal-law policy is only part of the whole, the principle of its existence are also in direct proportion to the whole.

Like any social institution, criminal-law policy based on certain principles: saving repression, necessity, differentiation and individualization of criminal responsibility and punishment, the principle of inevitability of criminal legal response to crime.

The main function of legal policy (including criminal law policy) is to find and establish standards to satisfy emerging needs or implementing new ideas about right and not right.

Known that right - is formally expressed morality's rules. Moral - category rather variable. It varies much more than the right. So right has to adjust to it, improving written rules (offering new, changing and canceling existing).

Today, the society faced a rather serious problem with regard to rethink their relationship to the environment. The current concept of anthropocentrism leads to self-destruction of humanity. The only possible concept that can save humanity from the negative effects of its existence - the concept of ecocentrism. According to this concept, a person is regarded as a normal part of nature, its equal share. Thus a person all of its activities, the existence of a building on the principles ecocentrism . This means in particular that the relationship between nature and man are based on the principles of equality and in clarifying the possible occurrence of negative factors from

human activities. This negative factors should be evaluated not only from the standpoint of danger to humans, but nature too.

This new concept for the modern man philosophy intersect with bioethics. Definition "bioethics" in a broad sense we understand as human existence in harmony with nature (natural law). In contrast to other researchers of bioethics, we do not limit it only a few areas (medicine, ecology), because we believe that it applies to all areas of human activity.

A prerequisite for this outlook were various negative consequences of so-called scientific and technological progress of mankind, entry into dangerous knowledge. Danger of it is the inability to predict its negative effects. Proof of this can become almost any scientific and technological discoveries in various fields of humanity: nuclear weapons, reanimation, reproductive technology, nanotechnology and more.

All this has forced us to rethink the fundamental principles of modern morality, government policy, including the law and criminal-law policy, and to develop new ones - bioethical principles that meet the current needs of society.

By bioethical principles we include the following principles.

The basic principle of bioethics has become a principle ecocentrism. This principle means «confession» of humanity ecocentric philosophy. We noted above its essence. This principle is continuous; it goes through all the other bioethical principles.

The principle of transparency provides an open discussion of national and international projects opening of «dangerous knowledge», to enable the public to prepare mentally, financially to the application of new knowledge.

The principle of rationality is reflected in intelligent beings deprived of life: the purpose necessary defense in circumstances of extreme urgency, euthanasia and so on.

The principle of equilibrium suggests that the balance in nature (development of reproductive technologies is constrained by control of mortality – euthanasia legalization, physician assisted suicide (PAS), mercy killing).

The principle of limitation should be applied at the opening of a new and dangerous knowledge will be to: 1) giving him publicity, and 2) the need for conducting long-term studies that meet the merits of new knowledge (if necessary may take a few generations), and 3) informing the public of possible negative consequences of opening dangerous knowledge

The principle of realism - is a limiting principle that balances some of the above principles. Thus the principle of realism is the deterrent principle

ecosentrism, rationality and equilibrium. His balancing principle ecosentrism evident that the equality of all living beings are not perfect (for killing flies - the person who killed her is not subject to legal liability). Basically rationalism realism manifests itself in the absence of specific legal cases or particular criminal consequences for killing other living beings. In principle balance realism traced to prevent automatic installation of the balance between certain categories (number of births and died people).

All these bioethical principles should cooperate with the principles of criminal-law policy. Thus the principle of expediency criminal-law policy interacts with bioethical principles of rationality, and equilibrium constraints. The principle of inevitability of responding to crime goes through the bioethical principles such as: ecosentrism, balance, limitations of realism.

We believe that only under such circumstances criminal-law policy of the state to meet the current demands of society, and thus can efficiently perform its basic function - to counteract crime.

So bioethics - a modern outlook on the principles which should be based moral standards policy in its various forms (law-making, interpretational and law enforcement). Generally bioethics has become propaedeutic for modern law and right. Confessing only this - bioethical philosophy, humanity has a chance to continue its exist on this planet.

Федорак Л.М.

*суддя Гребінківського районного суду
Полтавської області, к.ю.н.*

ВИДИ ПРОСТИХ ОДИНИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Складовим елементом множинності злочинів є суспільно-небезпечне діяння, яке містить самостійний склад злочину (одиничний злочин) [1, с. 58; 2, с. 619]. Визначення одиничного злочину має значення для відмежування вказаного від множинності злочинів. В літературі виділяють прості і складні види одиничного злочину або їх ще називають ускладненні [3, с. 12-25; 4, с. 5-6].

Загалом, прийнято вважати, що простий одиничний злочин наявний, якщо одному суспільно-небезпечному діянню (частина 1 статті 115 КК) чи кільком діянням (обов'язковим (стаття 138 КК) чи альтернативним (частина 1 статті 136)) відповідає один суспільно-небезпечний наслідок або ж одному діянню відповідає кілька альтернативних наслідків (частина 1 статті 121 КК), що визначені в законі про кримінальну відповідальність або ж закон передбачає тільки наявність суспільно-небез-

печного діяння (частина 1 статті 129 КК) чи діянь (обов'язкових (частина 2 статті 157 КК) чи альтернативних (частина 1 статті 109 КК)), а наслідки уже знаходяться за межами складу злочину чи кільком діянням (обов'язковим (частина 4 статті 189 КК) чи альтернативним (частина 2 статті 137 КК)) відповідає кілька альтернативних наслідків.

Однак таке розуміння простого одиничного злочину є, мабуть, досить розширеним. Оскільки простий в українській мові означає елементарний за складом, однорідний [5]. Крім того, М.І. Бажанов визначаючи поняття ускладнених злочинів відносить до них ті одиничні злочини, які характеризуються більш складною структурою складу у порівнянні із одиничними простими злочинами [3, с. 14]. В цьому контексті елементарним за складом злочин можна назвати тільки злочин, у якому одному суспільно-небезпечному діянню чи кільком обов'язковим діянням відповідає один суспільно-небезпечний наслідок або ж закон передбачає тільки наявність суспільно-небезпечного діяння чи обов'язкових діянь, а наслідки уже знаходяться за межами складу злочину. Тільки такі злочини за своєю структурою не містять елементів, які б ускладнювали їх кваліфікацію. Натомість, якщо кільком альтернативним діянням відповідає один суспільно-небезпечний наслідок або ж одному діянню відповідає кілька альтернативних наслідків, що визначені в законі про кримінальну відповідальність або ж закон передбачає тільки наявність альтернативних суспільно-небезпечних діянь, а наслідки уже знаходяться за межами складу злочину чи кільком альтернативним діянням відповідає кілька альтернативних наслідків, то це уже можуть бути при певних обставинах складні види одиничного злочину. Думається, що при віднесенні відповідних злочинів до простих чи складних слід виходити із фактично наявного злочину.

Зокрема, випадки, коли кільком альтернативним діянням відповідає один суспільно-небезпечний наслідок або ж закон передбачає тільки наявність альтернативних суспільно-небезпечних діянь, а наслідки уже знаходяться за межами складу злочину з точки зору правової позиції ВСУ, викладеної у постановках по справі № 5кц11 від 20 червня 2011 року [6], № 5-30кц12 від 7 лютого 2013 року [7] та № 5-21кц13 від 4 липня 2013 року, [8] слід віднести до продовжуваного злочину, якщо в діянні особи наявні всі чи хоча б два альтернативних елементи. Якщо ж особа вчинить одне із альтернативних діянь, то за своєю структурою це простий одиничний злочин, адже він не матиме жодних особливостей у кваліфікації.

В свою чергу, випадки, коли одному діянню відповідає кілька альтернативних наслідків, слід виокремити в окрему групу одиничних злочинів з альтернативними наслідками у тому разі, якщо в діянні особи буде наявно два і більше альтернативних наслідків. До прикладу, частина 2 статті 137 КК України передбачає кримінальну відповідальність за невиконання чи неналежне виконання професійних чи службових обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх внаслідок недбалого або несумлінного до них ставлення, якщо вони спричинили смерть неповнолітнього або інші тяжкі наслідки. Якщо ж відповідними діями буде заподіяно смерть одному неповнолітньому і тілесні ушкодження іншому, то відповідно буде наявно два альтернативних наслідки, які фактично стануть обов'язковими. Такий злочин складно віднести до простого одиничного, оскільки він ускладнений наявністю двох наслідків, які потребують, зокрема, доведення психічного ставлення суб'єкта злочину до кожного із наслідків та причинного зв'язку діяння із кожним із наслідків. Водночас його не можна віднести до інших видів складних одиничних злочинів.

Знову ж таки, якщо у вчиненому злочині, який передбачений нормою, що встановлює склад злочину із альтернативними наслідками, фактично буде наявний тільки один наслідок, то такий злочин, звичайно, слід віднести до одиничного простого.

Що ж стосується злочинів із альтернативними діяннями та альтернативними наслідками, то відповідно їх можна віднести при фактичній наявності відповідних за альтернативністю діянь до продовжуваного злочину, а за альтернативністю наслідків до одиничних злочинів з альтернативними наслідками.

Таким чином, до простих одиничних злочинів в незалежності від обставин фактично вчиненого злочину слід віднести злочини, у яких одному суспільно-небезпечному діянню чи кільком обов'язковим діянням відповідає один суспільно-небезпечний наслідок або ж закон передбачає тільки наявність суспільно-небезпечного діяння чи обов'язкових діянь, а наслідки уже знаходяться за межами складу злочину.

1. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Множинність злочинів: поняття, види, призначення покарання: монографія / За заг. ред. В. І. Тютюгіна. – Харків: Фінн, 2008. – 336 с.
2. Острогляд О.В. Множинність злочинів у кримінальному праві України // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матер. VI Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 29-30 травня 2009 р. / Уклад. Т.Д. Климчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009 – 722 с.

3. *Бажанов М. И. Множественность преступлений по уголовному праву Украины. – Харьков: Право, 2000. – 128 с.*
4. *Криволапов Г. Г. Множественность преступлений по советскому уголовному праву. – М.: Академия МВД СССР, 1974. – 32 с.*
5. *Академічний тлумачний словник (1970-1980) в одинадцяти томах// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/>*
6. *Постанова Верховного Суду України від 20 черв. 2011 р. по справі № 5кц11 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>*
7. *Постанова Верховного Суду України від 7 лютого 2013 р. по справі № 5-30кц12 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>*
8. *Постанова Верховного Суду України по справі № 5-21кц13 від 4 липня 2013 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua>*

Хилюта В.В.

*Гродненский государственный университет
имени Я.Купалы, заведующий кафедрой
уголовного права и криминологии, к.ю.н., доцент*

КОРЫСТНАЯ ЦЕЛЬ В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ: ПРОБЛЕМЫ ТОЛКОВАНИЯ

Давно общеизвестно, что преступная корысть является одним из самых древних и очень опасных стимулов антиобщественного поведения людей. Преступное корыстолюбие как отрицательное качество и как факт общественной жизни возникло и развивалось вместе с возникновением и развитием собственности, зарождением антагонистических противоречий между трудом и капиталом, личными и общественными интересами.

С учетом этапов развития цивилизации корысть в жизни человека выполняла различные функции. Первоначально мотив корысти вызывался необходимостью удовлетворения природного инстинкта самосохранения человека путем утоления (за счет своего соплеменника или родича, чаще всего лишая его жизни) чувства голода, приобретения средств и орудий охоты, промысла, жилья и одежды и т.д. [1, с. 219]. На данном этапе человеческого развития корыстная мотивация (целенаправленность) преступного поведения не является основанием различения преступных посягательств на собственность и дифференциации ответственности за них, т.к. господство общинных форм собственности не способствует распространению корысти как таковой (чем больше

экономического равенства, тем слабее выражены хищнические мотивы, корысть заменена мотивами кровной мести).

Дело в том, что в ранний период развития человечества главным объектом собственности была пища. Коллективная собственность и уравнильное ее распределение определялись объективной необходимостью в нейтрализации случайности при добывании пищи, в условиях, когда «весь или почти весь общественный продукт является жизнеобеспечивающим, когда избыточный продукт отсутствует или мал». Постепенно, материальные блага, присваиваемые непосредственно как продукты природы, стали дополняться вещами, орудиями, созданным самим человеком. Корыстные устремления на данном этапе реализуются группой, родом, племенем и направлены на прибавочный продукт другой группы, рода, племени. Здесь корысть носит коллективный и эпизодический характер. Как полагают в этом отношении М.Г.Миненок и Д.М.Миненок, именно стремление к присвоению появившегося прибавочного продукта и есть нечто иное, как корысть [2, с. 17].

В самом общем виде корысть есть стремление одних людей к завладению средствами существования других. Таким образом, корысть как стремление к присвоению материальных ценностей появляется при определенных социальных предпосылках. Как таковая она возникает вместе с возникновением частной собственности, появлением государства, разделением общества на классы. Этим обстоятельством и можно объяснить тот факт, что с развитием отношений собственности и порождением социально-экономического неравенства, корыстные намерения стали причиной разделения и выделения преступлений против имущества от повреждения чужой собственности.

Вместе с тем развитию имущественных отношений соответствует усложнение объекта имущественных посягательств, что в свою очередь влечет изменение понимания корыстной цели в преступлениях против собственности (имущественных преступлениях). Если, например, при похищении имущества путем насилия и угроз (при грабеже или разбое) корыстную цель можно определить как приобщение виновным чужой движимой вещи к сфере своего фактического господства, обращение имущества в собственность виновного, то последующее общественное развитие требовало более широкой трактовки насильственного имущественного посягательства. Корысть перестала выполнять исключительно функцию потребительско-материального самосохранения, вследствие чего корыстную цель в имущественных преступлениях стали трактовать как получение имущественной выгоды (намерение

обогатиться). В немалой степени такое положение вещей обязано экономической структуре буржуазного общества, потому как процесс производства порождал новые стимулы социальной активности личности.

Вместе с тем, русские дореволюционные криминалисты в своем большинстве считали, что, хотя корысть и присуща посягательствам на собственность, но их обязательным признаком не является. Например, В.В.Есипов отмечал, что желание при хищении чужого имущества «обнимает намерение взять вещь по мотиву корысти с целью присвоения». При этом он полагал, что цель присвоения означает желание прекратить чужое владение, чужое юридическое господство собственника над вещью и обратить ее в свое владение, приобрести права собственника. При этом мотив корысти «означает все те побуждения и стимулы, которые имеют своим основанием желание противозаконного обогащения» [3, с. 151] (В.В.Есипов не считал похищением взятие чужих съестных припасов для раздачи бедным, подобные случаи являлись самовольным пользованием чужим имуществом). Напротив, С.В.Познышев считал, что цель присвоения «заключается не непременно в извлечении для самого себя выгод из чужого имущества, т.е. не всегда корыстная» [4, с. 195].

По мнению Л.Е.Белогриц-Котляревского преступное действие с внутренней стороны предполагает корыстное намерение, направленное на присвоение себе чужого движимого имущества безвозмездно. Корыстное намерение присвоить себе вещь безвозмездно следует понимать как «намерение обратить ее в собственность путем безвозмездного захвата». В этом направлении намерения вора на присвоение и состоит корыстный элемент умысла при хищении. Что же касается иных отдаленных мотивов (желание обогатиться, алчность, желание оказать кому-либо, находящемуся в состоянии нужды, помощь и т.д.), то по утверждению Л.Е.Белогриц-Котляревского, все они безразличны (при определении свойства умысла вора незачем обращаться к побудительным мотивам, цели преступника) [5, с. 403-404]. Главное, чтобы вор имел корыстное намерение присвоить себе чужое имущество.

Таким образом, субъективный компонент в хищении сводился к *цели присвоения вещи*. Такое положение вещей было обязано доктрине немецкого уголовного права, где присвоение рассматривалось как осуществление правомочий, составляющих содержание собственности, по отношению к чужой вещи. Следовательно, похищение с целью присвоения означало установление владения в виде собственности. Германское уголовное право отказалось от требования «корыстного намерения» в понятии воровства (похищении), которое «не являлось преступлением,

направленным на обогащение» [6, с. 193]. Поэтому, если виновный оставил на месте похищенной вещи ее стоимость, то это все равно не исключало понятия воровства.

Такое положение дел было свойственно и раннему советскому уголовному праву, теоретики которого также утверждали, что похищение должно иметь целью присвоение имущества или приобретение его, т.е. увеличение сферы своего имущественного обладания именно похищаемым имуществом (цель присвоения понималась именно как цель обращения чужого имущества в собственное) [7, с. 64-66]. Поэтому, если кто-нибудь, совершая преступление руководствовался иной целью, чем цель присвоения имущества, то лицо не могло привлекаться к уголовной ответственности за похищение имущества. При этом мотивы поведения лица, похищающего чужое имущество, были безразличны: действовал ли виновный в своих личных интересах, с целью личного обогащения или в интересах других лиц (например, желая передать похищенное имущество бедным), из мотива мести или злобы и т.д.

В то же время корысть в послевоенное советское время (в условиях плановой экономики) выступала основанием дифференциации уголовной ответственности за преступления против собственности. Наличие или отсутствие признака, характеризующего корыстную мотивацию и целенаправленность преступного деяния в имущественной сфере являлось базовым основанием деления преступлений против собственности на корыстные и некорыстные. Следует ли в этой связи говорить о том, что долгое время отечественное уголовное право (в большей части, конечно же, советское) рассматривало и продолжает рассматривать именно корыстную цель в качестве непосредственного признака хищения. Теперь об этом свидетельствует законодательное указание на корыстную цель как на обязательный признак хищения. Это вполне естественно, ибо использование законодателем цели в качестве криминообразующего признака хищения является необходимым шагом, т.к. именно цель подчеркивает направленность умысла лица, совершающего противоправное завладение чужим имуществом.

Вместе с тем, понятие «корыстная цель» в советском уголовном праве вошло в законодательные формулировки и доктринальные определения тех или иных преступлений против собственности по причинам политического характера. Советские авторы полагали, что уголовно-правовая оценка мотива алчности, корысти в буржуазной теории права, не называющей корысть (корыстную цель) в качестве конструктивного признака похищения имущества «служит только средством за-

тушевывания той вполне «законной» алчности, которая является движущей силой всякого эксплуататорского общества». Так, по утверждению Г.А.Кригера «в буржуазном обществе, где опасность хищений чужого имущества усматривается, прежде всего, в самом факте посягательства на «священное» право собственности, являющееся основой господства имущих классов, мотивам, внутренним побуждениям и целям, которые толкают виновного на завладение чужим имуществом не придается существенного значения. Более того, поскольку стремление к наживе составляет основу буржуазной морали, центр тяжести при оценке опасности имущественных преступлений переносится на факт распоряжения виновным чужим имуществом как своим собственным. Поэтому буржуазные теоретики проявляют в данном вопросе удивительное единодушие, отрицая обязательность корыстной цели при хищении» [8, с. 11].

Итак, в науке уголовного права распространенным является мнение, что хищениям присуща корысть как цель либо мотив побуждения. Однако вопрос о том, что является источником этой корысти, решается неодинаково. Уголовное законодательство рассматривает корыстную мотивацию в качестве обстоятельства, повышающего уровень опасности посягательств на собственность и, соответственно, усиливает ответственность за совершение этих (корыстных) деяний. Современная же доктрина уголовного права по-разному подходит к вопросу о конструировании специальной цели при хищении имущества: 1) корыстная цель; 2) цель обращения имущества в свою собственность (намерение присвоить вещь); 3) цель извлечения имущественной выгоды; 4) цель распоряжения имуществом как своим собственным и т.д.

Тем не менее, сегодня само понимание сути корыстной цели и ее содержания продолжают оставаться многовариантным. Так, утверждается, что корыстная цель при хищении это: стремление к безвозмездному и заведомо противоправному присвоению чужого имущества для удовлетворения своих потребностей в нем; стремление обратить похищенное чужое имущество в свою собственность или собственность третьего лица (т.е. получение фактической возможности владеть, пользоваться или распоряжаться имуществом как своим собственным); незаконное изъятие и (или) обращение чужого имущества в пользу виновного; в пользу лиц, близких виновному, в улучшении материального положения которых он лично заинтересован; в пользу юридических лиц, с функционированием которых напрямую связано его материальное благополучие; в пользу других лиц, являющихся соучастниками хищения или

состоящих с виновным в имущественных отношениях; извлечение имущественной (материальной) выгоды для себя или других лиц.

1. Козаченко, И.Я. *Содержательно-функциональная дифференциация корысти (состояние и перспектива) / И.Я.Козаченко // Пять лет действия УК РФ: итоги и перспективы / Материалы II Международной научно-практической конференции, состоявшейся на юридическом факультете МГУ им. М.В.Ломоносова 30-31 мая 2002 г. – М., 2003.*
2. Миненок, М.Г. *Корысть. Криминологические и уголовно-правовые проблемы / М.Г.Миненок, Д.М.Миненок. – СПб., 2001.*
3. Есинов, В.В. *Грех и преступление, святотатство и кража / В.В.Есинов. – С-Пб., 1894.*
4. Познышев, С.В. *Особенная часть русского уголовного права. – изд. 3-е / С.В. Познышев. – М., 1912.*
5. Белогриц-Котляревский, Л.Е. *Учебник русского уголовного права. Общая и особенная части / Л.Е.Белогриц-Котляревский. – Киев, 1903.*
6. Лист, Ф.Ф. *Учебник уголовного права. Особенная часть / Ф.Ф.Лист. – М., 1905. – С. 143.*
7. Жижиленко, А.А. *Преступления против имущества и исключительных прав / А.А.Жижиленко. – Л., 1928.*
8. Кригер, Г.А. *Уголовно-правовая борьба с хищениями социалистического имущества в СССР: автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Г.А.Кригер. – М., 1965.*

Шевелева С.В.

*Юго-Западный государственный университет
(г. Курск, Российская Федерация), декан
юридического факультета, кандидат
юридических наук, доцент*

ПРЕДЕЛЫ ПРИНУЖДЕНИЯ В РАЗВИТИИ УГОЛОВНОЙ ПОЛИТИКИ РОССИИ

В последнее время наблюдается тенденция рефлексивного способа реализации российской уголовной политики, складывающейся ввиду спонтанного реагирования на криминологическую ситуацию, путем введения в уголовное законодательство новых норм, как правило, усиливающих в той или иной мере уголовную ответственность, когда совершается ряд преступлений, получивших по той или иной причине большой резонанс в прессе и общественном сознании.

Достаточно назвать несколько примеров. Когда в г. Москве были совершены ряд громких преступлений сотрудниками ОВД (убийство 2-х и ранение семи человек в ТЦ «Остров» майором милиции Д. В.

Евсюковым, расстрел водителя снегоуборочной машины подполковником А. Мауриным и т.д.) законодатель ничего не придумал лучше как ввести пункт «о» в ст. 63 УК РФ, в соответствии с которым совершение умышленного преступления сотрудником органов внутренних дел, является отягчающим наказанием обстоятельством.

В связи с чем возникает ряд вопросов. Почему только сотрудник ОВД? Если законодатель преследовал цель усиления ответственности лицам, наделенным особым правовым статусом, в обязанности которых входит поддержание правопорядка, предъявляя к ним повышенные требования, то почему столь ограниченный круг? Почему работники прокуратуры, следственного комитета и других правоохранительных структур остались «обделенными» вниманием законодателя? Какая необходимость усиливать уголовную ответственность сотрудника ОВД, путем введения указанного пункта в ст. 63 УК РФ, если в арсенале уголовного законодательства более чем достаточно средств и способов усилить наказание ввиду особого положения преступника – начиная с квалифицирующих признаков, оперирующих терминами «служебное положение» и т.п., заканчивая «вилкой» наказаний в любой санкции статьи Уголовного кодекса, позволяющей учитывать все обстоятельства дела, в т.ч. и характеристику личности виновного?

Мы не говорим, что преступление, совершенное сотрудником правоохранительных органов не должно выделяться уголовным законом. Действительно, представитель власти – «лицо» власти. Преступления, совершаемые сотрудниками правоохранительных органов, изначально призванными стоять на страже законных интересов граждан, общества и государства, подрывают авторитет как системы отправления правосудия, так и государства в целом. Эти обстоятельства, в свою очередь, дестабилизируют функционирование органов власти и управления и способствуют формированию правового нигилизма у граждан.

Но о повышенной уголовной ответственности следует вести речь лишь в случае совершения преступления в связи с обладанием служебными полномочиями. Какое значение имеет то обстоятельство, что виновный является сотрудником ОВД, если преступление было совершено, к примеру, на бытовой почве без использования служебных полномочий, табельного оружия и т.п.? Мы уже не говорим о том, что п. «о» ч.1 ст.63 УК РФ вступает в полное противоречие с принципом равенства всех перед законом (ст.4 УК РФ), в соответствии с которым лица, совершившие преступления, равны перед законом и подлежат уголовной ответственности независимо от пола, расы, национальнос-

ти, языка, происхождения, имущественного и должностного положения (выделено автором).

Относительно наличия смертной казни в системе наказаний так же нет последовательности. Дискуссия вокруг смертной казни существует столько, сколько существует цивилизованное человечество. Какое бы решение не принимали государственные органы по данному вопросу, будут всегда находиться как сторонники, так и противники применения смертной казни, имеющие свои вполне аргументированные доводы. Позволим привести себе собственные соображения по данному вопросу. Целью исследования не ставится выяснение чья же позиция более убедительна – сторонников или противников. Криминологи указывают, что наличие (отсутствие) смертной казни в системе наказания никоим образом не влияет на изменение преступности в целом. Если проанализировать личности тех преступников, которым была назначена смертная казнь в качестве наказания, становится очевидным следующее: это либо лица с психическими аномалиями, не исключающими вменяемость, говоря простым языком – маньяки; либо лица, выбравшие себе убийство в качестве профессии, т.е. киллеры. Разумеется, правило не существует без исключений, но последние, как известно, подчеркивают правоту сказанного.

В современной России большинство населения убеждено, что без жестокости нельзя справиться с преступностью, что смертная казнь должна существовать и применяться в качестве наказания. Более того, события, потрясающие население России с периодичностью в полгода (террористические акты в Москве, на Северном Кавказе, в Волгограде) дают новую «пищу» для дискуссий о применении смертной казни в РФ. Такая точка зрения в большей мере основана на эмоциональной перенасыщенности, желании достичь справедливости, а дефицит специальных знаний и компетентности приводит к наивной вере в эффективность максимальной жестокости. Думается, ни в психологическом, ни в культурном отношении российское общество к отмене смертной казни не готово.

Однако, в рамках данного исследования нам бы хотелось проанализировать вопрос о приостановлении применения смертной казни с позиций политических изменений, произошедших в конце XX - начале XXI века в России и позиции нашего государства на мировой политической арене.

За все время существования Российского государства и права вопрос о применении смертной казни решался исключительно с полити-

ческих позиций. Смертная казнь же использовалась для устрашения и совершения акта возмездия, но не как справедливая мера наказания за совершение особо тяжких посягательств на жизнь человека. Как известно, решение о приостановлении применения смертной казни в качестве наказания в конце 90-х годов прошлого столетия было продиктовано требованием Совета Европы при вступлении в него Российской Федерации в 1996 году. Россия подписала Конвенцию о защите прав человека и основных свобод 1950 г., где указано, что правительства, подписавшие данную Конвенцию, являются членами Совета Европы. Однако, протокол № 6 к данной Конвенции, в котором регулируется вопрос о неприменении смертной казни на сегодняшний день подписан, но не ратифицирован.

Указом Президента РФ № 724 от 16 мая 1996 г. «О поэтапном сокращении применения смертной казни в связи с вхождением России в Совет Европы» было рекомендовано палатам Федерального Собрания Российской Федерации ускорить принятие Уголовного кодекса Российской Федерации, Уголовно-процессуального кодекса Российской Федерации и Уголовно-исполнительного кодекса Российской Федерации и рассмотреть вопрос о сокращении составов преступлений, за совершение которых может быть назначена смертная казнь. В результате ныне действующий Уголовный кодекс РФ 1996 г. содержит пять составов преступлений, за которые может быть назначена смертная казнь. Более того, количество казненных за три последующих года после вступления России в Совет Европы существенно возросло. Если в начале 90-х годов прошлого века приговоры приводились в исполнение не более чем в отношении 100 человек, то в 1996 году было расстреляно 114, приговоренных к смертной казни, в 1997 г. – 129, в 1998 году – 137 осужденных.

Столь «медленные» шаги в решении вопроса, о якобы «упразднении» смертной казни, привели к тому, что в Совете Европы был поставлен вопрос об исключении Российской Федерации из Совета Европы. Предлагалось также наложить штрафные санкции за несоблюдение Россией «правил игры».

В результате Постановлением Конституционного Суда РФ от 02.02.1999 N 3-П «По делу о проверке конституционности положений статьи 41 и части третьей статьи 42 УПК РСФСР, пунктов 1 и 2 Постановления Верховного Совета Российской Федерации от 16 июля 1993 года «О порядке введения в действие Закона Российской Федерации «О внесении изменений и дополнений в Закон РСФСР «О судостроительстве РСФСР», Уголовно - процессуальный кодекс РСФСР, Уголовный кодекс

РСФСР и Кодекс РСФСР об административных правонарушениях» в связи с запросом Московского городского суда и жалобами ряда граждан» было принято фактически политическое решение, суть которого сводится к невозможности назначения смертной казни до тех пор, пока повсеместно в Российской Федерации не будет введен суд присяжных. Такое решение удовлетворило всех.

С 1 января 2010 года суд присяжных начал функционировать во всех субъектах Российской Федерации (последним субъектом, где отсутствовал суд присяжных, была Чечня). Данное обстоятельство породило новый всплеск дискуссий по вопросу смертной казни.

19 ноября 2009 г. Конституционный Суд РФ решил, что в России должен быть сохранен мораторий на смертную казнь вплоть до ее законодательной отмены. Таким образом, на наш взгляд, было принято достаточно половинчатое решение по данному вопросу. Дело в том, что только Конституционный Суд РФ своими решениями может признавать ту или иную норму не соответствующей Конституции РФ, а, следовательно, такая норма не может применяться. Однако, ст. 58 УК РФ (Смертная казнь) не была признана несоответствующей Конституции РФ. Поэтому юридически смертная казнь существует, а фактически – нет.

Позволим себе предположить, что такое решение Конституционного Суда РФ неслучайно. С одной стороны, такое решение КС РФ позволяет оставить смертную казнь в системе наказаний, с другой стороны, КС РФ дал таки образом, понять, что «мнение запада» у нас в чести.

Однако, анализ международных нормативных актов позволяет утверждать, что в них нет прямого и безапелляционного запрета на смертную казнь.

Позволим себе привести текст ст.2 Конвенции целиком:

«1. Право каждого лица на жизнь охраняется законом. Никто не может быть умышленно лишен жизни иначе как во исполнение смертного приговора, вынесенного судом за совершение преступления, в отношении которого законом предусмотрено такое наказание.

2. Лишение жизни не рассматривается как нарушение настоящей статьи, когда оно является результатом абсолютно необходимого применения силы:

- а) для защиты любого лица от противоправного насилия;
- б) для осуществления законного задержания или предотвращения побега лица, заключенного под стражу на законных основаниях;
- в) для подавления, в соответствии с законом, бунта или мятежа».

В статье 1 Протокола № 6 сказано: «Смертная казнь отменяется. Никто не может быть ни приговорен к этому наказанию, ни казнен». Государствам-участникам в соответствии со статьей 2 разрешено введение смертной казни за преступления, совершенные во время войны либо в условиях, когда грозит ее приближение (выделено автором).

Подводя итог сказанному, следует сказать, что в противовес рефлексивному способу реализации уголовной политики, должен формироваться нормативный тип формирования, который характеризуется рациональностью, обоснованностью, продуманностью. Его отличает знание реальной обстановки.

Для успешной реализации уголовной политики в первую очередь должны быть выделены приоритетные направления борьбы с преступностью. И это объективная реальность. Система наказаний должна быть сбалансированной и удовлетворяющей потребностям общества во всех случаях, иными словами она должна быть соразмерной по отношению к совершенному деянию, а также личности виновного. Не может уголовное право служить сиюминутным требованиям состояния дел! Должна существовать концепция уголовной политики, о которой не устают напоминать ученые-криминалисты, философы и социологи. Мы должны стремиться к реализации принципа-идеала – неотвратимость наказания, а не его усиления. Как метко заметил А.Э. Жалинский: «Развитие уголовного права должно быть на основе понимания его природы направлено на смягчение этих противоречий (имеется ввиду: действительные задачи и возможности антисоциального использования, необходимое состояние формы и содержания уголовного права и искажающие его предписания, негативные последствия и полезность использования) и оптимизацию уголовного права в интересах государства и общества. Для этого не годятся призывы к усилению ответственности: нужен инструментальный анализ, оптимизирующий различным образом использование возможностей уголовного права. Игнорирование существенных черт уголовного права, его реалий способно привести к его трансформации в разрушающую силу» [7].

1. Бибик О. Н. Влияние культуры на уголовную политику // Вестник Омского университета. Серия: Право. – 2007. – № 4. – С. 155-160.
2. Юридическая энциклопедия / Отв. ред. Б. Н. Топорнин. – М.: Юристъ, 2001. – 1112 с.
3. Лесников Г. Ю. К вопросу о понятии уголовной политики // Российский следователь. – 2005. – № 6. – С. 26-27.
4. Федеральный закон от 23.12.2010 № 387-ФЗ «О внесении изменений в статью 22.1 Федерального закона «О государственной регистрации юри-

- дических лиц и индивидуальных предпринимателей» и Трудовой кодекс Российской Федерации» // *Российская газета*. – 27.12.2010. – № 293.
5. Например, уголовное дело по обвинению В. Макарова по п. «б» ч.4 ст. 131 УК РФ// <http://www.1tv.ru/news/crime/180825>.
 6. УК РСФСР в ред. закона РФ от 18.02.93 N 4510-1 // *Ведомости ВС РСФСР*. – 1962. – N 29; ст. 449; 1980, N 20, ст. 535
 7. Жалинский А. Э. *Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ* / А.Э. Жалинский. – 2-е изд., перераб. и доп. М.: Проспект, 2009.

Бухтіярова К.С.

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

ЕТИЧНА ПРИРОДА «ЗЛОЧИНУ»: ПРАВОСЛАВНИЙ ПОГЛЯД

Держава, при розробці форм та методів боротьби зі злочинами, криміналізації та декриміналізації окремих злочинів, здійснюючи кримінально-правову політику, повинна в першу чергу спиратися на суспільну мораль та моральність. Немає жодного правового інституту, який би не замикався на нормах моральності. Ті норми та закони, що не відповідають моральності, є такими, що порушують основні права та свободи людини, вони ніколи не отримують визнання у суспільстві. Тому так важливо, щоб кримінальний закон, покликаний охороняти основні громадські блага і стосунки від посягань, відповідав нормам моральності.

Запропонований аналіз кримінально правового інституту «Злочин» обумовлений його важливістю серед інших інститутів: здійснення особою злочину стає важелем до дії Кримінального закону. В даному випадку пропонується аналіз з позиції християнської моральності, зокрема православного віровчення.

У християнстві злочин має внутрішній, духовний корінь і ототожнюється гріху. Богослови пояснюють причини злочинності виходячи з «аномалій» особи. Так, злочин є результат того, що людина переступила, порушила Божий Закон і замість того, щоб слідувати моральності, наслідувала гріховність. Моральність закладена в людину Творцем в акті творіння; її вираженням є совість.

В результаті гріхопадіння, людська природа спотворилася, і тепер в людині діють як божественна (етична), так і гріховна (яка не від Бога) основи. В свою чергу моральність розуміється Церквою як непорушний Закон буття, певний порядок духовного життя. Злочин розглядається теологами як результат патології душі людини, як наслідок духовного захворювання – гріха, яке розвинулося до масштабів епідемії і уразило все суспільство.

Низка теологів ототожнюють злочин із гріхом. Проте ці поняття не тотожні, хоча взаємопов'язані. Гріхом в християнстві окрім діянь також визнаються помисли; кримінальна відповідальність настає лише за діяння (дію чи бездіяльність) через неможливість «побачити» помисли. Тому обґрунтована саме та точка зору, згідно якої злочином є діяння, що порушує етичний закон, яке спочатку визнається суспільством аморальним, а після відводиться законодавцем до розряду злочинного.

У теорії кримінального права ряд вчених також ототожнюють злочинне з аморальним. Результатом цього стає виділення аморальності як ознаки злочину. Проте ще М.С. Таганцев писав про неспроможність такої точки зору, відзначаючи обмеженість «моральності», яка за всю історію дореволюційного періоду розглядалася як релігійна категорія, що, на думку автора, звужувало її значення [1, с.27]. Учений проводить чітку межу між аморальним вчинком та злочином.

У радянський період в науці кримінального права домінував класовий підхід до визначення моральності. Моральність, що має божественну природу ототожнювалася з мораллю – суто соціальним продуктом. Це не могло не позначитися на понятті злочину. У той період автори пропонують виділяти таку ознаку злочину, як «аморальність». Наприклад, М.Д. Дурманов [2, с.243] і О.А. Герцензон [3, с.49] виділяли аморальність як самостійну ознаку. А.А. Піонтковський розглядав аморальність в межах ознаки кримінальної протиправності [4, с.33-34]. Натомість І.І. Карпець стверджував, що аморальність поглинається ознакою суспільної небезпечності [5, с.91]. Н.Ф. Кузнєцова, досліджуючи взаємодію моралі та кримінального права, наполягала на тому, що «всі без виключення злочини аморальні» [6, с.50] Але, оскільки ці вчені розглядали мораль як суто комуністичну категорію, що не розкривало дійсної глибини впливу моральності на злочин, цей підхід бачиться неспроможним. Та й навряд є послідовним погляд тих, хто визнає аморальність будь-якого злочину, проте одночасно заперечує включення ознаки аморальності в законодавче визначення поняття злочину.

Ст. 11 КК України визначає: «Злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину». Таким чином, законодавець виділяє ознаки злочину: суспільна небезпечність та винність, через які просліджується його етичний аспект. А оскільки скоєння злочину має значення не лише для злочинця і потерпілого, але й для суспільства в цілому, а масове недотримання законів і, як наслідок, розгул злочинності – одна з форм аномії (беззаконня), етичний аналіз ознаки злочину – суспільна небезпечність, приводитиметься з позиції християнського розуміння «беззаконня».

Під беззаконням (аномією) зазвичай розуміють кризово-катастрофічний стан суспільної системи, державних інститутів або особових структур. Якщо звернутися до біблейського розуміння беззаконня, то згідно Старого Заповіту беззаконня означає дію, що суперечить волі Бога, порушує Його веління. Суб'єктами беззаконня виступають індивіди, які не виконують заповіді, що дані Богом; такі що винні в гріхах, пороках, злочинах. На думку Церкви, подібні порушення можуть бути обумовлені або несвідомою духовною сліпотою людини, або банальною недбалістю, легковажним потуранням, або ж навмисною зухвалістю проти Бога.

У Новому Заповіті «беззаконня» використовується в декількох значеннях і зустрічається досить часто. Його вживає Ісус Христос по відношенню до тих, хто не виконує волю Бога Отця: «И тогда объявлю им: «Я никогда не знал вас; отойдите от Меня, делающие беззаконие» (Мат. 7, 23). Апостол Іоан формулює визначення аномії ототожнюючи її з гріхом: «Всякий, делающий грех, делает и беззаконие; и грех есть беззаконие» (1 Іоан. 3, 4). Апостол Павло говорить про полярність беззаконня і праведності, про недопустимість їх поєднань: «Ибо какое общение праведности с беззаконием? Что общего у света со тьмою?» (2 Кор. 6, 14).

Наступною ознакою злочину український законодавець визначає винність. З точки зору християнства, провина є одним із створених людиною символів стосунків, через який можливе її спілкування з Богом. При уважному розгляді виявляється, що провина як така поза контекстом християнського світогляду в світі людини взагалі не існує. Людина не може просто жити в природі, вона створила собі символ – провину, а потім стала міркувати на тему первородного гріха. Вона створила провину замість безумовної віри в Бога, провина – це ціна за зраду Бога. Відчуття провини – страх перед авторитетом. Винність – це передумова страху, що веде до усвідомлення людиною власного безсилля і, отже, необхідності звернення до Бога.

Згідно Старого Заповіту винність вказує на об'єктивний, причинний зв'язок діяння з наслідками, що настали. Вона є показником того, що особа вчинила протиправне діяння: «Если кто согрешит и сделает что-нибудь против заповедей Господних, чего не надлежало делать, и по неведению сделается виновным и понесет на себе грех, пусть принесет к священнику в жертву повинности овна без порока, по оценке твоей, и загладит священник проступок его, в чем он преступил по неведению, и прощено будет ему» (Лев. 5, 17-18). У Новому Заповіті поняття винність використовується частіше стосовно фарисеїв і безрозсудливих іудеїв, які свідомо порушують Закон. В цілому ж християнське розуміння винності ширше кримінально-правового.

Суспільна небезпечність і винність, як ознаки злочину, зводять скоєне особою діяння до міри зла, залежно від рівня якого здійснюється класифікація злочинів. Так, згідно ст. 12 КК України, існує чотири категорії злочинів залежно від ступеня тяжкості: злочини невеликої тяжкості, злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. Якщо злочин бере початок від гріха (як стверджують теологи), а гріхи бувають різні: 1) порушення – свідомого невиконання заповідей Божих (найтяжчі, оскільки для їх здійснення потрібно докласти більше сил та волі) і 2) упущення – недотримання заповідей; 3) смертні – гасять в людині її етично-християнське життя і 4) не смертні – ті, що прощаються [7], то таке правове розмежування злочинів етично обґрунтовано.

Стадії скоєння злочину також можуть бути оцінені з позиції християнської моральності. Згідно з вченням про гріх, існують стадії його розвитку – ступені проникнення гріха в душу людини. Так, богослови виділяють декілька ступенів: 1) виникнення помислу, 2) «пошук спільників», 3) «переговори», 4) укладення договору, 5) здійснення гріха.

Ст. 11 КК України ще однією обов'язковою ознакою злочину вважає наявність суб'єкта злочину. У ч.1 ст.18 КК вказується, що суб'єктом злочину є фізична особа, тобто людина. У кримінально-правовій науці із цього приводу існує дискусія: пропонується розуміти під суб'єктом злочину не лише фізичну, але і юридичну особу.

Згідно з християнським віровченням, людина єдина зі всіх організмів наділена розумом та волею; за кожен свій помисел та вчинок індивідуально несе відповідальність перед Богом. Хоча в Священному Писанні зустрічаються приклади, коли Господь карає цілі міста (Содом і Гомору – спалюванням) і народи (єгиптян – навалою сарани), таке покарання накладається не через можливість колективної відповідальності, а внаслідок того, що кожна людина, що населяла місто або державу,

тяжко грішила перед Богом. Тому, з позиції християнства, віднесення юридичної особи до суб'єкта злочину необґрунтовано.

В цілому ж провівши компаративний аналіз джерел християнського віровчення та Кримінального закону України, можна стверджувати, що моральність безпосередньо впливає на кримінально-правовий інститут «Злочин» та формує його. Тому відповідні норми кримінального закону можна визнати етично обумовленими і такими, що в повному об'ємі можуть брати участь у врегулюванні найважливіших суспільних відносин в процесі здійснення державою кримінально-правової політики.

1. Таганцев Н. С. *Русское уголовное право: лекции в 2 т. (Т. 1)* / Н. С. Таганцев. – М.: Наука, 1994. – 380 с.
2. Дурманов Н. Д. *Понятие преступления* / Н. Д. Дурманов. – М.: АН СССР, 1948. – 315 с.
3. Герцензон А. А. *Понятие преступления в советском уголовном праве* / А. А. Герцензон. – М.: Госюриздат, 1955. – 55 с.
4. Пионтковский А. А. *Учение о преступлении по советскому уголовному праву* / А. А. Пионтковский. – М., 1961. – 666 с.
5. Карпец И. И. *Уголовное право и этика* / И. И. Карпец. – М.: Юрид.лит., 1985. – 256 с.
6. Кузнецова Н. Ф. *Уголовное право и мораль* / Н. Ф. Кузнецова. – М.: Московского ун-та, 1967. – 205 с.
7. *Виды греха* [Електронний ресурс] // Інформаційно-аналитический портал Саратовской епархии Русской Православной Церкви – Режим доступу до ресурсу: <http://www.lib.eparhia-saratov.ru/books/noauthor/moral/50.html>.

Волошина К.В.

Національний університет «Одеська юридична академія», аспірант кафедри кримінального права

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА, НАПРАВЛЕНА НА ВДОСКОНАЛЕННЯ СФЕРИ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НЕВИКОНАННЯМ РІШЕННЯ СУДУ

Кримінально-правова політика України – це стратегія державних органів, направлена на формування основних задач, принципів та цілей кримінально-правового впливу на злочинність у всіх сферах суспільства, та засоби досягнення позитивного результату, який виражається у прийнятті необхідних кримінально-правових законів та їх застосуванні.

Кримінально-правова політика формує законодавчу базу боротьби зі злочинністю шляхом відмежування злочинного від незлочинного,

кримінального від некримінального. Шляхом правильного застосування засад кримінально-правової політики, державні органи виявляють сфери, в яких існують прогалини нормативного регулювання тих чи інших питань. Основним в її змісті є виявлення негативних явищ, з якими необхідно боротись, усвідомлення потреби суспільства в кримінально-правовому регулюванні, встановлення караності суспільно небезпечних діянь та заходів кримінальної відповідальності й умов звільнення від неї. Будь-який закон має створюватись для задоволення реальних потреб суспільства та для вдосконалення всіх сфер його життя. Кримінально-правова політика направлена на вдосконалення судової влади в сфері виконання судових рішень

Проблемі невиконання рішення суду в Україні присвячено багато часу та досліджень як державних органів України, так і вчених, труди яких були направлені на вдосконалення кримінального закону та його застосування. На протязі багатьох років йде активна діяльність, направлена на вирішення проблеми виконання судових рішень на території України. Підвищена увага до цього питання пов'язана із тим, що кількість випадків невиконання рішення суду збільшуються з кожним роком. Практика свідчить, що у 2010 р. за цей злочин було засуджено 78 осіб, в 2011 р. – 133 особи, а вже у 2012 р. – 143 особи, що майже в 2 рази більше, ніж у 2010 р. Варто зауважити, що рішення не виконуються як юридичними та фізичними особами, так і державними органами України тощо.

В 2010р. державою були зроблені кроки по вдосконаленню законодавства в сфері регулювання судової системи, які відносились також до питання виконання рішення суду. Так, до Кримінального Кодексу України було внесено нову редакцію ст. 382, яка передбачає більш сувору відповідальність за умисне невиконання рішення суду. Таке умисне невиконання є злочином не тільки для службових осіб, а й для пересічних громадян. Після внесення змін до КК України та до закону «Про судоустрій і статус суддів», Венеціанська комісія, яка робила висновки по цьому питанню, зауважила, що у разі, якщо боржник не виконує рішення суду, важливо знайти можливість забезпечення повернення ним боргу. Відтак покарання боржника ані прискорить виконання судового рішення про виплату боргу, ані адекватно компенсує кредиторів наслідки затримки виплат.

Слід зазначити, що 17 липня 1997 р. Україна ратифікувала Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод відповідно до ч. 1 ст. 9 Конституції України стала частиною національ-

ного законодавства. Відповідно до ст. 19 Конвенції для забезпечення дотримання державами-учасницями взятих на себе зобов'язань за Конвенцією та протоколами до неї створюється Європейський суд з прав людини. Враховуючи надану народу України можливість звертатись до цього суду, та той факт, що в державі з кожним роком стало поширюватись невиконання судових рішень, кількість звернень до Європейського суду з прав людини росте, і велика частка із них стосується саме звернень проти держави в зв'язку з невиконанням певних коштів, які мають бути виплачені згідно із законодавством України.

В той же час, у Страсбурзі було зазначено, що виконання рішень Європейського Суду з прав людини в Україні знаходиться не в кращому стані. Україна увійшла в десятку країн поруч з Болгарією, Грецією, Італією, Молдовою, Польщею, Росією, Румунією та Туреччиною, в яких систематично виникають затримки у виконання рішень Європейського Суду. Тобто навіть при наявності рішень Європейського суду на користь громадянина України, він не має гарантії того, що це рішення буде виконане у найкоротший термін. Причиною цього, виходячи із пояснень виконавчих органів, є недостатність коштів у державному бюджеті України та неможливість подальших виплат окремим громадянам навіть після того, як рішення вже було винесене на їх користь. Але ж саме на державі лежить прямий обов'язок дотримуватися громадянських прав осіб і забезпечувати належне та своєчасне виконання рішення суду, що набрало законної сили. Виправдання неможливості виконання судового рішення відсутністю фінансування є неприпустимим для держави.

Враховуючи вищенаведене, з 1 січня 2013 р. в Україні вступив в силу новий закон «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень», який визначив особливості та порядок виконання рішень, де відповідачем є держава. Відповідно до нього держава гарантує виконання рішення суду про стягнення коштів та зобов'язання вчинити певні дії щодо майна, боржником за яким є державний орган, державні підприємство, установа, організація або юридична особа, примусова реалізація майна якої забороняється згідно із законодавством. В застосуванні самого закону було виявлено багато недоліків, але це питання часу. Позитивним є вже той факт, що законотворчий процес став рухатись в бік вирішення питань на користь громадян. Але, при цьому, в наведеному законі розглядається питання, коли боржником є держава. Інші є ситуації, коли боржниками є фізичні чи юридичні особи залишаються в межах діючих до цього законів.

Головою Верховного Суду України на парламентських слуханнях про стан виконання судових рішень в Україні 22 травня 2013 року було зазначено, що крім системних проблем законодавчого характеру, існують недоліки і в роботі самої Державної виконавчої служби України. Про це свідчать чисельні скарги осіб на рішення, дії або бездіяльність державних виконавців чи інших посадових осіб цієї служби.

На базі цього виступу, та оперуючи вищенаведеними фактами, треба зазначити, що проблеми в сфері невиконання судових рішень державою, або фізичними чи юридичними особами, тобто боржниками, залишаться доволі гострими. На думку автора основними недоліками в цій сфері є такі аспекти:

- Недостатність державного фінансування. Тобто закон про гарантії був прийнятий на початку 2013р., але при цьому бюджетом на 2013р. на виконання усіх судових рішень бюджетною програмою КПКВК 3504040 «Забезпечення виконання рішень суду, що гарантовані державою» було передбачено видатки в обсязі 153, 9 млн. гривень. Цієї суми не буде достатньо на покриття усіх боргів держави, а одже знов таки повної гарантіє своєї захищеності громадяни не мають.

- Недосконалість роботи виконавчих органів. Виконавче провадження як завершальна стадія судового провадження та примусове виконання рішень інших органів (посадових осіб) – це сукупність дій органів і посадових осіб. Тобто від того, як свою роботу будуть виконувати органи виконавчої влади залежить результат отримання боргу кредиторами. Але навіть наявність кримінальної відповідальності за невиконання судових рішень посадовими особами, юридичними та фізичними особами не зменшує кількості таких злочинів, про що свідчить практика Українських судів та Європейського суду з прав людини.

- В законодавстві України ще є недоліки, такі як невідповідність нових законів вже існуючому законодавству. На вдосконалення таких питань потрібен час та судова практика, яка буде свідчити про необхідність внесення змін.

Роблячи висновки на базі усього вищезазначеного, можна сказати наступне: кримінально-правова політика направлена на вдосконалення законодавства, регулюючого невиконання судового рушення має позитивну направленість, але при цьому Державні органи та влада не приділяють достатньо уваги для остаточного вирішення питання. Прийняття 1 січня 2013 року закону «Про гарантії держави щодо виконання судових рішень» потребує його подальшого вдосконалення. Також, важливо підкреслити, що у випадках, коли відповідачами є фізичні або

юридичні особи, кредитор не захищені державою. Але, на думку автора, треба розглянути можливість закриття таких боргів державою з подальшим переходом всіх прав до її органів.

1. Конституція України

2. Кримінальний Кодекс України

3. Закон України «Про виконавче провадження»

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод

Горбунов М.М.

*здобувач кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені
Ярослава Мудрого*

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ХАРАКТЕРУ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Уперше поняття «кримінальна політика» було використано ще у 1804 році у роботах відомого німецького криміналіста Ансельма Фейєрбаха [1, 3]. З того часу це поняття отримало в науці кримінального права велику кількість різноманітних визначень. Одним із найбільш сучасних на сьогодні є визначення, представлене В.І. Борисовим та П.Л. Фрісом, згідно з яким кримінально-правова політика – це «політика держави у сфері боротьби зі злочинністю, що розробляє стратегію і тактику, формує основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, виробляє засоби їх досягнення і виражається в нормах законодавства про кримінальну відповідальність, практиці їх застосування, рішеннях офіційного тлумачення Конституційним Судом України кримінально-правових норм, постановках Пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ з питань застосування спеціалізованими судами законодавства про кримінальну відповідальність, судових рішеннях Верховного Суду України з приводу неоднакового застосування норм матеріального права (складові кримінально-правової політики)» [2, 19]. Існує низка й інших визначень, але необхідно відзначити, що абсолютна більшість авторів сходяться у тому, що така політика повинна ґрунтуватися на застосуванні не лише покарання, а й інших заходів економічного, соціального та кримінально-правового характеру. У зв'язку з цим, не можна не погодитися з Н.О. Гуторовою, на думку якої кримінальне покарання в

сучасному праві не виступає й не може виступати єдиним заходом, який застосовується на підставі кримінально-правових норм [3, 18].

У сучасних умовах, з урахуванням динамічного розвитку суспільних відносин у всіх сферах суспільного життя, кримінально-правова політика, як також категорія динамічна, повинна провадитися з урахуванням якісних змін, що відбуваються у житті суспільства та держави, а також з урахуванням світових тенденцій боротьби зі злочинністю.

Важливим кроком на шляху до формування нового напрямку провадження кримінально-правової політики нашої держави вважаємо прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 року №222-VII (далі – Закон №222-VII), що набрав чинності 15 грудня 2013 року. Цим законом було, по-перше, змінено назву Розділу XIV з «Примусові заходи медичного характеру та примусове лікування» на «Інші заходи кримінально-правового характеру» і, таким чином, офіційно закріплено виникнення нового інституту вітчизняного кримінального права та «двоколіїної» системи правових наслідків суспільно небезпечного діяння, яка полягає у поєднанні покарань та інших заходів кримінально-правового характеру, по-друге, перелік таких заходів одразу ж було розширено за рахунок нових норм щодо спеціальної конфіскації.

Загалом, у поглядах вчених немає єдності при вирішенні питання щодо необхідності існування «двоколіїної» системи правових наслідків суспільно небезпечного діяння. Одні автори вважають дуалістичну систему недосконалою, такою, що створює перешкоди в однозначному і контрольованому визначенні домірності санкцій, що застосування заходів безпеки не засновано на принципі винності тощо [4, 378; 5, 26]. Натомість її прихильники вважають, що перевага такої системи полягає в тому, що завдяки їй уявляється можливим призначення необхідних заходів безпеки (спеціальної конфіскації, обмеження певних прав, заборони знаходитися в певній місцевості тощо) або інших заходів до криміногенних ситуацій чи осіб, які перебувають у стані, небезпечному для суспільства, та до яких в силу певних причин (неосудність, звільнення від покарання) не застосовуються заходи кримінального покарання. Крім того, це дозволяє створити більш гуманну систему заходів кримінально-правового впливу на злочинність за рахунок застосування заходів безпеки, відновлення, примирення, замість покарання або поряд із м'яким покаранням [6, 600; 7, 13].

Не проводячи в рамках цього дослідження аналізу і порівняння переваг та недоліків цієї системи, тим не менш необхідно відзначити той факт, що заходи безпеки були визнані і сприйняті законодавчими системами ряду країн ще наприкінці XIX ст. Кримінальне законодавство більшості країн континентальної Європи є „багатоколіїним”, тобто система кримінально-правових заходів сучасних зарубіжних країн представлена взаємно пов’язаною сукупністю заходів покарання, безпеки, компенсаційних (реститутивних, відновлення), заохочувальних заходів, заходів примирення (медіації), які в комплексі спрямовані на досягнення єдиної мети – протидії злочинності, захисту суспільства та відновлення порушеного злочинним посяганням стану особи, держави, суспільства [7, 9].

Також варто зазначити, що в останні роки спостерігається тенденція до законодавчого закріплення «двоколіїних» систем на пострадянському просторі. Україна стала третьою країною СНД, після Російської Федерації та Молдови, яка пішла цим шляхом, а певні кроки у цьому напрямку спостерігаються і у більшості інших країн-членів [8, 83].

Що ж стосується нововведених до КК України положень щодо спеціальної конфіскації, то слід зазначити, що у кримінальних законодавствах країн Європи, вона, на відміну від закріпленого у вітчизняному законодавстві єдиного поняття (інституту), частіше за все поділяється на два відносно самостійних види заходів: конфіскацію майна (матеріальної вигоди, отриманої в результаті вчинення злочину) та конфіскацію (вилучення) засобів та знарядь злочину, але при цьому, обидва види у більшості країн (Австрія, ФРН, Ісландія, Іспанія, Литва, Марокко, Молдова, Парагвай, Румунія, Хорватія та ін.) розглядаються не як покарання, а як інші заходи кримінального впливу. Зважаючи на те, що вона не вважається покаранням, для її призначення не потрібно особливої згадки про це у санкціях відповідних статей Особливої частини КК, а також вона може застосовуватися до третіх осіб, що не брали безпосередньої участі у вчиненні злочину, якщо ці особи якимось чином отримали доходи від злочинної діяльності (наприклад, у якості правонаступників). Однією з головних особливостей спеціальної конфіскації як заходу безпеки є можливість її призначення винному і у тому випадку, коли йому не призначається кримінальне покарання (наприклад, з причин неосудності особи або малозначності діяння) [9, 320].

Однак, наприклад, у Франції спеціальна конфіскація віднесена законодавцем до додаткових покарань. Так, у статті 131-10 Кримінального кодексу Франції (далі – КК Франції) спеціальна конфіскація передбачена у якості додаткового покарання, що може бути призначене разом з

основним, особі, визнаній винною у вчиненні злочину, проступку або порушення. При цьому статтею 131-14 КК Франції передбачено можливість застосування спеціальної конфіскації і у якості основного покарання за вчинення будь-якого порушення 5 класу (порушення за яке передбачено покарання у вигляді штрафу в розмірі понад 10 000 франків) [10].

Цікаво вирішено питання спеціальної конфіскації у Кримінальному кодексі Австрії (далі – КК Австрії). По-перше, замість єдиного поняття спеціальної конфіскації у Третньому розділі КК Австрії передбачено два її види: 1) «вилучення вигоди» (§20), під якою розуміється зобов'язання виплати грошової суми, еквівалентної розміру отриманої від вчинення злочину майнової вигоди, і, як її різновид, – конфіскація майна (§20b), а саме майнових цінностей, що знаходяться у розпорядженні злочинної організації або терористичного об'єднання; 2) «вилучення» (§26), що виражається у вилученні використаних у злочині або отриманих в результаті злочину предметів, що можуть бути використані у майбутньому при вчиненні злочинів. При цьому ці види спеціальної конфіскації розміщені в одному розділі поряд з покараннями, і лише завдяки логічному тлумаченню його норм можна зробити висновок про те, що вони відносяться до інших заходів кримінально-правового характеру [11].

Отже, з усього вищенаведеного вбачається, що в Україні розпочався процес активної перебудови системи правових наслідків суспільно небезпечного діяння, який скоріше за все, особливо враховуючи відповідний досвід європейських держав, є незворотнім. Настав час коли ми маємо визнати той факт, що фундаментальні кримінально-правові категорії «злочин» і «покарання» стали занадто «тісними» [3, 18]. На наше глибоке переконання, у найближчі роки пріоритетними напрямками провадження кримінально-правової політики в Україні стануть, по-перше, вдосконалення вже існуючих законодавчих положень щодо «інших заходів кримінально-правового характеру», по-друге, розробка та впровадження нових видів таких заходів, з урахуванням досвіду різних країн світу (наприклад, заборона перебувати у певній місцевості, обов'язок пройти лікування, превентивний нагляд, вислання тощо) та, по-третє, орієнтування правозастосовних органів на більш активне застосування таких «нових» видів «інших заходів кримінально-правового характеру». Це сприятиме, з одного боку, подальшій гуманізації кримінального законодавства, заснованій на максимальній індивідуалізації відповідальності особи, а з іншого боку, надасть більше можливостей для захисту суспільства від осіб, які вчиняють суспільно небезпечні ді-

ння, але з різних причин не можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності (неосудні, малолітні тощо).

На підставі викладеного, можна зробити висновок про те, що наразі, як ніколи набирають актуальності питання наукової розробки та осмислення проблем, пов'язаних як з існуванням загалом «двоколіїної» системи правових наслідків суспільно-небезпечного діяння, так і з приводу особливостей застосування деяких інших заходів кримінально-правового характеру (наприклад, спеціальної конфіскації).

1. *Уголовная политика* / Н.А. Лопашенко. - М.: Волтерс Клувер, 2009. – 608 с.
2. Борисов В.І., Фріс П.Л. *Поняття кримінально-правової політики [Електронний ресурс]* / Вісник Асоціації кримінального права України, 2013, № 1(1) - Режим доступу: http://наука.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/2.pdf
3. Гуторова Н.О. *Заходи кримінально – правового характеру: поняття та види // Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 7 лютого 2014 року / відп. Ред. д-р юрид. наук, проф., академік С.В. Ківалов.; ред. кол.: проф. В.Д. Берназ, проф. Є.Л. Стрельцов, доц. Н.А. Орловська – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 216 с.*
4. *Курс уголовного права. Общая часть. Т.2: Учение о наказании. Учебник для вузов. Под ред. Н.Ф. Кузнецовой и И.М. Тяжковой.* – М.: ИКД Зерцало-М, 2002. – 464 с.
5. Хрунхаузен М. *Некоторые основы и главные принципы Нидерландского Уголовного Кодекса / Уголовный кодекс Голландии / Науч. Ред. Б.В. Волженкин.* – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С.6-37
6. Хавронюк М.І. *Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія.* – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
7. Горбачова І.М. *Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): Автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.08. – О., 2008. – 21 с.*
8. Горбунов М.М. *Місце спеціальної конфіскації у законодавстві країн СНД // Заходи кримінально-правового впливу: проблеми нормативної регламентації та ефективності застосування: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 7 лютого 2014 року / відп. Ред. д-р юрид. наук, проф., академік С.В. Ківалов.; ред. кол.: проф. В.Д. Берназ, проф. Є.Л. Стрельцов, доц. Н.А. Орловська – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – 216 с.*
9. Додонов В.Н. *Сравнительное уголовное право. Общая часть. Монография. Под общ. и науч. ред. д.ю.н., профессора, заслуженного деятеля науки РФ С.П. Щербы* – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2009. – 448 с.

10. Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.legifrance.gouv.fr>
11. Кримінальний кодекс Австрії [Електронний ресурс] - Режим доступу : <http://www.ris.bka.gv.at>

Коваленко І. А.

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач кафедри кримінального права

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ФАЛЬСИФІКАЦІЮ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ – ВАЖЛИВИЙ КРОК АДАПТАЦІЇ ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ГАЛУЗІ ДО НОРМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Рада Європи та Європейський Союз вимагають від України численних змін в національному законодавстві для адаптації та гармонізації з правом Європейської спільноти. Вказаний процес не може оминати сферу захисту здоров'я населення, а саме: обігу лікарських засобів та контролю за їх якістю. Одним із основних конституційних прав людини - є право на охорону здоров'я. Діяльність фармацевтичного сектора регулюється спеціальним законом «Про лікарські засоби», основною метою якого є забезпечення доступу населення до ефективних і якісних ліків та своєчасного надання йому об'єктивної та доступної інформації про них. Європейський Союз має велику кількість нормативних актів, які регулюють дану сферу. Завданням органів влади та контролю є перейняття європейського позитивного досвіду [1, с. 120].

Таким чином, гармонізація нормативно-правової бази обігу лікарських засобів та медичних виробів до законодавства Європейського Союзу, у тому числі в контексті зближення з Європейською спільнотою, є ключовим напрямком розвитку регуляторної політики України у фармацевтичній сфері [2, с. 343]. Проаналізувавши процеси, які відбуваються на сучасному етапі, можна виділити такі основні напрями гармонізації: - розвиток європейської моделі ліцензування імпорту лікарських засобів в Україні [3]; - впровадження автоматизованої системи відстеження лікарських засобів в обігу за допомогою нанесення індивідуального маркування на упаковки; - розвиток системи ринкового нагляду у сфері обігу медичних виробів; - впровадження кримінальної відповідальності за фальсифікацію та незаконний обіг лікарських засобів.

В останні роки Державна служба України з лікарських засобів здійснила наступні кроки для імплементації європейського законодавства до вітчизняного: - реалізовано вимоги належної виробничої практики (GMP) та належної практики дистрибуції (GDP) лікарських засобів [4, с. 111]; - створені та успішно функціонують GMP і GDP інспекція; - впроваджуються сучасні методи підготовки інспекторів GMP, а навчальний процес забезпечується провідними європейськими фахівцями; - Державна служба України з лікарських засобів приєдналася до Системи сертифікації якості вітчизняних ліків для міжнародної торгівлі ВООЗ, що сприяє спрощенню допуску на зарубіжні ринки; - з 01.01.2011 Держлікслужба стала повноправним членом міжнародної Системи співробітництва фармацевтичних інспекцій (PIC/S), яка об'єднує регулюючі органи країн з жорсткою регуляторною системою (крім України до неї входять тільки країни ЄС і ще декілька розвинених країн світу. Україна - єдина з країн СНД, яка прийнята в цю організацію).

На законодавчому рівні введено норми про реєстрацію в Україні лише тих лікарських засобів, виробництво яких відповідає вимогам GMP. З 15.02.2013 в Україні заборонено ввезення ліків, виробництво яких не відповідає GMP. За останній рік було зроблено дуже важливий крок: був прийнятий Закон України від 04.07.2012 «Про внесення змін до деяких законів України щодо ліцензування імпорту лікарських засобів та визначення терміну «активний фармацевтичний інгредієнт», яким внесено зміни, які набули чинності з 01.03.2013, а саме: в частині включення до переліку видів діяльності, які підлягають ліцензуванню, імпорту лікарських засобів; в частині вимоги щодо наявності під час ввезення лікарських засобів ліцензії на імпорт лікарських засобів, що видається імпортеру, та наявності під час реалізації — сертифіката якості, виданого для імпортованих лікарських засобів, — імпортером [5, с. 103]. Так, 01.03.2013 серед компаній, що отримали ліцензію: - 5 найбільших дистрибуторів України, які охоплюють поставками 90% аптечних та лікувальних закладів країни: «БадМ», «Оптима-фарм», «Альба Україна», «Вента», «Фра-М»; - постачальник інсулінів компанія «Медфарком»; - Державна акціонерна компанія «Ліки України» — провідний постачальник психотропних ліків.

Після прийняття вказаних законів Верховною Радою України країна стала 38 країною-членом Європейської Фармакопеї, і в законодавство введена норма, згідно з якою методи контролю якості повинні відповідати вимогам Державної Фармакопеї України (ДФУ - це правовий документ, що містить загальні вимоги до ліків, методики контролю їх якості,

вимоги, що висуваються до ліків, є обов'язковими для всіх підприємств та установ України незалежно від їх форми власності, які виготовляють, зберігають, контролюють і застосовують лікарські засоби) або Європейської Фармакопеї. 17.12.2012 Україна прийняла рішення про приєднання до Європейської Конвенції по розробці Європейської фармакопеї. Ратифікація цієї Конвенції відмічає прагнення країни прийняти участь в розвитку європейських стандартів якості лікарських засобів і зміцненню співробітництва з європейськими країнами в галузі лікарських засобів і охорони здоров'я.

Україна стала першою країною, яка ратифікувала Конвенцію Ради Європи про протидію фальсифікації лікарських засобів та аналогічних злочинів, що несуть загрозу суспільному здоров'ю (Конвенція Медікрайм) та першою країною на пострадянському просторі, яка ввела кримінальну відповідальність за фальсифікацію ліків [6]. Стаття 321-1 Кримінального кодексу України «Фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів», тобто виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту фальсифікованих лікарських засобів або збут завідомо фальсифікованих лікарських засобів передбачає позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією фальсифікованих лікарських засобів, сировини та обладнання для їх виготовлення.

Конкуренція на вітчизняному фармацевтичному ринку посилюється і він стає все більш привабливим, у тому числі і для іноземних компаній. Тільки за минулий рік український фармакологічний ринок виріс на 15% і склав 34,2 млрд. грн. Вітчизняна фармацевтична галузь демонструє стійке зростання: торік українські підприємства реалізували на внутрішньому ринку на 16,7 % продукції більше, ніж у 2011 році, продавши ліків на 9,7 млрд. грн. А в грошовому еквіваленті за підсумками 2012 року випущено фармакологічної продукції вітчизняного виробництва більше на 32%. Саме тому фармацевтичний ринок повинен мати чіткий механізм контролю та нагляду.

Приєднання України до європейської системи контролю якості лікарських засобів допоможе підвищити якість українських ліків і наситити ними внутрішній ринок, одночасно збільшивши експорт української фармакологічної галузі [7].

Всесвітня організація охорони здоров'я повідомляє, що близько 10% лікарських засобів, що перебувають в обігу в усьому світі, є фальсифікатами, а щорічний збиток від продажу такої продукції у світі становить 12 млрд євро (найбільш великі ринки обігу фальсифікованої

продукції - країни Африки, Латинської Америки, Південно-Східної Азії, Китай і Росія).

Згідно даних Всесвітньої організації охорони здоров'я, найбільш часто фальсифікації піддаються лікарські засоби в скляних флаконах (що також характерно для парфумерної промисловості). Для боротьби з цим явищем зараз використовуються такі методики: нанесення написів за допомогою спеціальних чорнил, лазерне гравірування, мітки радіочастотної ідентифікації (Radio Frequency Identification - RFID). Однак всі ці технології мають ряд недоліків. Чорнильні мітки легко стираються. Лазерне гравірування викликає появу мікротріщин на склі, що призводить до підвищення ризику порушення цілісності флаконів під час транспортування. Повсюдне впровадження системи RFID, що вимагає установки у всіх аптечних закладах спеціальних зчитувальних пристроїв, пропонуване Управлінням з контролю за харчовими продуктами і лікарськими засобами США (Food and Drug Administration) в якості головної заходи для боротьби з підробкою лікарських засобів, є досить витратною ідеєю.

В результаті діяльності сьомої рамкової програми ЄС (Seventh Framework Programme for research and technological development) була представлена нова технологія лазерного гравірування по склу. 31.08.2013 Європейська комісія на своєму офіційному сайті повідомила про позитивні результати впровадження в 4 країнах (Бельгії, Франції, Італії та Великобританії) нової технології боротьби з фальсифікацією лікарських засобів, а саме Системи під поверхневого швидкого внутрішнього гравірування і зчитування для застосування в цілях протидії фальсифікації (SFERA).

Вказана система дозволяє наносити на скло гравірування з дво-мірним штрих-кодом на внутрішню сторону флакона, не пошкоджуючи його. У поєднанні зі спеціальними зчитувальними пристроями дана технологія дозволяє розпізнати навіть найдосконаліші підробки. Крім того, нанесене за допомогою даної технології гравірування практично невидиме. Гравірування наноситься безпосередньо при розфасовці лікарського засобу з достатньою для фармацевтичних виробників швидкістю - до 600 флаконів на хвилину. Згідно повідомлень Єврокомісії, SFERA найближчим часом має стати глобальним стандартом забезпечення безпеки лікарської продукції у країнах ЄС.

Отже, підводячи підсумки, ми бачимо, що Україна за останні два роки здійснила великі перетворення у системі нагляду та контролю за фармацевтичною сферою. На сьогодні, досить складно казати про ре-

зультати вказаних новел. Статистика лише показує економічне підґрунтя - зростання попиту та продажу лікарських засобів. Однак, поки що не склалася статистика щодо впровадження кримінальної відповідальності за фальсифікацію та незаконний обіг лікарських засобів. Без належного фінансування більшість прийнятих норм залишаються декларативними, не впроваджуються в повсякденну діяльність.

1. Бенюх Н. *Фармацевтичне право - базова основа адаптації фармацевтичного сектора України до вимог Європейського Союзу* / Н. Бенюх // *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: Наук. журнал.* - 2006. - № 3. — С. 120-126.
2. Бенюх Н. / *Державний контроль якості лікарських засобів - важливий напрям гармонізації фармацевтичного ринку України* / Н. Бенюх // *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України.* – 1998-2006. - Вип.1. — С. 342-355.
3. *Повідомлення МОЗ стосовно реалізації механізму ліцензування імпорту лікарських засобів [Електронний ресурс].* – Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/226714>.
4. Демчишин Н. *Удосконалення правових основ якості лікарських засобів як чинника ефективності фінансового забезпечення фармацевтичних послуг в Україні* / Н. Демчишин // *Підприємництво, господарство і право: Наук.-пр. акт. журнал.* - 2011. - №5. — С. 110-113.
5. Пашков В. *Реформування фармацевтичного ринку: господарсько-правова політика держави* / В. Пашков // *Підприємництво, господарство і право: Наук.-практ. журнал.* - 2012. - №10. — С. 101-104.
6. *Рада Європи пропонує провести в Україні конференцію з ратифікації та імплементації Конвенції Медікрайм [Електронний ресурс].* – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=246186972&cat_id=244277212.
7. *Проблема якості та безпеки лікарських засобів: Фальсифікація та контроль якості.* [Електронний ресурс] / О. Блавацька. – Режим доступу: <http://www.aptekagal.com.ua>.

Косіченко А.С.

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
аспірант сектору Дослідження проблем
злочинності та її причин*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ НАЦІОНАЛЬНІЙ, РАСОВІЙ ТА РЕЛІГІЙНІЙ НЕТЕРПИМОСТІ В УКРАЇНІ

З моменту виникнення соціуму такі відмінності між його членами, як вік, стать, належність до певної соціальної, расової, національної групи, – були основою для розподілу прав і обов’язків, встановлення обмежень або надання переваг. Колоніальне минуле багатьох держав зумовило також виникнення змішаних суспільств, в яких колір шкіри людини, національна або етнічна належність визначали її правовий статус. У ті часи сегрегація на основі раси чи національного походження сприймалась як певна соціальна норма, підкріплена психологічним неприйняттям відмінного та невідомого, релігійним консерватизмом, відсутністю наукових знань про причини існування різних рас і, як результат, нерозумінням загальної людської рівноцінності. Сьогодні людство усвідомило, що така сегрегація є різновидом дискримінації, яка може незаконно обмежувати права людей за різними підставами: расою, національністю, етнічною належністю, релігією. Нині є також чітке усвідомлення того, що форми обмеження прав таких осіб можуть суттєво відрізнятись – від надання переваги представникам інших груп до кримінального насильства над ними чи навіть убивства. Зважаючи на останні, найбільш радикальні форми дискримінації, світове співтовариство визначило необхідність жорстких послідовних та системних законодавчих відповідей на організовані форми дискримінаційного насильства та інших злочинних проявів нетерпимості [1, с. 13].

Я. І. Гилінський вважає, що сьогодні «відбувається конструювання одного з сучасних різновидів злочинних зазіхань проти «ненависних» меншин. У ньому беруть участь засоби масової інформації (ЗМІ) та політики, вчені та правоохоронні органи [2, с. 33]. На підтвердження реальності існування проблеми нетерпимості в українському суспільстві свідчить той факт, що у 2012 році в Україні зареєстровано 4 вбивства з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Бюро з демократичних інститутів та прав людини Організації з безпеки та співробітництва в Європі у річному звіті за 2006 рік «Злочини на ґрунті ненависті: інциденти та заходи реагування» зазначає: «Злочини, які вчинено на ґрунті ненависті можуть бути визначені як будь-який злочин, зокрема проти життя, здоров'я або приватної власності, об'єкт якого був обраний через дійсний або уявний зв'язок потерпілого з групою, що характеризується спільними ознаками ідентичності, такими ознаками вважаються: існуюча або уявна раса, національне або етнічне походження, мова, колір шкіри, релігія, стать, вік, психічні або фізичні особливості, сексуальна орієнтація, або будь-який інший аналогічний фактор»[3, с. 6].

Міжнародною спільнотою ведеться безкомпромісна боротьба з подібного роду дискримінаційними посяганнями. У 2007 році Європейська комісія проти расизму і нетерпимості Ради Європи (ЄКРН) закликала українську владу удосконалити захист від дискримінації людей, які проживають на території України. Про це говориться в доповіді комісії, оприлюдненій 12 лютого 2008 року. На думку авторів доповіді, масштаби проблеми не можуть бути точно визначні через те, що міліція не реєструє окремо злочини расистського характеру. В цілому, органи влади неохоче визнають існування проблеми насильства, що здійснюється радикально налаштованими молодіжними угрупованнями націоналістичної спрямованості, і яке влада розглядає як акти хуліганства. ЄКРН рекомендувала проводити відповідний моніторинг ситуації в тісному співробітництві з неурядовими громадськими організаціями. Комісія відмітила, що кримінальне законодавство спрямоване проти злочинів расистського характеру не було посилено і наполегливо рекомендувала внести поправки до Кримінального кодексу, які б сприяли кримінальному переслідуванню за заклики до расової ворожнечі [4].

В Україні, на виконання поставлених ЄКРН вимог, у 2009 році були внесені зміни до Кримінального кодексу, де у низку статей обтяжуючою обставиною передбачалися мотиви расової, національної чи релігійної нетерпимості. Так, зокрема, ця ознака закріплена в наступних статтях Кримінального кодексу України: п. 14 ч. 2 ст. 115 «Умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 121 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 122 «Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 126 «Побої і мордування, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст.

127 «Катування, вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 128 «Погроза вбивством з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості»; ч. 2 ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань, поєднане з насильством». Ще одним важливим доказом, який свідчить на користь актуальності даного питання є те, що за сучасних умов в Україні спостерігається посилення неконтрольованих міграційних процесів, наслідком яких є утворення на її території нових діаспор, етнічних громад, зокрема корейських, в'єтнамських, кавказьких та ін. З кожним роком все більшого розповсюдження набувають неформальні неофашистські та радикальні націоналістичні рухи та організації, які ведуть повсякчас фізичну боротьбу з деякими категоріями населення. Вирішення завдання протидії аналізованим посяганням є важливим ще й тому, що їх учинення може стати причиною виникнення стійких джерел напруженості, здатних спровокувати міжнаціональні й міжрелігійні (міжконфесійні) протиріччя й конфлікти, деструктивно вплинути на соціальні й політичні процеси [5, с. 165, 166]. Як ми бачимо, в Україні законодавець для означення відповідного кола мотивів злочинів обрав термін «нетерпимість» замість загально визнаного у світі «ненависть» (згадувана раніше група злочинів «hatecrimes»). У кримінально-правовій та кримінологічній доктрині України дефініції поняття «нетерпимість» не існує, але пояснення його змісту можна знайти в міжнародних правових актах. Так, у ст. 2 Декларації принципів толерантності, прийнятої і проголошеної Генеральною конференцією ЮНЕСКО на 28 сесії, що відбувалася в Парижі 25 жовтня – 16 листопада 1995 р., зазначено, що нетерпимість може приймати форму маргіналізації соціально найменш захищених груп, їхнього виключення з суспільного і політичного життя, а також насильства і дискримінації по відношенню до них.

Ще одним помітним законодавчим кроком в боротьбі з різними проявами дискримінації можна вважати також прийняття Верховною Радою України Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2013 № 5207-VI. Позитивним моментом можна вважати вже сам факт появи подібного нормативно-правового акту в українському законодавстві, а також закріплення основних термінів і понять. Так, у ст. 1 дається визначення поняття дискримінації (як прямої, так і непрямої), підбурювання до дискримінації та утиску. Згідно вищевказаної статті дискримінацією є рішення, дії або бездіяльність, спрямовані на обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб

за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, сімейного та майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина. Непрямою дискримінацією вважаються рішення, дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика, які формально є однаковими, але під час здійснення чи застосування яких виникають чи можуть виникнути обмеження або привілеї стосовно особи та/або групи осіб за їх певними ознаками, крім випадків, якщо такі дії або бездіяльність, правові норми або критерії оцінки, умови чи практика об'єктивно виправдані метою забезпечення рівних можливостей для окремих осіб чи груп осіб реалізувати рівні права і свободи, надані їм Конституцією і законами України. Також дається поняття утиску – це є небажана для особи та/або групи осіб поведінка, метою або наслідком якої є приниження їх людської гідності за певними ознаками або створення стосовно такої особи чи групи осіб напруженої, ворожої, образливої або зневажливої атмосфери.

Варто зазначити, що наведені вище визначення понять є досить вдалими. Одразу помітний вплив міжнародно-правових актів, присвячених протидії дискримінації. У самому визначенні поняття «дискримінація» включене широке коло груп осіб, права, свободи та законні інтереси яких можуть бути порушені у зв'язку з належністю їх до цієї самої групи. Так показовим є те, що постраждалою від дискримінаційних дій (рішень) може бути не лише особа певної національної, етнічної чи релігійної приналежності, а і особа, що має певні фізичні вади, особа певної статі, віку, сімейного та майнового стану, місця проживання тощо. Водночас, вважаємо за необхідне дати пояснення останнього критерію наведеного у цьому визначенні, а саме «або іншими ознаками, якщо вони унеможливають визнання і реалізацію на рівних підставах прав і свобод людини та громадянина». На нашу думку, таке визначення є занадто широким для нормативно правового акту рівня закону, тому що воно може бути неоднозначно трактовано особами, коло законних прав та інтересів яких обмежено на законних підставах (наприклад, особи, засуджені вироком суду до позбавлення чи обмеження волі). Заслугує уваги також поділ дискримінаційних посягань на форми: утиск, пряма та непряма дискримінація.

Отже, можна зробити висновок, що беручи до уваги новизну аналізованих змін до законодавства, помітним є нечіткість поділу, деяких но-

вовведених понять таких, наприклад, як дискримінація та утиск, тобто хоча ці два терміни і описані різними словами, але досить незрозумілим є їх розрізнення на практиці під час кваліфікації конкретного діяння. До того ж фіксуючи злочини, вчинені стосовно іноземців, правоохоронні органи не поспішають вбачати в них злочини, вмотивовані релігійною чи расовою нетерпимістю. Так, за неофіційними даними, в Україні близько 10% усіх насильницьких злочинів, вчинених стосовно іноземних громадян (не з країн СНД) таких як умисне вбивство, спричинення різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень кваліфікуються, як злочини на ґрунті расової чи національної нетерпимості. Але чи свідчить це про високий рівень толерантності українського суспільства? Навряд чи, скоріше це є свідченням відсутності зрозумілих і загально визнаних кримінально-правових та кримінологічних ознак мотиву нетерпимості, про який і йде мова у вищевказаних нормах. Можна констатувати складність, яка існує для правоохоронних органів перш за все у доказуванні зазначених мотивів, зміст яких неоднозначно тлумачиться у нормах Кримінального кодексу. Однак, незважаючи на всі наявні недоліки, як вже раніше нами зазначалося, позитивним моментом для українського суспільства і законодавства є вже сам факт прийняття подібних змін, спрямованих на боротьбу з різного роду дискримінаційними посяганнями, а усі неточності та спірні моменти можуть бути поступово усунуті внесенням відповідних змін.

1. *Злочини на ґрунті ненависті: новий кримінальний феномен світового суспільства. Науково-практичне видання/ За заг. ред. Дж. Перліна, наук. редактори О.А. Мартиненко та Ю.Л. Белоусов. – Львів: Астролябія, 2011. – 524 с.*
2. *Гилинский Я. И. Криминология: Теория, история, эмпирическая реальность, социальный контроль / Я. И. Гилинский. – СПб.: Питер, 2002. – 504с.*
3. *Преступления на почве ненависти в регионе ОБСЕ: инциденты и меры реагирования. Годовой отчет Бюро по демократическим институтам и правам человека ОБСЕ. [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: http://www.osce.org/publications/odhr/2007/09/26296_931_ru.pdf.*
4. *European Commission against Racism and Intolerance (ECRI). Third report on Ukraine. Adopted on 29 June 2007. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://hudoc.ecri.coe.int/XMLEcri/ENGLISH/Cycle_03/03_CbC_eng/UKR-CbC-III-2008-4-ENG.pdf.*
5. *Дорош Л. В. Мотив расовой, национальной чи релігійної нетерпимості як кваліфікуюча ознака злочинів проти життя і здоров'я особи/ Л.В. Дорош// Проблеми законності: акад. зб. наук. пр. / відп. ред. В.Я. Тацій; редкол.: Тацій [та ін.] . – Х. : Нац. юрид. акад. України. – 2011. – №2. – С. 163–173.*

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ФОНДОВОГО РИНКУ ЗА КК РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ТА КК УКРАЇНИ

Глобалізаційні процеси, які визначають останнім часом тенденції та напрямки розвитку суспільства у політичній, економічній, культурній, екологічній, демографічній та, звичайно ж, у правовій сфері, обумовлюють необхідність діалогу правових систем. Це в свою чергу, передбачає необхідність взаємодії правових систем, що в кінцевому рахунку, призводить до їх зближення [1, С.7].

Розвиток різноманітних зв'язків між державами та народами в масштабах усєї земної кулі приводить до посилення взаємодії національних правопорядків, вимагає пошуку компромісних шляхів вирішення існуючих суперечностей між цими правопорядками. Належний розвиток економічних, політичних, соціальних, культурних та інших відносин є неможливим без знання особливостей правового регулювання, правозастосування та правової культури країн-партнерів [2, С. 6].

Ступивши на шлях незалежності наша країна зіштовхнулось із проблемою необхідності формування нового, в тому числі і кримінального, законодавства, яке відповідало б потребам новоствореної держави. Процес такого формування та вдосконалення вже існуючих норм триває і на сьогоднішній час і значний вплив на нього здійснили дослідження досвіду зарубіжних країн та врахування такого досвіду у власному, зокрема кримінальному законодавстві.

Сучасні умови та темп життя вимагають від будь-якої країни, в тому числі і нашої держави, забезпечення та належної підтримки необхідного рівня національної безпеки. Вкрай важливим напрямком такого забезпечення, який з часу завершення так званої «холодної війни» та набуття економічних здобутків статусу одного із основних інструментів конкуренції між державами, стало забезпечення належного рівня саме економічної безпеки, як ключової складової національної безпеки, а, відтак, і інвестиційної безпеки (в т.ч. інвестиційної безпеки фондового ринку), як значної та невід'ємної частини економічної безпеки.

Між тим, визначаючи коло норм, якими вітчизняне кримінальне законодавство забезпечує інвестиційну безпеку фондового ринку слід звернути увагу на дуалістичність самого погляду на сферу захисту. Так, ієрархія побудови системи: «національна безпека держави» - «економічна безпека держави» - «інвестиційна безпека держави» потребує усталеності усіх її складових, адже дефект якогось із елементів спричинить відповідну неповноцінність всіх інших. Отже, при розгляді інвестиційної безпеки фондового ринку, як системи відносин побудованій на мінімізації ризиків для інвесторів, до переліку норм Особливої частини КК, які виконують функцію захисту таких правовідносин, має бути включено більшість вказаних його норм, адже забезпечення стабільного правопорядку у державі нормами кримінального права і є мінімізацією ризиків для її інвесторів.

Разом з тим, розглядаючи інвестиційну безпеку у вузькому сенсі маємо звернутись саме до господарських та цивільних правовідносин, які обумовлюють сам процес функціонування фондового ринку та обороту цінних паперів. Зважаючи на що до кола досліджуваних норм КК України слід включити саме ст. 199 «Виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збут підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів», ст. 222-1. «Маніпулювання на фондовому ринку», ст. 223-1. «Підроблення документів, які подаються для реєстрації випуску цінних паперів», ст. 223-2 «Порушення порядку ведення реєстру власників іменних цінних паперів», ст. 224. «Виготовлення, збут та використання підроблених недержавних цінних паперів», ст. 232-1 «Незаконне використання інсайдерської інформації», 232-2 «Приховування інформації про діяльність емітента», ст. 233 «Незаконна приватизація державного, комунального майна».

При дослідженні чинного КК Російської федерації (Гл. 22 «Злочини у сфері економічної діяльності») приходимо до висновку, що до кола таких норм має бути віднесено наступні статті: ст. 185 «Зловживання при емісії цінних паперів», 1851 «Злісне ухилення від розкриття або надання інформації, визначеної законодавством Російської Федерації про цінні папери», 1852 «Порушення порядку обліку прав на цінні папери», 1853 «Маніпулювання ринком», 1854 «Перешкоджання здійсненню або незаконне обмеження прав власників цінних паперів»; 1855 «Фальсифікація рішення загальних зборів акціонерів (учасників) господарського товариства або рішення директорів (наглядової ради) господарського

товариства»; 1856 «Неправомірне використання інсайдерської інформації»; 186 «Виготовлення, зберігання, перевезення або збут підроблених грошей або цінних паперів» [3].

Аналізуючи зміст перелічених норм приходимо до висновку, що кримінально-правовий захист КК Російської Федерації у досліджуваній сфері має більш жорсткий характер та наявністю більшої кількості спеціальних норм, порівняно із КК України. Так, покарання за злочини у цій сфері призначаються як у вигляді штрафу та позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю, так і у вигляді обмеження та позбавлення волі (у вітчизняному законодавстві покарання у вигляді позбавлення волі передбачено лише ст. 199). Також кримінально-правової регламентації дістало більш широке (порівняно із вітчизняним законодавством) коло відносин у зазначеній сфері. Зокрема, на відміну від виключених з КК України в 2011р., в КК Російської Федерації кримінально карними визнано дії щодо розміщення емісійних цінних паперів, випуск яких не пройшов державної реєстрації (ст. 185 КК РФ).

Поряд з цим звертає увагу ст. 1854 КК РФ «Перешкоджання здійсненню або незаконне обмеження прав власників цінних паперів», якою передбачено кримінальну відповідальність за незаконну відмову від скликання власників цінних паперів, незаконну вимогу реєстрування участі у загальних зборах власників цінних паперів осіб, що мають права на участь у таких зборах, проведення загальних зборів власників цінних паперів за відсутністю необхідного кворуму, а також перешкоджання здійсненню та незаконно обмеження встановлених законодавством прав власників емісійних цінних паперів або інвестиційних паїв пайових інвестиційних фондів, якщо ці діяння спричинили громадянам, організаціям чи державі значну шкоду пов'язану із отриманням доходу у крупному розмірі. Вітчизняне а ні кримінальне, а ні адміністративне законодавство не містить аналогу правової заборони.

Те ж саме стосується й ст. 1855 КК РФ, якою передбачено кримінальну відповідальність за фальсифікацію рішення загальних зборів акціонерів (учасників) господарського товариства або рішення ради директорів (наглядової ради) Зазначена спеціальна норма містить докладний (на нашу думку, можливо, занадто) опис способів вчинення цього злочину.

Введення зазначених статей до КК Російської Федерації в 2009 та 2010р. стало наслідком намагань російського законодавця посилити кримінально-правовий захист у сфері як випуску та обороту цінних паперів, так і в сфері діяльності господарських товариств, у зв'язку із

ескалацією випадків рейдерства. Однак, на нашу думку, введення кримінальної відповідальності у такому вигляді є не зовсім виправданим, адже кримінальний кодекс покликаний затверджувати відповідальність за найбільш суспільно небезпечні діяння. І, якщо ст. 1854 КК Російської Федерації і виокремлює описані нею діяння серед інших визначенням необхідної обов'язкової наявності значної шкоди, пов'язаної із отриманням доходу у крупному розмірі, то ст. 1855 такого виокремлення не містить. Тобто кримінально карними є всі діяння передбачені диспозицією цієї статті, що, на нашу думку, занадто розширює сферу впливу кримінального права, вводячи його в межі адміністративного, а можливо і господарського, оскільки вчинення перелічених у статті діянь за відсутністю тяжких наслідків не несуть порівняно значної суспільної небезпеки.

1. Бехруз Х. *Сравнительное правоведение: Учебник для вузов.* – О.: Феникс; – М: Транслит, 2008. – 504с.
2. *Кримінальний кодекс Російської Федерації [Электронныйресурс]: Режим доступу: <http://zakonbase.ru/ugolovnyj-kodeks/>*
3. *Порівняльне правознавство : підручник / С. П. Погребняк, Д. В. Лук'янов, І. О. Биля-Сабадаш та ін. ; за заг. ред. О. В. Петришина.* – Х. : Право, 2012. – 272 с. – С.7

Ігнатенко М.П.

Національний університет «Одеська юридична академія», асистент кафедри кримінального права

ДО ПИТАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Останнім часом однією із найбільш дискусійною та найбільш висвітленою у науковій літературі є проблематика запровадження інституту кримінального проступку.

Підвищена зацікавленість у вивченні категорії кримінальних проступків, на нашу думку, пояснюється перш за все відсутністю законодавчого регулювання даного інституту та бажанні науковців внести свій вклад в його запровадження.

Згідно Розпорядження Президента України № 98/2012-рп від 30.05.2012 р. була створена Робоча група з питань реформування законодавства про адміністративні правопорушення та запровадження ін-

ституту кримінальних проступків. Крім того, у Верховній раді України розглядалися два проекти закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення (запровадження) інституту кримінальних проступків» №10126 від 28.02.2012 р. та №10146 від 03.03.2012 р.

Однак, не зважаючи на це питання, які суспільно небезпечні діяння слід віднести до кримінальних проступків, які примусові кримінально-правові заходи будуть застосовуватися до осіб, які їх вчинили, питання наявності або відсутності судимості, до цих пір залишаються дискусійними.

Перед тим, як розглядати особливості правового регулювання даного інституту кримінальних проступків, необхідно визначитися, які діяння будуть відноситися до останніх. Серед науковців з цього приводу єдина точка зору відсутня, одні вважають, що до кримінальних проступків необхідно відносити лише злочини невеликої тяжкості, за які не передбачені покарання пов'язані із обмеженням та позбавленням волі [1, с.166-168], інші – діяння, вчинені при наявності декількох пом'якшуючих обставин, передбачених ч.1 ст. 66 КК України, при умові, якщо за їх вчинення передбачені покарання, не пов'язані із позбавленням волі [2, с.184-185], а треті пропонують відносити до кримінальних проступків злочини невеликої тяжкості та окремі злочини середньої тяжкості [3, 333-334]. Однак, спільною є думка, що одним із критеріїв розмежування кримінальних проступків та злочинів є ступінь суспільної небезпечності вчиненого діяння.

Аналіз наукової літератури свідчить, що основний акцент у вивченні категорії кримінальних проступків робиться саме на питаннях розмежування кримінальних проступків та злочинів, і застосування примусових кримінально-правових заходів за їх вчинення.

Поза увагою науковців залишаються питання застосування інших інститутів кримінального права в контексті запровадження кримінальних проступків.

В даній роботі ми розглянемо особливості звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків.

Під звільненням від кримінальної відповідальності згідно постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» розуміється відмова держави від застосування щодо особи, котра вчинила злочин, установлених законом обмежень певних прав і свобод.

Без сумнівів, що в основі інституту звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків повинні лежати діючі кримінально-правові норми.

У Загальній частині КК України передбачено, зокрема, такі види звільнення особи від кримінальної відповідальності: 1) у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45); 2) у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46); 3) з передачею особи на поруки (ст. 47); 4) у зв'язку зі зміною обстановки (ст. 48); 5) у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49); 6) неповнолітньої особи із застосуванням примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 97); 7) неповнолітньої особи у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 106); 8) на підставі закону України про амністію (ст. 86); 9) на підставі акта помилування (ст. 87).

В усіх перелічених випадках особу можна звільнити від кримінальної відповідальності лише за наявності визначених у КК умов і підстав.

Умовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею певного умисного злочину, незалежно від того, закінчено його чи ні, вчинений він одноособово чи у співучасті.

Підставою такого звільнення може бути або певна поведінка особи після вчинення злочину, яка заохочується державою або настання певної події (наприклад, зміна обстановки, закінчення строків давності).

На перший погляд нічого особливого у звільненні від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків на відміну від злочинів не має, достатньо лише у статтях, які передбачають звільнення від кримінальної відповідальності за злочині діяння, замінити злочини невеликої тяжкості та необережні злочини середньої тяжкості на кримінальні проступки. Однак, такий механічний підхід є неприйнятним.

На нашу думку, відповідні критерії розмежування злочинних діянь та кримінальних проступків повинні лягти в основу конструювання інших кримінально-правових норм. Основна роль при цьому повинна відводитися ступеню суспільної небезпечності вчиненого діяння, як основного критерію розмежування злочинів та кримінальних проступків.

Спільними умовами звільнення особи від кримінальної відповідальності за ст. 45 та ст. 46 КК України є відшкодування винною особою завданих нею збитків або усунення заподіяної шкоди. При цьому, для застосування ст. 45 КК України повинні бути наявними додатково умови щирого каяття та активного сприяння розкриттю злочину, для застосування ст. 46 КК України – примирення винного із потерпілим.

Однак, на нашу думку, необхідності розділяти ці два види звільнення від кримінальної відповідальності немає. На нашу думку, прими-

рення винного із потерпілим завжди повинно супроводжуватися щирим каяттям з боку винного, що виявляється у визнанні своєї провини, висловлення жалю з приводу вчиненого та бажання виправити ситуацію, що склалася, інакше таке примирення як зі сторони винного так і зі сторони потерпілого може розцінюватися як законний спосіб відкупитися від правосуддя. Для звільнення від кримінальної відповідальності, буде достатньо наявності об'єктивної умови – відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної школи та суб'єктивної умови – щирого каяття. Тому виділяти такий вид звільнення від кримінальної відповідальності за вчинений кримінальний проступок, як примирення винного з потерпілим, на нашу думку, не потрібно.

Стосовно звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки та у зв'язку із зміною обстановки (на зазначених в статтях 47 та 48 КК України підставах), вважаємо, що на відміну від застосування даних видів звільнення від кримінальної відповідальності за злочинні діяння, з урахуванням того, що кримінальні проступки є менш суспільно небезпечними діяннями порівняно зі злочинами, вважаємо, що звільнення від кримінальної відповідальності на зазначених підставах, повинно бути обов'язком, а не правом суду.

Строки давності звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків повинні бути встановлені на рівні строків давності звільнення від кримінальної відповідальності за злочини невеликої тяжкості, так як саме переважно ці злочини повинні лягти в основу виділення категорії кримінальних проступків.

Отже, пропонуємо види звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків (на основі дев'ятого розділу Загальної частини КК України) визначити наступним чином:

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям.

Особа, яке вперше вчинила кримінальний проступок, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального проступку щиро покаялася і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки.

Особа, яке вперше вчинила кримінальний проступок та щиро покаялася, звільняється від кримінальної відповідальності, з передачею її на поруки колективу підприємства, установи та організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на пору-

ки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку.

У разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинений кримінальний проступок.

Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку зі зміною обстановки.

Особа, яке вперше вчинила кримінальний проступок, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час розслідування або розгляду справи в суді внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною.

Строки давності звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків встановити на рівні двох років.

1. *Мирошниченко Н.А. Уголовный проступок и классификация преступлений [Текст] / Н. А. Мирошниченко // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 р.), Т. 2 / відп. за випуск ред. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін // Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 166-168.*
2. *Коломієць Ю.Ю. Внедрение института проступков в уголовное право Украины [Текст] / Ю. Ю. Коломієць // Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності та права: матер. Міжнар. наук. конф. (Одеса, 30 листопада 2012 р.), Т. 2 / відп. за випуск ред. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін // Націон. ун-т «Одеська юридична академія». – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 184-185.*
3. *Дмитрук М.М. К вопросу о системе уголовных проступков [Текст] / М.М. Дмитрук // Правове життя сучасної України: збірник матер. Міжнарод. наук.-практичн. конф. (16-17 травня 2013 р.), Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В.М. Дрьомін; НУ «ОЮА». – О.: Фенікс, 2013. – С. 333-334.*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ЗАВДАНЬ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

У кожній системі (а політика у сфері боротьби зі злочинністю є відповідною системою, яка характеризується всіма ознаками системи), щось має бути головним, визначальним, так би мовити, рушійною силою. Виходячи з цього, завдання налагодження взаємозв'язку між всіма елементами (складовими) політики у сфері боротьби зі злочинністю набуває особливого значення.

У філософському значенні термін «завдання» – не просто завдання, а соціальне завдання, що робить його наближеним до розглядуваної нами сфери. Воно й тлумачиться у цьому розумінні як необхідність для суб'єкта (суспільства, соціальної спільноти, особи) здійснити в майбутньому відповідну діяльність [3, с.98]. Завдання трактується також як мета діяльності, що ставиться в певних умовах і повинна бути досягнута перетворенням цих умов відповідно до визначеної процедури для отримання якогось результату [2, с.72].

П.С. Елькінд зазначала, що не можна визнати виправданими спроби сформулювати в теорії й законодавстві дві системи відповідних категорій – мети і завдання. Будь-який критерій їхнього розмежування за змістом виявився б штучним і надуманим [1, с.101].

Таким чином вбачається нагальна необхідність чіткого визначення шляхів і засобів протистояння злочинності, подолання кримінального безладу та розроблення на основі реально-зваженої оцінки стратегію і тактику (конкретні заходи впливу на злочинність), для того щоб призупинити а у подальшому повернути у протилежному напрямку несприятливу динаміку злочинності.

Ідучи шляхом підтримки позиції щодо взаємозалежності мети і завдань, як загального й особливого вважається за необхідне визначити мету і завдання політики України в сфері боротьби зі злочинністю.

Важливо наголосити, що в залежності від територіально-адміністративного поділу мета і завдання можуть мати державне, регіональне, обласне та місцеве значення.

Виходячи із найпопулярніших позицій кримінологів, мету можна класифікувати на :

1. утримання злочинності на мінімальному рівні;
2. зниження рівня злочинності;
3. усунення й нейтралізація причин й умов, що породжують злочинність;
4. припинення злочинів;
5. стримання темпів її зростання.

Виходячи із цих позицій можна виокремити **мету політики України в сфері боротьби зі злочинністю, як істотне зниження злочинності на державному рівні, шляхом стримання темпів її зростання та утримання на мінімальному рівні.**

Завдання політики в сфері боротьби зі злочинністю повинні відповідати високим політико-правовим вимогам. Спирайтесь на Конституцію України, закони та підзаконні нормативно-правові акти, які в свою чергу повинні відповідати вимога суспільства і не бути суперечливими по відношенню до правової політики держави (для того щоб бути легітимними). Вони повинні бути спрямовані, насамперед, на захист, як суспільства так і кожного громадянина зокрема, від злочинних посягань. Також завдання мають бути ефективними, дієвими, такими щоб в результаті здійснення яких суспільство наочно могло б побачити і відчутти результати впровадження політики держави в сфері боротьби зі злочинністю. Виходячи із цих вимог можна здійснити наступну класифікацію *завдань політики держави в сфері боротьби зі злочинністю*

На превентивному рівні:

1. попередження злочинності шляхом здійснення заходів профілактичного впливу, які полягають в усуненні причин та умов злочинності;
2. виявлення злочинних намірів;
3. недопущення реалізації злочинного наміру шляхом здійснення уповноваженими на те органами заходів по припиненню злочинів щодо яких є інформація, що вони перебувають на стадії готування чи замаху;

На теоретичному рівні:

1. підтримка проведення теоретико-прикладних досліджень у сфері боротьби зі злочинністю громадськими організаціями, науковцями-кримінологами, науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національною академією правових наук України;

2. розробка теоретичних основ і наукових досягнень, які дозволять сформулювати і обґрунтувати проведення наукових досліджень теоретичних проблем боротьби зі злочинністю та практики її застосування;

3. отримання науково-обґрунтованої інформації про реальний стан злочинності за конкретно визначений період.

На законодавчому рівні перед політикою в сфері боротьби зі злочинністю стоять наступні завдання:

1) розроблення на державному рівні стратегії (Концепції) та тактики політики України в сфері боротьби зі злочинністю, шляхом використання здобутків теоретичного рівня;

2) удосконалення (зміна та доповнення) уже діючого законодавства, підведення його до вимог Концепції політики України в сфері боротьби зі злочинністю

3) формування «анти криміногенного» законодавства на територіально-адміністративних одиницях, з метою зміцнення правової бази боротьби зі злочинністю.

На правозастосовному рівні:

1) визначення кола суб'єктів, які здійснюють політику в сфері боротьби зі злочинністю;

2) визначення кола тактичних напрямків діяльності суб'єктів реалізації політики в сфері боротьби зі злочинністю;

3) визначення критеріїв оцінки ефективності діяльності цих суб'єктів.

Дана класифікація завдань політики України в сфері боротьби зі злочинністю являється основоположною, тією від якої слід відштовхуватись, на підставі якої повинна розроблятися та реалізовуватись державна політика боротьби зі злочинністю. Звісно що при розробці комплексних програм по боротьбі з окремими видами злочинної діяльності повинна здійснюватись значно ширша класифікація завдань, яка б виходила з конкретно поставленої мети.

1. Елькінд П.С. *Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве [Текст] / П.С. Элькінд. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1976. – 143с.*
2. *Психология: Словарь [Текст] / Под общ. ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд. испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.*
3. *Філософський словник [Текст] / За ред. В.І. Шинкарука. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 797 с.*

Маломуж С.І.

Національний університет «Одеська юридична академія», здобувач кафедри кримінального права

МАЛОЗНАЧНІСТЬ ДІЯННЯ У КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ: ДО ПИТАННЯ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОНЯТТЯ

В теорії кримінального права, після прийняття Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 року №311/2008 [1, с. 20-28] активно обговорюється питання про реформування злочинів у кримінальні правопорушення. Пропонується трансформувати поняття злочину у кримінальні правопорушення, а кримінальні правопорушення поділити на кримінальні проступки та злочини. При цьому запропоновано декілька проектів законів щодо класифікації кримінальних правопорушень на види. В проекті Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» від 03.03.2012 року за № 10146 (далі – проект № 10146) [2] запропоновано визначення малозначного діяння у ч. 5 ст. 11 вказаного проекту. В проекті Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків» від 28.02.2012 року за № 10126 (далі – проект № 10126) [3] положення ч. 2 ст. 11 КК України пропонувалось зберегти у редакції передбаченій діючим кримінальним законом.

Проект № 10126 було відхилено, а проект № 10146 – направлено на доопрацювання, проте питання визначення поняття малозначного діяння, а також його значення при реформуванні злочинів в кримінальні правопорушення залишились не визначеним. Вищевказане обумовлює актуальність дослідження поняття малозначного діяння, а також з'ясування його значення для кримінального правопорушення.

Питання малозначного діяння в своїх роботах досліджували такі вчені як Н.А. Мірошниченко [4, с. 549-553], Севастьянова [5, с. 19], М.Й. Коржанський, Л.М. Кривоченко, П.С. Матишевський, А.О. Пінаєв, І.К. Туркевич, М.І. Хавронюк та інші вчені. При цьому поняття малозначності діяння названими вченими було розкритий без врахування багатьох особливостей розвитку кримінального законодавства на сучасному етапі його реформування.

Вважається, що поняття малозначності діяння у зв'язку із запровадженням кримінального правопорушення має бути переглянута. Вважається, що існує два шляхи реформування вказаного поняття: 1) у випадку залишення вказаного поняття, мають бути вироблені певні правила його застосування, які б відмежовували його більш чітко від інших суміжних понять; 2) відмова від вказаного поняття, у зв'язку із запровадженням більш детального поділу кримінальних правопорушень.

Перший або другий шлях реформування поняття малозначності діяння має вирішуватись на підставі комплексного аналізу цього поняття, його ознак. Розглянемо перший та другий шлях подальшого удосконалення поняття малозначного діяння.

За діючим Кримінальний кодексом України (далі – КК України) не є злочином дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі [6].

Т.Є. Севастьянова розкривала зміст поняття малозначності діяння через загальну вказівку на суспільну небезпеку, як на об'єктивну властивість будь-якого злочинного діяння, конкретизація якого досягається шляхом опису різноманітних об'єктивних ознак злочину в диспозиціях норм Особливої частини КК України [5, с. 72]. Вчена визначала поняття малозначності діяння через кількісні та якісні характеристики об'єктивних та суб'єктивних ознак, що містить певний склад злочину, діяння якого не володіє суспільною небезпекою [5, с. 13].

Н.А. Мірошніченко обґрунтовано зазначає, що малозначність діяння є підставою для невизнання діяння злочином, а у зв'язку із реформуванням кримінального та кримінально-процесуального законодавства залишити вказане поняття у новому Кримінальному кодексі України, на думку вченої, навряд чи є доцільним. Н.А. Мірошніченко справедливо вказує, що у випадку, якщо діяння не є злочином, очевидно воно є іншим видом правопорушення [4, с. 550]. І дійсно, якщо дослідити підстави припинення кримінальних проваджень, то згідно із положень ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) існують такі підстави закриття кримінальних проваджень як «відсутність у діянні події або відсутність у діянні складу кримінального правопорушення» [7]. Тобто така підстава закриття кримінального провадження як «малозначність діяння» є відсутньою.

Вважається, що при закритті кримінальних проваджень та поси­ланні органами досудового слідства на положення ч. 2 ст. 11 КК України встановлюється саме відсутність складу кримінального правопорушен­ня.

Із кримінально-правового аспекту, поняття малозначність діяння згідно із визначення наведеного у положеннях ч. 2 ст. 11 КК України [6] свідчить про формальну наявність ознак будь-якого діяння передбаче­ного положеннями КК України проте відсутність суспільної небезпеки.

Вважається, що у вказаному визначенні існує певна суперечність, яка полягає у тому, що з одного боку будь-яке діяння, передбачене по­ложеннями статті Особливої частини КК України є суспільно небезпеч­ним, оскільки вказана ознака злочину передбачена положенням ч. 1 ст. 11 КК України і має бути властивою всім злочинам. А з іншого боку, у законодавчому визначенні малозначності діяння вказано, що малознач­ним діянням є діяння, яке формально містить ознаки будь-якого діяння передбаченого положеннями КК України (тобто і ознаку суспільної не­безпеки – С. І.), але через малозначність не становить суспільної небез­пеки.

Вважається, що відсутність суспільної небезпеки свідчить про від­сутність ознак злочину та можливу наявність складу іншого виду право­порушення. Вищевикладене дає підстави стверджувати про відсутність доцільності у збереженні поняття малозначного діяння, оскільки вказане поняття може бути замінено поняттям «відсутність складу злочину».

У випадку відмови від поняття «малозначного діяння», при закрит­ті кримінальних проваджень органи досудового слідства мають вста­новлювати відсутність «складу кримінального правопорушення».

Стосовно ж другого можливого напрямку реформування поняття малозначності діяння, то доводами його обрання можуть бути необхід­ність у застосування досліджуваного поняття до формальних конструк­цій складів злочинів.

Вказана необхідність пояснюється тим, що склади злочинів, у яких наявність наслідку не є обов'язковою для визначення злочину закінче­ним, встановлення суспільної небезпеки діяння залежить від розсуду посадових осіб органів досудового слідства. У зв'язку із цим, відмова від поняття малозначності діяння може призвести до випадків невинного притягнення до кримінальної відповідальності, коли діяння буде містити всі ознаки передбачені відповідною статтею Особливої частини КК України, проте не створюватиме реальної небезпеки заподіяння шко­ди тому чи іншому об'єкту кримінально-правової охорони (наприклад,

притягнення до кримінальної відповідальності за зберігання декількох патронів за ст. 263 «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» КК України).

Загальновизначеними є три визначення поняття злочину: формальне, матеріальне та формально-матеріальне. Формальне визначення відображає наступну юридичну природу та юридичні ознаки злочину: злочинним визнається таке діяння, що визначене законом як кримінально каране (злочинно те, що карано або злочинно те, що передбачено кримінальним законом) [8, с. 73].

У зв'язку із цим, вважається, що відмова від поняття «малозначності діяння» може призвести до виникнення труднощів та ряду помилок серед правозастосовних органів у кримінально-правовій кваліфікації формальних складів злочинів.

Отже, при подальшому реформуванні поняття малозначності діяння можливими є два шляхи:

перший шлях: відмова від вказаного поняття, при цьому у випадку відсутності суспільної небезпеки, має встановлюватись відсутності складу кримінального правопорушення та наявність ознак інших видів правопорушень;

другий шлях: збереження вказаного поняття, проте застосування його лише щодо формальних складів злочинів, а до матеріальних складів кримінальних правопорушень мають застосовуватись положення про відсутність складу кримінального правопорушення.

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року. Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів: Указ Президента України від 8.04.2008 року №311/2008 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 27. – Ст. 486.
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків: проект Закону України, реєстр № 10146 від 03.03.2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42733
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо запровадження інституту кримінальних проступків: проект Закону України, реєстр № 10126 від 26.02.2012 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42706
4. Мирошніченко Н.А. Уголовные правонарушения и малозначительность деяния // Актуальні проблеми держави та права. – Вип. 65 / редкол. : С.В. Ківалов (голов. ред.) та ін. ; відп. за вип. В.М. Дрьомін. – О. : Юрид. л-ра, 2012. – С. 549–553.

5. Севастьянова Т.С. *Малозначність діяння за кримінальним законодавством України: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юр. наук. по спец.: 12.00.08. / Т.С. Севастьянова. – Запоріжжя, 2002. – 211 с.*
6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: за станом на 01 січня 2014 р. // *Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – 26. – Ст. 131.*
7. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон від 13.04.2012 № 4651-VI: Верховна Рада України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
8. *Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – 4-те вид., перероб. і доп. – Х.: Право, 2010. – 456 с.*

Мнишенко Є.С.

*здобувач кафедри кримінального права
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ОТРИМАННЯ ОСВІТИ ЯК СФЕРА ВПЛИВУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ

Кримінально - правова політика як політика загальнонаціональна, поділяється на певні сфери, на які здійснює вплив. Вона може бути спрямована на окремі сфери суспільних відносин, які підлягають забезпеченню від суспільно-небезпечних посягань [1].

З метою виявлення важливих саме для кримінально - правової політики ознак порушення права на освіту, доцільно дослідити визначення поняття «право на освіту», яке надається загальними та спеціальними актами вітчизняного законодавства з позицій важливих для кримінально - правової політики і, відповідно, для кримінального права.

Включення таких категорій як «право на освіту» та «отримання освіти» в текст статей чинного КК України автоматично включає ці поняття до переліку термінології кримінального права. Як пише З.А. Тростюк, «понятійний апарат кримінального права є сукупністю «взаємопов'язаних та структурно впорядкованих понять та категорій, які виражені за допомогою термінів (термінологічних зворотів) та роз'яснені за допомогою визначень (дефініцій), що є знаряддям формування кримінально-правових норм та призначений для передачі адресату правової інформації, що вміщена в таких нормах» [2, с.115].

Тлумачення терміну «освіта» має значну низку підходів: лише у сучасній педагогіці їх п'ять [3, с.92-93]. На рівні енциклопедичного тлумачення це - «процес розвитку і саморозвитку особистості, пов'язаний з оволодінням соціально значущим досвідом людства, втіленням його у знаннях, вміннях, творчій діяльності та емоційно-ціннісному відношенню до світу» [4, с.1073].

Право на освіту - одне з «найбільш важливих конституційних прав людини, яке утворює передумови для розвитку її як особистості, так і [розвитку - *Є.М.*] всього суспільства» [5, с.467]. На науковому рівні право на освіту в Україні визначається як «конституційне право громадян України (ст. 53 Конституції України). Освіта в Україні ґрунтується на засадах гуманізму, демократії, національної свідомості, взаємоповаги між народами і націями» [6, с.701].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ст. Закону України «Про освіту» [7] право громадян України на освіту сформульовано так: громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин.

Виходячи з конституційного визначення права на освіту та визначення поняття освіти, *право на освіту - це гарантоване Конституцією України право громадян на доступне отримання всіх рівнів освіти відповідно до вимог чинного законодавства доступної як безоплатної за рахунок бюджетного фінансування, так і оплатної - у разі навчання на умовах договору.*

Освіта є не процесом, а певним станом, який особа має набути. Саме про це свідчать такі мовні конструкції як «наявність освіти», «рівень освіти». Очевидно, що право на освіту включає гарантії набуття такого стану певним чином.

При цьому, за текстом КК України дією спеціального положення ст. 183 КК України має впливати саме на забезпечення право на отримання освіти, на право на її здобуття.

З позицій кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти *важливими критеріями його порушення слід визнавати: право громадян України на здобуття безкоштовної освіти в усіх державних навчальних закладах; право інших фізичних осіб на здобуття освіти у порядку, встановленому чинним законодавством України, недопустимість обмеження права на здобуття освіти в залежності від*

статі, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місяця проживання та інших обставин.

Відповідно до ч. 1, 2 ст. 4 Закону України «Про дошкільну освіту» [8], дошкільна освіта - «є обов'язковою первинною складовою частиною системи безперервної освіти в Україні». Право на отримання дошкільної освіти це - *право на отримання безоплатно у навчальних закладах комунальної або державної власності або оплатну відповідно до умов договору, у приватних закладах: отримання дитиною на рідній мові незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад різнобічного розвитку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб; формування у неї моральних норм; набуття життєвого соціального досвіду в умовах безпечних для життя та здоров'я.*

Відповідно до ч. 1 ст.3 Закону України «Про загальну середню освіту» [9] загальна середня освіта - «цілеспрямований процес оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, результатом якого є інтелектуальний, соціальний і фізичний розвиток особистості, що є основою для подальшої освіти і трудової діяльності.».

Частиною 2 ст. 3 Закону «Про загальну середню освіту» встановлено, що загальна середня освіта є «*обов'язковою* основною складовою безперервної освіти» (*курсив мій, Є.М.*), яка, відповідно до ч. 3 тієї ж статті спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах науковості, полікультурності, світського характеру освіти, системності, інтеративності, єдності навчання і виховання, на засадах гуманізму, демократії, громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами в інтересах людини, родини, суспільства, держави.

Таким чином, з позицій кримінально-правової політики порушенням права на отримання освіти є: *порушення права на отримання доступної, безоплатної, на рідній мові, незалежно від рівня вікового і розумового розвитку та фізичних вад; систематизованих знань про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності; інтелектуального, соціального і фізичного розвитку особистості в умовах безпеки для життя і здоров'я у закладах загальної середньої освіти державної чи комунальної форми*

власності, а також законодавчого дотримання умов збереження до приватних закладів загальної середньої освіти.

Наступну ланку, хоча і не в системі безперервної освіти, представляє позашкільна освіта. Відповідно до абз. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про позашкільну освіту» характеризує її як «сукупність знань, умінь та навичок, що отримують вихованці, учні і слухачі в позашкільних навчальних закладах у час, вільний від навчання в загальноосвітніх та інших навчальних закладах» [10]. Така освіта здійснюється в позашкільних закладах всіх форм власності, центрах позашкільної освіти; гуртках, секціях, клубах, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих, науково-пошукових об'єднання на базі загальної середньої освіти, навчально-виробничих комбінатах, професійно-технічних та вищих навчальних закладах I-II рівнів акредитації; клубах та об'єднаннях за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, спортивних та в інших навчальних закладах, установах.

Однак, на відміну від основної освіти, позашкільна освіта здійснюється на оплатних засадах, і лише діти із багатодітних сімей, діти із малозабезпечених сімей, діти-інваліди, діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, здобувають позашкільну освіту безоплатно (абз. 3 ч. 2 ст. 26 Закону України «Про позашкільну освіту» [10]).

Відповідно до абзацу 1 ст. 1 Закону України «Про вищу освіту» [11], вища освіта - рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації. Право громадян на вищу освіту визначено у ч. 1 ст. 4 Закону України «Про вищу освіту», і визначається таким чином: «Громадяни України мають право на здобуття вищої освіти.

Право на отримання вищої освіти - це право на доступне на умовах конкурсу або інших встановлених чинним законодавством вимогах, безоплатне на бюджетній формі навчання у закладах державної або комунальної власності, або відповідно до вимог договору, при навчанні за контрактом у закладах ВО будь-якої форми власності, послідовного, системного та цілеспрямованого засвоєння змісту навчання; системних знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури

та мистецтва; здобуттям певної кваліфікації (за підсумками державної атестації) у закладах ВО державної та комунальної власності.

Відповідно до ч. 1 ст. 10 Закону України «Про вищу освіту» Післядипломна освіта - спеціалізоване вдосконалення освіти та професійної підготовки особи шляхом поглиблення, розширення і оновлення її професійних знань, умінь і навичок або отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше освітньо-кваліфікаційного рівня та практичного досвіду.

Відтак під правом на отримання післядипломної освіти слід визначати право на доступну, безоплатну у закладах державної або комунальної власності та оплатну у разі отримання такої освіти на договірних засадах, перепідготовку, спеціалізацію, підвищення кваліфікації та стажування[6, с.701; 12, с.21; 13, с.157].

Як демонструє вище наведене, кримінально-правове сприйняття права на отримання освіти не може зводитися до шаблонного бачення - обмеження гарантованого права. Така оцінка має бути багатогранною і емкою, включати оцінку всіх тих компонентів, яких особа позбавляється через позбавлення права на отримання освіти.

Враховуючи визнання державою суспільної небезпечності позбавлення права на отримання освіти і відображення цього криміналізацією, кримінально-правова політика у сфері права на отримання освіти має сприймати у якості основних характеризуючих критеріїв позбавлення права на здобуття освіти, які деталізуються у вигляді порушень права на: набуття першого рівня безперервної освіти, який відповідає рівню необхідному для переходу до початкової загальної середньої освіти, який включає всі лінії Базового компоненту дошкільної освіти в Україні, доступ до різнобічного розвитку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб, доступ до формування у неї моральних норм, набуття життєвого соціального досвіду, отримання дитиною-громадянином України дошкільної освіти на рідній мові, отримання дошкільної освіти незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад, безпечно для життя та здоров'я (у тому числі психічного здоров'я) перебування у дошкільному навчальному закладі під час реалізації права на отримання дошкільної освіти, отримання безоплатної ЗСО у закладах, що утворюють систему ЗСО, які перебувають у державній та комунальній власності, оволодіння систематизованими знаннями про природу, людину, суспільство, культуру та виробництво засобами пізнавальної і практичної діяльності, інтелектуальний, соціальний і фізичний

розвиток особистості, отримання загальної середньої освіти на рідній мові, отримання освіти незалежно від рівня вікового та розумового розвитку та фізичних вад, безпечно для життя та здоров'я (у тому числі психічного здоров'я) перебування у закладі освіти під час реалізації права на отримання освіти, здобуття знань, умінь і навичок в обраній галузі професійної діяльності, отримання послідовного, системного та цілеспрямованого засвоєння змісту навчання, здобуття системних знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних і громадянських якостей, що має бути сформована в процесі навчання з урахуванням перспектив розвитку суспільства, науки, техніки, технологій, культури та мистецтва, здобуття певної кваліфікації (за підсумками державної атестації), здобуття знань, необхідних для перепідготовки, спеціалізації, підвищення кваліфікації, стажування.

Всі вказані критерії в цілому утворюють право на отримання освіти, і, відповідно саме вони мають виступати сферою дії кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти [14, с.71].

В цілому ж *право на отримання освіти*, виходячи з наведеного переліку важливих для кримінально-правової політики у сфері права на отримання освіти критеріїв оцінки права на освіту є бачення такого як *гарантованого Конституцією України права громадян на доступне отримання всіх рівнів освіти відповідно до вимог чинного законодавства доступної як безоплатної за рахунок бюджетного фінансування, так і платної - у разі навчання на умовах договору.*

1. Див. Фріс П.Л., Савінова Н.А. Деякі питання впливу розвитку інформаційного суспільства на кримінально-правову політику / П.Л. Фріс, Н.А. Савінова // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка. – 2011. – Спецвипуск 6. – С. 3-9.; Марисюк К.Б. Кримінально-правова політика у сфері майнових покарань в Україні: поняття, суть, історичні етапи / К.Б.Марисюк // Фінанси і право . - 2012. - № 1. - С. 601-605; Савінова Н.А. До питання про доктрину кримінально-правової політики забезпечення інформаційного суспільства в Україні / Н.А. Савінова // Політика у сфері боротьби зі злочинністю [текст]: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (1-2 березня 2013 року, м. Івано-Франківськ). – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. – 307 с. – С. 152-155.
2. Тростюк З.А. Значення постанов Пленуму Верховного Суду України для формування поняттєвого апарату Кримінального кодексу України//Вісник Чернігівського державного інституту права, соціальних технологій та праці (серія Право. Економіка. Соціальна робота. Гуманітарні науки). – 2008. – № 1. – С.114–118. – С. 115.

3. Коджаспаирова Г.М. Педагогический словарь: Для студ. высш. и сред. пед. учебн. заведений / Г.М.Коджаспаирова, А.Ю.Коджаспаиров. - 2-е изд., стер. - М.: Издательский центр «Академия», 2005. - 176 с. - с. 92-93.
4. Большой Российский Энциклопедический словарь. - М.: Большая Российская энциклопедия, 2007. - 1887 [1] с.: ил. - с. 1073.
5. Барихин А.Б. Большой юридический энциклопедический словарь. - М.: Книжный мир, 2003. - 720 с. - С. 467.
6. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю.С.Шемшученка. - 2-ге вид., переробл. і доповн. - К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. - 1020 с. - С. 701.
7. Закон України Про освіту від 23.05.1991 № 1060-XII // Відомості Верховної ради УРСР (ВВР), 1991, N 34, ст.451} / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1060-12> - Назва з екрану
8. Закон України «Про дошкільну освіту» від 11 липня 2001 року N 2628-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 49, ст.259 / Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/page> - Назва з екрану
9. Закон України «Про загальну середню освіту» від 13 травня 1999 року N 651-XIV / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 28, ст.230 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/651-14/page> - Назва з екрану
10. Закон України «Про позашикільну освіту» від 22.06.2000 № 1841-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 46, ст.393 / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
11. Закон України «Про вищу освіту» від 17 січня 2002 року N 2984-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, N 20, ст.134 / Офіційний сайт Верховної ради України [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/page> - Назва з екрану
12. Троицкий Д.А. Высшая школа: основные постановления и инструкции. - М., 1957. - 618 с. - с. 21.
13. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С.Шемшученко (голова редкол) та ін. - К.: „Укр. енцикл”, 1998. - Т.1: А=Г. - 672 с.: ил. - с. 157.
14. Жалинский А.Э. Уголовная политика: актуальные задачи, субъекты и механизмы реализации / Современная уголовная политика: поиск оптимальной модели: материалы VII Российского конгресса уголовного права (31 мая - 1 июня 2012 года). - Москва: Проспект, 2012. - 664 с. - С. 67 - 72. - С. 71.

Савінова Н.А.

*Науково-дослідний інститут інформатики
і права Національної академії правових наук
України, в.о. завідувача відділом правових
проблем інформаційної безпеки, д.ю.н., с.н.с.*

Дутчак С.Р.

помічник адвоката

ЕФЕКТИВНІСТЬ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ПАЦІЄНТА

Статтею 49 Конституції України [1] права пацієнта гарантовані як право на охорону здоров'я та право на медичну допомогу. Кримінальний кодекс України [2] передбачає відповідальність за низку злочинів, об'єктом яких є безпосередньо права пацієнта, гарантовані Конституцією, а також визначені у Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3] (далі - Основи). Статтями 139-141, 154 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за діяння, які прямо посягають на вказані права пацієнта, за умови вчинення їх спеціальним суб'єктом - медичним працівником. Очевидно, що норми закону про кримінальну відповідальність у окресленій сфері мають бути цілеспрямованою найсуворішого роду правовою запорукою недопустимості вчинення працівниками медичної сфери порушень прав пацієнтів, а й спрямовувати процес підвищення ефективності саме кримінально-правового забезпечення має відповідна кримінально-правова політика держави.

Ефективність кримінально-правової політики «базується на ефективності кримінально-правового закону і залежить від ефективності кримінально-правових норм та інститутів»; полягає у досягненні «найбільшого з запланованих при формуванні кримінального закону наслідків» [4, с. 223]. З позицій кримінально-правової охорони суспільних відносин, благ та інтересів від злочинних посягань ефективність кримінально-правової політики реалізується на рівні кримінально-правового забезпечення, яке являє собою застосування кримінально-правових заходів, спрямованих на відтворення соціальної справедливості шляхом

притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що вчинили злочини, протидію злочинним посяганням та їх попередження при наявності загроз їх вчинення методами матеріального кримінального права [5, с. 85].

Ефективність законодавства на практиці відображується через безпосереднє застосування правових норм, якими регламентується відповідна сфера суспільних відносин [6, с. 10]. Така тенденція повною мірою поширюється на всі галузі права, у тому числі кримінальне право. Під ефективністю застосування норм Особливої частини КК України на думку Р.М.Міловідова доцільно розуміти «здатність норми бути використаною (застосованою) у разі інкримінування особі відповідного злочину, за умови наявності в діях цієї особи складу такого злочину» [7, с. 11. Остання може характеризуватися через низку показників, які виявляються в процесі первинних та глибинних моніторингових досліджень [8]. Ефективність норм в цілому може характеризуватися через «ступінь досягнення завдань та цілей визначених при прийнятті кримінального закону, адекватністю між запланованим та досягнутим» [9, с. 271].

В Основах визначені «медичні» гарантії належної реалізації прав пацієнта: 1) кваліфікована медико-санітарна допомога, яка включає вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я (ст. 38 Основ); 2) достовірна і своєчасна інформація про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи наявні та вірогідні фактори ризику та їх ступінь (ст. 39 Основ); 3) збереження лікарем у таємниці інформацію, яка стала йому відома про хворобу, медичний обстеження, огляд та їх результати, інтимного або сімейного боку життя громадянина (ст. 40 Основ); 4) надання інформованої згоди на проведення медичного втручання або відмови від нього (ст. 43 Основ).

Утім, як доводять опитування пацієнтів, інформація ЗМІ, а також безпосередній досвід, правопорушення гарантованих Конституцією, Основами до цього часу не набули належного рівня кримінально-правової протидії.

Очевидно, що такий стан справ свідчить як про неефективність як суто кримінально-правового забезпечення, так і кримінально-правової політики в сфері охорони прав пацієнта. Така тенденція спостерігається за відсутності концептуальних та стратегічних актів у сфері убезпечення прав пацієнтів на рівні кримінального права, а також недостатньо ефективною реалізації окремих рівнів кримінально-правової політики: наукового, законодавчого та правозастосувального.

Особливу увагу слід приділяти першопричинам низької ефективності саме наукового рівня відповідної політики, оскільки «комплексна система боротьби зі злочинністю, - як зазначав Г. М. Міньковський, - в цілому повинна мати науково обґрунтовану лінію цієї боротьби» [10, с. 61]. Важливий акцент саме на рівні ролі науки кримінального права у забезпеченні прав громадян робить Ю.В.Баулін: ««кримінально-правова наука України відіграє важливу роль у правовому забезпеченні діяльності держави з охорони прав та інтересів громадян, інтересів суспільства та держави» [11, с. 77].

Ефективність кримінально-правової протидії медичним злочинам досліджувалася у дисертаційному дослідженні Г.В.Чеботарьової [12], утім, до цього часу слушні практичні пропозиції, надані нею, не були враховані законодавцем, а також повною мірою не знайшли відображення у доктринальних вченнях про злочини проти життя і здоров'я. Вказане свідчить про мінімізацію ефективності законодавчого рівня, і, відповідно, повною мірою нівелює ефективність право виконавчого рівня відповідної політики.

До цього часу були відсутні цілеспрямовані комплексні дослідження ефективності як кримінальної відповідальності за медичні злочини у державі, так і кримінально-правової політики в цій сфері. Очевидно, що *стан відсутності ефективної кримінально-правового забезпечення прав пацієнта в державі свідчить про необхідність удосконалення кримінально-правової політики в сфері охорони прав пацієнта в Україні, розробки належного її доктринального і законодавчого рівнів.*

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної ради України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0> - Назва з екрану
2. Кримінальний кодекс України 5 квітня 2001 року: офіц. вид. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page> – Назва з екрану
3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» від 19.11.1992 № 2801-ХІІ: офіц. вид. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> – Назва з екрану
4. Фріс П.Л. кримінально-правова політика української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П.Л.Фріс. - К.: Атіка, 2005. - 332 с.
5. Савінова Н. А. Кримінально-правова політика та убезпечення інформаційного суспільства в Україні: монографія / Н. А. Савінова. – К.: Ред. журн. «Право України»; Х.: Право, 2013. – 292 с.
6. Розенфельд Н.А. Коротка методика юридичного аналізу ефективності застосування законодавства / Н. А. Розенфельд. – К.: Юстініан, 2009. – 48 с.

7. Міловідов Р.М. фективність кримінальної відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: автореф. дис ... канд. юрид. наук / Р. М. Міловідов . – К., 2012 . – 18 с.
8. Мониторинг правового пространства и правоприменительной практики. Стратегия правового развития России. Материаллы IV Всероссийской конференции 20 июня 2006 года. - М.: Издание Совета Федерации, 2006. - 312 с.
9. Фріс П. Л. Кримінально–правова політика України: дис. докт. юрид. наук / П.Л.Фріс. – Івано-Франківськ: Прикарпатський юридичний інститут внутрішніх справ, 2005. – 381 с.
10. Миньковский Г. М. О предмете и задачах курса уголовной политики / Г. М. Миньковский // Труды Академии МВД СССР. Уголовная политика Советского государства в свете решений XXVI съезда КПСС.– М.: Академия МВД СССР, 1982.– С. 67–73.
11. Баулін Ю. В. Огляд авторефератів докторських дисертацій з кримінального права, захищених з 2001 по 2008 роки / Ю. В. Баулін // Альманах кримінального права: збірник статей / [відп. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін]. – К.: Правова єдність, 2009. – Вип. 1 – С. 77–107.
12. Чеботарьова Г.В. Кримінально-правовкт.юрид. наука охорона правопорядку у сфері медичної діяльності: автореф. Дис. докт. юрид. наук, К., 2011.

Смушак О.М.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, викладач кафедри
кримінального права*

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ, ЯКІ ВХОДИЛИ ДО СКЛАДУ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО (XIV – 1566 Р.)

В кінці XIV століття землі Київського князівства, а також Волинь, яка була частиною земель Галицько-Волинського князівства, увійшли до складу Великого князівства Литовського. На даних територіях діяли привілеї, статутні грамоти та звичаєве право. У 1468 році було прийнято Судебник, який став одним із основних правових джерел Литовського князівства. Слід зазначити, що Судебник 1468 року, містив цілий ряд положень, які були запозичені з Руської Правди. Даний акт містив в собі правові норми про причетність та співучасть до злочину. Стаття 1 Судебника встановлювала відповідальність щодо осіб, які наперед знали про злочин. Дана стаття встановлює матеріальну відповідальність дружини і дорослих дітей (яким виповнилось сім років) у випадку, коли

знали про крадіжку, яку вчинив глава сім'ї. При цьому, до виконавця злочину могла бути застосована смертна кара, до дружини та дорослих дітей такий вид покарання не застосовувався.

Стаття 5 Судебника 1468 року передбачала відповідальність членів сім'ї, якщо вони використовували злочинно здобуте главою сім'ї майно [1, с. 49]. У відповідності до даної статті, члени сім'ї не несли відповідальності за злочини, які вчинялися главою сім'ї, якщо не брали в ньому участі та не були причетними до нього.

На території Великого князівства Литовського у XIV правові норми були об'єднані в зводах законів - Статутах 1529 року, 1566 року та 1588 року.

Саме Статут Великого князівства який було прийнято в 1529 році здійснив суттєвий вплив на розвиток кримінального права. В нормах кримінального права даного періоду, знайшли своє закріплення та врегулювання положення про відповідальність, за переховування злочинця, предметів які добуті злочинним шляхом, придбання і збут викраденого.

Зокрема, для вивчення становлення інституту причетності до злочину представляє інтерес артикул 30 розділ 7 Статуту ВКЛ 1529 року в якому зазначалося: «Якби хто-небудь переховував в себе дома злочинців, розбійників, злодіїв і вигнаних із країни» мова йде про покарання осіб, які приховували злочинців і осіб, які користувались завідомо краденими речами. Якщо б піддані переховували в своїх домах чи маєтках підозрілих людей, злочинців, розбійників, вигнаних із країни або давали їм будь які поради, або надавали допомогу на шкоду суспільству, або користувались завідомо краденими речами, і це було б доведено, то винного має бути покарано так само, як перерахованих вище злочинців.

Дана норма встановлює однакове покарання, як для злочинця, так і для особи, яка йому потурала (в оригіналі – «потворствующие ему»), це робилось, за для справедливості [2, с. 183-184].

У розділі 11 в артикулі 9 розкривалось питання відповідальності особи, яка маючи інформацію про втікача вільно його пропустила, показала йому дорогу, чи дала йому хліба, чи на певний час надала йому притулок у себе і це було б доведено, то така особа повинна шукати цих біглих. У випадку коли втікача не було знайдено то він повинен був заплатити за нього його господарю. Розділ 13, артикул 6 містив норми, щодо відповідальності особи, яка приховала у своєму будинку пійманого на місці злочину злодія або знала про нього, або викупила його від шибениці, якщо це було б доведено належним чином, повинна відшко-

дувати всі збитки, котрі спричинені злодієм, який переховується в його маєтку [3, с. 212].

Як бачимо, в даних артикулах звертається увага лише на умисне вчинення діяння, тобто внутрішнє ставлення особи до вчиненого діяння, при цьому не звертається увага на його ступінь небезпечності. Зокрема не робиться відмінності між діяннями, які були заздалегідь обіцяні чи заздалегідь не обіцяні, що в свою чергу стало підставою для розмежування співучасті від причетності.

Статут ВКЛ 1566 року містить норми, що встановлюють відповідальність за приховування. В розділі 11, артикулі 5 «Хто б злочинців, розбійників, злодіїв явних, чи людей вигнанців у себе в домі переховував». В даному артикулі говориться, що «якби хто з підданих наших господарських переховував людей підозрілих, злочинців, розбійників явних, вигнанців, у домі або маєтку своєму, це усвідомлюючи, чи іншу свідому допомогу на шкоду державі їм давав і чинив, або теж і речі злодійські свідомо використовував, а у суді б його провина була належним чином доведена, тоді такий має бути страчений, як і той злочинець, якого він у домі переховував.

А проте, скаржник повинен, взявши випис з уряду, їхати за тим злочинцем чи вигнанцем, де б знав про його місцезнаходження, хоч би і до іншого повіту країни нашої. І на тому в ряді, як теж і в містах по ринках, у костелах оголосити і, цидулу написавши про його вигнання, має по цих місцях поприбивати і про нього повідомити. А внаслідок такого оголошення про того злочинця чи вигнанця, хто б про нього знаючи свідомо його ховав, так само покараний має бути, як вище описано, і шкода з його маєтку має бути відшкодована згідно зі слухними доказами. А докази на такого не інакші мають бути, але тільки такі ж, як і на самого злочинця. А якщо скаже, що злочинця не знає і не знайомий з ним, тоді у тому має присягнути» [3, с. 373-374].

Велике значення для українських земель мав Статут ВКЛ 1588 року, який мав дві редакції. До другої чверті XVIII століття діяв у редакції «руською» мовою, а з другої чверті XVIII століття в Гетьманщині діяв Статут ВКЛ 1588 року в польській редакції.

В.С. Кульчицький зазначає, що даний акт продовжував діяти в деяких землях України, аж до середини XIX століття [4, с. 193].

Статут ВКЛ 1588 року, містив дві норми, які стосувалися інституту причетності до злочину, це артикули 36 «Хто бы злочинцов, розбойников, злодеев явных, людей выволаных в себе в дому переховывал» і артикул 68 «О непереховыванью выволаньцов во всех паньствах наших»

[3, с. 606-607, 623]. При цьому слід зазначити, що артикул 36 повністю повторював положення артикула 5 розділу 11 Статуту ВКЛ 1566 року, про який йшлося вище, а артикул 68 був повністю новою нормою, що регулювала питання відповідальності за вчинення укриття злочинців (виволанців). Даний акт здійснював регулювання основних сфер діяльності тогочасного суспільства, а також вплинув на подальшу кодифікацію вітчизняного права.

Підсумовуючи, слід зазначити, що інститут причетності до злочину в кримінальному праві України має багату історію. Протягом всього історичного розвитку законодавства про кримінальну відповідальність інститут причетності до злочину виступає ефективний засобом боротьби зі злочинністю.

Правові норми про причетність до злочину історично виникли як юридичний засіб попередження окремих злочинних посягань, умови для безперешкодного здійснення яких створюють неправомірні діяння причетних осіб. З часом положення інституту причетності до злочину стають одним із допоміжних юридичних інструментів кримінально-правової політики в галузі попередження злочинності, завойовуючи своє місце в системі засобів протидії злочинним проявам.

1. Ковальова С.Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича 1468 року / С.Г. Ковальова. – Миколаїв : Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2009. – 112 с.
2. Постанови Пленуму Верховного Суду в кримінальних справах [текст] : - К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 396 с.
3. [158, с. 204]. Статути Великого князівства Литовського: У 3-х томах / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. – Одеса: Юридична література, 2002. – Том I. Статут Великого князівства Литовського 1529 року. – 2002. – 464 с.
4. Кульчицький В.С. Історія держави і права України / Кульчицький В.С., Настюк М.І., Тищик Б.Й. – Львів: Світ, 1996. – 296 с.

Сугак И. А.

*УО ФПБ «Международный университет
«МИТСО», Беларусь, г. Минск, старший
преподаватель*

УГОЛОВНО – ПРАВОВЫЕ МЕРЫ БОРЬБЫ С НАРКОМАНИЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ БЕЛАРУСЬ

Республика Беларусь, сознавая всевозрастающую масштабность и опасность распространения наркомании в мире, принимает все меры по практической реализации положений международных правовых актов и рекомендаций Организации Объединенных Наций в сфере контроля над наркотиками и предотвращения распространения наркомании и наркобизнеса. Абсолютное большинство стран мира пытается регулировать наркоманию не только медицинскими или социальными методами, но и правовыми, создавая для этого соответствующую нормативную базу. Важным средством противодействия незаконному обороту наркотиков является уголовное законодательство. Нормы, регламентирующие ответственность за незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ, их прекурсоров и аналогов требуют постоянного совершенствования, с учетом всех особенностей практики их применения. Несмотря на то, что в нашей республике принят ряд действенных мер по противодействию незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ, их прекурсоров и аналогов, уровень преступности в этой сфере остается достаточно высоким. В связи с этим, представляется целесообразным внести некоторые предложения по изменению и дополнению действующего законодательства Республики Беларусь.

Так, в настоящее время отсутствует ответственность за немедицинское потребление наркотических средств, психотропных веществ и аналогов, что негативно отражается как на организации борьбы с наркоманией, так и на правоприменительной практике. Нашим законодательством предусмотрено весьма строгое наказание за склонение к потреблению наркотических средств (до 10 лет лишения свободы), а также за организацию или содержание притонов для их потребления (до 7 лет лишения свободы). Эти нормы играют важную роль в борьбе с наркоманией. Прежде всего, с точки зрения ее профилактики. Получается, что потребление наркотиков ненаказуемо, а склонение к их потреблению либо предоставление для этого помещений признается преступлением. Статья 328 УК нашей республики предусматривает ответственность за

изготовление, переработку, приобретение, хранение, перевозку или пересылку таких средств и веществ. Очевидно, что лицо, потребившее их, предварительно совершает как минимум одно из вышеперечисленных действий, однако ответственности не подлежит. Поэтому предлагаем ввести в нашей стране административную ответственность за потребление наркотических средств, психотропных веществ и аналогов. Кроме этого, систематическое совершение данного административного правонарушения рассматривалось бы в качестве основания для направления в лечебно-трудовые профилактории лиц, страдающих наркоманией.

В целях противодействия распространению новых видов синтетических препаратов, в том числе типа «спайс», которые производятся путем замены атомов водорода в уже существующих подконтрольных формулах наркотических средств и психотропных веществ, предлагаем определить и запретить их общую химическую формулу. Для этого необходимо внести в Закон Республики Беларусь от 13 июля 2012г. № 408-З новые понятия «базовая химическая структура» и «аналоги наркотических средств и психотропных веществ по базовым химическим структурам». После внесения указанных изменений абсолютное большинство появляющихся в незаконном обороте новых психотропных веществ будет относиться к аналогам по базовым химическим структурам, что существенно повысит эффективность борьбы с наркоманией.

Учитывая распространенность среди молодежи новых видов психотропных веществ, используемых в курительных смесях, предлагаем усилить уголовную ответственность за сбыт их несовершеннолетнему лицу. В связи с этим, часть 3 статьи 328 УК предлагаем дополнить таким квалифицирующим признаком как «сбыт лицом, достигшим восемнадцатилетнего возраста заведомо несовершеннолетнему лицу».

Проблемой остается то, что действия, связанные с незаконным перемещением наркотиков и других, указанных в статье 228 предметов и веществ, через таможенную границу Республики Беларусь, должны подлежать квалификации по совокупности ст.228 УК (Контрабанда) и соответствующей статье УК, предусматривающей ответственность за противоправные действия, связанные с такими средствами и веществами. В настоящее время, если, например, задерживаются на границе с Россией перевозчики наркотиков, то их действия часто квалифицируются лишь по ч.1 ст.328 Уголовного кодекса, санкция которой предусматривает минимальную ответственность за преступление, зачастую не связанную с лишением свободы. Статья 228 УК в этом случае не применяется, так как это деяние происходит на территории Таможенного

союза. В будущем это может отрицательно повлиять на наркоситуацию в стране, так как в Таможенный союз могут войти государства, которые являются транзитными для наркотрафика из Афганистана. Предлагаем ужесточить санкции за незаконный ввоз наркотиков и психотропов с территории стран Таможенного союза. Данная мера позволит более эффективно противостоять поступлению психоактивных веществ в рамках Союзного государства. В частности, предлагаем часть 3 статьи 328 УК дополнить таким квалифицирующим признаком как «нелегальное перемещение наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов через Государственную границу Республики Беларусь в условиях действия Таможенного союза».

Кроме того, считаем необходимым усилить уголовную ответственность и за изготовление наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов в условиях лабораторий, число которых ежегодно увеличивается. На наш взгляд, понятию «лаборатория по незаконному производству наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов» должны соответствовать следующие критерии:

- наличие помещения для производства (дом, квартира, комната, подвал, гараж и т.д.);
- значительные планируемые объемы производства наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов;
- изготовление указанных веществ должно осуществляться с целью сбыта на постоянной основе;
- синтез наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов осуществляется с использованием промышленной химико-лабораторной посуды и оборудования;
- в процессе синтеза используются прекурсоры, а также иные вспомогательные химические реактивы и вещества. В связи с этим, предлагается часть 3 статьи 328 УК дополнить квалифицирующим признаком – «изготовление наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов в условиях лабораторий». Необходимо оговориться, что извлечение (экстракция) наркотических средств и психотропных веществ из семян мака, а также из лекарственных препаратов не входит в понятие «лаборатория по незаконному производству наркотиков». Не должны признаваться лабораторией также помещения, специально приспособленные для выращивания наркосодержащих растений и грибов.

Таким образом, понимая, что высказанные предложения, в случае их практической реализации, могут быть лишь небольшой частью в системе правовых мер борьбы с наркоманией, необходимо отметить, что

одним из важных путей противодействия этому негативному явлению является дальнейшее совершенствование законодательства.

Тимофеева Л.Ю.

*аспирант кафедры Уголовного права
Национального университета «Одесская
юридическая академия»*

КРИМИНАЛИЗАЦИЯ И ДЕКРИМИНАЛИЗАЦИЯ КАК ПРОЯВЛЕНИЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПА ГУМАНИЗМА В УГОЛОВНОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

*Omnia jura hominis causa constituta sunt –
Ради человека установлены все законы*

Многие ученые исследовали реализацию принципа гуманизма (далее ПГ) в уголовном праве. К ним относятся: А. В. Гацелюк, И. В. Коршиков, Н. А. Лопашенко, В. В. Мальцев, В.Д. Филимонов, М. И. Хавронюк, М. В. Ююкина и другие ученые. Ряд ученых исследовали отдельные аспекты методов **криминализации и декриминализации** в частности: Д. А. Балабанова, В.Н.Дремин, Ю. Ю. Коломиец-Капустина, Н. Кристи, В. А. Туляков, Н. И. Хавронюк и другие ученые.

Однако не достаточно уделено внимания комплексному анализу криминализации и декриминализации как проявления реализации принципа гуманизма (далее ПГ) в уголовном праве Украины, что и обуславливает актуальность темы исследования.

К сожалению, то, что формируется в науке, не всегда отражается в законодательстве, по другому реализуется и на практике. Связано это, в том числе, с сущностью человека. Ученые – люди, законодатель – человек, правоприменитель (следователь, прокурор, судья и другие) – человек.

Важно осознать какие качества и свойства человека одобряются и, соответственно – «вознаграждаются» (сфера права), а какие не одобряются, осуждаются и наказываются (сфера неправа). В центр всего ставится человек с человеческим (истинно гуманным) содержанием. Не все особенности (в том числе, и главным образом гуманность в уголовно-правовых отношениях) человека как представителя человеческого рода, отдельного человека, возможно предусмотреть в законе. Важно, чтобы каждый субъект уголовных правоотношений имел равное право на гуманизм. Права человека УК Украины обеспечивает возможностью

привлечения к уголовной ответственности лиц, которые их нарушают (нарушение права на жизнь в уголовном праве – это убийство, ответственность за которое предусмотрена ст. 115 УК Украины в виде лишения свободы сроком до 15 лет). Быть обязанным в уголовном праве – значит не нарушать прав (права на жизнь, на здоровье, экологическую безопасность и других прав) других людей, не нарушать запретов, закрепленных в УК Украины.

Однако, человек видит только права, забывая об обязанностях. «Недаром современники (объяснение наше: гуманистов классиков) объявляли «гуманистические новеллы» обманчивой забавой «поэтов», непригодной для жизни и опасной для права. Будущее эту опасность подтвердило» [4, с. 93]. Необходимо, чтобы право на гуманизм соотносилось с обязанностью проявления гуманизма к другим. Именно обязанности, возложенные на человека, гарантирующие реализацию прав и предупреждают злоупотребления такими правами.

Предостережения (опасности, риски) реализации ПГ в правоприменении (в том числе в процессе реализации методов криминализации и декриминализации) зависят от его (ПГ) чрезмерной или недостаточной реализации, зависят от сущности человека.

В 2011 году руководствуясь Законом Украины от 15 апреля 2008 года о гуманизации уголовной ответственности году было декриминализовано 19 составов преступлений. Но так как ПГ имеет более глубокий смысл, и обращен не только к лицу, совершившему преступление, и гуманизация, соответственно, должна учитывать гуманизм как теорию с его (ПГ) уголовно-правовыми особенностями. Декриминализация – одна из форм проявления гуманизации в отношении лиц, совершающих деяния, которые декриминализованы. Курс на гуманизацию, заложенный в 2008 году [1] не воплощает сбалансировано направленной реализации ПГ в отношении субъектов уголовных правоотношений и постепенно приводит к пониманию ПГ как совершенно отказа от наказания. Это явление еще называют **аболиционизм**.

Как декриминализация не отождествляется с реализацией принципа гуманизма, так криминализация не отождествляется с репрессивностью. И тот и другой метод уголовно-правового регулирования может способствовать реализации ПГ. И принципы, и методы уголовно-правового регулирования существуют в единой системе общих начал уголовного права наряду с целью, задачами, функциями.

В УК УРСР 1960 года была предусмотрена уголовная ответственность за клевету, а в УК Украины 2001 года до 2014 года ответственно-

сти за такое деяние не было предусмотрено. Законом Украины «О внесении изменений в Закон Украины «О судоустройстве и статусе судей» и процессуальных законов о дополнительных мерах защиты безопасности граждан» № 721-VII от 16.01.2014 года клевета снова была криминализована, а ответственность за нее была предусмотрена ст. 1511 УК Украины.

Общество бурно реагировало на изменения УК Украины, связанные с криминализацией **клеветы, экстремизма**, увеличением санкций за посягательство на специального субъекта (правоохранителей, судей, прокуроров). Под воздействием общественного резонанса эти изменения так и не воплотились в жизнь. 28.01.2014 года закон отменяется и деяние, охватываемое составом клеветы **декриминализируется**. Государство делает попытки урегулирования отношений с помощью изменений УК Украины не потому, что это самый лучший способ, а потому что нет другого выхода.

Общественная опасность клеветы и экстремизма обуславливается общественной опасностью места совершения данного деяния. В Турции, например, существует понятие общественной опасности места, которое, в большей степени, связано с противодействием террористическим актам. В случае Украины, данные деяния необходимо было пресечь, по крайней мере, устрашением уголовной ответственностью, чтобы не довести до гражданской войны и террористических актов. Это никак не было связано с репрессивностью, ужесточением, отсутствием гуманизма в отношении лиц, совершающих такие деяния.

В Российской Федерации похожая ситуация с этим составом преступления. Ответственность за клевету была предусмотрена статьей 128 УК РФ 1996 года, а 7 декабря 2011 года – декриминализована, а 28 июля 2012 года снова криминализована (статья 128¹ действующего УК РФ 1996 года по состоянию на 1 марта 2013 года).

Клевету можно назвать «политическим преступлением», так как необходимость ее криминализации и декриминализации возникает под воздействием разных этапов исторического, социально-политического развития, под воздействием определенных политических процессов. С убийством такое сложно представить, так как общественная опасность убийства была актуальна и будет актуальна на последующих этапах развития общества. Хотя, и это не аксиома. Для жителей Папуа-Новой-Гвинеи людоедство вполне нормальное явление. Папуа-Новая-Гвинея – единственная в мире страна, где есть департамент полиции, который расследует каннибализм. Любые стычки заканчиваются кровопроли-

тием. Людей едят с голода, по сложившейся традиции, по религиозным причинам, чтобы запугать и показать свое превосходство. Вождь племени Папуа-Новой-Гвинеи утверждает, что в Библии сказано – не убий, про «не ешь» ничего не сказано. Человек всегда находит оправдание и причину своим поступкам, требует гуманизма от других людей, ль государства, но сам его не реализует.

Процессы криминализации, декриминализации не должны быть стихийными, направленные на ограниченный круг интересов, а должны быть обусловлены рядом условий. И только при их соблюдении такие процессы будут способствовать сбалансированной реализации ПГ.

Становится все труднее удерживать людей от «нежелательных» деяний, криминализацией: «Лимит кары связан именно с состоянием развития политической и правовой идеологии в государстве. Именно неспособность КЗ быть эффективным заложена социально, так как человек склонен к нарушению запретов» [3, с. 41].

Уголовно-правовая политика стала чрезмерно гуманизирована в отношении лица, совершившего преступление. Сейчас существует необходимость в ПГ, который был бы сбалансировано направлен к субъектам уголовных правоотношений. Данное положение должно реализоваться и при переосмыслении уголовно-правовых мер.

Криминализация деяния как преступления и, соответственно наказание за это деяние, должно восприниматься как исключение. Н. Кристи предлагает следующий выход из такой ситуации: «То, что нельзя позволить на государственном уровне, вполне возможно сделать на местном уровне» [2, с. 170]. Попытки местного урегулирования конфликтов встречаются и в Украине (неофициальные службы медиации, народные дружины, например), что является положительным опытом.

Итак, реализация гуманизма – должна соответствовать современным реалиям уголовного права, и не превращаться в инструмент персонализированной односторонней политики, которая направлена в отношении одного из субъектов уголовных правоотношений. «Право на гуманизм» лица, совершившего преступление со стороны государства («человечность» мер уголовно-правового воздействия) должно соотноситься с обязанностями людей относительно друг друга, в отношении государства и общества, с «правом на гуманизм» потерпевшего, третьих лиц (членов общества) (учет их интересов при назначении вида и степени мер уголовно-правового воздействия). Необходимо применять иные меры уголовно-правового характера (освобождение от уголовной ответственности, условное осуждение), внедрять новые виды мер уголов-

но-правового характеру (пробация, общественное порицание, высылка, компенсация, реституция).

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України: затверджена Указом Президента України від 08.04.2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
2. Кристи Н. Пределы наказания [Текст] / Н. Кристи – М. : Прогресс, 1985. – 179 с.
3. Туляков В. О. Кримінальне право сучасності криза доктрини чи криза юрисдикцій [Текст] / В. О. Туляков // Право України. – 2010. – № 9. – С. 40-46.
4. Чубинский М. П. Очерки уголовной политики. (Понятие, история и основные проблемы уголовной политики как составного элемента науки уголовного права) [Текст] / М. П. Чубинский – Х. : Типография» Печатное дело», 1905. – 486 с.

Тубелець О.С.

головний спеціаліст відділу з питань правосуддя Департаменту антикорупційного законодавства та законодавства про правосуддя Міністерства юстиції України

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВЕДЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ СТАТИСТИКИ

Кримінально-правова статистика покликана вивчати кількісну сторону злочинності та кримінально-правових заходів боротьби із нею. Її показники відображають кількісну і якісну характеристику результатів діяльності органів розслідування, прокуратури та суду. Вона враховує кількість правопорушень, а також кількість злочинців та міри покарання, які застосував суд. [1, с. 705]

Загальна картина щодо тенденцій у практиці застосування покарання з урахуванням закономірностей диференціації та індивідуалізації окреслюється на підставі статистичної звітності Державної судової адміністрації (далі – ДСА).

Так, відповідно до положень статті 146 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» організацію роботи з ведення судової статистики покладено на ДСА. З метою здійснення покладених завдань ДСА затверджено низку форм статистичної звітності. Зокрема питання призначення покарання висвітлюються у розділі 3 «Призначені покарання (щодо осіб)» форми № 1 «Звіт судів першої інстанції про розгляд справ у порядку кримінального судочинства», затвердженої наказом ДСА від 05 червня 2006 року № 55 «Про затвердження форм звітності про розгляд

апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів та Інструкції щодо їх заповнення і подання» (далі – Наказ № 55), та у формі № 6 «Звіт про кількість осіб, засуджених, виправданих, справи щодо яких закрито, неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру та види кримінального покарання», затвердженій наказом ДСА від 22 серпня 2007 року № 88.

Пунктами 3.2.41. – 3.2.46. Інструкції щодо подання і заповнення форм звітності про розгляд апеляційними та місцевими (крім господарських) судами судових справ і матеріалів, затвердженої Наказом № 55, регламентується порядок заповнення розділу 3 «Призначені покарання (щодо осіб)» форми № 1, зокрема, порядок розподілення статистичних даних за графами та рядками в залежності від виду покарання.

Далі у пункті 3.2.47 наведеної Інструкції зазначається, що «необхідно звернути увагу, що особи, яких за вироком суду звільняють від покарання та особи, яким призначають покарання але звільняють від його відбування обліковуються у графі 15, у тому числі: у графі 16 - із випробуванням (статті 75, 76, 77, 78, 79, 104 КК України 2001 року)». Виходячи з наведеного, зазначені особи не обліковуються у графах, які передбачають конкретні види покарання.

При цьому, звільнення з випробуванням є одним із найбільш застосовуваних видів звільнення від покарання. Так, з випробуванням за досліджуваний період часу було звільнено від 40 до 50% засуджених осіб. Підставами для звільнення від покарання з випробуванням, серед іншого, є призначення покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років. Таким чином, статистичні показники саме щодо цих видів покарання будуть найменш ймовірними. І навпаки, показники щодо таких видів покарання як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадські роботи, арешт, позбавлення волі на строк більше п'яти років, довічне позбавлення волі будуть найбільше наближеними до реальності.

Це стосується як Форми № 1 так і Форми № 6. Наприклад, графа 2 Форми № 6 містить відомості про кількість засуджених у звітному періоді (обвинувальні вироки щодо яких набрали законної сили), тобто значення цієї графи повинна дорівнювати сумі граф 15, 16, 24-31, у яких обліковуються особи в залежності від виду призначеного їм основного покарання, проте різниця між наведеними показниками становить десятки тисяч.

Так, у 2011 році кількість засуджених, обвинувальні вироби щодо яких набрали законної сили, становила 154 356 осіб. В той же час, відповідно до граф 15, 16, 24-31 кількість осіб, яким було призначено основні види покарання становила лише 88 714 осіб. Різниця становить 65 642 особи (43%), саме щодо такої кількості осіб залишилися неврахованими відомості про вид призначеного покарання. У 2010 році неврахованими залишилися відомості щодо 48% засуджених, у 2009 році – 49%, 2008 – 53%, 2007 – 57%, 2006 – 60%.

Така практика ведення державної статистичної звітності не відповідає і доктрині кримінального права. Так, в основу підстав звільнення від покарання та його відбування покладено критерій виду та розміру призначеного покарання, тобто без призначення покарання не може бути і звільнення від нього.

В.Т. Маляренко іще у 2003 році звертав увагу на той факт, що за даними статистики за тяжкі та особливо тяжкі злочини у 2002 році засуджено 94 477 осіб, а до позбавлення волі – лише 41 211 осіб. [2, с. 19] Таку розбіжність у показниках він пояснював лібералізацією практики призначення покарань та додержанням принципу індивідуалізації покарання. І все ж таки доволі сумнівним є припущення, що за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів в процесі індивідуалізації покарання 56% осіб уникли покарання у виді позбавлення волі.

Таким чином, існуюча на сьогодні статистична звітність не може об'єктивно відобразити практику застосування судами кримінального покарання, а відображає фактично лише таку практику щодо осіб, які не були звільнені від покарання. За таких умов не можливо об'єктивно оцінити застосування судами окремих видів покарання, як основних, так і додаткових (особливо альтернативних), співвідношення застосування видів покарань, що пов'язані та не пов'язані із позбавленням волі, позицію судів першої інстанції та вищих судів з цього питання, аналіз структури злочинності з точки зору тяжкості злочинів, практику звільнення від покарання та його відбування тощо. В свою чергу неможливо вести мову про об'єктивне визначення ефективності застосування окремих видів покарання.

Ще одним свідченням недосконалості ведення державної судової статистики може бути визнаний факт фіксування випадків засудження неповнолітніх до обмеження волі. Хоча відповідно до положень КК України такий вид покарання до неповнолітніх не застосовується (стаття 98), у статистичній звітності зафіксовано у 2011 році 1 випадок, у 2010 – 1 випадок, у 2009 – 2 випадки, у 2008 – 2 випадки.

Також, у зв'язку з наведеним, необхідно відмітити, що дані Форми № 6 беруться в основу Аналізу стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції, що щороку готується Верховним Судом України.

1. *Юридична енциклопедія: [В 6 т.] / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; [Редкол.: Ю.С. Шемигученко (голова редкол.) та ін.] – К.: «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 5: П-С. – 2003. – 736 с.;*
2. *Маляренко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України/ В.Т. Маляренко. – К.: Фонд «Правова ініціатива», 2003. – 156 с.;*
3. <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/EFBE07EA5BCB611DC2256C96004AE920?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=EFBE07EA5BCB611DC2256C96004AE920&Count=500&>

Чекмарьова І.М.

викладач кафедри кримінального права та кримінології, Одеський державний університет внутрішніх справ

ІНСТИТУТ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В КОНТЕКСТІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

13 квітня 2012 р. Верховною Радою України був прийнятий новий КПК України, який набрав чинності, крім положень, що стосуються кримінального провадження щодо кримінальних проступків. Ці положення мають вступити в дію одночасно з набранням чинності закону України про кримінальні проступки.

У вітчизняній фаховій літературі та суспільному дискурсі наявний обмін позиціями щодо доцільності введення інституту кримінальних проступків з огляду на кримінологічну обґрунтованість та юридичну правомірність такого виокремлення.

З одного боку, слід констатувати суспільний запит стосовно гуманізації сфери кримінальної юстиції, обмеження кримінально-правового примусу, підвищеної уваги до прав та свобод людини. І, на перший погляд, кримінальний проступок – це те рішення, яке було б на часі.

З іншого ж, навряд чи соціум є згодним поступитися одним з найцінніших прав – правом на безпеку від кримінальних посягань. В цьому плані на тлі загострення соціального протистояння, зростання злочинності на фоні політизації загальнокримінальних проявів введення інституту кримінальних проступків видається спірним.

З огляду на амбівалентність ставлення до кримінальних проступків звернемося до історичного контексту.

Так, в Укладенні Російської Імперії 1845 р., а потім і в редакції цього Укладення 1857 р. розподіл на злочини і проступки проводився за критеріями, які, скоріше, мали відношення до змісту суспільних відносин, які порушувались такими діяннями. Це, в свою чергу, тягнуло за собою характерне розмежування заходів впливу на правопорушників:

якщо мова йшла про порушення права, а саме недоторканості, як вказувалось, Влади Верховної та установлених цією владою прав і безпеки суспільства або приватних осіб – то це був злочин, за який встановлювалися кримінальні покарання;

якщо йшлося про порушення відповідних правил, які встановлені для захисту відповідних прав – то це проступок, за які передбачалось виправні покарання.

У зв'язку з цим цей систематизований законодавчий акт і мав офіційну назву «Укладення про покарання кримінальні та виправні». Звернемо увагу, що виправлення було притаманне заходам впливу саме за вчинення проступків; кара не була вирішальною в цьому контексті, адже, говорячи сучасною мовою, характер і ступінь суспільної небезпеки проступку принципово відрізнялися від відповідних характеристик злочинів.

В Кримінальному Укладенні 1903 р. була вже введена трьохчлена система кримінальних правопорушень, яка була більш формалізованою і залежала, в першу чергу, від виду санкції.

Після Жовтневих подій 1917 р. відбулись зміни в класифікації злочинів. В першому українському КК 1922 р. вже не виділялась категорія «кримінального проступку», і, крім того, особливою підставою кримінальної відповідальності стала так звана «соціальна небезпечність» особи.

Сьогодні КК України є єдиним нормативним актом, який містить вичерпний перелік тих правопорушень, які іменуються злочинами і за вчинення яких передбачено кримінальну відповідальність. Всі злочини поєднує той факт, що вони посягають на найбільш цінні суспільні відносини (об'єкти кримінально-правової охорони), тому їх суспільна небезпека є тим критерієм, за яким вони відрізняються від інших видів правопорушень.

Введення кримінальних проступків порушує цей традиційний підхід. Наприклад, відповідно до проекту Закону України від 03.01.2013 р. №1202 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо

введення інституту кримінальних проступків» запропонований народним депутатом В.Шведом, кримінальні правопорушення запропоновано поділити на два види – злочини та кримінальні проступки, ознаки яких майже тотожні, окрім ознаки протиправності: діяння вважаються злочинами тому, що передбачені Книгою 1 Особливої частини КК України, а кримінальними проступками, бо – Книгою 2. Проте ця ознака належить до формальних і не розкриває суті злочину та кримінального проступку, а це, у свою чергу, свідчить про неналежну юридичну техніку. Відповідно залишається невирішеним питання: у чому ж полягає сутнісна відмінність злочинами та кримінальними проступками? Також звернемо увагу на те, що поза увагою залишається принципове розмежування кримінальних проступків та адміністративних правопорушень.

Постає питання щодо ознак, на які слід спиратися при визначенні поняття кримінального проступку, та обсягу діянь, які ним будуть охоплюватися. Основним критерієм, за яким доцільно відмежовувати проступок від злочину, є їх небезпечність для суспільства. Щодо обсягу діянь, то, на думку більшості фахівців, до числа кримінальних проступків слід відносити окремі діяння, які за чинним КК України належать до злочинів невеликої тяжкості, а також певні види адміністративних правопорушень, що вчиняються фізичними особами та мають судову юрисдикцію.

Але при цьому виникає концептуальна проблема кримінально-правової політики щодо криміналізації/декриміналізації. Зокрема, вважаємо, що трансформація злочинів невеликої тяжкості у кримінальні проступки не змінить юридичної природи цих правопорушень, оскільки засобом обмеження прав і свобод особи, яку буде визнано винною у їх вчиненні, залишається кримінальна відповідальність. Юридична процедура визнання особи винною та призначення їй відповідного покарання здійснюватиметься в межах кримінально-правових відносин.

Ще більш негативний соціально-політичний резонанс матиме переміщення значної частини адміністративних правопорушень, що вчиняються фізичними особами (наприклад, дрібне хуліганство, дрібне викрадення майна), до кримінальних проступків. Визнання таких правопорушень кримінально караними деліктами буде сприйматися як у повсякденній свідомості громадян, так і в професійній правосвідомості фахівців, як розширення сфери дії кримінального закону.

Величезна кількість громадян України завдяки таким нововведенням одразу ж попадають в орбіту кримінальної юстиції, бо хоча притягнення до відповідальності за кримінальні проступки і не буде пов'язано

з виникненням стану судимості, але всі ці особи будуть набувати статус таких, що піддані кримінальній відповідальності. Про яку ж в такому разі декриміналізацію може йти мова?

Отже, видається очевидним, що не дивлячись на більш м'які покарання за кримінальні проступки та низку інших положень, і проступок, і злочин є юридично ідентичними діяннями. Тобто кримінальний проступок, який пропонується законодавчо легалізувати, за всіма своїми ознаками є ні чим іншим, як злочином, а не різновидом якогось іншого правопорушення.

Таким чином, з правової точки зору кримінальний проступок – це різновид злочину, який від інших відрізняється лише суворістю кримінально-правових санкцій за його вчинення. Отже, ідея гуманізації, залишається, фактично, лише на папері, бо у дійсності у запропонований спосіб аж ніяк не може бути реалізована.

Відповідно до цього кримінально-правова політика України в частині запровадження інституту кримінальних проступків потребує наукового та доктринального обґрунтування задля уникнення в подальшому теоретичних та прикладних суперечностей.

Чернов Д.І.

*Слухач магістратури Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ*

ЮРИДИЧНА КОЛІЗІЯ МІЖ СТ. 209 КК УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ

Юридична колізія – розбіжність або суперечність між нормативно – правовими актами, що регулюють одні й ті ж або суміжні правовідносини, а також між компетенцією органів влади.

Кримінальна відповідальність за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом передбачена ст. 209 Кримінального кодексу України. Санкція цієї статті, крім основних видів покарання, які мають альтернативний характер, передбачає обов'язкове додаткове «покарання», що має абсолютно-визначений характер, у вигляді конфіскації коштів або іншого майна, здобутих завідомо злочинним шляхом, та з конфіскацією майна. [4]

Тобто суд, при призначенні покарання за ст. 209 КК України, крім одного з основних покарань має призначити особі, винній У відмиванні, і додаткове обов'язкове «покарання» у вигляді конфіскації коштів або іншого майна, одержаних злочинним шляхом в дохід держави. Конфіс-

кація передбачає реалізацію в установленому порядку заходів по зверненню в дохід держави майна, одержаного завідомо злочинним шляхом. Необхідно зазначити, що грошові кошти та інше майно, одержане злочинним шляхом, з яким здійснюються дії щодо його легалізації – це не тільки матеріальні цінності, одержані від здійснення злочинної діяльності у вигляді, наприклад, незаконного обороту наркотиків, торгівлі людьми, хабарництва та ін., але й майно, яке було протиправно вилучено у певних осіб, в результаті, наприклад, шахрайства, крадіжки, тобто майно, яке має свого законного володільця.[1]

У всьому світі одержані злочинним шляхом цінності, майно та доходи від злочинної діяльності, підлягають вилученню. Але при цьому діє принцип дотримання прав осіб на майно, що конфіскується, а саме: повернення майна з незаконного володіння власнику. Тобто, якщо на арештоване майно, яке підлягає конфіскації заявили свої права інші особи і надали достатні докази на підтвердження своїх вимог, майно в цьому випадку не конфіскується, а повертається їм. Кримінальне законодавство європейських держав поряд з конфіскацією передбачає можливість повернення предметів та цінностей, арештованих для збереження, особі, яка має на них право, тобто має місце інститут реституції. Реституція – відновлення стану майна, який існував на момент вчинення дії, що завдала шкоди, тобто це повернення або відновлення матеріальних цінностей в натурі, поновлення порушених майнових прав, приведення їх до стану, що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоди, тобто повернення або відновлення матеріальних цінностей у натурі – тих же самих, або подібних, або речей такої самої вартості. Суд при прийнятті рішення про конфіскацію майна, одержаного злочинним шляхом, попередньо з'ясує відсутність претензій зі сторони третіх осіб на майно, що підлягає конфіскації.[1]

Відповідно до ч. 6 ст. 41 Конституції України конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом. У той же час, частинами 4, 5 ст. 41 Конституції України встановлено, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права в власності. Право приватної власності є непорушним. Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості.[2]

Якщо звернутися до ст. 59 Кримінального кодексу України, проаналізувати її положення, то стає зрозуміло, що конфіскація полягає в

безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, і не якої альтернативи дана стаття Кримінального кодексу України не містить. Аналізуючи практику судових рішень (вироків) за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, можна побачити, що в судовій практиці не має місця інститут реституції, тобто не якого повернення майна з незаконного володіння власнику не відбувається. [4]

Тож, з вищенаведеного можна зробити висновок, що застосування, передбаченої ст. 209 КК України, санкції у вигляді конфіскації майна, одержаного злочинним шляхом, в дохід держави у випадку, коли є особи, які мають законні права на це майно, призводить до порушень прав законних володільців цього майна, передбачених міжнародними актами та Конституцією України, (основним законом держави, який стоїть на найвищому юридичному рівні ієрархічної системи нормативно – правових актів), якими фактично проголошено пріоритет права власності особи перед іншими інтересами, в тому числі і державними. Тобто з наведеного бачимо, що в цій ситуації має місце колізія між Конституцією України і санкцією ст. 209 КК України. Нажаль, незважаючи на юридичну силу Конституції України на практиці суди під час винесення вироку застосовують норми Кримінального кодексу України.

На наш погляд, Україні також було б доцільно застосовувати інститут реституції при вирішенні питань пов'язаних з конфіскацією, оскільки запровадження даного інституту вирішить цю колізію і забезпечить виконання Конституційних прав громадян та виконання принципу Законності.

1. *Юрій Вишневецький - Деякі питання відповідальності за легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом в чинному законодавстві України/ «Юрист України» № 1, жовтень 2003р.*
2. *Конституція України/ Майстер – клас/ Київ, 2012р.*
3. *Закон України «Про запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму»/ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249-15>*
4. *Мельник М.І., Хавронюк М.І. – Науково - практичний коментар Кримінального кодексу України/ Київ, 2011 р.*

Шпіляревич В. В.

*Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, викладач кафедри
кримінального права*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СПЕЦІАЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ ЯК РІЗНОВИДУ ЗАХОДІВ БЕЗПЕКИ

Проблема дослідження ученими-криміналістами правової природи інституту спеціальної конфіскації, не зважаючи на те, що на сьогодні він знаходить своє нормативне закріплення у КК України [1, ст. ст. 96-1, 96-2], не є остаточно вирішеною і тому потребує свого наукового вивчення та обґрунтування. Зокрема, її актуальність обумовлена, по-перше, визначенням характеру (статусу) зазначеного вище заходу, по-друге, віднесенням його до відповідної системи заходів протидії злочинності.

А зараз більш детально про існуючі у кримінально-правовій науці дискусійні моменти з приводу вивчення інституту спеціальної конфіскації. Так, щодо визначенням характеру (статусу) спеціальної конфіскації, то варто зазначити, що з цього приводу у вітчизняній доктрині кримінального права виробилося дві діаметрально протилежні точки зору. Так, одні прибічники [2; 3; 4; 5; 6] надають зазначеному вище заходу кримінально-процесуального характеру, обґрунтовуючи при цьому свою позицію тим, що його застосування відносно особи, по-перше, безпосередньо регламентоване нормами кримінально-процесуального законодавства [7, ст. 100], а, по-друге, такий захід не тягне за собою жодних обмежень прав відповідної особи, адже остання не наділена правом власності на те майно, яке вона отримала в результаті вчинення кримінального правопорушення, або на доходи від такого майна, так як джерело їх походження є незаконним.

Проте, не зважаючи на такі доводи попередників, найбільш слушною залишається ідея все ж таки тих учених, які надають спеціальній конфіскації виключно кримінально-правового статусу [8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21]. Свою позицію вони обґрунтовують, як правило, тим, що регламентація спеціальної конфіскації КПК України ще не призводить до вироблення однозначного висновку про її кримінально-процесуальну природу [16, с. 4], оскільки він за своєю юридичною природою є правовим наслідком вчиненого особою суспільно небезпечного діяння, а положення КПК України не повинні визначати

санкції кримінально-правових норм [20, с. 106]. Більше того, на сьогодні спостерігається те, що закон про кримінальну відповідальність уже не виступає, так би мовити, чистою кримінально-правовою матерією, оскільки через особливість правового регулювання окремих найважливіших суспільних відносин все частіше спостерігається своєрідна дифузія різних галузей права [22, с. с. 245, 246].

Однак поряд із вирішенням проблеми, пов'язаної із надання спеціальної конфіскації кримінально-правового характеру, важливим є також з'ясування питання про зарахування її до відповідної системи заходів кримінально-правового характеру. Одразу слід зазначити, що законодавцем у чинному КК України такий вид конфіскації віднесено до інституту "Інші заходи кримінально-правового характеру" [1, ст. ст. 96-1, 96-2], але при цьому ним не конкретизовано, яким саме заходом є спеціальна конфіскація. Адже відомо, що у рамках системи інших заходів кримінально-правового характеру доцільно виокремлювати такі самостійні інститути як заходи безпеки та заходи заохочення [23, с. 65; 24, с. 163; 21, с. 279; 25, с. 6]. З метою вирішення цієї проблеми, слід звертати увагу на спеціальну мету застосування зазначеного вище виду конфіскації до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння. Зокрема, така її мета зводиться до усунення тієї обстановки, у якій знаходиться відповідна особа і яка може у майбутньому посприяти їй у повторному вчиненні нею того чи іншого кримінального правопорушення, тобто не допущення повторного використання такою особою певних предметів в антисуспільних цілях [13, с. 78; 9, с. 151]. У цілому така мета пов'язана із так званим "небезпечним станом" відповідної особи, який водночас характерний виключно для заходів безпеки. У зв'язку з цим спеціальну конфіскацію як захід кримінально-правового характеру слід відносити до системи заходів безпеки, які функціонують у рамках інституту "Інші заходи кримінально-правового характеру", передбаченого КК України.

1. *Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 року № 2341 – III [Текст] // ВВР. – № 25. – 2001. – стаття 131.*
2. *Баулін Ю. В. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України [Текст] / Ю. В. Баулін // Питання боротьби зі злочинністю. – Вип. 12. – 2006. – С. 23 – 35.*
3. *Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : [навчальний посібник] [Текст] / В. О. Навроцький. – К., 2006. – 704 с.*
4. *Бурдін В. М. Санкції окремих статей Особливої частини КК України потребують змін [Текст] / В. М. Бурдін // Життя і право. – № 4. – 2004. – С. 44 – 51.*

5. Марін О. К. Кваліфікація злочинів при конкуренції кримінально-правових норм : [монографія] [Текст] / Олександр Костянтинович Марін. – К., 2003. – 224 с.
6. Палій М. В. Несанкціонований вид покарання в санкціях Кримінального кодексу України [Текст] / М. В. Палій, Є. С. Назимко // Актуальні проблеми кримінального права та криминології : [матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 квітня 2009 р.)] Донецький юридичний інститут ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка. – Донецьк, 2009. – С. 74 – 75.
7. Кримінально-процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року № 4651-VI [Текст] // ВВР. – № 9 – 10, 11 – 12, 13. – 2013. – ст. 88.
8. Келина С. Г. Наказание и иные меры уголовно-правового характера [Текст] / С. Г. Келина // Государство и право. – № 6. – 2007. – С. 51 – 58.
9. Кругликов Л. Л. Об иных мерах уголовно-правового характера в санкции нормы [Текст] / Л. Л. Кругликов // Уголовно-правовая политика и проблемы противодействия современной преступности : [сборник научных трудов] ; Под ред. д-р. юрид. наук, проф. Н. А. Лопашенко. – Саратов, 2006. – С. 147 – 152.
10. Кузнецова Н. Мнение ученых о реформе УК (или qui prodest?) / Н. Кузнецова // Уголовное право. – № 1. – 2004. – С. 26 – 27.
11. Гончар Т. О. Неповнолітній як суб'єкт відповідальності за кримінальним правом України : автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право [Текст] / Т. О. Гончар. – Одеса, 2005. – 20 с.
12. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України [Текст] / Н. О. Гуторова : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та криминологія ; кримінально-виконавче право [Текст] // Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 38 с.
13. Загородников Н. И. Социальное обновление советского общества и проблемы уголовного права [Текст] / Н. И. Загородников, А. Б. Сахаров // Методологические проблемы уголовного-правового регулирования. – М., 1991. – 237 с.
14. Кондра О. Проблеми правової природи “спеціальної конфіскації” у кримінально-правових санкціях [Текст] / О. Кондра // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 276 – 278.
15. Назимко Є. С. Щодо статусу спеціальної конфіскації майна [Текст] / Є. С. Назимко // Адвокат. – № 6 (105). – 2009. – С. 22 – 24.
16. Орловська Н. А. До питання про засадничі чинники побудови примусових санкцій норм Особливої частини КК України [Текст] / Н. А. Орловська // Часопис Академії адвокатури України – № 14 (1). – 2012. – С. 1 – 7.
17. Собко Г. М. Конфіскація за кримінальним законодавством України : автореф. дис. ... на здобут. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 –

- кримінальне право та кримінологія ; кримінально-виконавче право [Текст] / Г. М. Собко. – К., 2008. – 18 с.
18. *Соболева О. Конфіскація майна за чинним кримінальним та кримінально-процесуальним законодавством України [Текст] / О. Соболева. – Право і суспільство. – № 6. – 2010. – С. 212 – 215.*
 19. *Хавронюк М. Види кримінальних покарань: досвід європейських держав [Текст] / М. Хавронюк. – Прокуратура. Людина. Держава. – № 3. – 2005. – С. 95 – 102.*
 20. *Хавронюк М. І. Довідник з Особливої частини Кримінального кодексу України [Текст] / М. І. Хавронюк. – К., 2004. – 504 с.*
 21. *Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : [монографія] [Текст] / Микола Іванович Хавронюк. – К., 2006. – 1048 с.*
 22. *Борисов В. І., Батиргареева В. С. Інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння / В. І. Борисов, В. С. Батиргареева. – Вісник асоціації кримінального права України. – № 1 (1). – 2013. – С. 228 – 251.*
 23. *Щедрин Н. В. Введение в правовую теорию мер безопасности : [монографія] [Текст] / Николай Васильевич Щедрин. – Красноярск, 1999. – 180 с.*
 24. *Щедрин Н. В. Концептуально-теоретические основы правового регулирования и применения мер безопасности : [монографія] [Текст] / Николай Владимирович Щедрин. – Красноярск, 2010. – 324 с.*
 25. *Хавронюк М. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають [Текст] / М. Хавронюк. – Юридичний вісник України. – № 21 (934). – 2013. – С. 6 – 7.*

Ярош В.В.

*прокурор прокуратури м. Миколаїв, здобувач
Національної академії прокуратури України*

ДО ПИТАННЯ ВСТАВЛЕННЯ САНКЦІЙ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Держава, визначивши одним із пріоритетів боротьбу з корупцією, повинна передусім забезпечити належні правові засоби для такої діяльності. Ураховуючи, що злочини у сфері службової діяльності є одним із проявів корупції, питання встановлення санкцій за вказану групу злочинів є вкрай актуальним та таким, що затребуване практикою.

Для того аби визначити найбільш актуальні питання встановлення санкцій за злочини у сфері службової діяльності, необхідно не тільки проаналізувати чинний КК України в цій частині, а й дослідити судову практику щодо призначення покарань за злочини у сфері службової

діяльності. Потреба звернення до судової практики обумовлена також тим, що її аналіз свідчатиме про ефективність тієї чи іншої норми.

Аналізуючи судову практику призначення покарання за злочини у сфері службової діяльності, зазначимо, що в 2010 році суди часто застосовували звільнення від відбування покарання з випробуванням (48%). На другому місці серед мір кримінально-правового впливу був штраф, його частка становила 39%. Позбавлення волі в цей рік призначалося близько 6,5 %. До покарань, які найменше застосовувалися судом (в одиничних випадках) належать громадські роботи та арешт. Ненабагато частіше застосовувалися виправні роботи.

Близько у 20% судами призначено покарання із застосуванням ст. 69 КК України.

Вважаємо, що такий достатньо високий відсоток застосуванням ст. 69 КК України може свідчити про суворість санкцій. Найбільше ця норма застосовувалася до ч.1 ст. 366 КК України. Можливо це пов'язано передусім із низькою заробітною платою службових осіб та достатньо високим розміром штрафу, який складає більш 4000 грн.

Достатньо широко судом застосовуються додаткові види покарань, серед яких найчастіше призначаються позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Найменше призначається такий додатковий вид покарання як штраф.

Дещо змінюється практика призначення покарань за вчинення цих злочинів у 2011 році. На фоні незначного зменшення кількості засуджених (394 особи) зростає кількість засуджених до позбавлення волі майже вдвічі (близько 12%). Як свідчить аналіз судової статистики, сталося це за рахунок штрафу, оскільки суд його призначив вже не в 39% випадків, як це було у минулому році, а близько 29%. Кількість звільнених від відбування покарання з випробуванням не змінилася.

Також близько у 19% випадків суди, як і раніше, застосовують ст. 69 КК України.

Зважаючи на практику застосування додаткових видів покарань, за свідчимо, що позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю є таким видом покарання, що призначається найчастіше. Також частіше у порівнянні з минулим роком суди стали призначати конфіскацію майна.

У 2012 році в порівнянні з 2011 роком у 1,7 рази зросла кількість засуджених осіб за злочини в сфері службової діяльності. Призначення позбавлення волі складає близько 6,7%, що свідчить до повернення практики призначення позбавлення волі на рівні 2010 року.

Однак в цьому році зменшилася (в два рази) практика призначення звільнення від відбування покарання з випробуванням й цей відсоток склав 23%.

Зменшилася до 11% й практика призначення штрафу як основного виду покарання. Застосування ст. 69 КК України складає близько 9 %

Вочевидь, таке становище можна пояснити тим, що за 1-ше півріччя 2013 року до 16% зростає призначення позбавлення волі.

Застосування звільнення від відбування покарання з випробування знову зросло в порівнянні з попереднім роком й становить 48% від загальної кількості засуджених.

Тобто практика призначення покарання нагадує 2011 рік.

Штраф як основне покарання застосовано у 24 %. Застосування ст. 69 КК України складає близько 13 %

Достатньо широко судом застосовуються додаткові види покарань, серед яких найчастіше призначаються позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Найменше призначається такий додатковий вид покарання, як штраф. Практика призначення додаткових покарань подібна до 2010 року.

Отже, практика призначення покарань за злочини у сфері службової діяльності, свідчить про достатньо високий рівень застосування ст. 69 КК України. Це має стати одним із перших актуальних питань встановлення санкцій за злочини у сфері службової діяльності. Законодавець мусить переглянути санкції ст. 366 КК України.

Виникає питання й про застосування виправних робіт за вчинення злочинів у сфері службової діяльності. Аналіз кримінально-правових санкцій за злочини у сфері службової діяльності, свідчить, що цей вид покарання передбачено в альтернативі з такими видами покарань як арешт, обмеження волі (ст. 364 КК України), обмеження та позбавлення волі (ст.365 КК України), штраф та обмеження волі (ст. 367 КК України), штраф та арешт (ст. 368 КК України). Важко знайти аргументи чому саме законодавець за одержання неправомірної вигоди передбачив покарання у виді виправних робіт та ще й строком до одного року. Чи достатньо превентивною є така норма? Чи містить вона необхідний об'єм кари? З'ясування цього питання потребує визначення розмірів одержання неправомірної вигоди та тих негативних наслідків, яких може зазнати особа в результаті вчинення злочину. У кримінальному законодавстві при кваліфікації злочинних дій сума неоподаткованого мінімуму доходів громадян встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної п. 169.1.1 п. 169.1 ст. 169 Податкового кодексу України для

відповідного року (у розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому на 1 січня звітного податкового року), тоді як розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, що використовується для цілей застосування санкції кримінально-правових норм (призначення покарання), є незмінним і становить 17 грн.

Проведений аналіз свідчить, що штраф несе в собі більший «заряд» кари, а ніж виправні роботи.

Також зауважимо, що законодавець під час встановлення санкцій за злочини у сфері службової діяльності не дотримується правила, відповідно до якого санкції за різними складами злочинів мають бути домірними тяжкості вчиненого, тобто санкції за різні категорії злочинів повинні бути різними. Невиконання цього правила порушує один із основних принципів як встановлення санкцій, так й кримінального права – принцип справедливості. Не дотримано законодавцем й положень ч.2 ст. 59 КК України, де зазначено, що конфіскація майна встановлюється за тяжкі та особливо тяжкі корисливі злочини.

1. *Статистична звітність форми № 2 (місячна) «Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення» // Офіційний веб-портал Генеральної прокуратури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>*
2. *Статистична звітність форми № 2 (піврічна) «Звіт про осіб, які вчинили злочини» // Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control>*

НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА

Басиста І.В.

*Прикарпатський факультет Львівського
державного університету внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінально-правових
дисциплін та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент, підполковник
міліції*

ДОСВІД СЛІДЧОЇ ПРАКТИКИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ЧИННОГО КПК

20 листопада 2012 року набув чинності новий Кримінальний процесуальний кодекс України. З цього моменту минув один рік і можемо констатувати, що більшість припущень, які висловлювалися провідними європейськими експертами на сьогодні справдилися. Так, зокрема, ще в статусі проекту чинний на сьогоднішній день Кримінальний процесуальний кодекс України на підставі його експертизи, що проводили такі світила європейської правової доктрини, як Лорен Бахмайер-Вінтер, Джеремі МакБрайд та Ерік Сванідзе, яка лягла в основу Висновку щодо проекту Кримінального процесуального кодексу України Директорату з питань правосуддя та захисту людської гідності, Генерального директорату 1-Права людини і верховенство права Ради Європи, отримав як позитивні, так і негативні оцінки. Переважна більшість позитиву стосувалася відходу від «радянського кодексу» в руслі покращення ситуації із дотриманням прав і свобод людини, як під час досудового розслідування, так і судових стадій. Разом із Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року повинні були відійти в минуле і обвинувальний ухил на досудовому розслідуванні, і тогочасна, на погляд деяких юристів, неефективна система захисту прав потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого, підсудного у кримінальному судочинстві.

Дійсно, із вступом в дію чинного Кримінального процесуального кодексу України переважна більшість цих сподівань справджується. Ми спостерігаємо докорінні зміни щодо професійного підбору захисників

у кримінальних провадженнях, що стало можливим через доступну та альтернативну мережу по наданні послуг адвокатами; також прокуратура набуває поступово виключних функцій, які закріплені у основному законі нашої держави – Конституції України.

Більше того, вперше на рівні кодексу унормовано вичерпний перелік негласних слідчих (розшукових) дій та процесуальні вимоги щодо їх проведення. Такі новації зводять нанівець будь-які спроби незаконного посягання на конституційні права громадян нашої держави.

В окремі, раніше не існуючі за Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року глави, законодавцем виділено кримінальне провадження щодо окремої категорії осіб, кримінальне провадження на підставі угод та кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.

Однак, як і всі новації, запровадження нового кримінального процесуального законодавства має і певні труднощі, які в першу чергу стосуються людського фактора, зокрема підготовки нової генерації фахівців-юристів, які здатні віддано працювати в «нових умовах». Адже зламати стереотипне мислення почасти буває дуже важко. Як нам видається, саме вузи нашої системи здатні генерувати саме такі кваліфіковані кадри.

Друга проблема стосується не зовсім послідовних кроків законодавця. Адже реформуючи процесуальне законодавство, слід першочергово було створити матеріальний базис для цього, внівши відповідні зміни і доповнення до матеріальних законів, а на сьогодні ми спостерігаємо зовсім протилежну ситуацію. Підтвердженням цьому є Закон України від 16 травня 2013 року, яким передбачено внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України, до якого знову ж таки вже 4 липня 2013 року було внесено нові доповнення [1]. Тобто, по закінченню піврічного терміну дії Кримінального процесуального кодексу України, очевидно, оговтавшись від власних новацій, законодавець розпочав приводити українське законодавство у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України. Такі кроки є цілком правильними, але трішечки запізнілими. Так, лише зазначеним законом було передбачено внести зміни до таких законодавчих актів України:

- до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Сімейного кодексу України, де, серед іншого, слово «злочин» слід замінити словами «кримінальне правопорушення», хоча цей термін під час

здійснення кримінальних проваджень вживається ще з 20 листопада 2012 року;

- із термінології Господарського процесуального кодексу України, серед іншого, виключено термін «кримінальна справа», який теж із вступом в дію чинного КПК ще з 20 листопада 2012 року іменується як «кримінальне провадження»;

- у Кримінальному кодексі України передбачено нове формулювання статті десятої «Вирішення питання про кримінальну відповідальність осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за законодавством іноземної держави і перебувають на території України, та виконання вироків, винесених іноземними судами чи міжнародними судовими установами». Зразу ж напрошується риторичне запитання: Як же вирішувалося питання про кримінальну відповідальність осіб, які підлягають кримінальній відповідальності за законодавством іноземної держави і перебувають на території України, та виконання вироків, винесених іноземними судами чи міжнародними судовими установами, з 20 листопада 2012 року до моменту вступу в дію аналізованого Закону?

- схоже за суттю запитання може стосуватися і змін, які внесено до статті 1177 Цивільного кодексу України. Адже мова тут йде про дуже серйозне питання, яке практично щогодини вирішується у судах України, зокрема щодо відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.

Ще однією із нагальних проблем є недосконалість та суперечливість окремих положень чинного КПК, що надто ускладнює слідчу діяльність.

Так, відповідно до ст. 237 КПК України (огляд) проведення огляду житла чи іншого володіння особи проводиться за правилами кодексу, передбаченого для обшуку, тобто слідчому необхідно звертатись до слідчого судді з відповідним клопотанням. Огляд житла чи транспортного засобу, проведений слідчим під час виїзду на місце події після повідомлення про вчинений злочин лише на підставі письмового дозволу володільця, може бути у подальшому оскаржений, оскільки це не передбачено ст. 237 КПК України, а у разі відмови в наданні такого дозволу провести огляд фактично неможливо до винесення відповідної ухвали слідчим суддею (такі проблеми виникають при документуванні фактів перевезення незаконно заготовленої деревини чи металобрухту).

Відповідно до ст. 234 КПК України (обшук), не передбачено можливість проведення обшуку в невідкладних випадках, до винесення ухвали слідчого судді. Необхідно встановлювати та підтверджувати особу,

якій належить житло, в якому планується провести обшук. Не передбачено також можливості проведення обшуку особи. Внаслідок зазначеного втрачається можливість негайної фіксації і вилучення слідів злочину, проведення необхідних судових експертиз, а також подальшого розкриття злочину.

Є ряд проблем при організації розшуку підозрюваних (обвинувачених) в умовах нового КПК України. Так, відповідно до вимог ст. ст. 188 та 189 КПК України (клопотання про дозвіл на затримання з метою приводу) слідчий за погодженням з прокурором має право звернутися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Отримання такого дозволу дає право оголосити розшукуваного у міждержавний та міжнародний розшук. Водночас, відповідно до вимог ч. 1 ст. 191 КПК України (дії уповноважених осіб після затримання на підставі ухвали слідчого судді про дозвіл на затримання), затримана на підставі ухвали слідчого судді особа не пізніше 36-годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу.

Однак, на практиці не завжди вдається забезпечити доставку розшукуваного до відповідного слідчого судді у визначений термін. Наприклад, через значну віддаленість місця затримання розшукуваного та місцезнаходження слідчого судді, яким буде розглядатися клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою.

Відповідно до ч. 1 ст. 193 КПК України (порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу), при безпосередньому розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, участь підозрюваного обов'язкова, крім випадків, коли буде доведено, що підозрюваний оголошений у міжнародний розшук (ч. 6 ст. 193 КПК). Якщо ж розшукувану особу, відносно якої отримано дозвіл на затримання з метою приводу, і яка в міжнародний розшук не оголошена, буде затримано на значній відстані від місцезнаходження слідчого судді, яким буде розглядатися клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, то фактично немає підстав розглядати відповідне клопотання без участі розшукуваного підозрюваного. У такому випадку, якщо на протязі 36-годин розшукуваного не встигнуть доставити у відповідний суд, він підлягає звільненню.

Крім того, відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 190 КПК України (ухвала про дозвіл на затримання з метою приводу), якщо в ухвалі слідчого судді

про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу для участі у розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою не вказано термін її дії, то така ухвала втрапить законну силу по закінченні 6-ти місяців із дати її постановлення. Тобто, якщо по закінченні 6-ти місяців з моменту винесення ухвали про дозвіл на затримання підозрюваного з метою його приводу, розшукувана особа не буде встановлена та затримана, або впродовж вказаного періоду їй не буде обрано запобіжний захід, то слідчому необхідно повторно звертатися до суду з відповідним клопотанням, інакше особа вважається оголошеною в розшуку без запобіжного заходу, що не дає підстав для її затримання з метою приводу.

З метою врегулювання зазначених питань, доцільно було б внести зміни до деяких положень КПК України щодо порядку та строків розгляду клопотань про обрання запобіжних заходів підозрюваним.

Крім того, на даний час залишається не визначеним механізм закриття провадження за злочинами, з моменту вчинення яких минуло 15 років - ст. 49 КК України (звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності), в тому числі й тих, де підозрювані перебувають в розшуку.

Згідно вимог п. 1 ч. 2 та ч. 7 ст. 284 КПК України (закриття кримінального провадження), суд закриває кримінальні провадження у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності лише якщо підозрюваний, обвинувачений проти цього не заперечує. Тобто, закриття кримінального провадження на підставі ст. 49 КК України та п. 1 ч. 2 ст. 284 КПК України, навіть якщо таке провадження зупинене у зв'язку із розшуком підозрюваного, не можливе без добровільної згоди підозрюваного, який розшукується. А у випадку встановлення місцезнаходження розшукуваного за кордоном, немає правових підстав звертатися з клопотанням про екстрадицію, так як минули строки притягнення до кримінальної відповідальності.

Крім того, ст. 9-1 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" зазначає, що оперативно-розшукова справа щодо осіб, які переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або ухиляються від відбування кримінального покарання ведеться до їх розшуку, але не більше строків давності притягнення до кримінальної відповідальності чи строків давності виконання обвинувального вироку.

У ході проведення слідчими досудових розслідувань у кримінальних провадженнях виникає ряд проблем під час застосування глави 15 КПК України щодо тимчасового доступу до речей та документів.

Так, при проведенні досудового розслідування кримінальних проваджень про вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів, з метою його розкриття, виникає необхідність в отриманні інформації, передбаченої п. 7 ст. 162 КПК України (речі і документи, які містять охоронювану законом таємницю), а саме інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій, про зв'язок, абонента, надання телекомунікаційних послуг, у тому числі отримання послуг, їх тривалості, змісту, маршрутів передавання тощо. Згідно вимог ст. 159 КПК України (загальні положення тимчасового доступу до речей і документів), отримання такої інформації можливе тільки після винесення слідчим суддею ухвали про тимчасовий доступ до речей і документів, а враховуючи тривалі строки щодо виконання такої ухвали, затягується розкриття учиненого злочину.

Строки, визначені у ст. 171 КПК України (клопотання про арешт майна) щодо арешту тимчасово вилученого майна не пізніше наступного робочого дня після вилучення майна, не дає можливість провести необхідні експертизи вказаного майна з метою визначення необхідності його арешту чи повернення власнику. Крім цього, під час розгляду клопотань слідчих про арешт тимчасово вилученого майна, слідчі судді відмовляють у задоволенні клопотань у зв'язку з відсутністю власника, документів на право власності на вказане майно, його вартості тощо. А у випадку вилучення під час огляду місця події майна, яке належало померлій особі, чи знарядь злочину (власник яких не встановлений), не представляється можливим розгляд таких клопотань.

У ході проведення слідчими ОВС Івано-Франківської області досудових розслідувань у кримінальних провадженнях виникає ряд проблем під час застосування глави 21 КПК України щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Так, кількість слідчих (розшукових) дій, які проводяться лише за ухвалами суду значно розширена порівняно з положеннями КПК України 1960 року, однак порядок отримання ухвал суду залишився нерегульованим. Кожне клопотання слідчого розглядається слідчим суддею під час судового засідання, яке триває 20-30 хвилин з проведенням аудіо запису. Враховуючи час, який витрачається на підготовку клопотання, його погодження у прокуратурі, здачу в канцелярію суду, судове засідан-

ня та час очікування на отримання рішення, слідчий витрачає на отримання однієї ухвали 50% часу свого робочого дня.

Не закріплено на законодавчому рівні розгляд клопотань щодо негласних слідчих (розшукових) дій слідчими суддями місцевих судів, що ускладнює порядок його розгляду (відповідно до ст. 247 КПК України такі повноваження мають тільки голова чи за його визначенням інший суддя Апеляційного суду області).

Не передбачено порядку повідомлення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій щодо особи, яка перебуває у розшуку та її перебування не встановлено, у термін зазначений у ч. 2 ст. 253 КПК України (повідомлення осіб, щодо яких проводилися негласні слідчі (розшукові) дії).

Відповідно до вимог ст. 263 КПК України (зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж) є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться лише у конкретному кримінальному провадженні та враховуючи тривалі строки щодо виконання ухвали суду, затягується розкриття учиненого злочину.

Відповідно до ст. 214 ч.1 КПК України слідчий, прокурор, не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомленнях про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до ЄРДР та розпочати розслідування.

Після проведення досудового розслідування значна кількість кримінальних проваджень закривається на підставі п.1, п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України, у зв'язку з відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення або події кримінального правопорушення.

Це зумовлено тим, що новим КПК не передбачено проведення дослідчих перевірок по заявах та повідомленнях про вчинені кримінальні правопорушення, яка б давала змогу визначити наявність чи відсутність в діянні складу кримінального правопорушення або події кримінального правопорушення, та повністю виключено інститут відмови у порушенні кримінальної справи за наведених вище підстав.

Шляхами вирішення усіх зазначених проблемних питань є негайне внесення змін та доповнень у КПК України, а також прийняття інших законодавчих актів, що не суперечать положенням зазначеного Кодексу.

1. Закон України від 16 травня 2013 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення законодавства у відповідність з Кримінальним процесуальним кодексом України» із змінами і доповненнями,

Гловюк І.В.

*Національний університет «Одеська юридична
академія», доцент кафедри кримінального
процесу, к.ю.н., доцент*

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Набрання чинності Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. актуалізувало дослідження проблематики функціональної спрямованості діяльності учасників кримінального провадження, у тому числі і такого його учасника, як керівник органу досудового розслідування. У літературі є різні підходи щодо визначення функціональної спрямованості діяльності керівника органу досудового розслідування (начальника слідчого підрозділу (органу, відділу, відділення)). На мою думку, їх можна поділити на три групи:

1) підхід, який заперечує можливість виділення кримінально-процесуальної функції у цього учасника кримінального провадження [1, с. 93];

2) виділення у діяльності цього учасника кримінального провадження однієї кримінально-процесуальної функції. Як правило, нею визнається функція відомчого контролю (відомчого процесуального контролю, контролю начальника слідчого управління, процесуального контролю начальника слідчого відділу) [2, 99] або функція керівництва досудовим слідством [3, с. 7].

3) констатування поліфункціональності у діяльності цього учасника кримінального провадження. Науковці визначали функції цього учасника по-різному, зокрема, відносили до них: процесуальний контроль та процесуальне керівництво слідчим [4]; процесуальний контроль, попереднє розслідування, обвинувачення [5]; обвинувачення, процесуальне керівництво діяльністю слідчого, контроль за процесуальною діяльністю слідчого, кримінальне переслідування [6]; розслідування та керівництво розслідуванням [7].

У КПК 1960 р. ст. 1141 передбачала, що начальник слідчого відділу здійснює контроль за своєчасністю дій слідчих по розкриттю злочи-

нів і запобіганню їм, вживає заходів до найбільш повного, всебічного і об'єктивного провадження досудового слідства в кримінальних справах. Частина 1 ст. 39 КПК 2012 р. вже не містить вказівки на здійснення контролю з боку керівника органу досудового розслідування, а указує, що керівник органу досудового розслідування організовує досудове розслідування. Як відмічається у доктрині, новий КПК зміщує акценти і конкретизує функції керівника органу досудового розслідування на сучасному етапі, що полягають в організації досудового розслідування замість здійснення керівником контрольних функцій [8, с. 147].

Академічний тлумачний словник української мови тлумачить слово «керувати» як «спрямовувати процес, впливати на розвиток, стан чого-небудь; спрямовувати діяльність кого-, чого-небудь; бути на чолі когось, чогось; давати вказівки; розпоряджатися; спрямовувати чий-небудь учинки, дії» [9]. Організовувати означає «забезпечувати, влаштовувати що-небудь, вишукуючи для цього необхідні можливості; згуртовувати, об'єднувати кого-небудь з певною метою; чітко налагоджувати, належно впорядковувати що-небудь» [10].

Однак, аналіз повноважень керівника органу досудового розслідування, викладених у ч. 2 ст. 39 КПК, очевидно указує, що цим суб'єктом здійснюються не тільки організаційні повноваження, а й контрольні (а контрольні повноваження, на нашу думку, завжди мають лише наступний характер, що впливає з ознаки зовнішності контролю). Так, елементами контролю є відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування, ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, давання слідчому письмових вказівок, вжиття заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим.

В свою чергу, організаційний та контрольний елемент характерний для процесуального керівництва. Для того, щоб відмежувати цю функцію від форми здійснення функції прокурорського нагляду у досудовому провадженні, функцію керівника органу досудового розслідування щодо організації діяльності органу досудового розслідування, на нашу думку, доцільно поіменувати як відомче процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, що полягає у вжитті заходів управлінського та контрольного характеру для забезпечення законного, неупередженого та ефективного розслідування кримінальних правопорушень органами досудового розслідування.

Проблемним є питання щодо того, чи здійснює керівник органу досудового розслідування на новим КПК функцію обвинувачення. Аналізуючи повноваження керівника органу досудового розслідування,

складно беззаперечно визнати, що він здійснює функцію кримінального переслідування, хоча положеннями п. 19 ст. 3 КПК його віднесено до кола учасників сторони обвинувачення.

Однак, незважаючи на те, що КПК не називає кримінальне переслідування як кримінально-процесуальну функцію, це не заважає використовувати цю категорію для позначення діяльності, спрямованої на викриття особи у вчиненні кримінального правопорушення. Тобто кримінальне переслідування як кримінально-процесуальна функція має бути визначене у вузькому значенні, а саме як напрямок діяльності, що спрямований на викриття конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності або застосування інших заходів кримінально-правового впливу; кримінальне переслідування завжди є персоніфікованою діяльністю, що здійснюється щодо конкретної особи, яка має статус, наприклад, підозрюваного та обвинуваченого. Відповідно, формами кримінального переслідування за КПК України 2012 р. є: підозра; обвинувачення; здійснення щодо особи кримінального провадження із застосування примусових заходів медичного характеру; здійснення щодо неповнолітнього провадження із застосування примусових заходів виховного характеру. Як наслідок, функцію обвинувачення керівник органу досудового розслідування здійснювати не може, і слід ставити питання лише у тому аспекті, чи здійснює керівник органу досудового розслідування функцію кримінального переслідування у формі підозри.

Керівник органу досудового розслідування не формулює і не висуває обвинувальну тезу, не складає і не погоджує повідомлення про підозру, не затверджує обвинувальний акт. Безумовно, його діяльність є пов'язаною із реалізацією кримінального переслідування у формі підозри, оскільки він здійснює відомче процесуальне керівництво діяльністю слідчих із кримінального переслідування у тому числі, однак безпосередньо цю діяльність не здійснює. Так, якщо деякі повноваження прокурора, зокрема: повідомляти особі про підозру; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності – можна віднести до повноважень із здійснення кримінального переслідування,

що дозволяє виділити цю функцію як напрямок діяльності прокурора поряд із функцією нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, то серед системи повноважень керівника органу досудового розслідування неможливо виділити повноваження, що безпосередньо спрямовані на викриття конкретної особи у вчиненні кримінального правопорушення та притягнення її до кримінальної відповідальності або застосування інших заходів кримінально-правового впливу.

Тобто слід зробити висновок, що керівник органу досудового розслідування у цьому статусі не є суб'єктом реалізації функції кримінального переслідування.

Слід відзначити і те, що керівник органу досудового розслідування, за ч. 2 ст. 9 КПК України, як і слідчий та прокурор, зобов'язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття законних і неупереджених процесуальних рішень.

Отже, підсумовуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що функціями керівника органу досудового розслідування є: відомче процесуальне керівництво досудовим розслідуванням; функція розслідування та кримінального переслідування – виключно у випадку особистого здійснення досудового розслідування.

1. *Городецька М. Обмеження повноважень слідчого засобами відомчого та судового контролю і прокурорського нагляду // Вісник прокуратури. – 2009. - №8.*
2. *Химичева О.В. Концептуальные основы процессуального контроля и надзора на досудебных стадиях уголовного судопроизводства: [монография] / Химичева О.В. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004.*
3. *Мірковець Д.М. Керівництво досудовим слідством у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Д.М. Мірковець. – Дніпропетровськ, 2012.*
4. *Чечулин И.В. Процессуальные полномочия руководителя следственного органа и их реализация в досудебном производстве: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. – М., 2013. // Режим доступа: http://www.amvd.ru/D/sites/default/files/avtoreferat_okonchatelnaya_redakciya.doc*
5. *Новиков Е.А. Руководитель следственного органа в российском уголовном судопроизводстве: процессуальные и организационные аспекты: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 – М., 2009. // Режим доступа: <http://>*

- lawtheses.com/rukovoditel-sledstvennogo-organa-v-rossiyskom-ugolovnom-sudoproizvodstve*
6. Моругина Н.А. *Руководитель следственного органа как участник уголовного судопроизводства со стороны обвинения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Моругина Н.А. - Москва, 2010. // Режим доступа: <http://lawtheses.com/rukovoditel-sledstvennogo-organa-kak-uchastnik-ugolovnogoo-sudoproizvodstva-so-storony-obviniya#ixzz2mDUnhTzc>*
 7. Шабунин В.А. *Руководитель следственного органа: нормативное регулирование и практика осуществления процессуальных функций и полномочий : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. - Саратов, 2013 // Режим доступа: <http://law.edu.ru/book/book.asp?bookID=1530534>*
 8. Сичов С.О., Юхно О.О. *Окремі аспекти правового статусу керівника органу досудового розслідування при застосуванні чинного Кримінального процесуального кодексу України // Право і безпека. - 2013. - №2 (49).*
 9. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник // Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/keruvaty>*
 10. *Словник української мови. Академічний тлумачний словник // Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/orghanizovuvaty>*

Горох О.П.

Національний університет «Києво-Могилянська академія», доцент кафедри галузевих правових наук, к.ю.н., доцент

УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ: ОКРЕМІ СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

1. Донедавна вирішення судом питання про умовно-дострокове звільнення засудженого від відбування покарання здійснювалося лише за спільним поданням органу, що відає відбуванням покарання, і спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх. Це питання було врегульовано ст. 407 Кримінально-процесуального кодексу (1960 р.), в якій визначалося: умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміна невідбутої частини покарання більш м'яким покаранням застосовувалося суддею районного (міського) суду за місцем відбуття покарання засудженим за спільним поданням органу, що відає відбуванням покарання, і спостережної комісії або служби у справах неповнолітніх. Тому у разі надходження до суду клопотань про умовно-дострокове звільнення безпосередньо від засуджених суди, як правило, відмовляли у відкритті проваджень і повертали клопотання засудженим. В обгрун-

тування свого рішення суди зазначали, що такі клопотання не можуть бути розглянуті судом без наявності спільного подання про умовно-дострокове звільнення адміністрації органу або установи покарання та спостережної комісії.

Наприклад, саме таку постанову 28 вересня 2010 р. ухвалив Шепетівський міськрайонний суд Хмельницької області у справі Р., який звернувся безпосередньо до суду для вирішення питання про його умовно-дострокове звільнення від відбування покарання [1]. Ухвалою апеляційного суду Хмельницької області від 17 листопада 2010 р. ця постанова Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області залишена без змін [2].

2. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України змінив порядок вирішення цього питання. Згідно з ч. 1 ст. 539 КПК України (2012 р.) питання, які виникають під час та після виконання вироку вирішуються судом за клопотанням (поданням) прокурора, засудженого, його захисника, законного представника, органу або установи виконання покарань, а також інших осіб, установ або органів у випадках встановлених законом. Таким чином, за нової редакції кримінального процесуального законодавства засуджений має право особисто звернутися до суду з клопотанням про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання.

У разі надходження до суду клопотання засудженого про його умовно-дострокове звільнення суд вирішує це питання навіть без спільного подання органу, що відає відбуванням покарання, і спостережної комісії, однак, заслухавши їх думку. Наприклад, до Суворівського районного суду м. Херсона звернувся засуджений К. із заявою про його умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Суд, вивчивши матеріали справи, заслухавши представника Херсонської ВК №61, думку прокурора, своєю ухвалою від 25 липня 2013 р. ухвалив заяву засудженого К. задовольнити і умовно-достроково звільнити його від відбування покарання строком на 4 місяці 6 днів [3]. Такий порядок, до речі, кореспондує рекомендаціям, що містяться в прийнятих резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 45/110 від 14 грудня 1990 р. Стандартних мінімальних правил ООН відносно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила) [4, с. 155]. Адже суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, **створено або створюються перешкоди для їх реалізації** (виділено мною – О. П. Горох) або мають місце інші ущемлення прав та свобод [5].

Загалом, вивчення нами судової практики продемонструвало, що наразі питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути вирішено судом в такі способи.

Перший спосіб вирішення цього питання ґрунтується на розгляді судом спільного *позитивного* подання органу, що відає відбуванням покарання, і спостережної комісії про умовно-дострокове звільнення [6]. Тобто так як це питання вирішувалося і за старим кримінально-процесуальним законодавством.

Другий спосіб вирішення аналізованого питання судом характеризується розглядом судом спільного *негативного* подання органу, що відає відбуванням покарання, і спостережної комісії про умовно-дострокове звільнення за наявності заяви засудженого, поданої до адміністрації органу або установи виконання покарання (зокрема, на підставі ч. 1 ст. 407 КВК). При цьому суд не зв'язаний позицією адміністрації органу або установи виконання покарання про можливість умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання. Наприклад, до Сихівського районного суду м. Львова звернулася адміністрація ЛВК № 48 спільно із спостережною комісією Сихівської районної адміністрації м. Львова з поданням, в якому вони просили відмовити в умовно-достроковому звільненні В., оскільки той хоча і відбув 2/3 строку призначеного покарання, однак не довів свого виправлення. Сихівський районного суду м. Львова розглянувши це подання, а також інші матеріали справи своєю ухвалою від 26 квітня 2013 р. звільнив В. умовно-достроково від відбування покарання вважаючи, що він довів своє виправлення сумлінною поведінкою та ставленням до праці [7].

Третій спосіб вирішення аналізованого питання судом (як було показано вище) полягає у розгляд ним клопотання засудженого про його умовно-дострокове звільнення від відбування покарання із заслуховуванням думки органу або установи виконання покарання. Однак, на нашу думку, суд має не лише вислуховувати думку адміністрації або установи виконання покарання щодо можливості умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання, а й зобов'язати цей орган чи установу надати письмову характеристику на засудженого, довідку про відбутий ним строк покарання на день направлення матеріалів до суду, особову справу тощо.

У цьому контексті заслуговує на увагу законодавчий досвід Російської Федерації. Так, відповідно до ст. 175 КВК РФ засуджений, до якого може бути застосовано умовно-дострокове звільнення, а також його адвокат (законний представник) вправі звернутися безпосередньо до

суду з клопотанням про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Клопотання про умовно-дострокове звільнення від відбуття покарання засуджений подає через адміністрацію установи або органу, що виконує покарання, яка у свою чергу не пізніше, ніж через 15 днів після його подачі направляє в суд це клопотання разом з характеристикою на засудженого [8]. Доречно зазначити, що появи у російському законодавстві цієї норми певною мірою сприяла постанова Конституційного Суду Російської Федерації (за скаргою громадянина А. А. Кизимова) від 26 листопада 2002 р. № 16-п, якою визнано: не передбачення можливості розгляду питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання за зверненням засудженого перешкоджає реалізації у судовому порядку гарантованого ч. 3 ст. 50 Конституції РФ й конкретизованого у нормах галузевого законодавства права засудженого просити про пом'якшення покарання, а також права захищати громадянина свої права і свободи в судовому порядку (ч. 1 ст. 46 Конституції РФ) [9].

Вважаємо, що з метою однакового застосування закону українськими судами подібне положення варто передбачити і в ч. 3 ст. 154 Кримінально-виконавчого кодексу України. Як варіант пропонуємо її зміст викласти у такій, наприклад, редакції: «Питання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання після фактичного відбуття засудженим установленої Кримінальним кодексом України частини строку покарання повинно бути розглянуто адміністрацією органу або установи виконання покарань незалежно від клопотання засудженого в місячний термін. Після вирішення цього питання адміністрація або установа виконання покарань має звернутися до суду з відповідним поданням, до якого долучається письмова характеристика на засудженого, довідка про відбутий ним строк покарання на день направлення матеріалів до суду, особова справа засудженого тощо».

1. *Архів Шепетівського міськрайонного суду Хмельницької області. Справа № 5-323/2010 р.*
2. *Архів апеляційного суду Хмельницької області. Справа № 11-729/2010 р.*
3. *Архів Суворівського районного суду м. Херсона. Справа № 668/9370/13-к.*
4. *Яковець І. С. Умовно-дострокове звільнення та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким / І.С. Яковець. – PRI, 2012. – 212 с.*
5. *Рішення Конституційного Суду України від 25 грудня 1997 р. № 9-зп // Офіційний вісник України. – 22 січня 1998 р. – № 1. – Стаття 25. – Код акту 4621/1998.*
6. *Архів Сарненського районного суду Рівненської області. Справа № 572/597/14-к.*
7. *Архів Сихівського районного суду м. Львова. Справа № № 464/3285/13-к.*

8. *Уголовно-исполнительный кодекс Российской Федерации // Электронный ресурс* – Режим доступу: <http://www.zakonrf.info/uik/175/> – Назва з екрана
9. *Российская газета*. – 5 декабря 2002 г. – № 231 (3099).

Загурський О. Б.

*Прикарпатський національний університет
ім. Василя Стефаника, доцент кафедри
кримінального права, к.ю.н., доцент*

КПК УКРАЇНИ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

13 квітня 2012 р. Верховна Рада України прийняла новий Кримінальний процесуальний кодекс України. В Пояснювальній записці до Проекту нового КПК України зазначалося, що “проект КПК покликаний удосконалити правове регулювання у сфері кримінального судочинства, привнести у нього європейські цінності та принципи, перетворити неухильне дотримання прав людини у ключову ідею всього кримінального процесу, а також забезпечити реальну, а не задекларовану рівність процесуальних можливостей сторін кримінального провадження та утвердити змагальність процесу. Проект КПК дає змогу віднайти справедливий баланс між інтересами держави та особи, яка притягується до кримінальної відповідальності, оскільки, з одного боку, передбачає сучасні інструменти для боротьби зі злочинністю, підвищує оперативність та ефективність кримінального судочинства, а з іншого, сприяє утвердженню гарантій прав людини та надає їй значні можливості для захисту своїх прав, свобод та інтересів [1].

Проект КПК України, підготовлений Національною комісією, змінює всю кримінально-процесуальну доктрину. Він вносить до вітчизняного процесуального права та законодавства такі новели англосаксонської і континентальної систем права, яких раніше не знало вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство та практика, і які потребують перш за все суттєвого теоретичного осмислення провідними процесуалістами України, а також їх наукової експертної оцінки щодо можливості та доцільності впровадження цих новел у вітчизняне українське законодавство та практику [2, с. 32].

Про сильні та слабкі сторони нового КПК можна говорити багато. Але скільки б критики не лунало на його адресу, видається, що головне – це те, що Кодекс є черговим кроком на шляху реформування правової системи, яке останнім часом відбувається в Україні. Здійснення такої ре-

форми об'єктивно необхідним і викликаним вимогами часу: воно спрямовано перш за все на те, щоб створити в нашій державі цивілізовану правову систему та адаптувати національне законодавство до міжнародних стандартів [3, с. 9].

На думку В. Т. Нора, "новоприйнятий Кримінальний процесуальний кодекс України у своїй основі спрямований на реалізацію закріпленого Конституцією України базового політико-правового положення, згідно якого Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються у державі Україна найвищою соціальною цінністю, і, власне вони визначають зміст і спрямованість діяльності держави (її органів і службових осіб), орієнтуючи її (діяльність) на утвердження і забезпечення прав і свобод Людини" [4, с. 417].

Реформування зазнали наступні фундаментальні засади кримінального процесу": 1) з метою реального захисту конституційних прав учасників кримінального процесу суттєво розширено та підвищено значення основних принципів; 2) створено реальні умови для забезпечення процесуальної рівноправності та змагальності сторін кримінального провадження. Підвищено гарантії захисту прав підозрюваного, обвинуваченого та інших учасників процесу; 3) удосконалено засади досудового розслідування; 4) сформовано оновлене доказове право; 5) процесуально врегульовано порядок проведення негласних слідчих дій; 6) оптимізовано систему запобіжних заходів; 7) розширено судовий контроль на стадії досудового розслідування; 8) удосконалено судове провадження; 9) кодекс запровадив новий підхід до визначення строків кримінального провадження; 10) з метою забезпечення оперативності та ефективності кримінального процесу введено особливі види провадження [5, с. 5-16].

Можна констатувати, що новий КПК України, що увібрав у себе 600 статей, змодельовав кримінально-процесуальні відносини на всіх етапах (стадіях) судочинства, проголосив мету і завдання процесу та визначив засоби і методи їх реалізації, повинен виправдати надії його розробників і законодавця, значно покращити роботу органів кримінальної юстиції України, як у боротьбі зі злочинністю, так і в захисті прав та законних інтересів особи [6, с. 88].

Експерти Центру політико-правових реформ підготували зауваження до проекту Кримінального процесуального кодексу, ухваленого Верховною Радою України у першому читанні. Основний зміст зауважень полягає у наступному: 1) запровадження «класичного» суду присяжних, який вирішує питання факту (винуватості чи невинуватості особи) у справах про тяжкі і особливо тяжкі злочини; 2) скасування інституту

судового збору у кримінальному процесі; 3) вилучення положень про проведення додаткових експертиз і слідчих (розшукових) дій під час судового розгляду (такі положення Проекту порушують презумпцію невинуватості; 4) доповнення переліку захисників, окрім адвокатів, іншими фахівцями у галузі права, які мають науковий ступінь; 5) значне зменшення підслідності СБУ (розслідування лише справ про злочини проти держави; 6) ліквідація оперативних підрозділів Пенітенціарної служби (створюють умови системного конфлікту інтересів); 7) позбавлення слідчих повноважень «процесуального» спілкування з судом (приведення у відповідність із засадою процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням); 8) позбавлення слідчих, прокурорів повноважень щодо виклику осіб для проведення процесуальних дій (це повинно бути судове повноваження, оскільки йдеться про обмеження прав особи); 9) термінологічні зміни щодо доказового права – докази у змагальному кримінальному провадженні повинні з'являтися лише у суді; 10) зменшення строків доставлення затриманих осіб до судді – 12 годин; 11) вилучення з переліку процесуальних дій проведення ревізій і перевірок (порушує стандарти захисту прав людини, зокрема гарантію підозрюваної особи мовчати і не свідчити проти самої себе; 12) розмежування стадій встановлення винуватості чи невинуватості обвинуваченої особи і призначення покарання; 13) запровадження процедури розгляду кримінальних справ, де є обвинувачені, які тримаються під вартою, судами, які знаходяться поряд з місцями тримання під вартою. У цих судах будуть також здійснювати правосуддя суди присяжні; 14) становлення чіткої заборони поміщення обвинувачених осіб до кліток у залах судових засідань [7].

З цього приводу М. Мельник зауважує, що «саме собою прийняття якісно нового (а він справді якісно новий) КПК ще не означає реформування кримінального судочинства, яке забезпечить виконання задекларованих для такого реформування цілей та завдань. Їх реалізація стане можливою лише тоді, коли буде створено належні умови й механізми правильного (на засадах верховенства права і законності) застосування нового закону. Очевидно, що створення таких умов потребує набагато більше зусиль, часу та ресурсів, ніж підготовка будь-якого закону, зокрема й такого важливого, складного та об'ємного, як КПК [8].

Тим не менше, незважаючи на 8 спроб підготувати проект КПК України, загалом позитивно оцінюючи прийняття нового КПК України, вважаємо, що в ньому не враховано багато положень наукової теорії та доктрини кримінальної процесуальної політики України (щодо по-

нятійного апарату кримінального процесуального закону, змісту засад кримінального провадження, розуміння правової природи преюдиції, запровадження суду присяжних. Крім того, поза увагою законодавця залишилося цілий ряд кримінальних процесуальних інститутів: кримінального переслідування, реабілітації, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження тощо). А це в свою чергу впливає на якість кримінального процесуального закону та ефективність реалізації кримінальної процесуальної політики України.

1. *Проект Кримінального процесуального кодексу України № 9700 від 13 січ. 2012 р. [Електронний ресурс] // web-сайт Верховної Ради України. // Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=42312. – Назва з екрану.*
2. *Погорецький М. Новий КПК України: політичні, теоретичні та юридичні питання [Текст] / М. Погорецький // Право України. – 2009. – № 2. – С. 29-35.*
3. *Маляренко, В. Т. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: переваги та недоліки [Текст] / В. Т. Маляренко, О. А. Шаповалова // Судова практика – 2012. – № 11-12. – С. 7-18.*
4. *Нор, В. Т. Верховенство права як засада (принцип) кримінального провадження за новим КПК України [Текст] / В. Т. Нор // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтєвського, (2 листопада 2012 р., м. Одеса). – Одеса: Фенікс, 2012. – С. 417-420.*
5. *Коваль, П. Новий КПК України – крок до європейських стандартів [Текст] / П. Коваль // Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року: збірник статей. – К.: Істина, 2012. – 128 с.*
6. *Юрчишин, В. Новели правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності [Текст] / В. Юрчишин // Юридична Україна. – 2012. – № 6 (114). – С. 83-89.*
7. *Зауваження Центру політико-правових реформ до проекту КПК України [Електронний ресурс] // web-сайт Центру політико-правових реформ України // Режим доступу : <http://http://www.pravo.org.ua/2011-07-05-15-26-55/2011-07-22-11-18-16.html?start=27>. – Назва з екрану.*
8. *Мельник, М. Об'єктивну оцінку новому КПК дасть його застосування [Електронний ресурс] / Дзеркало тижня. // Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/LAW/obektivnu_otrinku_novomu_kpk_dast_yogo_zastosuvannya.html. – Назва з екрану.*

Кадук С.В.

*кандидат юридичних наук, старший викладач
кафедри кримінального права юридичного
інституту ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет ім. Василя
Стефаніка»*

СИСТЕМА ТА ВИДИ КРИМІНАЛІСТИЧНО- ДОВІДКОВИХ КОЛЕКЦІЙ

Останнім часом проблематика використання колекцій у сфері кримінального судочинства є актуальною в криміналістичній літературі. Однак багато теоретичних питань не отримали свого повного та всебічного вирішення.

У сучасній криміналістичній науці використовуються терміни “натурна колекція”, “модельна (фактографічна) колекція”.

Криміналістично-довідкові колекції як складові довідково-допоміжних криміналістично-реєстраційних обліків можуть бути сформованими з об’єктів у природі, а також з їх моделей (відображень, копій): фотографій, відеофільмів, зліпків, відтисків, описань тощо. О. В. Пахомов криміналістично-довідкові колекції поділяє на дві групи: колекції об’єктів у природі (натурні колекції); колекції об’єктів, які містять інформацію, одержану в результаті відповідної обробки натурних об’єктів (малюнки, відтиски, відбитки, моделі, зліпки, ксерокопії, фотознімки, відеозаписи, фонограми, відеотеки тощо, тобто модельні (фактографічні). [1].

Криміналістично-довідкові колекції – це систематизовані за однією чи декількома спільними ознаками зібрання певних криміналістично важливих натурних об’єктів чи їх копій (відображень), що становлять науковий, пізнавальний та практичний інтерес як єдине ціле.

Натурна колекція – це систематизоване зібрання однорідних або поєднаних спільністю експертних чи слідчих завдань об’єктів (предметів, речовин, матеріалів), яке формується в правоохоронних органах як довідково-допоміжний матеріал для вирішення завдань розслідування злочинів, а також у науково-дослідній та навчально-методичній роботі. Це різновид криміналістично-довідкових колекцій, самостійна форма ведення довідково-допоміжних обліків.

Створювані криміналістично-довідкові колекції (обох систем) утворюваних видів: натурні та модельні (фактографічні) повинні відпо-

відати наступним вимогам: доцільність – відповідна потреба у включенні того чи іншого об'єкта в колекцію відповідного виду; науковість – допустима вірогідність використання того чи іншого об'єкта в колекційній діяльності; продуктивність – здатність досягнути необхідний та найефективніший результат; рентабельність – співрозмірність витрат часу, сил і коштів із корисністю одержаного результату; вибірковість дії – можливість одержання певного об'єму криміналістично значущої інформації. [2].

За якими ж критеріями можна класифікувати об'єкти криміналістично-довідкових колекцій?

Видається, що за основу цієї класифікації мають бути взяті ознаки, що відображають, передусім, ті ознаки та властивості об'єктів, які під час відповідного їх дослідницького (експертного чи слідчого) класифікаційного застосування допоможуть визначити їх марку, систему та інші показники.

Так, за способом формування (побудови) колекцій, криміналістично-довідкові колекції можна поділяти на: а) предметні; б) зображувальні; в) типові; г) інформаційно-комп'ютерні. [3].

Типова колекція – це система, що містить в собі як достовірну, так і ймовірну інформацію, яка на відміну від картотек може бути фіксована й передана як вербально, так і графічно, у знаковому варіанті, зображена на дисплеї комп'ютера і т. ін. Як правило, у порівнянні з картотекою колекція характеризується більш високим рівнем формалізації, що суттєво спрощує експерименти, які з нею проводять (з картотекою такі маніпуляції неможливі).

Предметні (матеріальні) колекції використовуються в слідчій практиці переважно під час виконання слідчих дій та експертиз.

Серед предметних колекцій, передусім, відповідно до вже згадуваної Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС, можна виокремити наступні підгрупи:

1. Колекції знарядь зламу, запірних та запірно-пломбувальних пристроїв, пломб, замків і ключів (їх копій, зображень або відомостей про них) та інших предметів, які використовуються як знаряддя зламів, є довідковими відомостями про властивості, розміри, форму та інші характеристики предметів промислового виготовлення, які можуть використовуватись як знаряддя зламу.

2. Колекція відомостей про взуття. Вона містить зображення підошв та верхніх частин взуття. Формується з метою отримання інформації про рельєфні малюнки підошв взуття (артикулу, фасону, моделі)

і призначена для встановлення групової належності взуття, яким залишено сліди на місці злочину. Зображення підощв та верхніх фрагментів взуття та необхідну інформацію про нього отримують із довідкових видань та каталогів. Крім цього, збір інформації здійснюється на торговельних підприємствах та на митницях. Джерелом поповнення колекції слугує також експертна практика.

3. Колекція відомостей про транспортні засоби. Формується із частин транспортних засобів (шини, фарне скло тощо), відповідних виробів масового виробництва (або зображень та відомостей про них).

4. Колекції зброї, боєприпасів, куль та гільз зі слідами зброї. Формуються з натурних зразків: зброї; боєприпасів; частин їх механізмів; заготовок; інструментів; куль та гільз, що експериментально відстріляні зі зразків вогнепальної зброї; відомостей про них тощо.

5. Колекція холодної зброї та конструктивно схожих з нею виробів. Формується з натурних зразків холодної зброї (її частин) і конструктивно схожих з нею виробів (копій, зображень) та відомостей про них.

6. Колекції грошових знаків, бланків документів, цінних паперів, пластикових платіжних карток (їх зображень) тощо та (або) відомостей про них.

7. Колекція вибухових пристроїв. Формується з боєприпасів і зарядів вибухових речовин промислового виготовлення та їх комплектуючих; продукції народногосподарського призначення, що може бути використана для виготовлення саморобних вибухових пристроїв.

8. Колекція синтетичних і напівсинтетичних наркотичних засобів та психотропних речовин. Формуються з натурних зразків наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отриманих або придбаних на підприємствах, у торговельних організаціях, аптеках, лікувальних закладах, переданих до експертних установ на підставі рішення суду, а також шляхом обміну з експертними підрозділами зарубіжних країн, з якими укладені відповідні угоди. [4, с. 60].

Завершуючи загальний аналіз системи та різновидів криміналістично-довідкових колекцій, слід зазначити, що колекційні обліки створюються шляхом збирання, накопичення та систематизації однорідних об'єктів або інформації про них за ідентифікаційними ознаками.

1. Бірюков В.В. Доказове значення інформації, отриманої з криміналістичних та інших інформаційних систем / В.В.Бірюков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/>;

2. Бірюков В.В. Доказове значення інформації, отриманої з криміналістичних та інших інформаційних систем / В.В.Бірюков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>;
3. Бірюков В.В.Облікова інформація в розслідуванні. Загальна структура та класифікація інформаційних систем/ В. В. Бірюков [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>;
4. Криміналістические учеты / сост. Э.А.Разумов. - К. : РИО МВД Украины, 1991. – 244 с.

Kowalewska-Borys E.

Dr, mgr.iur.comp. Uniwersytetu w Bonn, Niemcy

NOWY MODEL POLSKIEGO PROCESU KARNEGO – MIĘDZY KONTYNENTALNYM A PRECEDENSOWYM ZWALCZANIEM PRZESTĘPCZOŚCI

Obecnie funkcjonujący polski model postępowania karnego od dłuższego czasu krytykowany jest za zbyt duży stopień skomplikowania regulacji, brak skuteczności ścigania karnego, a także jego czasowo- i kosztochłonność [1]. Skutkuje to nadmierną opieszałością w wydawaniu wyroków oraz powoduje trudności we właściwym rozstrzygnięciu spraw. Nie sprzyja też umacnianiu poszanowania prawa i zasad współżycia społecznego. W związku z niewydolnością obecnego modelu postępowania karnego w 2009 r. została powołana Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego, działająca przy Ministrze Sprawiedliwości, której głównym celem stało się przygotowanie kompleksowej nowelizacji przepisów kodeksu postępowania karnego. Fakt, iż obecny model postępowania karnego nie przystaje do współczesnych realiów przestępczości, widoczny jest przede wszystkim w niskiej skuteczności ścigania karnego przestępców oraz braku realizacji postulatu – nie surowa, a rychliwa kara. Dnia 9 maja 2012 r. projekt [2] został przyjęty przez Radę Ministrów, natomiast 6 czerwca 2012 r. został on oddany do uzgodnień międzyresortowych i konsultacji społecznych. Zgodnie zaś z przepisem art. 56 ustawy nowelizacyjnej z dnia 27 września 2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw [3] nowa regulacja wchodzi w życie z dniem 1 lipca 2015 r.

Priorytetowe założenia Komisji to: zwiększenie kontrykcyjności polskiego procesu karnego oraz aktywności stron procesowych w sporze sądowym, dalsze usprawnienie, przyspieszenie i uproszczenie postępowania, sformułowanie na nowo podstaw stosowania środków zapobiegawczych, w taki sposób, aby nie były one nadmiernie wykorzystywane w praktyce

procesowej i aby spełniały swój główny cel, jakim jest zabezpieczenie prawidłowego przebiegu postępowania; zwiększenie możliwości konsensualnego zakończenia postępowania karnego, radykalna zmiana modelu postępowania odwoławczego w kierunku zwiększenia możliwości reformatoryjnych sądu apelacyjnego a także odciążenie sędziów, prezesów sądów oraz przewodniczących wydziałów przez referendarzy sądowych w sprawach o charakterze technicznym i porządkowym.

Fundamentalną dla nowelizacji kodeksu postępowania karnego zasadę kontradiktoryjności można określić jako dyrektywę prowadzenia procesu w formie sporu równouprawnionych stron przed bezstronnym sądem. Jej przeciwieństwem jest zasada inkwizycyjności, gdzie wszystkie funkcje procesowe skupiają się w ręku jednego podmiotu[4]. W polskim systemie prawa karnego, w postępowaniu przygotowawczym, przeważa model śledczy, jednak strony mają również zagwarantowane określone, pojedyncze uprawnienia [5]. Natomiast model kontradiktoryjny realizowany jest w postępowaniu sądowym, wciąż jednak postępowanie dowodowe znamionują w znacznej mierze cechy inkwizycyjności [6]. Opisany tu projekt zakłada rzeczywiste odejście w postępowaniu sądowym od tego dualizmu. To strony procesowe mają aktywnie bronić swojego interesu prawnego, a sąd powinien zachować rolę jedynie biernego arbitra. Czynnikiem, który w głównej mierze wpłynął na potrzebę zmiany modelu procesu karnego na kontradiktoryjny, jest wadliwa i w praktyce nieprzynosząca należytych rezultatów struktura postępowania dowodowego. W nowym modelu odpowiedzialność za wynik sprawy zostanie przerzucona na oskarżyciela i w dalszej kolejności na strony. Organ prowadzący postępowanie przygotowawcze dążyć będzie do zebrania jedynie tych dowodów, które są potrzebne do sformułowania skargi oskarżycielskiej, i jedynie w drodze wyjątku będzie ustalał fakty, co do których przeprowadzenie dowodu przed sądem byłoby niemożliwe. Sąd otrzyma nową rolę – biernego arbitra, który po przeprowadzeniu w postępowaniu sądowym dowodów wnioskowanych przez strony, uczyni zadość wymiarowi sprawiedliwości i wyda wyrok odpowiadający przedstawionemu stanowi faktycznemu[7]. Projektodawca wprowadził następującą zasadę – jeżeli postępowanie wszczynane jest z inicjatywy strony procesowej, inicjatywa dowodowa należy do stron (będzie to dotyczyć zarówno postępowania po wniesieniu publicznego i prywatnego aktu oskarżenia, jak i postępowań inicjowanych wniesieniem środków odwoławczych oraz wszelkich wniosków), sąd natomiast będzie mógł przeprowadzić dowód jedynie w wyjątkowych, szczególnie uzasadnionych wypadkach (art. 167 k.p.k.). Negatywnym aspektem tego rozwiązania jest de facto obciążenie oskarżonego

w większym niż dotąd stopniu ciężarem dowodu w znaczeniu materialnym. Ciężar materialny dowodu wskazuje, kto ponosi skutki braku dowodu lub nieudowodnienia okoliczności, mającej znaczenie dla rozstrzyganej sprawy [8]. Aktualnie powinność dowodzenia spoczywa na stronie czynnej, oskarżycielskiej i ewentualnie na sędzie, oskarżony natomiast, zgodnie z art. 74 k.p.k., nie ma obowiązku dowodzenia swej niewinności ani obowiązku dostarczania dowodów na swoją niekorzyść. W nowym modelu strona czynna będzie musiała wykazywać większą aktywność, aby bronić swoich racji. Z pewnością więc oskarżony będzie zmuszony podjąć znaczny wysiłek, aby udowodnić swoją niewinność. Należy zauważyć, iż konstrukcja ta „kłóci się” z jedną z najważniejszych zasad procesu karnego – zasadą domniemania niewinności, która stanowi, iż „oskarżonego uważa się za niewinnego, dopóki wina jego nie zostanie udowodniona i stwierdzona prawomocnym wyrokiem” (art. 5 § 1 k.p.k.). Aby wyrównać faktyczne szanse w tym kontrydiktoryjnym sporze pomiędzy oskarżonym a oskarżycielem wprowadzono istotną zmianę w art. 393 § 3 k.p.k., w którym usunięto stwierdzenie, że na rozprawie mogą być odczytywane wszelkie dokumenty prywatne powstałe „nie dla celów” postępowania karnego. A contrario na rozprawie będą więc mogły być odczytywane dokumenty przygotowane dla celów postępowania.

Z pewnością proponowane rozwiązania spowodują, iż od umiejętności „prawniczych” a także od zdolności poszukiwania dowodów przez strony procesowe będzie zależało rozstrzygnięcie sprawy karnej. Będzie łączyło się to z poświęceniem przez strony czasu, energii, a w przypadku oskarżonego – zapewne i kosztami zatrudnienia skutecznego obrońcy, aby uzyskać pewność obrony przed oskarżeniem. Na dzień dzisiejszy trudno jest określić, jak będzie przedstawiała się sytuacja osób niemających, które korzystać będą z usług obrońcy z urzędu i kto pokryje koszty zwiększonego udziału obrońców i pełnomocników.

Wprowadzenie zasady kontrydiktoryjności pociąga za sobą szereg kolejnych zmian i związanych z nimi kontrowersji i wątpliwości. Zasadzie *in dubio pro reo* („w razie wątpliwości na korzyść oskarżonego”) zostanie nadane nowe znaczenie. Zgodnie z nowym art. 5 § 2 k.p.k., wątpliwości, których nie usunięto w postępowaniu dowodowym, rozstrzyga się na korzyść oskarżonego”. Kluczowe jest tu stwierdzenie, że chodzi o wątpliwości, których nie usunięto. Zrezygnowano bowiem z określenia „nie dające się usunąć” wątpliwości. A contrario wnioskować należy, że korzystna dla oskarżonego interpretacja ustalanych faktów dotyczy więc także wątpliwości usuwalnych. Dzięki takiej regulacji prawnej odpowiedzialność za wyjaśnienie wątpliwości spada na oskarżyciela, a w sensie materialnym również na obronę,

natomiast nie obciąża ona sądu. I tutaj kolejny raz należy podkreślić, że tak naprawdę wynik sprawy zależeć będzie od aktywności oraz „prawniczych” umiejętności stron procesowych. Nowe brzmienie przepisu nie pozostawia też wątpliwości, że chodzi o kwestie dowodowe, a nie prawne, co do tej pory było przedmiotem dyskusji w doktrynie i orzecznictwie. Rozstrzyganie wątpliwości prawnych należy bowiem do sądu, wobec czego zadania sądu i oskarżyciela zostały tu wyraźnie podkreślone[9].

Nowe brzmienie nadano art. 14 § 2 k.p.k., według którego oskarżyciel publiczny może cofnąć akt oskarżenia do czasu rozpoczęcia przewodu sądowego na pierwszej rozprawie głównej. W toku przewodu sądowego cofnięcie aktu oskarżenia dopuszczalne jest jedynie za zgodą oskarżonego. Ponowne wniesienie aktu oskarżenia przeciwko tej samej osobie o ten sam czyn jest niedopuszczalne. Jest to inna konstrukcja niż obecne odstąpienie przez oskarżyciela publicznego od oskarżenia. Cofnięcie aktu oskarżenia oznaczało będzie konieczność umorzenia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt 9 k.p.k., czyli z uwagi na brak skargi uprawnionego oskarżyciela. Zgoda oskarżonego w przypadku cofnięcia oskarżenia w toku rozprawy uzasadniona jest tym, iż oskarżyciel, w razie braku takiego wymogu, mógłby jednostronną czynnością procesową doprowadzić do umorzenia postępowania, a występują sytuacje, kiedy korzystniejsze dla oskarżonego może być uniewinnienie, bowiem rzeczywiście nie popełnił on zarzucanego mu czynu i chce oczyścić się z wszelkich zarzutów. Dzięki tej regulacji oskarżony ma prawo wyboru. [10]

Konsekwencją rozszerzenia zasady kontradiktoryjności jest uzupełnienie art. 401 § 1 k.p.k. o nowy powód do zarządzenia przerwy poprzez wskazanie, że możliwe jest to także dla przygotowania przez strony wniosków dowodowych. Przerwanie rozprawy z tego powodu następować będzie na wniosek stron. Niecelowe będzie także kontrolowanie wniesionego do sądu aktu oskarżenia pod kątem kompletności przedstawionego wraz z aktem oskarżenia materiału dowodowego. Ponadto nowela przekształca uczestniczenie oskarżonego w rozprawie z obowiązku w uprawnienie (art. 374 § 1 k.p.k.) zaś obowiązek udziału prokuratora w rozprawie głównej ogranicza do spraw, w których prowadzone było śledztwo.

W wyniku istotnego poszerzenia elementów kontradiktoryjności procesu karnego i zwiększenia decyzyjności stron postępowania nastąpiło wiele zmian w przepisach dotyczących oskarżonego oraz obrońców i pełnomocników stron procesowych. Zmienił się m.in. system wyznaczania obrońcy z urzędu, czego wyrazem jest modyfikacja przepisów 78, 80a, 81 k.p.k. Po pierwsze, obrońcy z urzędu będzie mógł domagać się – powołując

się na przesłankę ubóstwa – już na etapie postępowania przygotowawczego również podejrzany (art. 78 § 1 k.p.k.). Jest to urzeczywistnianie tzw. prawa ubogich. Konsekwencją takiej regulacji jest wprowadzenie ogólnego prawa domagania się obrońcy z urzędu w postępowaniu sądowym (art. 80a k.p.k.), bez powoływania się na wspomnianą niemożność pokrycia kosztów obrony – wystarczy wniosek oskarżonego. Jediną podstawą odmowy wyznaczenia obrońcy w tym trybie jest funkcjonowanie obrońcy z wyboru albo konieczność wyznaczenia obrońcy z urzędu w trybie art. 81 § 1 k.p.k. Powstaje pytanie, czy opisane zmiany nie spowodują nadmiernych kosztów pokrywanych przecież przez Skarb Państwa. Zupełnym zaś novum będzie wyznaczenie obrońcy w celu dokonania określonej czynności procesowej w toku postępowania sądowego. Następuje ono na zasadach ogólnych, zatem na wniosek oskarżonego, co związane jest z możliwością obciążenia go wynikłymi z tego kosztami. Nową instytucją procesową jest pełnomocnik z urzędu dla strony innej niż oskarżony (art. 87a k.p.k.), którego warunki powołania wzorowane są na nowym art. 80a k.p.k. dotyczącym obrońcy z urzędu w postępowaniu sądowym i obrońcy do dokonania określonej czynności prawnej.

Na konsensualizm procesowy składają się instytucje, które pozwalają na zakończenie procesu karnego na podstawie porozumienia stron. Uczestnicy procesu karnego, działając w granicach swych uprawnień, czynią sobie wzajemne ustępstwa co do toku postępowania i rozstrzygnięcia merytorycznego, a głównym celem ich negocjacji jest obniżenie kary[11]. Przykładami takich instytucji w polskim prawie karnym procesowym są: tzw. skazanie bez przeprowadzenia rozprawy (art. 335 i 343 k.p.k.) oraz tzw. dobrowolne poddanie się karze (art. 387 k.p.k.). Nowy model postępowania karnego przewiduje rozszerzenie zakresu zastosowania tych instytucji oraz zdecydowanie zmniejszenie stopnia formalizmu w postępowaniach w przedmiocie obu konsensualnych wniosków. Aby sąd mógł zastosować jedno z powyższych rozwiązań prawnych okoliczności popełnienia przestępstwa, tj. popełnienie przestępstwa oraz sprawstwo podejrzanego nie mogą budzić żadnych wątpliwości, a postawa oskarżonego musi wskazywać, że cele postępowania, określone w art. 2 § 1 k.p.k., zostaną osiągnięte bez przeprowadzenia rozprawy. Ponadto przesłanką warunkującą skorzystanie ze wskazanych instytucji jest rodzaj popełnionego przestępstwa. Instytucja skazania bez rozprawy (art. 343 k.p.k.) ma obejmować wszystkie występki, dziś bowiem można ją zastosować jedynie wobec podejrzanych o występki zagrożone karą nieprzekraczającą 10 lat pozbawienia wolności. Ponadto pokrzywdzony będzie miał zagwarantowane prawo sprzeciwu wobec wydania

wyroku bez przeprowadzenia rozprawy, a sąd może uzależnić uwzględnienie wniosku od dokonania w nim wskazanej przez siebie zmiany, zaakceptowanej przez oskarżonego. Z kolei dobrowolne poddanie się karze dotyczy jedynie występków, natomiast nowelizacja Kodeksu postępowania karnego zakłada, iż ma być ono dopuszczalne w sprawach o wszystkie przestępstwa, czyli również zbrodnie, co wzbudza zasadnicze kontrowersje [12].

Nowy model polskiego procesu karnego zakłada większą swobodę w kształtowaniu składu w sądzie I instancji, bowiem ze względu na szczególną zawilgość sprawy lub jej wagę sąd I instancji może postanowić o rozpoznaniu jej nie tylko w składzie 3 sędziów, jak jest obecnie, ale także sędziego i 2 ławników [13]. Jednak podstawowym składem orzekającym w I instancji jest skład jednoosobowy (art. 28 k.p.k.). Natomiast nową zasadą będzie orzekanie sądu odwoławczego w składzie jednoosobowym w sprawach, w których postępowanie przygotowawcze zakończyło się w formie dochodzenia. Posiedzenia sądu I i II instancji będą odbywały się w składzie jednoosobowym, a w składzie 3 sędziów jedynie z uwagi na wagę bądź zawilgość sprawy.

Obecnie w postępowaniu karnym referendarze sądowi nie pełnią żadnych funkcji. Umożliwienie referendarzom uczestniczenia w procesie karnym odciążałoby sędziów od czasochłonnych, chociaż nieskomplikowanych pod względem prawnym czynności, które nie stanowią sprawowania „wymiaru sprawiedliwości” w rozumieniu art. 175 Konstytucji RP, a w dużej części mają charakter administracyjno-organizacyjny.

W zakresie dowodów przewidywane są nieliczne, aczkolwiek wprowadzające istotne uproszczenia, zmiany. Z pewnością zmianą na lepsze będzie wprowadzenie w art. 147 § 2a k.p.k. wymogu obligatoryjnego rejestrowania przebiegu przesłuchania świadka na podstawie art. 185a, 185b i 185c k.p.k., czyli małoletniego do 15 roku życia, za pomocą urządzenia rejestrującego obraz i dźwięk [14]. Ponadto do przesłuchania małoletniego pokrzywdzonego powinno dochodzić tylko wówczas, gdy jego zeznania mogą mieć istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy (art. 185a § 1 KPK).

Z kolei zmiany, które proponowane są w przepisach dotyczących środków przymusu, mają przede wszystkim na celu sprecyzowanie wymogów ich stosowania, tak aby ograniczyć ich zastosowanie do przypadków, w których jest ono uzasadnione i niezbędne. Projektodawcy szczegółowo określili wymogi stosowania tzw. zatrzymania prokuratorskiego (art. 247 k.p.k.) oraz zabezpieczenia majątkowego (art. 291 k.p.k.), ograniczyli stosowanie tymczasowego aresztowania (art. 258 k.p.k.) i generalnie wzmocnili pozycję oskarżonego.

Śledztwo, pozostając prokuratorskim, oparte będzie na kryteriach natury podmiotowej oraz przedmiotowej i dotyczyć będzie przestępstw należących w I instancji do sądu okręgowego, oraz tych, odnośnie do których zaistniały prawne przeszkody w prowadzeniu dochodzenia a także, gdy z uwagi na wagę i zawilość sprawy prokurator zdecydował o prowadzeniu postępowania przygotowawczego w formie śledztwa (art. 311 k.p.k.). Dochodzenie zaś będzie dotyczyć występów przynależnych w I instancji do sądu rejonowego. Nadal będzie mógł prowadzić je zarówno prokurator, jak i inne państwowe organy ścigania (art. 325 a i b k.p.k.) [15]. W postępowaniu sądowym strony będą miały możliwość wystąpienia o zobowiązanie prokuratora do uzupełnienia przedłożonego materiału o określone dokumenty (art. 338 § 1, art. 381 § 2 k.p.k.).

W nowym modelu procesu karnego obowiązek uczestnictwa oskarżonego w rozprawie ma być przekształcony w prawo do uczestnictwa. Aby zaś przyspieszyć postępowanie w I instancji przewiduje się rezygnację z niektórych czynności prawnych – np. z odczytywania całego aktu oskarżenia na rozprawie (art. 385 k.p.k.), oskarżyciel będzie przedstawiał jedynie zarzuty oskarżenia. W projekcie przewidziane jest odczytanie dowodów jedynie wówczas, gdy wnosi o to strona, która z dowodem dla niej istotnym nie miała okazji zapoznać się wcześniej (art. 394 § 2 k.p.k.). Rezygnuje się ponadto z odczytywania treści zarzutów oskarżycielskich podczas ogłaszania wyroku (art. 418 k.p.k., nowy § 1a). Sąd będzie jednak musiał odczytać opis czynu przypisanego oskarżonemu, jeżeli ten różni się od opisu czynu zarzucanego w akcie oskarżenia.

Na etapie kontroli odwoławczej projektodawcy postanowili wprowadzić zasadnicze zmiany, co wynika m.in. z faktu, że postępowanie odwoławcze jest niejako wynikiem i swoistą kontynuacją postępowania przeprowadzonego w I instancji, które w projekcie poddane zostało „rewolucji”. Pierwszą zasadniczą zmianą na tym etapie postępowania będzie ograniczenie stawiania sądowi zarzutu zarówno co do tego, że nie dopuścił on określonych dowodów z urzędu, jak i co do tego, że w trybie wyjątkowym z prerogatywy takiej skorzystał, pomimo braku inicjatywy strony (art. 427 § 4 k.p.k.). Skoro strona nie wykazała należytej aktywności w trakcie pierwszoinstancyjnego postępowania, nie powinna mieć następnie możliwości podnoszenia takiego zarzutu w późniejszych etapach kontrolnych, aby niepotrzebnie nie wydłużać postępowania karnego. Jednakże, jeżeli stronom postępowania z określonych względów nie uda się wskazać pewnych faktów i dowodów przed sądem I instancji, to w postępowaniu odwoławczym będą one miały możliwość ich powołania, na co wskazuje nowy art. 427 § 3 k.p.k. Według przedstawicieli

doktryny aktualnie obowiązujący model postępowania odwoławczego jest dysfunkcyjny ze względu na dominację elementów kasatoryjności nad elementami reformatoryjności. W nowym modelu dąży się więc do poszerzenia możliwości zmiany wyroku przez sąd odwoławczy, a nie jedynie jego uchylecia i przekazania sprawy ponownie do I instancji, zwiększając jednocześnie możliwość bezpośredniego zetknięcia się przez sąd ad quem z dowodami [16]. W nowym modelu procesu karnego środek odwoławczy wniesiony na niekorzyść oskarżonego może spowodować orzeczenie także na korzyść oskarżonego, „jeżeli zachodzą przesłanki określone w art. 440 k.p.k.”. Zjawisko to nosi nazwę tzw. odwróconego kierunku środka odwoławczego i w nowym stanie prawnym będzie ono uzasadnione tylko wtedy, gdy bierność sądu prowadziłyby do wydania orzeczenia rażąco niesprawiedliwego. Sąd odwoławczy nie będzie miał już obowiązku dokonywania tzw. totalnej kontroli odwoławczej w każdej rozstrzyganej przez niego sprawie [17]. Kolejną zmianę w postępowaniu odwoławczym stanowi obowiązek każdego odwołującego się, nie zaś jedynie tzw. podmiotu fachowego wnoszącego środek odwoławczy, wskazania w treści tego środka, zarzutów stawianych skarżonemu rozstrzygnięciu (nowa treść art. 427 § 1 k.p.k.). Działanie sądu odwoławczego „z urzędu” powinno mieć miejsce jedynie wówczas, gdy zakres i wzorzec kontroli, zadysponowany przez stronę, jest nie do pogodzenia z elementarnymi względami sprawiedliwości, albowiem nakazywałyby zignorowanie błędów o wręcz fundamentalnym charakterze.

Z kolei również zasadnicze zmiany dotyczą nadzwyczajnego postępowania karnego, którego przedmiotem są orzeczenia prawomocne, w szczególności zaś w zakresie podstaw kasacji (art. 523 k.p.k.). Zagwarantowano tu bowiem możliwość wniesienia kasacji nie tylko od prawomocnego wyroku sądu odwoławczego, kończącego postępowanie w sprawie, ale również od prawomocnego postanowienia sądu odwoławczego o umorzeniu postępowania i zastosowaniu środka zabezpieczającego w postaci bezterminowego pozbawienia wolności w zakładzie zamkniętym (art. 519 k.p.k.). Natomiast strona, która nie dochodziła swoich praw w trakcie całego postępowania w I i II instancji, nie może powoływać się w tym nadzwyczajnym środku zaskarżenia na rażąco niesprawiedliwość orzeczenia z powodu okoliczności, co do których sama nie wykazała się żadną aktywnością. Nowa regulacja ma chronić sąd kasacyjny przed przeniesieniem na niego odpowiedzialności za wynik postępowania.

Listę najważniejszych zmian zamyka rezygnacja z postępowania uproszczonego (art. 468 i nast. k.p.k.). Jest to spowodowane uproszczeniem

postępowania zwyczajnego. Dzięki nowym regulacjom postępowanie uproszczone stanie się po prostu zbędne.

Niektóre z opisanych powyżej zmian są pożądanymi i z pewnością korzystnie wpłyną na kształt obecnego procesu karnego, inne budzą fundamentalne wątpliwości. Niewątpliwie zaś polski model procesu karnego, należącego przecież do tzw. kontynentalnego systemu prawnego czerpie swą inspirację z systemu common law. Reasumując, czas pokaże, czy nowy model polskiego procesu karnego spełni oczekiwania społeczeństwa w zakresie skutecznego ścigania karnego i wzmocni jego szacunek do wymiaru sprawiedliwości, czy też okaże się drogim, dysfunkcyjnym i kontrefektywnym.

1. *Ustawa z dn. 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, Dz.U. z 1997 r. Nr 89, poz. 555 ze zm.*
2. *Projekt z dnia 25 stycznia 2011 r. – wersja po poprawkach legislacyjnych, <http://bip.ms.gov.pl/pl/projekty-aktow-prawnych/prawo-karne/>*
3. *Dz.U. 2013 poz. 1247*
4. *B. Bieńkowska, P. Kruszyński, C. Kulesza, P. Piszczek, Wykład prawa karnego procesowego, Białystok 2004, s. 70.*
5. *S. Waltoś, Proces karny. Zarys wykładu, Warszawa 2009, s. 287.*
6. *Tamże, s. 294.*
7. *Uzasadnienie projektu ustawy, <http://bip.ms.gov.pl/pl/projekty-aktow-prawnych/prawo-karne/>, s. 8.*
8. *Marek, W. Waltoś, Podstawy prawa i procesu karnego, Warszawa 2008, s. 240.*
9. *Tamże, s. 17.*
10. *Uzasadnienie projektu ustawy, s. 20.*
11. *T. Grzegorzcyk, J. Tylman, Polskie postępowanie karne, s. 798.*
12. *Uzasadnienie projektu ustawy, s. 24.*
13. *Tamże, s. 31.*
14. *Uzasadnienie projektu ustawy, s. 60.*
15. *Uzasadnienie projektu ustawy, s. 109.*
16. *Uzasadnienie projektu ustawy, s. 142.*
17. *Uzasadnienie projektu ustawy, s. 142.*

Кубарєв І. В.

*Донецький юридичний інститут МВС України,
доцент кафедри криміналістики, к.ю.н.*

ПРОБЛЕМА ЕТИЧНОСТІ ТАКТИЧНИХ ПРИЙОМІВ В УМОВАХ НОВОГО КПК УКРАЇНИ

1. Погляд на тактичний прийом як центральну категорію криміналістичної тактики на сьогодні є панівним в криміналістиці. Це визнається абсолютною більшістю науковців. Тактичний прийом може бути визначений як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення її конкретної мети, заснований на психологічному механізмі його реалізації і найбільш раціональний і ефективний у певних умовах (В.Ю. Шепітько). Разом з тим, не дивлячись на достатньо глибокі дослідження проблематики тактичних прийомів, низка питань залишається гостро дискусійними, що не тільки утруднює формування ефективних рекомендацій з їх застосування, але й призводить до порушень законності у правоохоронній діяльності при проведенні слідчих (розшукових) дій. Одним з таких питань є умови допустимості використання тактичних прийомів.

2. В літературі запропоновані хоча і різні, але близькі за змістом умови допустимості тактичних прийомів. Як правило, до них, поряд з відповідністю вимогам законності, науковості, вибірковості, пізнавальної цінності відносять також і етичність. Разом з тим, ця вимога, як справедливо відзначається в літературі – не дивлячись на свою очевидність, викликає найбільш різне трактування серед криміналістів (О.Я. Баєв). Це стосується, зокрема, питання про допустимість з моральних позицій тактичних прийомів, що містять у собі, – висловлює обережно – елементи рефлексивного керування (в літературі використовуються терміни «обман» та «дезінформація»). Традиційним предметом обговорення у цьому плані є тактичні прийоми, спрямовані на створення перебільшеного (тобто помилкового) уявлення у допитуваного про наявні у слідства докази (їх продовжують називати «слідчими хитрощами» або «пастками» не дивлячись на доведену некоректність зазначених термінів).

3. Для ілюстрації думки про неприпустимість таких прийомів зазвичай наводять цитату М.С. Строговича. Він назвав їх прямим обманом, який здійснений в особливо хитрій формі, що надає йому ще більш незаконного та аморального характеру. Більшість науковців займають

проміжну позицію, вважаючи, що тактичний прийом не може базуватися на обмані, але допускаючи використання «слідчих хитрощів». Так, О.Я. Басв відносячи обман до недопустимих прийомів, одночасно зазначає, що уявлення у підозрюваного про зізнання співучасників може бути створено шляхом повідомлення показань останніх у такій інтерпретації, яка призведе до його зізнання (виключаючи, звичайно, при цьому однозначно неприпустимий прямий обман). Така позиція, на мій погляд, є найбільш виваженою. Її вимогу чітко та лаконічно сформулював І.Є. Биховський, зазначивши що неприпустимими є тактичні прийоми, засновані на повідомленні підозрюваному завідомо неправдивих відомостей, зокрема, щодо походження предметів та документів. З моєї точки зору, дотримуючись цієї вимоги слідчий створює перебільшене уявлення про докази, оперуючи лише правдивою (хоча і неповною) інформацією і своїми діями етику та мораль не порушує. І загалом, слід зазначити, що запропонований І.Є. Биховським перелік умов, за яких тактичний прийом вважається неетичним, а отже – недопустимим, отримав підтримку в криміналістичній літературі (О.Я. Басв, Р.С. Белкін, В.Ю. Шепітько) та вважається одним з найбільш вдалим.

4. Діаметрально протилежної точки зору дотримується Р.С. Белкін, який прямо назвав тактичні прийоми створення перебільшеною уяви про докази обманом. Посилаючись на необхідність озброєння правоохоронців методами, адекватними криміногенній обстановці в державі та некоректність етичних оцінок у відриві від конкретних обставин розслідування, науковець доволі аргументовано висловився за допустимість обману в слідчий діяльності, крім випадків коли він ґрунтується на: а) правовій необізнаності особи, незнанні нею своїх прав та обов'язків; б) обіцянках особі, що заздалегідь виконати неможливо; в) фальсифікації доказів, спеціально виготовлених свідченнях, фальсифікованих висновках експертизи; г) на дефектах психіки підслідного та його хворобливих станах; д) на містико-релігійних забобонах особи. Таким чином, Р.С. Белкін не поділяє обман на прямий та непрямий, а лише вказує на неприпустимість фальсифікації доказів. Цю позицію підтримує В.П. Бахін, зазначаючи, що раніше він намагався обґрунтувати різницю між обманом та хитрістю, але переконався у безглуздісті цього, і погодився з Р.С. Белкіним щодо неминучості використання реального обману в тактичних аспектах діяльності слідчого.

5. Аналізуючи наведену точку зору, слід зазначити, що, по-перше, вона узгоджується з психологічними теоріями обману. Так, згідно класифікації неправдивої інформації, запропонованої В.В. Знаковим, бажан-

ня створити у співрозмовника хибне уявлення про предмет обговорення без викривлення реальних фактів є не чим іншим, як обманом. Доктор психологічних наук Н.В. Крогиус зазначає, що фактично з часів Аристотеля визнається наявність двох видів неправди: брехні неправедної, та «брехні білої», благородної, праведної, святої, брехні за для врятування. На його думку, здійснюючи етичну оцінку обману, до кожного випадку слід підходити обережно, максимально конкретизуючи ситуацію.

6. По-друге, один з центральних критеріїв допустимості обману, – заборона фальсифікації доказів, – є недостатньо конкретним. Поняття фальсифікації Р.С. Белкін не розкриває, але, як вбачається з наведеної вище його позиції, він пов'язує її з наявністю навмисно створеної або перекрученої інформації у певному джерелі (протоколі, висновку експертизи). Тому постає питання: чи вправі слідчий прямо дезінформувати допитуваного про наявність в нього доказів, яких фактично нема (наприклад, зізнання співучасників, вилучені з місця події відбитки пальців і т.п.)? Виходячи з позиції Р.С. Белкіна, таке повідомлення не є фальсифікацією, адже ніякого джерела доказів, в якому містилися б хибні факти, не існує. На мій погляд, наведені тактичні прийоми, тобто прямий обман, все ж таки порушують етичні засади допиту та є не допустимими.

7. Дослідження категорії «фальсифікація доказів» з кримінально-правових позиції також не вносить достатньої ясності в питання про допустимість прямого обману як тактичного прийому слідчої (розшукової) дії. Кримінальним кодексом України (ч.2 ст. 372) штучне створення доказів або інша фальсифікація передбачені як кваліфікуюча ознака притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності, але наведені поняття законодавцем не конкретизовані. Немає і єдиного доктринального їх тлумачення. Так, у Коментарі до КК України за редакцією В.В. Сташиса, В.Я. Тація під штучним створенням доказів розуміється підроблення, знищення чи вилучення зі справи доказів, примушування свідків до давання неправдивих показань, а під іншою фальсифікацією – вилучення зі справи доказів, що свідчать про невинність потерпілого, не відображення фактів та обставин, що спростовують обвинувачення. У роз'ясненнях до ст. 373 КК України (примушування давати показання) пред'явлення неправдивих доказів розуміється як незаконна дія (але чи є усне повідомлення про доказ без його демонстрації пред'явленням?). Одночасно зазначається, що створення у допитуваного перебільшеного уявлення про поінформованість слідчого є допустимим діями, як такі, що не суперечать законодавству. У коментарі КК України за редакці-

єю М.І. Мельника, М.І. Хавронюка фальсифікація (ст.272 КК України) трактується як підроблення документів, що є доказами, підміна або знищення речових доказів; а обман – як незаконна дія, що примушує допитуваного давати показання (ст.273 КК України). Аналогічно обман під час допиту розглядається і в підручнику з особливої частини кримінального права за редакцією Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова і в низці інших робіт.

7. З прийняттям КПК 2012 року у кримінальному процесі України з'явився новий інститут – негласні слідчі (розшукові) дії, тобто дії, що раніше складали зміст виключно оперативно-розшукової діяльності. Характер низки з них передбачає використання прямого обману осіб, щодо яких вони здійснюються, інакше втрачається всілякий сенс їх проведення. Так, ст.272 КПК України передбачено виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності учасником організованої групи чи злочинної організації, що не можливо без повідомлення особою про себе вигаданих відомостей. Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) у певних випадках передбачає обману їх власників. Проведення оперативної закупки, наприклад, наркотичних засобів (ст.271 КПК України) співробітником оперативного підрозділу неможливо без прямої дезінформації особи, що їх збуває. Ст. 273 КПК України прямо передбачено використання при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій несправжніх (імітаційних) засобів. У цьому плані Р.С. Белкін справедливо підкреслює, що оперативно-розшукова діяльність багато в чому ґрунтується на дезінформації та обмані як засобах виявлення та розкриття злочину, без яких вирішення оперативних завдань є неможливим. Заміна терміну «обман» на елегантне «легендування», хоча і навіює соціально корисну спрямованість дії, але суті не міняє, оскільки їх семантичне тлумачення однакове. Таким чином, слід визнати, що прямий обман є необхідним, законодавчо визнаним, засобом вирішення окремих завдань досудового розслідування, та, одночасно, суперечить сталим уявленням про етичність слідчої діяльності, а за певних трактувань – і вимозі її законності.

8. Розкриваючи етичність тактичних прийомів, поважні науковці (Р.С. Белкін, О.Я. Басєв) справедливо звертають увагу на те, що певні, за загальним правилом неетичні, дії прямо передбачені законодавством (наприклад, попередження про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання є не що інше як пряма погроза). Закріпленням в новому КПК України негласних слідчих (розшукових) дій, проведення яких передбачає пряму дезінформацію осіб, щодо яких вони здійсню-

ються, ставить потребу переосмислення етичних вимог до тактичних прийомів проведення слідчих дій в цілому (у плані або їх уніфікації, або диференціації стосовно окремих видів).

Навроцька В.В.

Львівський державний університет внутрішніх справ, доц. кафедри кримінально-правових дисциплін, к.ю.н., доцент

НЕДОЛІКИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УГОД ПРО ПРИМИРЕННЯ ЗА КПК 2012 Р. ТА ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ ЦЬОГО ІНСТИТУТУ

У нещодавно прийнятому КПК введено ряд кардинально нових інститутів, зокрема, угод про примирення.

Перевагами інституту угоди про примирення є: 1) уникнення небажаних судових витрат, 2) зниження навантаження на правоохоронні органи, 3) зниження відсотка нерозглянутих справ, 4) закладення потенціалу до поступового зменшення кількості ізоляторів тимчасового тримання, слідчих ізоляторів; пенітенціарних установ тощо.

Проте у цій роботі я б хотіла звернути увагу на моменти, які вважаю невдалими при законодавчій регламентації аналізованого інституту, а також на суперечливість правозастосовної практики з цього питання та актив тлумачення діючого законодавства.

1) Це, передусім, стосується категорії справ, щодо яких допускається укладення угод про примирення. Зокрема, у ч.3 ст.469 КПК передбачено, що такий вид угод може бути укладено у провадженні щодо кримінальних проступків (про що спеціального закону досі немає), злочинів невеликої та середньої тяжкості, а також у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення (ст.477 КПК). При цьому слід зауважити, що до категорії справ, кримінальне провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення належить ряд не тільки тяжких, але й особливо тяжких злочинів!

Зокрема, до тяжких злочинів належать діяння, передбачені ч.2 ст.364-1, ч.2 ст.365-1, ч.3 ст.365-2 КК України, та діяння, передбачені ч.2 ст.152 цим Кодексом (за умови, що останнє вчинене чоловіком / дружиною потерпілого), а також діяння, передбачені ч.4 ст.185, ч.4 ст.186, ч.3 ст.189 КК (якщо вони вчинені чоловіком / дружиною, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого чи особою, яка щодо потерпілого

була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого).

До особливо тяжких злочинів, щодо яких допустиме укладення та затвердження відповідного виду угод, законодавцем віднесено діяння, передбачені ч.5 ст.185, ч.5 ст.186, ч.4 ст.189 та ч.4 ст.190 КК України (за умови вчинення їх чоловіком / дружиною, іншим близьким родичем чи членом сім'ї потерпілого чи особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду виключно власності потерпілого.) Тобто сфера приватного інтересу при укладенні відповідного виду угод, на мою думку, невивиправдано широка.

2) Свого часу голова Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ звернувся до окремих членів Науково-консультативної ради (далі - НКР) з проханням дати висновок щодо застосування Глави 35 КПК, якою передбачено кримінальне провадження на підставі угод.

Зокрема, перед членами НКР було поставлене таке питання: чи підлягає затвердженню судом угода про примирення, якщо одним і тим самим злочином завдано шкоди одночасно як потерпілому, так і публічним інтересам?

Питання виникло у зв'язку з тим, що такі ситуації нерідко виникають на практиці. До прикладу, 14.03.2013 р. Центрально-Міським районним судом міста Кривого Рогу було затверджено угоду про примирення у кримінальній справі за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст.406 КК України, за ознаками порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (дівщина) [1].

Передусім потрібно з'ясувати: до злочинів якої тяжкості належить діяння, передбачене ч.2 ст.406 КК? Максимальне покарання, передбачене санкцією статті, становить до 5 років позбавлення волі. Отже - це злочин середньої тяжкості.

Відповідно до положень ч.3 ст.469 КПК 2012 р. угода при примирення може бути укладена у провадженні щодо злочинів середньої тяжкості. Але наскільки логічним є такий підхід законодавця?

Цей злочин двооб'єктний: а) шкода заподіюється порядку взаємовідносин між військовослужбовцями, які не знаходяться у відносинах підлеглості (тобто шкода заподіюється публічному інтересу); б) додатковим об'єктом також виступає – честь і гідність особи, інколи – її життя, здоров'я, інші блага (тобто страждає й приватний інтерес).

Коли припустити можливість примирення в даному випадку потерпілого примиряється з кривдником, то перший може пробачити тільки ту шкоду, яка завдана виключно його приватним інтересам. Публічний же інтерес в даному випадку залишається без задоволення.

Інша схожа ситуація: 12.03.2013 р. Косівський районний суд Івано-Франківської області затвердив угоду про примирення у справі за обвинуваченням особи у разі вчинення злочину, передбаченого ч.1 ст.286 КК («Порушення правил безпеки руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами») [2].

Незважаючи на те, що діяння, передбачене ч.1 ст.286 належить до злочинів невеликої тяжкості. (максимальне покарання – обмеження волі), але тут теж шкода завдана двом об'єктам: 1) безпеці експлуатації транспортних засобів (публічний інтерес); 2) здоров'ю та життю особи (приватний інтерес).

Видається, що такого виду угоди не підлягають затвердженню судом. Адже тільки щодо діянь, які посягають на приватні інтереси, які не зачіпають більшою мірою публічні інтереси, можуть укладатися угоди. Бо розпоряджатися (а будь-яка угода і є розпорядженням правами) можна лише тим, що належить тільки тобі, а не іншому.

Звісно, злочинів, які посягають виключно на приватні інтереси в «чистому» вигляді не існує з огляду на визначення злочину (ч.1 ст.11 КК України) як суспільно-небезпечного, а не індивідуально-небезпечного діяння.

Проте так звані «багатооб'єктні» злочини (які спрямовані проти інтересів приватної особи) та публічних інтересів, не повинні входити до переліку діянь, стосовно яких допустиме укладення угод про примирення).

3) Вищий спеціалізований суд України звернув увагу й на те, що за наявності підстави для обов'язкового звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим та одночасним надісланням до суду обвинувального акту з підписаною сторонами угодою про примирення, на його думку, виникає суперечність між нормами кримінального права, що передбачають обов'язкове звільнення особи від кримінальної відповідальності і нормами КПК, які зобов'язують суд затвердити угоду про примирення і призначити їй покарання. Тому постає питання: яке рішення слід прийняти за таких обставин?

Видається, що більш сприятливим для особи, позитивна посткримінальна поведінка якої дає підстави застосовувати до неї заохочуваль-

них заходів є саме звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України. Адже у такому разі: покарання особі не призначається та судимість у неї не виникає. На жаль, доводиться констатувати, що суди (до прикладу - це рішення Джанкойського міськрайонного суду Автономної Республіки Крим від 13 березня 2013 року) [3] такою логікою не завжди керуються.

4) На практиці іноді трапляється повне нерозуміння правової природи укладення угод про примирення. Зокрема, Ленінський районний суд міста Луганська 12 березня 2013 р. розглянувши справу за обвинуваченням особи у вчиненні злочину, передбаченого ч.2 ст.125 КК (умисне легке тілесне ушкодження що спричинило короточасний розлад здоров'я) вироком одночасно: а) і звільнив особу від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України б) і затвердив угоду про примирення, якою призначив узгоджене сторонами покарання! [4]

Тобто суд одночасно прийняв два взаємосуперечливих рішення! Адже при звільненні від кримінальної відповідальності на підставі ст.46 КК України покарання не призначається, а при затвердженні угоди про примирення згідно із ст.471 КПК – призначається узгоджене сторонами покарання.

5) Звертає на себе увагу ще один момент. До КК України помістили ст.389-1, відповідно до якої відтепер передбачено кримінальну відповідальність за умисне невиконання засудженим угоди про визнання винуватості. У ст.382 КК України передбачено відповідальність за невиконання вироку суду. А оскільки угода про визнання вини затверджується вироком суду, то ст.389-1 є зайвою у КК України. Адже змістом угоди про визнання вини завжди є узгоджене покарання. Тому, якщо невиконання угоди – це ухилення від покарання, то за таке діяння кримінальна відповідальність уже передбачена статтями 389 і 390 КК України.

1. *Вирок Центрально-Міським районним судом міста Кривого Рогу від 14.03.2013 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29908187>*
2. *Вирок Косівського районного суду Івано-Франківської області від 12.03.2013 р. Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Decision/Review/?RegNumb=29848762>*
3. *Вирок Джанкойського міськрайонного суду Автономної Республіки Крим від 13 березня 2013 року. Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Decision/Review/?RegNumb=29877145>*
4. *Вирок Ленінського районного суду м. Луганська від 12 березня 2013 р. Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Decision/Review/?RegNumb=29842263>*

Сачко О.В.

*доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ, кандидат юридичних наук*

ПРОВОА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ КОНТРОЛЬНОЇ ПОСТАВКИ ТА КОНТРОЛЬНОЇ ЗАКУПКИ ЯК ЕФЕКТИВНИХ МЕТОДІВ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ВИЯВЛЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ОБІГОМ НАРКОТИКІВ

Постановка проблеми. Необхідність здійснення контрольної поставки щодо боротьби з обігом наркотичних засобів визнає світова громада. Так у типовій Настанові з проблем підготовки працівників антинаркотичних підрозділів вказано, що «контрольовані поставки є ефективним методом забезпечення виконання законів про наркотики, що дозволяє особам правоохоронних органів різних країн виявляти членів міжнародних організацій, які здійснюють поставки наркотичних засобів і психотропних речовин скрізь національні кордони» [10]. Цей метод потребує тісного співробітництва правоохоронних органів, а також ретельного планування і точного виконання [5].

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлюється тим, що в юридичному сенсі діяльність щодо безпосереднього виявлення злочину за допомогою методів контрольної закупки та контрольної поставки недостатньо чітко законодавчо врегульована, що додає певних проблем правозастосовної практики.

Викладення основного матеріалу дослідження. Основним міжнародним правовим актом, який регламентує порядок проведення контрольної поставки, є Конвенція ООН «Про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів й психотропних речовин» 1988 р., ратифікованою Верховною Радою СРСР 9 жовтня 1990 р. [1, с. 842].

В межах країн СНД здійснення допомоги по кримінальним справам як між судово-слідчими, так й між оперативними та слідчими органами в розкритті й розслідуванні конкретних злочинів перш за все здійснюється на підставі Конвенції про правову допомогу та правових відносинах по цивільним, сімейним й кримінальним справам (далі Конвенція), підписана у Мінську 22 січня 1993 р. До теперішнього часу вона ратифікована та вступила в силу в Республіці Вірменія, Республіці Білорусь,

Республіці Казахстан, Російській Федерації, Таджикистані, Туркменістані, Республіці Узбекистан та Україні.

Главами країн СНД 28 березня 1997 р. підписаний Протокол про доповнення Конвенції, згідно з яким правоохоронні органи країн – учасниць Конвенції отримують можливість вступати в контакт один з одним тільки через свої центральні органи, а також через територіальні та інші органи [9, С.14-26].

Важливість та необхідність проведення контрольної поставки не оминає й вітчизняне законодавство, так ст. 101 Митного кодексу України зазначає, «З метою припинення міжнародного незаконного обігу наркотичних речовин і виявлення осіб, які беруть участь у такому обігу, митні органи України в кожному окремому випадку за домовленістю з митними та іншими відповідними органами іноземних держав або на основі міжнародних договорів України використовують метод «контрольної поставки» тобто допустимість під своїм контролем увезення в Україну, вивезення з України або транзит через її територію наркотичних засобів та психотропних речовин, включених у незаконний обіг» [7, С.43].

Окрім митного кодексу в Україні питання контрольної поставки розглядається та регламентується й іншими нормативно-правовими актами: Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів й зловживання ними» від 15.02.1995 р. (ст.4 Розділ 2); Постановою Кабінету міністрів України та Національного банку від 28 серпня 2001 р. № 1124 «Про рекомендації Групі по розробці фінансових заходів щодо боротьби з відмиванням грошей (FATE)» (рекомендації № 36); Законом України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30.06.1993 р.; Інструкцією «Про порядок проведення контрольованої поставки наркотичних засобів, психотропних речовин й прекурсорів» від 31.08.1995 р. [9, С.14-26].

З набуттям чинності, 19 листопада 2012 року нового КПК України кримінально-процесуальне законодавство отримало окрему слідчу дію, ст. 271 Контроль за вчиненням злочину, яка проводиться в таких формах як: контрольна поставка; контрольна та оперативна закупка; спеціальний слідчий експеримент; імітування обстановки злочину.

Вивчення й аналіз спеціальної літератури, нормативно – правових актів свідчить про різні підходи до визначення сутності та поняття контрольної поставки.

Так, наприклад, В.І. Михайлов визначає контрольну поставку як здійснювану за наявності вказаних у законі підстав та з дотриманням

встановлених процедур переміщення під контролем правоохоронних органів, наділених правом здійснювати оперативно – розшукову діяльність, товарів й предметів з метою виявлення й припинення злочинів та осіб, причетних до їх скоєння [6, С. 9].

Зобов В.Е. контрольну поставку розглядає як систему погоджених між собою оперативно – розшукових заходів та інших дій митних й інших компетентних органів декількох країн для попередження міжнародного обігу предметів, ввезення, вивезення чи транзит яких заборонений міжнародним або національним правом країн що беруть участь у операції, виявленні осіб, що мають відношення до даного обігу [2, С.325-330].

Ялбуганова А.А. та Шахматьєва А.А. зазначають що метод контрольної поставки, передбачений у митному кодексі, використовується у якості оперативно – розшукового заходу, що дозволяє виявляти та затримувати осіб, що скоїли протиправні дії [3].

З даною позицією не погоджується В.М. Шевчук, який стверджує що даний підхід передбачає вузьке трактування поняття сутності контрольної поставки, значно обмежує її можливості у виявленні та розслідуванні контрабанди наркотиків. У практичній діяльності правоохоронних органів контрольна поставка здійснюється, як правило, у межах тактичної операції інше кажучи у сукупності оперативно – розшукових, організаційних заходів та слідчих дій, спрямованих на досягнення єдиної мети [9, С.14-26].

Разом з тим В.М. Шевчук дає власне визначення контрольної поставки наркотичних засобів під якою слід розглядати тактичну операцію, яка представляє собою комплекс слідчих дій, оперативно – розшукових заходів, у процесі яких наркотичні засоби, виявлені оперативним шляхом, допускаються до транспортування з однієї місцевості в іншу для виявлення кінцевого пункту призначення, місця відправлення, його організатора й вантажоотримувача, а також всіх інших осіб, що причетні до незаконного транспортування даного товару [9, С.14-26].

На наш погляд, **контрольована поставка і контрольована закупка** є пізнавально-засвідчувальними діями, які супроводжується застосуванням оперативно – розшукових заходів і здійснюються слідчими чи співробітниками оперативних підрозділів МВС або СБУ України у взаємодії з іншими правоохоронними органами з метою безпосереднього виявлення, попередження, запобігання, припинення чи повного розкриття злочину і встановлення обставин події злочину, отримання необхідних відомостей і забезпечення умов для затримання підозрюваного якщо іншими засобами досягти цього неможливо, і проваджуються

шляхом безпосереднього спостереження за певними подіями, фактами або діями окремих осіб, спостереження за вантажними перевезеннями (на залізничному, морському, річковому, автомобільному, авіаційному транспорті); спостереження за поштовими відправленнями (листи, бандеролі, посылки), а також за багажем й вантажем, що переміщуються в супроводі кур'єрів або під виглядом інших предметів та товарів та здійснення при цьому технічного документування і документальної фіксації доказової інформації та інших фактичних даних, що можуть мати значення для справи. [8, С.64-65].

1. *Ведомости СССР*. – 1990. – № 42. – Ст.842.
2. Зобов В.Е. *Контролируемые поставки // Таможенное право: Учебник / Под. Ред. Б.Н. Габричидзе*. – М.: БЕК, 1995. – С. 338-342; *Контролируемые поставки // Российское таможенное право: Учебник / Под. Ред. Б.Н. Габричидзе*. – М., НОРМА – ИНФА – М, 1997. – С.325-330.
3. *Коментарій к Таможенному кодексу РФ*. – 1999. – С.166.
4. Костенко К.Г. *Контрольна поставка – ефективний метод боротьби з незаконним обігом наркотичних речовин / Костенко К.Г. // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Збірник наукових праць*. – 2003. – Спеціальний випуск №1 (13). – С. 277-282.
5. *Методические указания по проведению контролированных поставок*. – М., 2000
6. Михайлов В.И. *Контрбандная поставка как оперативно – розыскная операция. Учебно – практическое пособие. / В.И. Михайлов* – М., 1998. – С.9.
7. *Митний кодекс України / Кодекси України*. – К., 1997. - №6 С. 43.
8. *Безпосереднє виявлення та дослідча перевірка фактів незаконного обігу наркотичних засобів / О.В. Сачко; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.М. Тертишника*. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; «Середняк Т.К.», 2012. – 176 с.
9. Шевчук В.М. *Формирование и использование тактической операции «Контрольная поставка» при расследовании контрбанды наркотиков / В.М. Шевчук // Митна справ. Науково – аналітичний журнал з питань митної справи та зовнішньої діяльності*. – 2003. – липень-серпень № 4 – С. 14 – 26.
10. *Drug Itnforcement handbook – U.S. Departament of Justice Drug Enfocement Administration* – 2000.

Третьяков Г. М.

УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы» (Республика Беларусь), доцент кафедры уголовного процесса и криминалистики, к.ю.н., доцент

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СПОСОБА СОВЕРШЕНИЯ ПРЕДНАМЕРЕННОГО БАНКРОТСТВА

В криминалистической характеристике преступлений, в том числе преступлений против экономической состоятельности и процедуры банкротства, способ совершения преступления имеет существенное значение. Он содержит большой объем криминалистически значимой информации, позволяет путем отслеживания корреляционных зависимостей установить иные элементы криминалистической характеристики преступления.

Уголовный кодекс Республики Беларусь предусматривает ответственность за преднамеренную экономическую несостоятельность (банкротство) под которой понимается умышленное создание или увеличение неплатежеспособности индивидуального предпринимателя или юридического лица, совершенные этим индивидуальным предпринимателем или должностным лицом, учредителем (участником) либо собственником имущества этого юридического лица в личных интересах или в интересах иных лиц и повлекшие причинение ущерба в крупном размере.

Основные способы совершения преднамеренного банкротства конкретизированы в диспозиции данной статьи и являются обязательным элементом объективной стороны исследуемого преступления.

Под умышленным созданием неплатежеспособности понимается намеренное совершение такого действия или бездействия, которое с неизбежностью или с достаточно высокой степенью вероятности ведет субъект хозяйственной деятельности, являвшийся ранее платежеспособным к невозможности удовлетворения требований кредиторов. Умышленное увеличение неплатежеспособности представляет собой совершение действия или бездействия, приводящее неплатежеспособного субъекта хозяйственной деятельности к еще большей неплатежеспособности [1, С. 56].

Рассматривая деятельность по созданию и/или увеличению неплатежеспособности, следует подчеркнуть, что банкротство само по себе преступлением не является. И вне зависимости от того, совершается ли оно умышленно или по неосторожности – это, прежде всего, гражданское правоотношение. Преступлением оно становится в результате сочетания двух признаков: умысла и характера последствий, наступивших в результате банкротства [2, С. 54-56]. Поэтому деятельность, направленная на создание и увеличение неплатежеспособности может содержать в качестве структурных элементов действия, которые являются легальными операциями и не влекут ответственности. Отмечается, что факты наличия сделок с заведомо невыгодными условиями, приведших к созданию или увеличению неплатежеспособности, а также причинению ущерба в крупном или особо крупном размере не всегда способны обеспечить возможность уголовного преследования виновных лиц. Доказать, что виновный сознательно совершает действие или бездействие направленное именно на создание или увеличение неплатежеспособности, на практике весьма сложно. Хотя в реальности такие действия совершаются и действительно преследуют цели в виде удовлетворения личных интересов или же интересов иных лиц, чаще всего они не направлены на создание или увеличение неплатежеспособности, хотя фактически и приводят к ней [3].

В системе преступной деятельности по созданию и/или увеличению неплатежеспособности можно выделить следующие действия:

- вывод наиболее ликвидных активов субъекта хозяйственной деятельности. Для вывода активов из состава имущества должника существуют различные способы. Высоколиквидные активы могут продаваться по существенно заниженной стоимости, заменяться неликвидными. Вывод таких активов приводит к тому, что на стадии рассмотрения дела об экономической несостоятельности (банкротстве) управляющий и суд приходят к выводу о невозможности процедуры санации и необходимости ликвидации предприятия. Следует отметить, что данные действия могут быть направлены исключительно на личное обогащение, без умысла на преднамеренное банкротство. Поэтому данный способ следует рассматривать в системе иных действий лица по доведению субъекта хозяйствования до банкротства;

- заключение сделок на заведомо невыгодных условиях. К сделкам на заведомо невыгодных условиях относятся:

о занижение или завышение цены (тарифа) за поставляемые (приобретаемые) товары (работы, услуги) по сравнению со сложившейся рыночной конъюнктурой;

о заведомо невыгодные для должника сроки и (или) способы оплаты по реализованному (приобретенному) имуществу;

о любые формы отчуждения (обременения обязательствами) имущества должника, если они не сопровождаются эквивалентным сокращением задолженности;

о предоставление имущества должника в пользование иным лицам безвозмездно или с заниженным размером вознаграждения по сравнению со сложившейся рыночной конъюнктурой;

о списание имущества должника с нарушением установленного законодательством порядка его списания;

о установление заработной платы и иных связанных с исполнением трудовых обязанностей выплат в размере, не обоснованном результатами деятельности и (или) с нарушением требований законодательства [4].

- неправомерные переводы денежных средств на счета других субъектов хозяйственной деятельности;

- использование денежных средств на цели не связанные с хозяйственной деятельностью;

- отказ от заключения выгодных сделок.

Как показывает практика, во многих случаях действия субъектов криминальных банкротств составляют единую профессиональную систему – криминальную технологию. Они представляют собой совокупность профессиональных знаний, методов и средств, основанных на современных научных достижениях, объединенных в преступных целях. Опасность подобных криминальных деяний заключается в том, что они носят скрытый, профессиональный и, зачастую, транснациональный характер.

Выявление способа совершения преднамеренного банкротства как элемента криминалистической характеристики, дает возможность определить источники следовой информации, выявить участников преступной группы и возможные варианты их действий, а также особенности и взаимосвязи иных элементов криминалистической характеристики.

1. Хакулов, М.Х. *Неправомерное (преднамеренное и фиктивное) банкротство* : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / М.Х. Хакулов. – Кисловодск, 2000. – 161 л. Стр. 56.

2. Гулый, А.А. *Некоторые проблемы квалификации преднамеренного банкротства* / А.А. Гулый // *Юрист*. – 2005. – № 6. – С. 54-56.
3. Смольский, А.П. *Особенности квалификации преднамеренного банкротства в гражданском и уголовном праве* / А.П. Смольский // *Консультант Плюс : Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь*. – Минск, 2013.
4. *Об утверждении инструкции по определению наличия (отсутствия) признаков ложного банкротства, преднамеренного банкротства, сокрытия банкротства или препятствования возмещения убытков кредитором и подготовке заключений по данным вопросам : постановление Министерства экономики Респ. Беларусь от 4 декабря 2012 г. № 107* // *Консультант Плюс : Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс] / ООО «ЮрСпектр», Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь*. – Минск, 2013.

Чаплинська Ю.А.

*Дніпропетровський державний університет
внутрішніх справ, доцент кафедри кримінально-
правових дисциплін, к.ю.н.*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

При розслідуванні різноманітних видів злочинів, особливо тяжких, зокрема, умисних вбивств, розбійних нападів, вимагань, захоплення заручників, незаконного виготовлення зброї, боеприпасів, вибухівок, наркотичних засобів або психотропних речовин, документів, печаток та ін., нерідко виникає необхідність, окрім перевірки та уточнення показань підозрюваних проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Проведення випробувань може бути спрямовано на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь й навичок та ін. Проведення таких експериментальних дослідів здійснюється за допомогою такої слідчої дії як «слідчий експеримент» (ст. 241 КПК України).

Слідчий експеримент є окремою слідчою дією, яка полягає у здійсненні дослідів з метою перевірки – чи могли відбутися за певних умов ті або інші події і яким саме чином. Експеримент (від лат. слова *experimentum* – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами. Слідчий експеримент необхідно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій. Вказана

слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним буває досить важко. Тому слідчий експеримент є необхідним, а нерідко незамінним способом перевірки й отримання нових доказів.

Слідчий експеримент відноситься до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, на подальших етапах досудового розслідування.

На думку Р.С. Белкіна, слідчий експеримент – це пізнавальна слідча дія, сутність якої полягає у проведенні досліджень, пов'язаних із встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість або неможливість існування тих чи інших фактів, що мають значення для справи [1, с. 5].

До основних завдань слідчого експерименту можна віднести: встановлення точного механізму учинення злочину; перевірка висунутих слідчих версій; виявлення причин і умов, що сприяли або перешкождали учиненню злочину; перевірка й уточнення фактичних даних, одержаних за результатами проведених окремих слідчих дій; отримання нових доказів; встановлення й усунення протиріч в показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих; визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину та ін.

Дослідження кримінальних проваджень (254) дозволяє дійти висновків, що у слідчій практиці проводяться такі види слідчих експериментів:

- 1) встановлення можливості спостереження або сприймання якогось-небудь факту чи явища;
- 2) встановлення можливості існування якого-небудь факту чи явища;
- 3) встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах;
- 4) встановлення наявності або відсутності у конкретної особи певних професійних вмінь та навичок;
- 5) встановлення можливості учинення тих або інших дій за визначений час;
- 6) встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів;
- 7) встановлення меж поінформованості особи про факти, що цікавлять слідство.

На підставі узагальнення правоохоронної практики, вивчення кримінальних проваджень та опитування слідчих можна вказати, що до основних тактичних умов проведення слідчого експерименту можна віднести:

1. Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище.

Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях де і відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення, тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню та ін. Особливо це стосується дослідів, при яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якогось-небудь факту (явища); існування якогось-небудь факту (явища); здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події та механізму злочину чи окремих його елементів.

Слідчий повинен штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, які розкривають зміст відомої тільки їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховання злочинів, наявність попередньої злочинної змови та ін. [2, с. 394]. Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції необхідно піддавати не усю обстановку, а окремі її елементи, які є важливими для дослідів.

2. Використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв та матеріалів, що використовувалися під час злочинної події.

Під час проведення дослідницьких дій доцільно використовувати такі ж прилади, механізми, пристрої та матеріали, що застосовувалися і при учиненні злочинів. Не доцільно під час проведення експерименту використовувати об'єкти, які є речовими доказами за кримінальною справою, що обумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження. При неможливості використання вказаних об'єктів у експерименті, слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети. Вказане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати у них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

3. Неодноразове й поетапне проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах.

Усі дослідницькі дії повинні проводитися неодноразово і у змінних умовах, з метою забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Наприклад, при встановленні

можливості сприймати мають бути продемонстровані різні об'єкти, щоб можна було переконалися у стійкості їх розпізнавання суб'єктом експерименту. Головною метою неодноразового повторення дослідів є отримання достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, що склалася. Проводити дослідження необхідно поетапно, тобто уся досліджувана подія розбивається на певні етапи. За кожним вказаним етапом проводиться окреме дослідження і за результатами усі вони об'єднуються, дозволяючи слідчому отримати уявлення про усю подію в цілому. Поетапне проведення експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення.

4. Обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій, максимально схожих з тими, що мали місце у дійсності (за послідовністю, способом, характером, темпом тощо).

Усі експериментальні дії та випробування, що застосовуються під час слідчої дії, не повинні граничити з учиненням нового аналогічного злочину. Проте, інколи вони можуть бути пов'язані із спричиненням виправданого та незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність і т.п.

5. Залучення свідка, потерпілого або підозрюваного до проведення експерименту. При проведенні опитування слідчих підрозділів ми дійшли до висновку, що до експериментальних дій підозрювані залучалися у 89% випадках. Залучення свідків і потерпілих може дозволити більш чіткіше відтворити ті чи інші обставини події.

6. Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент з кількома підозрюваними, слідчий повинен виїхати на місце і провести дослідницькі дії з кожною особою окремо.

На думку Н.І. Гуковської, слідчий експеримент можна проводити за участю усіх підозрюваних одночасно з урахуванням конкретних обставин справи [3, с. 36]. На нашу думку, проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є недопустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій та дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер по відношенню до інших. Вказаний тактичний прийом дозволяє запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного.

Не рекомендується проводити досліди за участю слідчого або понятих. У тих випадках, коли немає можливості залучити до проведення експерименту саму особу, яка учинила злочин (зокрема, знаходиться у розшуку, переховується від слідства та суду, відмовляється співпрацювати зі слідством), то у цьому разі можуть бути підібрані інші особи (статисти), які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваними, а слідчий разом із понятими повинен спостерігати за проведенням дослідів.

При розслідуванні багатоепізодних кримінальних проваджень, складних злочинів, особливо вчинюваних організованими злочинними групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний (за територіальністю) характер, що ускладнює проведення слідчої дії за усіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, але й через недостатність необхідних сил та засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінальної справи епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами у таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми, які власноручно виконані злочинцями, у яких відбиваються усі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинів. Однак така рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [4, с. 425].

Отже, Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою і складною слідчою дією, оскільки в ньому приймає участь значна кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, особливо при їх відмові від раніше даних показань або у випадку смерті. Якісне та ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів й комбінацій, що дозволить одержати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

1. Белкин Р. С. *Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике* / Белкин Р. С. – М.: «Юрид. лит.», 1964.
2. Салтєвський М. В. *Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник* / Салтєвський М. В. – К.: Кондор, 2005.
3. Гуковская Н. И. *Следственный эксперимент (пособие для следователей)* / Гуковская Н. И. – М., Госюриздат, 1958.

4. Чаплинський К. О. *Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : монограф.* / Чаплинський К. О. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

Амелін О. В.

провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем протидії злочинності Науково-дослідного інституту Національної академії прокуратури України, юрист 1 класу

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Досвід історії як нашої держави, так і інших держав світу свідчить, що винищення злочинності як соціального явища не може бути основною метою державної політики, тим більше у спосіб жорсткого карального примусу. Суворість кримінально-правової політики спонукає до збільшення рівня латентності злочинів, яка на переконання кримінологів, складає не менше половини. А як відомо безкарність, про яку добре інформоване населення, є однією із загрозливих детермінант злочинності.

Яскравий приклад результатів хибної державної політики в цій сфері ми спостерігали у 90-х роках минулого століття, коли злочинність домінувала майже у всіх сферах життя, а у суспільстві модель успішної людини асоціювалася з керівником організованої злочинної групи. Відлуння тих процесів нажалі і сьогодні відчувається.

Однак, у подальшому було визначено більш доцільну мету діяльності правоохоронних органів, спрямовану на зниження фактичного рівня злочинності та недопущення його зростання.

Зазначені положення закладені в основу спеціально прийнятих нормативно-правових актів, метою яких визначено не утопічне викоринення злочинності як явища, а її профілактика, виявлення та усунення причин і умов вчинення злочинів, захист інтересів людини, суспільства і держави від протиправних посягань. З метою реалізації цих норм визначено основні напрями профілактики, а також шляхи і способи їх досягнення.

Ці положення знайшли відображення у: Конституції України, згідно з якою Україна є правовою державою, а найвищою соціальною цінністю в ній визнається людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека; Законі України «Про участь громадян в охороні

громадського порядку і державного кордону», який на законодавчому рівні фактично визначив громадян нашої держави суб'єктом протидії та запобігання злочинності; концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 № 311/2008, основною метою якої є підвищення ефективності кримінальної юстиції для забезпечення прав і свобод людини на основі принципів правової держави; рішенні РНБО України, введеного в дію Указом Президента України від 27.10.2009 № 870/2209 «Про стан злочинності у державі та координацію діяльності органів державної влади у протидії злочинним проявам та корупції», яким визначено перелік реформ, що потребують невідкладного впровадження та нормативно-правові акти, які необхідно прийняти; Указі Президента України від 16.07.2005 № 1119/2005 «Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності», яким визначено критерії оцінки роботи органів прокуратури, органів внутрішніх справ та інших правоохоронних органів, а також запропоновано вжити цим органам конкретних заходів, спрямованих на запобігання та протидію злочинності; Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р, у якій визначені основні заходи профілактики правопорушень та злочинності; також Законах України «Про міліцію», «Про прокуратуру», «Про службу безпеки України», «Про військову службу правопорядку в Збройних силах України» тощо.

Однак, чинне нормативно-правове регулювання запобігання та протидії злочинності не позбавлене суттєвих недоліків.

Слушний приклад з цього приводу наводить Куц В.М., який зазначає про невідповідність Основному Закону України структури Особливої частини КК України. Проголосивши людину найвищою в системі цінностей (ст. 3 Конституції України), держава в Кримінальному кодексі України за звичкою вважає найвищою цінністю себе, про що свідчить перше місце в системі Особливої частини Кодексу так званих злочинів проти національної безпеки, а насправді – проти держави [1, с. 46].

Наявні суттєві проблеми щодо регулювання статусу та повноважень такого важливого суб'єкту протидії та запобігання злочинності як органи прокуратури України. Зокрема, чинним законодавством України прокуратурі взагалі не надано такий статус. І це не зважаючи на те, що фактично всі функції цього органу спрямовані на здійснення запобігання та протидії злочинності.

З прийняттям Кримінального процесуального кодексу України прокурор отримав якісно нову роль на всіх стадіях кримінального провадження. Кодексом передбачено більше двох десятків рішень, які приймає прокурор. Однак, конкретної норми, що передбачає обов'язок прокурора виявляти причини й умови вчинення злочину і реагувати на них (як це було передбачено у Кримінально-процесуальному кодексі України 1960 року) правовий акт не містить.

Основною спрямованістю кримінального процесуального аспекту діяльності прокурора є реалізація пенальної політики держави («пенальний» розуміють як караний, кримінально караний; той, що перебуває у невідгідному становищі, під страхом покарання) [2, с. 506].

Водночас, прокуратура наділена координаційними повноваженнями у сфері протидії злочинності й корупції, які передбачені Законом України „Про прокуратуру” (ст. 10), наказом Генерального прокурора України № 1-Гн від 16 січня 2013 року „Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції”, Положенням „Про координацію діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності та корупції” від 11 лютого 2013 року. Сутність координації правоохоронних органів з протидії злочинності полягає в забезпеченні їх злагоджених дій у сфері протидії злочинності в інтересах досягнення спільної мети – ефективного захисту суспільства та його громадян від злочинних посягань. Як слушно зазначив М. Бурбика у сучасних умовах розвитку суспільства на злочинність можна впливати лише за допомогою добре узгоджених, заздалегідь спланованих спільних заходів усіх правоохоронних органів, тому основні зусилля необхідно спрямувати на створення міжвідомчих слідчо-оперативних груп із розслідування злочинів і посилення ролі та впливу прокурорського нагляду за здійсненням такого розслідування⁴ [3, с. 73].

Часткову відповідь на запитання які саме органи є об'єктом координаційної діяльності прокурорів можна знайти у законах України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» та «Про засади запобігання і протидії корупції». Проте не для всіх державних органів протидія злочинності є головним напрямом діяльності, тому координуюча роль прокуратури на них не поширюється [4, с. 17].

⁴ Зауважимо, що чинним КПК України повноваження прокурора щодо створення слідчо-оперативної групи не передбачено, хоча така можливість і не заперечується. Таким чином, прокурор може здійснювати відповідну діяльність на підставі ст. 10 Закону України „Про прокуратуру” в межах координаційних повноважень прокуратури у сфері протидії злочинності та корупції.

Отже, фактично на сьогодні прокуратура здійснює протидію та запобігання злочинності у межах повноважень, передбачених її функціями (ст. 121 Конституції України, ст. 10; ст. 23; п. 5 ст. 29; п. 3 ст. 30 Закону України «Про прокуратуру»), Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» та Кримінальним процесуальним кодексом України. Однак, вказані джерела не повною мірою відображають діяльність органів прокуратури України як у кримінологічній сфері так і поза нею.

1. Куц В. *Проблеми кримінально правового забезпечення протидії злочинності // Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали V Міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (Київ, 18 жовтня 2013 року)*. – К.: Національна академія прокуратури України, 2013. С. 43 – 47.
2. *Англо-русский словарь / авт. ст. Е. Б. Черкасская ; сост. В.К. Мюллер ; ред. В. Л. Дашевская [и др.]. – 10-е изд., стереотипное. – Москва, 1963 ; Москва : Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1963. – 1192 с.*
3. Бурбика М.М. *Координаційна діяльність органів прокуратури у сфері протидії злочинності: організаційно-правові засади: монографія / М.М. Бурбика. - Суми. Сумський держ. ун-т, 2011. – 305 с.*
4. О. Кальман. *Прокуратура України як суб'єкт протидії злочинності // Протидія злочинності: теорія та практика: матеріали V Міжвузівської науково-практичної конференції студентів, курсантів, аспірантів та молодих учених (Київ, 18 жовтня 2013 року)*. – К.: Національна академія прокуратури України, 2013. С. 15 – 21.

Кізіль М.А.

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін, магістр права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Дотриманні прав і свобод людини при проведенні досудового розслідування є одним з пріоритетніших напрямків реформування кримінально-процесуального законодавства.

Реформа кримінальної юстиції, яку наразі активно провадять в Україні, а також прагнення нашої держави до євроінтеграції передбачають узгодження вітчизняного законодавства з міжнародними демокра-

тичними стандартами. Питання дотримання прав людини під час розслідування злочинів є пріоритетним у діяльності органів кримінальної юстиції. Суспільство зацікавлене в захищеності прав та законних інтересів будь-якої особи, залученої до сфери дії кримінальної юстиції, від незаконного, необгрунтованого обвинувачення, засудження, обмеження її прав та свобод.

Аналіз останніх наукових досліджень, присвячених проблемам забезпечення прав і свобод людини та громадянина, під час проведення досудового розслідування, показує, що в кримінально-процесуальному законодавстві даному питанню завжди приділяється певна увага вчених процесуалістів. Разом з тим, слід підкреслити, що цілісного комплексного дослідження проблем забезпечення прав та свобод людини під час проведення досудового розслідування в Україні не здійснювалося.

Дане питання набуває особливої гостроти в момент вступу України до Європейського Союзу, де проблеми забезпечення прав та свобод учасників кримінального процесу, на будь якій його стадії, виходять на перший план, особливо на стадії досудового розслідування.

Права та свободи людини – це міра можливої поведінки в суспільстві; можливість робити все, що не наносить шкоди іншим людям, що не заборонено законом. Права та свободи людини – один з головних елементів предмету правового регулювання більшості конституцій (разом з питаннями влади й механізму її організації). В конституціях, прийнятих після другої світової війни, права та свободи людини, як правило, – центральний елемент предмета конституційного регулювання. Головним завданням будь якої Конституції – знаходження балансу між владою й правами та свободами людини [2, С. 608].

Основоположні права та свободи людини й громадянина, як відомо, не оминають й конституції України, яка відносить до них наступні: - ніхто не може бути позбавлений життя, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань законними засобами (ст.27); - від приниження честі і гідності (ст.28); - вільного розвитку особистості (ст.22); - від незаконних затримань, арештів чи позбавлення волі іншим шляхом (ст.29); - від незаконних проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст.30); - від незаконного втручання в особисте та сімейне життя (31, 32); - пересування та вільний вибір місця проживання (ст.33); - думки і слова (34); - світогляду та віросповідання (35); - громадянства та можливості його зміни (25); - об'єднань у політичні партії та громадські організації (36, 37); - збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демон-

страції (ст. 39); - участі у виборах та референдумах (ст.38); - приватної власності (ст.41); - підприємницької діяльності (ст. 42); - вибору професії та місця роботи (ст. 43); - участі у страйках (ст. 44); - вибору відпочинку (ст. 45); - доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, поширення екологічної інформації (ст. 50); - творчої діяльності (літературної, художньої, наукової та технічної) (ст. 54); - вибору форми і виду освіти (ст.53); - від зобов'язань не виконувати явно злочинний наказ чи розпорядження (ст.60); - не бути двічі притягнутим до юридичної відповідальності одного виду і за одне й те саме правопорушення (ст.61); - не бути підданим кримінальному покаранню доти, доки провину не буде доведено в установленому законом порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (ст.62); - від самовикриття та викриття близьких родичів (ст. 63) [3, С. 52-60].

Неоминає питання забезпечення прав та свобод людини й громадянина вітчизняне кримінально-процесуальне законодавство, де з прийняттям 13 квітня 2012 року Кримінально-процесуального кодексу України, з'явилась велика кількість новел, які потребують теоретичного осмислення й вирішення конкретних завдань. Так, наприклад, КПК України з метою забезпечення прав та свобод людини передбачив, що зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: 1) верховенство права; 2) законність; 3) рівність перед законом і судом; 4) повага до людської гідності; 5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканість; 6) недоторканість житла чи іншого володіння; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання в приватне життя; 9) недоторканість права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне те саме правопорушення; 13) забезпечення права на захист; 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів; 16) безпосередність досліджень показань, речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова якою здійснюється кримінальне провадження [1, С. 360].

Роблячи стислий порівняльний аналіз кримінально процесуального законодавства 1960 року з діючим законодавством, хотілося б підкрес-

лити, що під час розкриття та розслідування злочинів КПК України 2012 року не передбачає необхідність встановлення об'єктивної істини по кримінальному провадженню, що в свою чергу на нашу думку, суттєво впливає на забезпечення прав та свобод громадян.

Роблячи підсумок, хотілося б підкреслити, що питання забезпечення прав та свобод людини й громадянина в Україні на сьогодні є одними з найголовніших та найпріоритетніших, забезпеченню яких приділяється належна увага як в Конституції України, так й кримінально процесуальному законодавстві. Разом з тим в Україні на сьогодні, незважаючи на досить високий рівень наукової розробленості питань забезпечення прав та свобод людини й громадянина, під час проведення досудового розслідування, до цього часу не досягнуто єдиного розуміння поняття та сутності забезпечення прав та свобод людини. У зв'язку з цим, науці кримінального процесу та на практиці існує велика кількість невирішених питань, які потребують належного теоретичного напрацювання.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України»*. – Х.: Одіссей, 2012. – 360.
2. *Новый Юридический / Под ред. А.Н. Азрилияна.* – М.: Институт новой экономики, 2006. – С.608.
3. *Олійник А.Ю. Поняття і класифікація конституційних свобод людини та громадянина в Україні / А.Ю. Олійник // Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ.* – 2009. – № 2 – С. 52-60.

Кузнєцов М.Г.

Здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, магістр права

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми показує що оперативно-розшукова діяльність в Україні використовується для боротьби зі злочинністю, для зміцнення правопорядку і влади в державі, що зумовлює її особливе місце у подальшому становленні демократії і гуманізації сучасного суспільства. Оперативно-розшукова діяльність в Україні набула статусу самостійної юридичної науки та навчальної дисципліни в системі

юридичної освіти [4,с.9]. Тому постійно проваджуються пошуки нових форм, засобів, методів і організаційних систем управління оперативно-розшуковою діяльністю. Погодимось з О.М. Бандуркою, що сучасна оперативно-розшукова діяльність вимагає поглибленого психологічного, інтелектуального, логічного, наукового і професійного підходу [1,с.3].

Дослідженню проблем співвідношення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування у виявленні, попередженні, припиненні та розкритті злочинів присвячено низку праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, серед яких Б.І.Бараненко, Б.Т. Безлепкін, А.В. Белоусов, В.В. Гевко, В.А. Глазков, В.А. ашко, Е.О. Дідоренко, Є.А. Доля, І.М. Доронін, С.Ю.Ільченко, Ю.П. Кобец, Є.Г. Коваленко, І.П. Козьяков, В.А. Колеснік, М.І.Курочка, А.О. Ляш, В.Т. Маляренко, В.І. Ніндипова, М.А.Погорецький, В.А. Селюков, І.В. Сервецький, Г.П. Середа, О.М. Бандурка, І.Г. Богатирьов, В.М. Тертишник, О.В. Сачко, П.Я. Мінка, А.Г.Цветков, М.Є. Шумило та інші.

Формування сучасної системи законодавчих актів, що регламентують оперативно-розшукову діяльність, сприяли не тільки наукові дослідження вчених у галузі кримінального, кримінально-процесуального та інших галузей права, а ще й накопичений кількома поколіннями працівників оперативних служб практичний досвід. [5, с.315].

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року, що набув чинності з 19 листопада 2012 року, докорінно змінив стару систему взаємодії слідчих, прокурорів, суддів і оперативних підрозділів у кримінальному провадженні. Проте найбільш революційним кроком законодавця стало впровадження у систему досудового розслідування негласних слідчих (розшукових) дій, що, по суті, є оперативними заходами, спрямованими на конспіративне отримання відомостей про підготовлювані та вчинені злочини з метою їх невідкладного припинення й розкриття.

Про те, враховуючи останні зміни у законодавстві, що визначають порядок ведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, та існуючі законотворчі ініціативи й тенденції, проблеми використання у досудовому розслідуванні можливостей оперативно-розшукової діяльності потребують нових наукових досліджень з метою пошуку і прогнозування шляхів їх вирішення.

Законодавець у Кримінально процесуальному кодексі України дав чітке визначення: Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не під-

лягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом (ст.246 КПК України) [3].

Але крім Кримінального процесуального кодексу України правову основу проведення негласних слідчих (розшукових) дій, захисту інформації про проведення цих слідчих дій становлять також Конституція України, Кримінальний кодекс України, Закони України «Про прокуратуру», «Про державну таємницю», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Порядок організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях», затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 №1561-12, Звід відомостей, що становлять державну таємницю (ЗВДТ), затверджений наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 № 440 і зареєстрований в Міністерстві юстиції України 17.08.2005 за №902/11182, та інші нормативно-правові акти [10].

Крім того, введена спеціальна норма (частина 3 ст.246 КПК України), за якою рішення про проведення негласних слідчих (розшукових) дій приймає слідчий, прокурор, а у випадках, передбачених цим Кодексом, - слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Слідчий може проводити негласні слідчі (розшукові) дії самостійно, спільно з уповноваженими оперативними підрозділами, залучати до їх проведення інших осіб, а також доручати їх проведення уповноваженим оперативним підрозділам (частина 6 ст.246 КПК України).

Під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій слідчий тепер має право використовувати інформацію, отриману внаслідок конфіденційного співробітництва з іншими особами, або залучати цих осіб до проведення цих дій, але з заборonoю залучати до конфіденційного співробітництва під час проведення негласних слідчих дій адвокатів, нотаріусів, медичних працівників, священнослужителів, журналістів, якщо таке співробітництво буде пов'язане з розкриттям конфіденційної інформації професійного характеру (ст.275 КПК України) [3].

У слідчого та прокурора з'явилась велика кількість інструментів, якими вони раніше не володіли, але на проведення деяких негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 260, 261, 262, 263, 264, 267, 268, 269, 274 та у деяких випадках статтею 271, необхідно отримати дозвіл слідчого судді. Крім того, негласні слідчі (розшукові) дії проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Висновки. Таким чином, процесуалізація оперативно-розшукової діяльності є наслідком пошуків законодавчого вирішення проблем розбудови ефективного механізму протидії злочинності. Розширення за рахунок можливостей оперативно - розшукової діяльності системи слідчих дій у КПК України, за умови дотримання конституційних гарантій прав особи, слід вважати прогресивним кроком законодавця, спрямованим на посилення правоохоронної функції держави та захисту прав і свобод окремих осіб, інтересів суспільства й держави від протиправних посягань.

1. Бандурка О.М. *Оперативно-розшукова діяльність. Частина 1: -Х-, 2002 Ст.3.*
2. *Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135 – XII //Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №22*
3. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року №4652-VI (відповідає офіційному тексту) Київ, 2012. – 382с.*
4. Мінка П.Я., Мінка Т.П., Хрідочкін А.В., Богуславський М.Г. *Оперативно-розшукова діяльність. Навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2010 Ст.9.*
5. Галючек А.А. *Проблеми нормативного закріплення завдань та функцій суб'єктів оперативно-розшукової діяльності // Науковий вісник Юрид, акад. МВС України – 2004. – 32. Ст.315.*
6. Молдован А.В. *Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. / А.В. Молдован. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 352 с.*
7. Погорецький М.А. *Використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі республік Латвії та Молдови / М.А. Погорецький // Вісник прокуратури. – 2007. – № 9. – С. 122–128.*
8. *Прослушывание телефонів в международном праве и законодательстве одиннадцати европейских стран / сост. Е.Е. Захаров. – Х.: Фолио, 1999.–152с.*
9. *Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96 ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.*
10. *ІНСТРУКЦІЯ «Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» від 16.11.2012 №114/1042/516/1199/936/1687/5 ЗАТВЕРДЖЕНО Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерством внутрішніх справ України, Службою безпеки України, Адміністрацією прикордонної служби України, Міністерством фінансів України, Міністерством юстиції України.*
11. Богатирьов І.Г. *Діяльність оперативних підрозділів установ виконання покарань щодо виявлення осіб, схильних до вчинення злочину. // Науковий вісник. Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2006. – № 4(30). Ст.276.*

Миськевич А.Ю.

*Гродненский государственный университет
им. Я. Купалы, аспирант кафедры уголовного
процесса и криминалистики*

КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПОРЯДКА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО СПОСОБУ СОВЕРШЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЯ

Важность и даже необходимость криминалистической классификации преступлений неоднократно отмечалась в трудах различных учёных. В.А. Образцов даже предпринял попытку формирования оригинальной теории криминалистической классификации преступлений [1, с. 7]. Р.С. Белкин выделил большое количество признаков, по которым может проводиться криминалистическая классификация преступлений [2, с. 320]. При проведении криминалистической классификации преступлений против порядка осуществления экономической деятельности важным критерием будет способ совершения преступления. Зная способ совершения преступления, следовательно, дознаватель может определить приблизительный перечень доказательств, которыми он будет располагать. Отнесения преступления к той или иной группе в зависимости от способа совершения будет кроме всего прочего показывать, какое доказательство будет наиболее достаточным, то есть какое доказательство будет указывать на совершение преступления определённым лицом.

Первой группой преступлений при классификации по признаку способа совершения преступления можно считать преступления, совершенные с использованием специальной техники. Это могут быть: изготовление поддельных денег или ценных бумаг (ст. 221); изготовление поддельных платежных средств (ст. 222); подделка проездных документов (ст. 262); изготовление поддельных акцизных марок Республики Беларусь (ст. 2611); незаконное изготовление, государственных пробирных клейм (ст. 258); незаконные действия (подделка с целью сбыта) в отношении почтовых марок, иных знаков почтовой оплаты, международных ответных купонов, именных вещей (ст. 261). (Номера статей приводятся в соответствии с Уголовным кодексом Республики Беларусь 1999 г.) [3] Для совершения преступлений данной группы преступник, как правило, использует специальное оборудование, и обнаружение та-

кого оборудование в ходе обыска или осмотра может послужить доказательством совершения преступления. Таким оборудованием могут быть печатные устройства, эгутера (валики для нанесения водяных знаков), устройства для высокоточной резки бумаги (например, гильотина) и т. п.

Ко второй группе можно отнести преступления, совершаемые путём обмана, злоупотребления доверием, искажения информации. Сюда бы вошли: сбыт поддельных денег или ценных бумаг (ст. 221); сбыт поддельных платежных средств (ст. 222); лжепредпринимательство (ст. 234); легализация («отмывание») материальных ценностей, приобретенных преступным путем (ст. 235); выманивание кредита или субсидии (ст. 237); ложная экономическая несостоятельность (банкротство) (ст. 238); сокрытие экономической несостоятельности (банкротства) (ст. 239); незаконное использование деловой репутации конкурента (ст. 248); дискредитация деловой репутации конкурента (ст. 249) распространение ложной информации о товарах и услугах (ст. 250); обман потребителей (ст. 257); фальсификация средств измерения (ст. 259); сбыт заведомо поддельных почтовых марок, иных знаков почтовой оплаты или международных ответных купонов (ст. 261); сбыт поддельных акцизных марок Республики Беларусь (ст. 2611); сбыт поддельных проездных документов (ст. 262). При совершении преступлений, отнесённых к данной группе, чаще всего потерпевшие вводятся в заблуждение относительно свойств, действительности, качества, реального состояния предмета преступления или иного значимого для преступника и потерпевшего конкретного или абстрактного предмета, объекта. Так при сбыте поддельных платёжных средств преступник, как правило, выдаёт их за подлинные. Фиктивную предпринимательскую деятельность выдают за реально осуществляемую предпринимательскую деятельность. При неплатёжеспособности индивидуальный предприниматель или юридическое лицо представляются, как способные погасить задолженности перед кредиторами. Средства измерения могут изготавливаться или модернизироваться для проведения измерений таким образом, чтобы потерпевший не заметил несоответствия реальной и демонстрируемой меры. Весомым доказательством, как правило, при раскрытии таких преступлений служат свидетельские показания, показания потерпевшего.

Следующей категорией преступлений данной классификации можно считать преступления, связанные с выведением материальных ценностей из легального гражданского оборота. Это могут быть: нарушение правил о сделках с драгоценными металлами и камнями (ст. 223);

нарушение порядка открытия счетов за пределами Республики Беларусь (ст. 224); невозвращение из-за границы валюты (ст. 225); незаконные действия с простыми и (или) переводными векселями (ст. 226); контрабанда (ст. 228); незаконный экспорт или передача в целях экспорта объектов экспортного контроля (ст. 229); невозвращение на территорию Республики Беларусь историко-культурных ценностей (ст. 230); незаконная предпринимательская деятельность (ст. 233); приобретение либо сбыт материальных ценностей, заведомо добытых преступным путем (ст. 236); коммерческий подкуп (ст. 252); уклонение от погашения кредиторской задолженности (ст. 242). Эту группу преступлений объединяет то, что указанные деяния совершаются в «серой» («теневой») сфере. Соответственно, эти операции не учитываются официальной статистикой, не фиксируются контролирующими органами, доходы от этих операций не учитываются и не подвергаются налогообложению. Данные деяния совершаются в тайне от контролирующих органов и без надлежащего оформления, так как эти действия либо запрещены, либо для их совершения необходимо соблюсти предусмотренную процедуру, либо получить специальное разрешение. Доказательства, которые следует добыть при расследовании преступлений данной категории, будут содержаться, чаще всего, в документах (договорах, платёжных поручениях), бухгалтерских балансах, бумажных и электронных документах подтверждающих денежные переводы.

Преступления, которые согласно данному критерию криминалистической классификации можно отнести к следующей группе, весьма схожи по способу совершения с преступлениями предыдущей группы. И граница между этими двумя группами весьма условна. Это преступления, связанные с внесением недостоверных сведений в бухгалтерский баланс: уклонение от уплаты таможенных платежей (ст. 231); уклонение от уплаты сумм налогов, сборов (ст. 243); ложная экономическая несостоятельность (банкротство) (ст. 238); сокрытие экономической несостоятельности (банкротства) (ст. 239); преднамеренная экономическая несостоятельность (банкротство) (ст. 240); легализация («отмывание») материальных ценностей, приобретенных преступным путем (ст. 235). Эти составы преступлений объединяет, прежде всего, то, что доказательства их совершения можно обнаружить при анализе бухгалтерских документов.

Преступления, которые мы относим к следующей, пятой группе очень сложно совершить, не имея доступа к определённым ресурсам, процессам, сферам. Для того, чтобы совершить преступление, относи-

мое к данной категории, необходимо занимать определённую должность (воспрепятствование законной предпринимательской деятельности (ст. 232), срыв публичных торгов (ст. 251)); занимать определённое высокое или даже доминирующее положение на рынке (манипулирование рынком ценных бумаг (ст. 2263), установление или поддержание монопольных цен (ст. 245), принуждение к совершению сделки или к отказу от ее совершения (ст. 246), нарушение антимонопольного законодательства (ст. 244), ограничение конкуренции (ст. 247)); иметь уникальный доступ к определённым процессам (подлог проспекта эмиссии ценных бумаг (ст. 227)). То есть это преступления, связанные с использованием особого положения или использованием возможности влиять на определённые процессы. При расследовании этих преступлений, чаще всего будут использоваться доказательства, такие как: показания свидетелей, показания потерпевших, публикации в средствах массовой информации, заключения научно-исследовательских и аналитических организаций, проводящих исследования в сфере экономики и финансов.

Ещё одна группа преступлений, которую, как нам представляется, можно выделить при проведении данной классификации включает преступления, совершаемые при работе с информацией как объектом гражданских прав. Во многих случаях легальный владелец информации заинтересован в сокрытии этой информации или в представлении этой информации в определённом виде, с определённым подтекстом или с определённой целью. Законодатель в свою очередь охраняет право лица на информацию. Однако определённые лица могут быть заинтересованы в получении незаконного доступа к информации или в использовании информации в целях, отличных от целей, в которых желает её использовать легальный владелец. К данной категории мы отнесём такие преступления как: незаконное использование либо разглашение сведений, внесенных в реестр владельцев ценных бумаг, или информации о результатах финансово-хозяйственной деятельности эмитента ценных бумаг (ст. 2261); коммерческий шпионаж (ст. 254); разглашение коммерческой тайны (ст. 255); дискредитация деловой репутации конкурента (ст. 249); распространение ложной информации о товарах и услугах (ст. 250); незаконное использование деловой репутации конкурента (ст. 248). Общее название этой группы преступлений может звучать как, «преступления, связанные с незаконным распоряжением информацией». Например, в случае совершения незаконных использование либо разглашение сведений, внесенных в реестр владельцев ценных бумаг, или информации о результатах финансово-хозяйственной

деятельности эмитента ценных бумаг либо разглашения коммерческой тайны, потерпевший желал, чтобы информация находилась в секрете как можно большее время. Это помогло бы ему получить наибольшую выгоду. Однако, лицу, которому такая информация по определённым причинам была вверена, допустило её утечку. В случае коммерческого шпионажа, незаконного использования деловой репутации конкурента преступник завладевает информацией, которая была создана, чтобы создать преимущества на рынке для потерпевшего. Потерпевший, скорее всего, затратил ресурсы для создания этой информации. Преступник же, не неся затрат на создание, получит большую прибыль и более выгодное место на рынке. Наиболее распространёнными доказательствами при расследовании преступлений данной категории будут показания потерпевшего, публикации в средствах массовой информации, публикации в рекламных ресурсах.

Общей целью проведения криминалистической классификации преступлений против порядка осуществления экономической деятельности по способу совершения преступления является установление круга возможных доказательств совершения преступления. Как выразился А.Д. Трубачев, показывает «механизм возникновения доказательственной информации» [4, с. 69]. Эта классификация также существенно помогает при выборе методики расследования преступлений против порядка осуществления экономической деятельности.

1. Образцов, В.А. *Криминалистическая классификация преступлений* / В.А. Образцов – Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1988. – 176 с.
2. Белкин, Р.С. *Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3.* / Р.С. Белкин М.: Юристъ, 1997. – 480 с.
3. *Уголовный кодекс Республики Беларусь: принят Палатой представителей 2 июня 1999 г.: одобрен Советом Республики 24 июня 1999 г.: с изм. и доп.: текст по состоянию на 23 июля 2013 г.* // Национальный Интернет-портал Республики Беларусь [Электронный ресурс] / Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Режим доступа: <http://www.pravo.by> – Дата доступа: 12.03.2014.
4. Трубачев, А.Д. *Следственные ситуации в раскрытии отдельных видов преступлений* / А.Д. Трубачёв // *Следственные ситуации в раскрытии преступлений.* Свердловск, 1975. – 146 с.

*Международный университет «МИТСО»,
старший преподаватель кафедры трудового и
корпоративного права*

МНЕНИЕ ПОТЕРПЕВШЕГО В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ КАК УСЛОВИЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

В части 1 статьи 30 УПК закреплено правило: «В соответствии со статьями 86, 87, 88, 89 и 118 Уголовного кодекса Республики Беларусь суд, прокурор или следователь с согласия прокурора вправе прекратить производство по уголовному делу и освободить лицо от уголовной ответственности в силу утраты деянием общественной опасности». Часть 3 этой же нормы практически полностью нивелирует весь положительный аспект данной нормы: «Прекращение производства по уголовному делу ... не допускается, если обвиняемый или потерпевший против этого возражают».

Именно о мнении потерпевшего идет речь в процессуальном законодательстве как об обязательном условии освобождения от уголовной ответственности по реабилитирующим основаниям.

Отметим, что такое положение дел многими учеными воспринимается как позитивное – поскольку является одним из критериев восстановления социальной справедливости применительно к потерпевшему в уголовном процессе «путем публичного осуждения виновного от имени государства и применение к нему соответствующих степени опасности содеянного мер уголовной ответственности (при этом применение именно таких мер, которые бы удовлетворяли потерпевшего)» [1], а также свидетельствует о «восстановлении справедливости как конкретного права (блага), нарушенного неправомерными действиями других лиц» [2, с.180-181].

Однако, согласно части 1 статьи 26 УПК, классификация обвинения осуществляется «в зависимости от характера и тяжести совершенного преступления». Доктрина уголовного права еще со времен советского права основывалась на понятии общественной опасности как основном признаке преступности деяния [3, с.215 - 218.].

Именно поэтому основным признаком преступления в уголовном законе, судебной практике и отечественной теории уголовного права признают общественную опасность деяния. При этом общественная

опасность признается объективным свойством любого преступления. Возникает вопрос: почему объективное свойство преступления становится вдруг зависимым от субъективного представления лица, пострадавшего от преступления [4]? Следует согласиться с мнением некоторых отечественных ученых о том, что государство объявляет определенные деяния преступными и в этом проявляется публичное начало уголовного права [5, с.20]. Этот вывод вполне согласуется с итогами криминализации и содержанием общих охранительных уголовно-правовых отношений [6, с.7 - 8].

Однако непонятно место потерпевшего в структуре конфликтных охранительных уголовно-правовых отношений. После совершения преступления между государством (в лице соответствующих органов) и лицом, совершившим преступление, возникают конфликтные уголовно-правовые отношения. Совершение преступления порождает для каждой из сторон уголовно-правовых отношений соответствующие права и обязанности. Среди таких обязанностей – обязанность привлечь лицо к уголовной ответственности, а если есть соответствующие основания – то освободить от нее. Эта обязанность основана на принципах справедливости и законности.

Напомним, что потерпевшим может признаваться только физическое лицо, которому непосредственно преступлением (независимо от того, является преступление оконченным или имело место приготовление или покушение на совершение преступления) или предусмотренным уголовным законом общественно опасным деянием неменяемого причинен физический, имущественный или моральный вред. потерпевший является единственным участником процесса, непосредственно пострадавшим от преступления, в связи с чем обеспечение защиты его прав и законных интересов приобретает особое значение [7].

Так почему реализация уже возникнувшей обязанности органа публичной власти освободить преступника от уголовной ответственности в силу утраты деянием общественной опасности в конечном итоге зависит от лица, не являющегося субъектом уголовно-правового отношения [8]?

Мы полагаем, что положение статьи 82 УК о том, что «Лицо, совершившее преступление, может быть освобождено от уголовной ответственности» - следует воспринимать как обязанность суда рассмотреть саму возможность такого освобождения (по нереабилитирующим основаниям), т.е. оценить, есть ли такие основания в данном конкретном случае. А это значит, что суд фактически обязан освободить от уголов-

ной ответственности лицо, если есть такие основания и соблюдены обязательные условия.

Условия такого освобождения определяются как материальным, так и процессуальным правом. Хотя если следовать логике соподчиненности норм права – то процессуальные нормы являются вытекающими из положений материального права, а значит – должны с ними быть согласованы и в случае противоречия – материальные нормы должны признаваться правоустанавливающими. Эту мысль подкрепляет окончание нормы, изложенной в статье 82 УК: «лишь в случаях, предусмотренных настоящим Кодексом».

Однако рассматриваемая ситуация обнаруживает явную коллизию условий освобождения от уголовной ответственности, предусмотренных в уголовном законе с положениями уголовного процесса. Интересно то, что все нормы, начиная со статьи 86 УК имеют следующую конструкцию: «Лицо, впервые совершившее преступление, ... может быть освобождено от уголовной ответственности, ... если будет признано, что ...», а далее в каждой норме заложено свое специальное основание освобождения: либо «его исправление возможно без применения наказания или иных мер уголовной ответственности», либо «вследствие изменения обстановки совершенные им деяния потеряли характер общественно опасных», либо в связи с деятельным раскаянием, либо «в связи с добровольным возмещением причиненного ущерба (вреда), уплатой дохода, полученного преступным путем». И только одна статья 89 УК – требует, чтобы виновное лицо «примирилось с потерпевшим» [9]. Именно поэтому нам кажется недопустимым искусственное включение согласия потерпевшего в перечень условий освобождения от уголовной ответственности путем включения его в нормы процессуального права.

Безусловно, положение об обязательном согласии самого обвиняемого на освобождение его от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям – это логически вытекающее из презумпции невиновности позиция законодателя, которая призвана обеспечить конституционное право гражданина быть оправданным в суде. Именно с этой точки зрения мы полагаем нарушением как принципов справедливости и законности – так и принципа гуманизма, который должен быть обращен одной своей стороной к потерпевшему, другой – к преступнику, – такое положение дел, при котором необоснованное ничем субъективное несогласие потерпевшего препятствует отправлению правосудия, ибо правосудие есть вынесение решения судом на основании

судейского правосознания от имени Республики Беларусь. Отнесение мнения потерпевшего на уровень выше мнения профессионального судьи, ведущего судебное заседание, с нашей точки зрения, кроме всего прочего подрывает авторитет судебной власти, поскольку судья, вынесший в совещательной комнате решение об освобождении от уголовной ответственности виновного лица на законных основаниях всегда рискует столкнуться с субъективизмом потерпевшего, который перечеркнет всю идею об индивидуализации ответственности и вынесения приговора исключительно исходя из буквы закона.

Таким образом, мы считаем необходимым отнести мнение потерпевшего к факторам, учитываемым судом при вынесении решения об освобождении от уголовной ответственности по нереабилитирующим основаниям, но не обязывающем суд отказаться от такого решения, исключив его из обязательных условий освобождения путем внесения изменений в статью 30 УПК, изложив часть 3 данной статьи в новой редакции: «При прекращении производства по уголовному делу по основаниям, указанным в пунктах 1 - 3 части первой настоящей статьи учитывается мнение потерпевшего, такое прекращение не допускается, если обвиняемый против этого возражает.» [10].

1. Саркисова, Э. А. *Уголовно-правовые средства защиты интересов потерпевшего* // Консультант Плюс Версия Проф. Технология 3000 [Электрон. ресурс] / ООО «ЮрСпектр». – Минск, 2014.
2. Павлова, Л. В. *К вопросу об учете интересов потерпевшего от преступления в памятниках права, действовавших на землях Беларуси в X-XIX вв.* // Правотворчество и правоприменение в условиях инновационного развития общества: сборник научных статей. В 2 ч. Ч. 2 / редкол.: Н. В. Сильченко (гл. ред.) [и др.] – Гродно : ГрГМУ, 2014. – 464 с.
3. *Основания уголовно-правового запрета (криминализация и декриминализация)* / отв. ред. В.Н.Кудрявцев, А.М.Яковлев. - М.: Наука, 1982. – 304 с.
4. Марчук, В. В. *О деяниях, влекущих уголовную ответственность по требованию потерпевшего* // Консультант Плюс Версия Проф. Технология 3000 [Электрон. ресурс] / ООО «ЮрСпектр». – Минск, 2014.
5. Зайцева, Л. Л. *Об оптимизации функции поддержания государственного обвинения* / Л.Зайцева, В.Хомич // Законность и правопорядок. - 2008. - № 3. – с. 20-23.
6. *Уголовное право. Общая часть: учебник* / под ред. В.М.Хомича. - Минск: Тесей, 2002. – 328 с.
7. *Постановление Пленума Верховного суда Республики Беларусь от 30 июня 2005 г. № 6 О практике применения норм уголовно-процессуального кодекса, регулирующих участие потерпевшего в уголовном процессе (в ред. постановления Пленума Верховного Суда от 29.03.2012 № 2* // Консультант Плюс

-
- Версія Проф. Технологія 3000 [Електрон. ресурс] / ООО «ЮрСпектр». – Минск, 2014.*
8. *Постников, О. С. Комментарий к главе 29 «Прекращение и возобновление предварительного расследования по уголовному делу» Уголовно-процессуального кодекса Республики Беларусь (часть 1) // Консультант Плюс Версия Проф. Технологія 3000 [Електрон. ресурс] / ООО «ЮрСпектр». – Минск, 2014.*
 9. *Уголовный кодекс Республики Беларусь : принят Палатой представителей 2 июня 1999 г. : одобрен Советом Респ. 24 июня 1999 г. : с изм. и доп. (ред. от 26.10.2012): текст Кодекса по состоянию на 1.03.2014 // Консультант Плюс Версия Проф. Технологія 3000 [Електрон. ресурс] / ООО «ЮрСпектр». – Минск, 2014.*
 10. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь : принят Палатой представителей 24 июня 1999 г. : одобрен Советом Респ. 30 июня 1999 г. : с изм. и доп. : текст Кодекса по состоянию на 1.03.2013 г. // Консультант Плюс Версия Проф. Технологія 3000 [Електрон. ресурс] / ООО «ЮрСпектр». – Минск, 2014.*

Харченко І.Г.

*старший викладач кафедри кримінального права
Юридичного інституту Прикарпатського
національного університету імені В. Стефаника*

ЕНТОМОЛОГІЯ ЯК НЕТРАДИЦІЙНИЙ КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ МЕТОД БОРОТЬБИ З ПРАВОПОРУШЕННЯМИ

Історія об'єкта, про який ітиме мова, нараховує біля 250 мільйонів років і лише декілька десятків років він вивчається та використовується в судочинстві. Поява різних мух, їх личинок, жуків, комах на мертвому тілі допомагає, встановити час, а інколи і місце, де настала смерть.

Останнім часом у судовій експертизі набули поширення методи судової біології. Поки що вони не перебувають на стадії свого становлення. Однак коло біологічних об'єктів, що потрапляють до поля зору криміналістів, постійно збільшується.

Увагу експертів усе частіше привертають комахи, які дуже розповсюджені, з видовий склад їх надзвичайно різноманітний. Тому вони мають багато шансів потрапити до списку речових доказів.

Наразі внесок ентомології у криміналістику невеликий. Це пов'язано з відсутністю кваліфікованих судових ентомологів та недостатньою розробкою судово-ентомологічних методів дослідження.

Найбільшого розвитку цей напрям набув у США. Американцями розроблено практичне керівництво із судово-ентомологічної експертизи, яка допомагає їм у роботі. В Україні розробкою даного напрямку займаються поки що тільки в Харківському науково-дослідному інституті судових експертиз.

Сучасна практика показує, що дані ентомологічних досліджень можуть використовуватися на всіх етапах судової експертизи. Судова ентомологія дає змогу вирішувати питання, пов'язане з отриманням інформації про властивості й стан об'єктів, встановлювати природу, шукати взаємозв'язок між ними та механізмом їх виникнення. Ентомологічні знання дають можливість успішно вирішувати класифікаційні ідентифікаційні та діагностичні завдання, які часто виникають у судово-експертній практиці. Декілька прикладів підтвердять значущість ентомології у розкритті та розслідуванні злочинів.

В одному з лісових районів у неглибокій канаві, що була засипана листям та глиною, оперативні працівники міліції виявили труп людини, який уже напів розклався. Слідчо-оперативна група, що виїхала на місце події, не змогла навіть приблизно встановити дату смерті. З'ясувати особистість убитого також не вдалося. Фахівці судової експертизи при детальному обстеженні трупа не змогли встановити час, коли сталася трагедія. Але в тканинах трупа виявили личинки якихось комах. Тоді звернулися за допомогою до спеціалістів-ентомологів, які точно встановили видову належність личинок і зробили висновок: труп перебуває у контакті з фунтом 2 роки.

Яку інформацію може надати судовий ентомолог на місці події?

Судові ентомологи найбільш часто включаються у склад слідчо-оперативної групи, щоб визначити інтервал аутопсії або «час з часу смерті» при огляді трупа. Судовий ентомолог може використати цілий ряд різноманітного устаткування, що включає спеціальну послідовність, личинкову вагу, личинкову довжину і таке інше. Компетентний судовий ентомолог може також зробити висновки щодо можливого руху трупа аутопсії. Деякі комахи надають перевагу для життя специфічним місцям незаселеного середовища. Вони можуть також надавати перевагу для проживання в тіні або в освітлених сонцем умовах зовнішнього оточення. Таким чином, труп, який знайдений у приміщенні з яйцями або личинками комах, які звичайно населяють сонячні зовнішні розташування, вказує на те, що тіло намагалися приховати.

Так само замерзання або загортання тіла може визначатися зміною послідовності комах на тілі. Зміна нормальної послідовності комах і

фауни повинна бути відома судовим ентомологам, якщо вони поінформовані про те, що повинно нормально відбуватися в тілі у специфічному екологічному місці незаселеного пункту або географічному розташуванні його. Повна відсутність комах повинна запропонувати відповідь щодо певної послідовності подій аутопсії, оскільки тіло було, ймовірно, або замерзле, або знаходилось у щільно закритому контейнері, або поховане дуже глибоко.

Комахи, що харчуються людськими залишками, можуть бути цінним інструментальним засобом для токсикологічного аналізу. Вовчий апетит комах на трупах може швидко скелетувати залишки. За короткий період часу рідини (кров і сеча) і дрібні тканини, які потрібні для токсикологічного аналізу, зникають. Проте існує можливість досліджувати личинки комах і здійснювати токсикологічні аналізи на них, оскільки вони містять людські тканини. Токсикологічний аналіз може бути успішним на личинках комах, тому що їхні тканини асимілюють ліки і токсини, які акумулювалися в людській тканині до смерті.

З біологічного погляду, смерть є процесом, а не подією. Це пояснюється тим, що різні тканини і органи у тілі, що живе, вмирають у різних нормах. Ми можемо поділити смерть на тілесну і клітинну. Тілесною смерть вважається тоді, коли індивідум не є більше одиницею суспільства, тому що він є необоротно несвідомим, і не усвідомлює себе і світ.

Клітинною смерть є тоді, коли RCI органи є мертвими, тіло є мертвим. Але всі органи не вмирають одночасно, виключення можливе у випадку ядерного вибуху. Навіть у жертві бомби, коли тіло пошматоване, воно продовжує жити індивідуальними осередками протягом декількох хвилин або й довше. Різний орган може жити протягом різного періоду часу після серцевого нападу. Нервові клітини у мозку є найбільш уразливі до кисневого позбавлення і вмирають у межах 3-7 хвилин після повного кисневого позбавлення.

У багатьох країнах смерть стовбура мозку вважається законною смертю, навіть якщо тіло і утримується живим штучними засобами.

Перше, що відбувається після того, як настає смерть, це те, що температура тіла падає. Визначаючи температуру у краплях ядра тіла, градієнт температури повинен бути створений зовні до ядра. Після його створення температура тіла падає з теоретично прогнозованою нормою. Цей факт може використовуватися, щоб оцінити час смерті.

Усю роботу судового ентомолога можна поділити на п'ять кроків:

1. Візуальне спостереження і зображення знаками на місці події.
2. Робота по збору даних на місці події.

3. Колекція зразків об'єктів від тіла перед переміщенням даного тіла.

4. Колекція зразків оточуючого середовища перед переміщенням залишків.

5. Колекція зразків, виявлених безпосередньо під трупом (ложе трупа).

Досвід ентомолога потрібний для виявлення тих об'єктів на місці події, на які члени слідчо-оперативної групи не звертають уваги, нехтують тими елементами об'єктів ентомології, які дають відповідну інформацію.

Що має шукати ентомолог у місці виявлення трупа?

- Визначити характеристику місця виявлення трупа (сільська, міська

територія, ліс, озеро, річка, суха, волога місцевість, у приміщенні, підвалі й

т.п.).

- Виявити типових для даної місцевості комах і комах, які є на тілі трупа.

- Дослідити, яких комбінаціях є личинки і самі комахи (зрілі, не зрілі, яйця личинки, лялечки, порожні коробочки личинок, личинкова шкіра).

- Вказати, які види комах є на трупі і навколо нього (жуки, мурахи, комахи-паразити).

- Вивчити активність комах (літання, повзання, в яких межах, як на тілі, так і навколо нього).

- Позначити точне місцезнаходження трупа відповідно до сторін світу (північ, південь, схід, захід).

- Вказати, яка частина тіла знаходиться у безпосередньому контакті з комахами, позначаючи сонячне світло, тінь.

Виявлені ентомологічні об'єкти спочатку аналізуються з точки зору їх звичайної у людському тілі субстанції та призначення. Після цього аналіз спрямовується на встановлення у знайденому об'єкті відповідної доказової інформації. Характер і обсяг доказової інформації обумовлюють повноту і обґрунтованість уявної моделі. Кожна модель події має певний ступінь правдоподібності, що зумовлено, з одного боку, наявною інформацією, а з іншого, - обставинами, які необхідно з'ясувати для встановлення об'єктивної істини у справі.

Після відповідної криміналістичної оцінки ентомологічних даних отримані результати містять у собі надійне джерело інформації, що

сприяє встановленню об'єктивних даних у процесі досудового слідства та наступного судочинства. Отже, нова, нетрадиційна галузь прикладної ентомології - судова ентомологія - дедалі більше розвивається.

1. Марченко М. І., В. І. Кононенко. «Практическое руководство по судебной энтомологии» (под ред. А. Ф. Рубежанского). — Харьков, 1991. — С.1-69.
2. Чайка С. Ю. «Судебная энтомология/Учебное пособие». М.: «МАКС Пресе», 2003.
3. Библиотека судмедэксперта. Список статей и руководств.
4. *A brief survey of the history of forensic entomology*
5. Haskell, Neal H. (2006). «The Science of Forensic Entomology» in *Forensic Science and Law: investigative Applications in Criminal, Civil, and Family Justice*, 431—440.
6. Edited by Cyril H. Wecht and John T. Rago. Boca Raton: CRC Press, an imprint of Taylor and Francis
7. Catts, E. P.; Goff, M. L. (January 1992), «Forensic Entomology in Criminal Investigations. Annual Review of Entomology 37: 253.
8. Марченко М. І., В. І. Кононенко «Практическое руководство по судебной энтомологии» (под ред. А. Ф. Рубежанского). — Харьков, 1991.—С.1-69.
9. Чайка С. Ю. 2003. «Судебная энтомология» (Учебное пособие). — М.: «МАКС Пресе».
10. Catts., E. P.; Goff, M. L. 1992. *Forensic entomology in criminal investigations. - Annual Review of Entomology* — 37:253-272.
11. Catts, E. P. and N. H. Haskell, eds. 1990. *Entomology & Death: A Procedural Guide* — Joyce's Print Shop, Inc., Clemson, SC, — xii + 182 pp.
12. Greenberg, B, and Kunich, J.C.. 2002. *Entomology and the Law: Flies as Forensic Indicators* — Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom — 356 pp

Чіпець О.І.

Здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, магістр права

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОВАДЖЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Після введення в дію нового КПК України, слідча і судова практика викреслила значну кількість нових, досі невідомих проблем, які пов'язані з значними прорахунками нового кримінально-процесуального законодавства.

Аналіз демократичних за змістом соціально-політичних, економічних, правових та організаційних заходів перебудови суспільства та ме-

ханізму держави в незалежній Україні, які вживаються останнім часом, свідчить про те, що державна влада прагне протиставити негативним тенденціям суспільного розвитку весь свій інтелектуальний і організаційний потенціал і змінити ситуацію на краще.

Питання захисту прав людини під час проведення слідчих (розшукових) дій взагалі, й особливо негласних (розшукових) дій, є одним з найбільш складних питань в теорії та практиці кримінального процесу, яке потребує чіткої визначеності.

Одним з основних завдань слідчих та оперативно-розшукових підрозділів органів внутрішніх справ України є розкриття злочинів і встановлення осіб, які їх вчинили [4].

Для забезпечення виконання вищенаведених завдань новий КПК України ввів принципово нове поняття в кримінально-процесуальне законодавство, негласні слідчі (розшукові) дії, порядок проведення яких регламентований главою 21 даного кодексу. Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК. Негласність означає неочевидність, скритність слідчих (розшукових) дій, що проводяться, від осіб, які в них не беруть участь, зокрема, від співробітників слідчих та оперативних підрозділів, але насамперед від об'єктів, щодо яких вони проводяться. Така форма проведення слідчих (розшукових) дій дозволяє попередити можливу протидію розслідуванню злочину, гарантувати безпеку учасників кримінального провадження, зібрати відомості про злочин та особу, яка його вчинила [1, 1224 с.].

Під час проведення негласних (розшукових) слідчих дій неминуче відбувається втручання в сферу приватного життя, що в свою чергу тягне за собою обмеження прав і свобод людини і громадянина, навіть обмеження конституційних прав.

Гарантії основних прав і свобод людини і громадянина становлять собою систему норм, принципів, умов і вимог, які у сукупності забезпечують додержання прав, свобод та законних інтересів особи. Систему кримінально-процесуальних гарантій становлять: 1) кримінально-процесуальна форма; 2) принципи кримінального процесу; 3) процесуальний статус учасників кримінального процесу; 4) можливість застосування заходів забезпечення кримінального провадження; 5) прокурорський нагляд; 6) судовий контроль; 7) відомчий контроль; 8) інститут оскарження дій, рішень і бездіяльності органів і посадових осіб, що здійсню-

ють кримінальне провадження; 9) юридична відповідальність учасників кримінального процесу та ін. [2, С. 398].

Як справедливо зазначає Омельченко А.С., гарантією забезпечення прав і свобод особи слугує чітке визначення категорії осіб, щодо яких проводяться негласні слідчі (розшукові) дії. У КПК не визначається коло осіб, щодо яких слідчий може приймати рішення про застосування негласних слідчих (розшукових) дій. Таким чином, фактично такою особою може стати будь-яка людина. Беручи до уваги значні строки їх проведення (особливо при їх подовженні) негласне спостереження за приватним життям може вестися за неконтрольованою кількістю громадян. Повідомлення таких осіб в межах календарного року після закінчення проведення негласної слідчої (розшукової) дії виглядає не досить надійною гарантією дотримання законності і забезпечення права особи на недоторканість приватного життя. Це може дискредитувати задекларовану демократизацію кримінального судочинства та означати побудову «поліцейської держави» в Україні [3, С. 205-211].

Розробники нового КПК України спробували вирішити питання забезпечення гарантії прав і свобод людини й громадянина під час проведення негласних (розшукових) слідчих дій також в спосіб переведення акценту управління досудового розслідування від слідчого до функцій суду, шляхом надання можливості їх проведення тільки за ініціативи слідчого, після погодження з прокурором, або за ініціативи прокурора, але з обов'язковістю надання дозволу слідчим суддею.

Враховуючи вище викладене можна зробити висновок про те, що норми нового КПК містять в собі великий арсенал засобів забезпечення гарантій захисту прав й свобод людини під час проведення негласних (розшукових) дій, з одного боку, та те що вони потребують значної наукової розробленості та удосконалення, саме порядку їх реалізації з іншого боку.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Щумила. - К.: Юстініан, 2012. - 1224 с.*
2. *Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина) авт. кол. Рожнова В. В., та ін. [Електронний ресурс] / Київ. - 2012. – С.398.*
3. *Омельченко А. С. Загальні положення про негласні слідчі (розшукові) дії (огляд нового законодавства) // Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету. - 2012. - № 4. – С. 205-211*

4. Про затвердження Положення про основи організації розкриття злочинів органами внутрішніх справ України: Наказ МВС України № 456 від 24.09.2010 року.

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

Богатирьова О.І.

*Національна академія прокуратури України
головний науковий співробітник відділу
досліджень проблем протидії злочинності
Науково-дослідного інституту, к.ю.н.*

ПРОБАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В СФЕРІ БОРТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Майже у всьому світі ключовим напрямом політики у сфері боротьби зі злочинністю є стратегія з її подолання. Підходи до скорочення злочинності в кожній країні світу досить різноманітні, так само як відрізняються національні традиції та економічне становище цих держав. Одним із засобів подолання злочинності є попередження рецидиву злочинів. Як правило, протистояння рецидиву здійснюється по трьом напрямам: 1) підвищення ефективності призначення та виконання покарань; 2) сприяння процесу ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі; 3) організація належного соціального контролю за особами, схильними до повторних злочинів [1, с. 46]. За досвідом зарубіжних країн, здійснити зазначені заходи, певною мірою, дозволяє пробація, тому в віті її внесок у зниження рівня рецидивної злочинності вважається досить вагомим.

З огляду на це, вбачається за необхідне детально розглянути складові пробації, які дозволять, у разі їх впровадження у вітчизняну політику держави в сфері боротьби зі злочинністю, протидіяти рецидиву вчинення нових злочинів засудженими в Україні.

Одним із способів подолати рецидив, а отже й *підвищити ефективність призначення та виконання покарань* можна вважати інформацію та рекомендації, які надаються працівниками пробації, судовій владі для сприяння їм у прийнятті обґрунтованого і справедливого рішення. Залежно від національного законодавства зарубіжних країн інформація збирається за запитом суду або прокуратури у випадках: вирішення питання про запобіжний захід, про покарання, а також коли в'язниця готує матеріали для суду про умовно-дострокове звільнення особи від відбування покарання і особа потрапляє під нагляд (проба-

цію). Інформація подається у виді соціального матеріалу, й стосується: умов життя правопорушника, рівня шкільної підготовки, поведінки, сім'ї, кола друзів і факторів, які вплинули або можуть вплинути на його загальну поведінку, перспективи його реінтеграції у суспільство, надається оцінка соціально-психологічних та інших характеристик особистості правопорушника, й інша інформація. Інколи одночасно з вищевказаними даними наводяться й пропозиції про заходи виправлення, соціальної адаптації та ресоціалізації.

Зібрані дані у виді рекомендації мають допомогти суду визначитися з тим, чи залишати особу у суспільстві, не позбавляючи її свободи та, чи здатна буде призначена міра чинити на неї виправний вплив, попереджуючи скоєння повторного злочину. Суд враховує дану рекомендацію у винесенні остаточного рішення, але вона не є для нього беззаперечною.

Таким чином, досудова доповідь зосереджує увагу на особистості правопорушника, його проблемах і потребах, розкриває фактори, що обумовили вчинення ним злочину, та його поведінку в цілому, пропонує можливі варіанти програми його перевиховання.

Сприяння процесу ресоціалізації осіб, які звільнилися з місць позбавлення волі забезпечується таким заходом виховного впливу пробації як надання допомоги. Ув'язненим, звільненим з пенітенціарної установи надають конструктивну, сплановану допомогу у підготовці їх до звільнення та в соціальній інтеграції при їх добровільній згоді. Допомога ця, першочергово, стосується сприянню у вирішенні життєвих проблем, у тому числі тих, які послужили причинами та умовами скоєння злочину. Вирішити проблему соціальної інтеграції правопорушника частково спроможні й заходи, направлені на подолання стійкості його злочинної поведінки завдяки активним виховним діям (наприклад, прикладення зусиль на подолання правової необізнаності; проведення лекцій щодо негативного впливу шкідливих звичок на організм людини, зайнятості молоді у побуті, про наслідки вживання алкогольних напоїв тощо).

Організація належного соціального контролю за особами, схильними до повторних злочинів досягається завдяки такій складовій пробації як нагляд. Нагляд слід розглядати не лише в якості контролю за засудженими, але і як засіб консультування правопорушників, надання їм допомоги або створення мотивації. По можливості, нагляд повинен поєднуватися з іншими заходами, наприклад, такими як навчання, професійна підготовка, працевлаштування та лікування [2, с. 354-355].

Нагляд може здійснюватися не тільки після винесення обвинувального вироку, а й до, під час або після судового розгляду, а також після

звільнення особи для того щоб забезпечити, дотримання правопорушником покладених на нього обов'язків або умов. Вказані дії, відповідно, здатні скоротити ризик вчинення нового правопорушення, й заподіяння серйозної шкоди.

Обмірковано впроваджена пробація окрім іншого також зменшує навантаження на пенітенціарну систему та попереджає криміналізацію особистості.

Вбачається, що такі заходи виховного впливу пробації як нагляд та надання необхідної допомоги здатні протидіяти злочинності, оскільки спрямовані на виправлення особи та відмову від вчинення засудженим нових правопорушень. Тому, запровадження в Україні вищевказаних заходів пробації дозволить реалізувати напрямки необхідні для попередження рецидиву серед засуджених.

1. *Курс криминології: Особлива частина: Підручник: У 2 кн. / К 2 М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; За заг. ред. О. М. Джужу. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.*
2. *Європейські правила пробації. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 20 січня 2010 р. // Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні : Монографія. – К. : ВД Дакор, 2013. – 368 с.*

Стеблинська О.С.

*завідувач кафедри кримінально-правових
дисциплін Інституту кримінально-виконавчої
служби, кандидат юридичних наук, доцент*

НАРКОСИТУАЦІЯ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ ТА СЛІДЧИХ ІЗОЛЯТОРАХ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА НАРКОЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ

Як зазначено в Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р особливу стурбованість з огляду на соціально-економічні кризові явища викликає систематичний характер вживання наркотиків, заборонених до обігу, а також вживання не за медичним призначенням наркотичних лікарських засобів, підвищення рівня захворювання на інфекційні хвороби, зокрема ВІЛ-інфекції людей, які перебувають у близькому оточенні споживачів ін'єкційних наркотиків, та збільшення кількості злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків [4].

За даними Державної пенітенціарної служби станом на 25.12.2013 р. в установах виконання покарань трималося 21 617 засуджених (кожний шостий) за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, або 17 % від загальної чисельності засуджених [2].

Відповідно, засуджені, які відбувають покарання в установах виконання покарань та особи, узяті під варту в слідчих ізоляторах за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, або є наркозалежними, або схильними до вживання і розповсюдження наркотичних засобів. Це і призводить до зростання рівня злочинності в пенітенціарних установах. Хоча за даними Верховного Суду України протягом 2010-2013 рр. зменшилась кількість засуджених за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів [1, с. 578-579].

Протягом 2007-2013 рр. в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах Державної пенітенціарної служби України вчинено 720 злочинів, найбільшу кількість злочинів зареєстровано у 2012 р. (541, або 33,1 % від загальної кількості), а найменшу у 2007 р. - 29. Таким чином, можемо спостерігати стійку тенденцію зростання даного виду злочинів в структурі злочинів, вчинених засудженими та особами, узятими під варту.

На оперативно-профілактичному обліку як схильні до вживання і розповсюдження наркотичних та одурманюючих речовин в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах перебуває 3265 (у 2012 р. - 3698, у 2011р. - 3978) осіб. З них: тримається у виправних колоніях – 2455, у слідчих ізоляторах – 634, у виховних колоніях – 3, у виправних центрах – 173 таких особи.

У результаті проведення комплексу оперативно-профілактичних заходів у громадян та засуджених (осіб, узятих під варту) протягом 2013 р. було вилучено 14,2 кг наркотичних засобів (у 2012 р. – 19,4 кг, у 2011 р. – 17,9 кг).

З числа виявлених та вилучених наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів «канабіс» (марихуана) складає 96% (13,8 кг) їх загальної маси.

Прогресуюче зловживання наркотиками, різкий ріст цін на них, штучне втягування мільйонів осіб до немедичного вживання стало підґрунтям виникнення індустрії наркобізнесу, що приносить багатомільярдні прибутки злочинцям. Адже наркобізнес – це найбільш прибутковий вид злочинності, ціла індустрія, яка втягує людей більше, ніж

будь-яка інша сфера діяльності: від плантаторів до маленьких дітей, які торгують наркотиками на вулицях міст [5, с. 34]. Нерідко наркобізнесом займаються організовані злочинні формування, які, отримуючи великі суми незаконних прибутків, «відмивають» їх, вкладаючи у легальний бізнес, тобто у таких випадках наркобізнес набирає риси організованої злочинності [3, с. 439]. Слід зазначити, що в 2013 р. на обліку в ДПтС України перебувало 193 наркоділки з міжрегіональними зв'язками (у 2012 р. – 114, у 2011 р. - 90), з них: 109 – в установах виконання покарань та 84 – у слідчих ізоляторах. Дані статистичні показники свідчать про тенденцію збільшення фактів засудження наркоділків, незважаючи на загальне зменшення кількості осіб, яким призначається покарання за вчинення злочинів в сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Відносно засуджених наркоділків ДПтС України спільно з іншими правоохоронними органами систематично проводиться комплекс заходів профілактичного характеру, спрямованих на документування їх протиправної поведінки та нейтралізацію негативного впливу цих осіб на стан оперативної обстановки в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах.

Також, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах постійно мають місце спроби доставки наркотичних засобів до зон, що охороняються. Так, в 2013 р. оперативними підрозділами органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів ДПтС України було виявлено та попереджено 1173 спроби доставки наркотичних засобів до зон, що охороняються, (у 2012 р. – 1244, у 2011 р. – 1147 таких спроб).

З метою запобігання наркозлочинності та контролю наркоситуації оперативні підрозділи орієнтовані на посилення попереджувальної роботи з персоналом, який перебуває в так званій «групі ризику». Документування протиправної діяльності персоналу оперативними працівниками ДПтС України здійснюється з урахуванням усього комплексу вжитих заходів. Так, протягом 2013 р. до оперативних підрозділів надходила інформація про наміри окремих осіб з числа персоналу вступити в неслужбові стосунки із засудженими та особами, взятими під варту, з приводу чого проведено понад 20 тис. профілактичних бесід, спрямованих на попередження про відповідальність за вчинення злочинів, у тому числі, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів [2].

Отже, в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах постійно вживаються відповідні заходи щодо своєчасного виявлення і не-

допущення надходжень до зон, що охороняються, наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, а також викриття детермінант, які сприяють вчиненню злочинів, передбачених Розділом XIII Особливої частини Кримінального кодексу України та осіб, схильних до вживання та розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Зазначені заходи дають змогу істотно зменшити негативний вплив незаконного наркообігу на суспільство, знизити рівень злочинності в цій сфері, що прогнозовано сприятиме оздоровленню нації.

1. *Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О.М. Джужі. – К. : НАВС, 2013. – 620 с.*
2. *Про стан боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах протягом 2013 року. – Державна пенітенціарна служба України, 2014.*
3. *Профілактика злочинів : Підручник / О.М. Джужа, В.В. Василевич, О.Ф. Гіда та ін.; За заг. ред. докт. юрид. наук, проф. О.М. Джужі. – К.: Атіка, 2011. – 720 с.*
4. *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 серпня 2013 р. № 735-р «Про схвалення Стратегії державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року» // Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua*
5. *Стеблинська О.С. Кримінологічна характеристика окремих видів транснаціональної організованої злочинності: Наркобізнес // Проблеми протидії транснаціональній організованій злочинності : наук.-практ. посіб. / [М. Г. Вербенський, Р. М. Безхлібник, А. І. Берlach та ін.] ; за заг. ред. канд. юрид. наук, доц., Засл. юриста України М. Г. Вербенського ; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х. : ХНУВС, 2010. – 288 с.*

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України, аспірантка*

ПРИНЦИП ПОВАГИ ДО ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ПРИ ВИКОНАННІ-ВІДБУВАННІ ПОКАРАНЬ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

Дослідженню проблем політики в сфері боротьби зі злочинністю завжди приділялася значна увага в роботах вітчизняних учених-криміналістів таких як: Бажанов М.І., Борисов В.І., Бурчак Ф.Г., Грищук В.К., Джужа О.М., Костенко О.М., Навроцький В.О., Фріс П.Л., Чубинський М.П., Шакун В.І. та ін., які присвятили цій проблемі фундаментальні наукові дослідження.

Є слушним твердження П.Л. Фріса, що політика у сфері боротьби зі злочинністю, є частиною соціальної політики держави і складається з кількох елементів: кримінально-виконавчої, кримінально-процесуальної, кримінально-правової та кримінологічної (профілактичної) політики [11, с. 13].

Науковці кримінально-виконавчого права під кримінально-виконавчою політикою розуміють напрям діяльності державних і громадських органів у галузі виконання кримінальних покарань [6, с. 8]. Учені цієї галузі права стверджують, що термін «політика у сфері виконання кримінальних покарань» є більш містким, ніж «кримінально-виконавча політика». Фахівці вказують, що вона не обмежується застосуванням державного примусу; визначає цілі, принципи, стратегію, напрями діяльності органів та установ виконання покарань, її основні форми й методи і реалізується в різних формах, насамперед, у законодавстві, що регулює діяльність органів і установ виконання покарань, зокрема в Кримінально-виконавчому кодексі України (далі – КВК України) [7, с. 16].

Відповідно до частини 2 ст. 1 КВК України, одним із завдань кримінально-виконавчого законодавства України є визначення принципів виконання кримінальних покарань, правового статусу засуджених, гарантій захисту їхніх прав, законних інтересів та обов'язків. Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» у ст. 3 зазначив, що одним з основних принципів її діяльності є *повага до прав і*

свобод людини та громадянина [4]. Усе це відповідає ст. 68 Основного Закону держави, відповідно до якої кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей.

Відповідно до ст. 1 Конституції, Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою. Виходячи із цього, основним напрямом будь-якої демократичної, правової держави є безумовне дотримання прав і свобод людини та їх всебічний захист, у тому числі і засуджених осіб під час виконання-відбування ними покарань.

Нині в Україні триває подальше реформування кримінально-виконавчої системи та кримінально-виконавчого законодавства. У зв'язку з цим, до кримінально-виконавчого законодавства були внесені зміни, які пов'язані із запровадженням та втіленням у нього міжнародних стандартів поведження із засудженими. Зокрема ст. 5 КВК України було доповнено *принципом поваги до прав і свобод людини* [10]. Це зумовлено тим, що державна політика України у сфері виконання кримінальних покарань орієнтується на безумовне дотримання прав і свобод людини при виконанні-відбуванні покарань засудженими особами, про що проголошено в низці міжнародних нормативно-правових актів, що стосуються захисту прав та свобод людини, та у пенітенціарних стандартах поведження з ув'язненими таких як: Загальна декларація прав людини; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права; Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження і покарання; Мінімальні стандартні правила поведження з в'язнями; Звід принципів захисту усіх осіб, підданих затриманню та ув'язненню в будь-якій формі; Основні принципи поведження з в'язнями; Європейські тюремні правила та ін.

На думку вітчизняних учених кримінально-виконавчого права, закріплення принципу поваги до прав і свобод людини у кримінально-виконавчому законодавстві вказує на те, що це є найважливішою гарантією прав, свобод і законних інтересів засуджених при виконанні кримінальних покарань [3, с. 81]. Висловлюється й таке твердження, що це сприяє реформуванню кримінально-виконавчої системи та законодавства і дозволить перетворити їх у гуманну, демократичну інституцію, яка прагне забезпечення суворого дотримання прав людини при виконанні та відбуванні покарань і повернути суспільству законослухняних, працездатних громадян [2, с. 56].

Згідно даних організацій із захисту прав людини, в установах виконання покарань суттєво порушуються права людини. На нашу думку, це пов'язано з тим, що у сфері здійснення діяльності таких установ, відбуваються певні обмеження прав і свобод осіб, що відбувають покарання. Зокрема, в кримінально-виконавчих установах не завжди створені належні матеріально-побутові умови тримання засуджених, що не може сприяти усвідомленню ними власної гідності та не орієнтує їх на повагу до себе й до оточуючих [9, с. 9]. На це вказується у щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Про стан дотримання та захисту прав людини», що умови тримання засуджених залишаються принизливими, негуманними, не відповідають міжнародним стандартам із прав людини [1]. Такі умови тримання засуджених у кримінально-виконавчих установах, на думку багатьох фахівців кримінально-виконавчого права, дискредитують мету покарання – відповідно до якої це не тільки кара, але й виправлення засуджених [9, с. 16]. У кримінально-виконавчій системі спостерігаються й інші численні порушення прав і свобод людини: катування засуджених осіб, яке відрізняється особливою жорстокістю, нелюдністю тому це можна віднести до злочинів проти життя та здоров'я людини [1], в українських установах виконання покарань тримається найбільша кількість хворих на туберкульоз (від 10 до 25 % засуджених), зростає кількість суїцидів, відсутнє необхідне медичне обслуговування [5], бракує необхідного громадського контролю за діяльністю кримінально-виконавчих установ тощо [8]. На нашу думку, таке порушення прав і свобод людини при виконанні-відбуванні покарань є неприпустиме.

Кримінально-виконавча політика держави повинна бути спрямована на те, що адміністрації органів та установ виконання покарань як представник держави, повинні створити безпечні умови для всіх категорій засуджених, неухильно додержуючись при цьому права і свободи людини. Це безпосередньо зазначено у Зводі принципів захисту усіх осіб, підданих затриманню та ув'язненню в будь-якій формі. Відповідно до цього, тюремний персонал відіграє першорядну роль у захисті й забезпеченні прав людини в повсякденній праці; тюремний персонал зобов'язаний знати й уміти застосовувати міжнародні стандарти з прав людини; а всебічна повага прав людини буде обов'язково сприяти кращому й ефективному керуванню тюрмами. Це означає, що під час виконання-відбування покарань необхідно поважати й дотримуватись прав і свобод засуджених, ставитися до них так, як до прав і свобод осіб, які не є засудженими. Адміністрації органів та установ виконання покарань

дозволено тільки те, що передбачено законодавством, а засудженим – те, що не заборонено законом. Усі позбавлені волі особи мають право на гуманне поводження й повагу до своєї гідності, ввічливе поводження з боку адміністрації й персоналу органів та установ виконання покарань. Застосування тортур чи жорстоке, нелюдське, що принижують гідність людини поводження або покарання в жодному разі не може бути виправдано. Це також проголошено в Конституції України, відповідно до якої кожна людина має право на: життя (ст. 27); повагу до гідності людини (ст. 28); свободу та особисту недоторканість (ст. 29). Проголошені Основним Законом права і свободи людини є універсальними, неподільними й основоположними та займають провідне місце у кримінально-виконавчому законодавстві.

Отже основними напрямками кримінально-виконавчої політики при виконанні-відбуванні покарань повинні бути: безумовне дотримання прав і свобод людини, наближення їх до міжнародних стандартів поводження із засудженими, гарантування таким особам захист від приниження і нелюдського ставлення до них, забезпечення їм належних умов відбування покарань та ін.

Такі заходи з боку держави повинні здійснюватися у ході подальшого реформування кримінально-виконавчого законодавства та кримінально-виконавчої системи і ґрунтуватися на підставі міжнародних стандартів поводження із засудженими, прийнятих на міжнародному рівні нормах і принципах, а також рекомендацій для органів і установ виконання покарань.

1. *Виступ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачової під час представлення Щорічної доповіді про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні 7.02.2012 р. // Верхов. Рада України: офіц. веб. сайт. – Режим доступу : http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1365:-7-2012-&catid=221:2012&Itemid=222*
2. *Гулак О. Гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними правовими актами: в контексті оптимізації функціонування кримінально-виконавчих установ / О.Гулак // Вісн. прокуратури. – 2007. – № 12 (78). – С. 56 – 62.*
3. *Джужа О., Бодюл Є. Концептуальні засади і загальна характеристика Кримінально-виконавчого кодексу України / О. Джужа, Є. Бодюл // Право України. – 2004. – № 7. – С. 80-84.*
4. *Закон України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» // Відом. Верхов. Ради України. – 2005. – № 30. – Ст.409.*
5. *Колесніченко В. Захист прав людини – найголовніша національна ідея України. [Електронний ресурс] : Режим доступу: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/kolesnichenko/4f3365b572044/>. – Заголовок з екрана.*

6. *Кримінально-виконавче право України (Загальна та Особлива частини) : навч. посіб. / за заг. ред. О. М. Джужу. – 2-е вид., переробл. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 446 с.*
7. *Кримінально-виконавче право України: Навч. посібник / За ред. проф. А.Х. Степанюка. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.*
8. *Права Людини в Україні // Інформ. портал Харків. правозахисної групи. – Режим доступу : <http://khp.org.index.php?id=1184074406>.*
9. *Проблеми забезпечення прав засуджених у кримінально-виконавчій системі України : моногр. / [В.А. Бадира, О.П. Букалов, А.П. Гель та ін.] – за заг. ред. Є.Ю. Захарова / Харк. правозахисна гр. – Х: Права людини, 2009. – 368 с.*
10. *Про внесення змін до Кримінально-виконавчого Кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21.01.2010 р. – № 1828-VI (1828-17) // Відом. Верхов. Ради України. – 2010. – № 12. – Ст.114.*
11. *Фріс П.Л. Кримінально-правова політика Української держави: теоретичні, історичні та правові проблеми / П. Л. Фріс. – К. : Атака, 2005. – 332 с.*

Михалко І.С.

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України, науковий співробітник сектору дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства, к.ю.н.

ЩОДО ПРИНЦИПІВ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ

Політика у сфері виконання кримінальних покарань передбачає певну стратегію діяльності органів та установ виконання кримінальних покарань з чітким визначенням пріоритетних принципів та методів цієї діяльності, що виступають підґрунтям основних напрямків діяльності органів та установ виконання кримінальних покарань на даному етапі й характеризують тенденції їх подальшого розвитку.

Даючи визначення політики у сфері виконання кримінальних покарань, наука кримінально-виконавчого права чітко вказує на структуру елементів, які її складають та характеризують, як-от: стратегія політики, її цілі та завдання, принципи, основні напрямки та методи діяльності органів та установ виконання кримінальних покарань. Причому наука кримінально-виконавчого права чітко не формулює поняття «принципу

політики» та не перелічує систему принципів, на яких базується політика у сфері виконання кримінальних покарань.

Взагалі, під принципом розглядаються «основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації. Принципу притаманна властивість абстрактного відображення закономірностей соціальної дійсності, що зумовлює їх особливу роль у структурі широкого кола явищ. Принцип є джерелом багатьох явищ або висновків, що належать до нього, як дія до причини (принцип реальний) або як наслідки до підстави (принцип ідеальний)» [1, с. 110–111].

Говорячи про принципи політики, науковці вказують, що вони повинні бути науково обґрунтованими та стабільними, закріпленими у нормах Кримінально-виконавчого кодексу України [2], інших законах та нормативних актах цієї сфери діяльності [3], базуватися на міжнародних актах про права людини та поведження із засудженими [4].

Висловлюються різні точки зору щодо визначення принципів політики. Наприклад, науковець Каковкіна К. М. принципи політики визначає як загальні керівні начала, що походять із вимог політики держави й пронизують усю діяльність органів та установ виконання кримінальних покарань. Авторка наголошує на поділі принципів політики на три групи: загально правові, міжгалузеві та галузеві [5], отже, на її думку, «принципи політики» та «принципи законодавства» за своїм змістом є схожими.

Інші автори вказують, що систему принципів галузі кримінально-виконавчого права охоплюють загальні принципи права, принципи галузей права, що регулюють боротьбу зі злочинністю, а також принципи політики держави у сфері виконання кримінальних покарань [6]. Зубарев С. М. уточнює, що основною формою реалізації кримінально-виконавчої політики є нормативно-правова – віддзеркалення політики в кримінально-виконавчому законодавстві й інших нормативних правових актах, зосереджуючи увагу, що ця нормативно-правова форма реалізації політики є переважаючою і охоплюється поняттям кримінально-виконавчого права [7]. Цей вислів свідчить про існування інших форм реалізації політики окрім нормативно-правової.

Таким чином, поняття «принципи політики» та «принципи законодавства» не збігаються, оскільки, по-перше, різняться за змістом, а, по-друге, можуть мати різні форми реалізації.

Так, принципи кримінально-виконавчого законодавства можна визначити як вихідні засади та положення процесу виконання-відбування покарання, які закріплені у кримінально-виконавчому законі та мають ідеологічно-правовий, нормативно-регулюючий та стратегічний характер, підкріплені певним правовим інструментарієм у процесі здійснення кримінально-виконавчої діяльності, обумовлені цілями виконання покарання [8, с. 21]. Без норми принцип втрачає свій практичний аспект, бо саме норма є першою стадією механізму правового регулювання, що покликаний здійснювати «юридичне програмування» соціального життя [9, с. 57–59].

Тоді як принципи політики у сфері виконання кримінальних покарань як певні стратегічні базові правила, рекомендаційні положення, вимоги, наміри конструювання, вдосконалення та застосування норм кримінально-виконавчого права, яким повинна відповідати ця діяльність, не завжди мають властивість нормативності, тобто за обсягом вони є ширшими, об'єднуючи за своїм змістом принципи кримінально-виконавчого законодавства та інші принципи політики, формою реалізації яких є, приміром, сама діяльність органів та установ виконання кримінальних покарань.

Також прослідковується зв'язок політики у сфері виконання кримінальних покарань й кримінально-виконавчого законодавства, який є певним діалектичним процесом, де сучасне кримінально-виконавче законодавство характеризує політику у цій сфері, й, одночасно, політика та її принципи, в свою чергу, формують нове законодавство та направляють правозастосовну практику на їх соціально обумовлену реалізацію.

Основними факторами, що обумовлюють політику у сфері виконання кримінальних покарань на будь-якому етапі розвитку держави, є рівень злочинності у державі, стабільність її соціально-економічного розвитку, рівень дотримання принципів моралі та справедливості у цій сфері, визнання міжнародних актів поведження із засудженими тощо [4].

Стратегія політики у сфері виконання кримінальних покарань хоча і досить стабільна, але може мінятися залежно від корінних перетворень в політиці та ідеології, що певним чином й відбувається останніми роками в Україні на шляху реформування та оптимізації діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України.

Тому, з огляду на визначення політики як певної стратегії діяльності держави у сфері виконання кримінальних покарань, що є широким всеохоплюючим явищем з багатьма складовими елементами, до прин-

ципів політики можна віднести не тільки принципи діючого кримінально-виконавчого законодавства, а й принципи політики, що висунуті наукою цієї галузі права, й принципи практики виконання і відбування покарання, наміри та спеціалізовані міжнародні стандарти, що набули значення принципів.

До них відносяться, по-перше, усі перелічені у ст. 5 КВК України принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарання, по-друге, справедливим, здається, віднесення до низки принципів й таких вироблених практикою та наукою принципів: принципу мінімальності правових обмежень прав і свобод засуджених; принципу економії кримінальної репресії; принципу пріоритетного розвитку заохочувальної політики над репресивною; принципу ресоціалізації та адаптації засуджених, що відбули покарання; принципу пріоритета заходів соціально-педагогічної корекції особи засуджених; принципу вдосконалення виховної і оперативно-розшукової роботи із засудженими.

Таким чином, можна зробити висновок, що до принципів політики у сфері виконання кримінальних покарань треба відносити базові правові стратегічні положення, моральні засади та основні напрямки діяльності політики у сфері виконання кримінальних покарань на сучасному етапі, головним правовим «провідником» яких виступають Кримінально-виконавчий кодекс України та інші нормативні акти цієї галузі.

1. *Юридична енциклопедія [Текст] : в 6 т. / голова редкол. Ю. С. Шемшученко. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5 : П-С. – 736 с.*
2. *Уголовно-исполнительная политика в сфере исполнения наказаний [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://www.russiansgohome.ru/ugolovno_ispolnitelnaj_politika_v_sfere_ispolnenij-4.html – Заголовок с экрана.*
3. *Ольшевская Н. Уголовно-исполнительное право [Электронный ресурс]: конспект лекций – Режим доступа : <http://coollib.com/b/238409/read#t3> – Заголовок с экрана.*
4. *Смирнов Л.Б. Уголовно-исполнительное право. Курс лекций – СПб., 2002 [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://works.tarefer.ru/87/100159/index.html> – Заголовок с экрана.*
5. *Каковкина Е. Н. Шпаргалка по уголовно-исполнительному праву [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/204798/read> – Заголовок с экрана.*
6. *Уголовно-исполнительное право: учеб. для юрид. вузов / А.С. Михлин, П.Г. Пономарев, В.И. Селиверстов, И.В. Шмаров; под ред. проф. В.И. Селиверстова. – 2-е изд. – М.: Юриспруденция, 2000. – 320 с.*
7. *Зубарев С. М. Уголовно-исполнительное право. Конспект лекций [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.e-reading.bz/bookreader>.*

-
- [php/99172/Zubarev_-_Ugolovno-ispolnitel'noe_pravo_konspekt_lekcii.html](#) – Заголовок с екрана.
8. Михалко І.С. *Забезпечення принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених: монографія / І.С. Михалко. – Х.: Право, 2013. – 200 с.*
9. Шундиков К. В. *Механизм правового регулювання [Текст] : учеб. пособие / К. В. Шундиков ; под ред. А. В. Малько. – Саратов : Саратов. гос. акад. права, 2001. – 102 с.*

Павлов В.Г.

*Варвiнський районний суд Чернігівської області,
суддя*

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИЗНАЧЕНОГО ПОКАРАННЯ ТА РЕЖИМУ В МІСЦЯХ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

Як відомо, Україна перебуває на шляху розбудови демократичної держави та формування правових засад громадянського суспільства. Але аналіз практики застосування кримінального законодавства, дозволяє зробити невтішний висновок: закладені в КК норми в більшості випадків не працюють на демократизацію та гуманізацію судової практики. Це підтверджується й науковцями. Зокрема, оцінюючи дію КК із висоти власною багаторічного досвіду, В.Т. Маляренко зазначає: «Кримінальний кодекс України 2001 р. не можна вважати м'якшим за попередній. По-перше, у ньому, незважаючи на декриміналізацію низки діянь, стало майже на 15 відсотків кримінальне караних діянь більше, оскільки поведена відповідальність за нові злочини. По-друге, до Кодексу введене нове поняття – «особливо тяжкі злочини». Такими стали 97 злочинів, що з урахуванням жорсткіших правил призначення за них покарання відбивається на практиці призначення покарання. Особливо тяжкими і тяжкими злочинами стали окремі види злочинів, вчинених із необережності. З урахуванням введення категорії особливо тяжких злочинів, а також нового підходу до визначення того, який злочин є тяжким або особливо тяжким, кількість таких злочинів у ККУ 2001 р. збільшилась у порівнянні з Кодексом 1960 р. на 8,4 відсотка (їх стало 241). Це не може не впливати на практику призначення покарань» [1]. До цього можна додати, що значно жорсткішими стали правила призначення покарання при сукупності злочинів та при сукупності вироків (за сукупністю злочинів стало можливим у ряді випадків призначення 15 років позбавленій волі, а за сукупністю вироків - 25 років, чого не було

раніше). Посуворішало призначення покарання при вчиненні злочинів у співучасті. У значній частині статей КК підвищені або мінімальні, або максимальні частини санкцій, особливо це стосується злочинів, які створюють для суспільства підвищену небезпеку. Разом із тим майже до всіх статей, які передбачають відповідальність за злочини невеликої або середньої тяжкості, внесене альтернативні види покарань, що не пов'язані з позбавленням волі. Тому, з урахуванням зазначених обставин, суддя вимушений досить часто застосовувати покарання у виді позбавлення волі, що, в свою чергу збільшує відсоток осіб, які перебувають в місцях позбавлення волі серед загальної кількості засуджених.

Одночасно, контингент засуджених поповнюється, як це не дивно, через не завжди виправдане застосування запобіжних заходів у виді тримання під ватрою. Адже існує усталена практика, якщо особа перебуває у слідчому ізоляторі певний час, судді призначають покарання, як правило, пов'язане із позбавленням волі на певний строк. Вкрай рідко використовуються такі заходи щодо запобігання попередньому ув'язненню, як застава, порука тощо, що дозволило б значно зменшити наповнюваність слідчих ізоляторів та пом'якшити деструктивний вплив умов тримання та злочинного середовища на осіб, які не становлять значної суспільної небезпеки. Лише в останній час в Україні стало можливим істотно зменшити кількість осіб, яких беруть під варту, за рахунок ширшого запровадження інших (альтернативних) запобіжних заходів, передбачених чинним законодавством, а саме застосування домашнього арешту.

Таким чином, доводиться констатувати, що кримінальна політика держави все ще носить переважно каральний характер. Досить високим залишається коефіцієнт судимості в Україні (415 осіб на 100 тисяч населення), що в три рази вище, ніж у середньому в країнах Європи.

Повертаючись до змісту покарання за законодавством України треба відзначити, що він виражається в режимі, дотримання якого обов'язково у кримінально-виконавчих установах [2]. Але досліджуючи режим як захід досягнення цілей кримінального покарання, необхідно підійти до нього як до специфічного, соціально-правового явища з різних аспектів.

Відомо, що режим, як визначена система обов'язкових правил поведінки, існує у всіх державних, суспільних і приватних підприємствах, установах і організаціях. Він забезпечує правильний хід діяльності і порядок. Режим є діючим заходом виховання: дисциплінує. У кримінально-виконавчих установах режим - це встановлений і регламентований

нормами права, обов'язковий для засуджених порядок поведіння, що містить елементи кари, що спрямовані до досягнення цілей покарання.

Свого часу Ю.М. Ткачевський зазначав актуальне й сьогодні твердження, що вимоги режиму покликані забезпечити: «1. Обов'язкову ізоляцію засуджених і постійний нагляд за ними для того, щоб виключалася можливість здійснення ними нових злочинів чи інших антигромадських провин. 2. Точне і неухильне виконання засудженими своїх обов'язків. 3. Різні умови змісту в залежності від характеру і ступеня суспільної небезпеки зробленого злочину, особистості і поведіння засудженого»[3, с.19]. За таких умов чи можливо говорити про те, режим є виховним заходом? Вважаємо, що зі змісту вимог, пропонувананих до режиму, можна вказати, що Ю.М. Ткачевський і попередні та нинішні науковці відносять його до основного заходу виправлення засуджених. Зокрема, ще М.О. Стручков зазначав, що режим, праця і виховна робота є основними й обов'язковими засобами процесу виправно-трудоного впливу на засуджених [4,с.92]. Аналогічної думки дотримуються Т.А. Денисова [5], О.Г. Колб [6], В.М. Трубников [7]та ін.

В ході проведеного нами теоретичного дослідження і вивчення практики призначення покарання та виконання покарань у виді позбавлення волі у кримінально-виконавчих установах нами встановлено, що режим як захід виправлення засуджених у даний час є основним із усіх заходів, передбачених кримінально-виконавчим законодавством. Одночасно, більш правильним треба вважати, що призначення покарання теж має виховний зміст і закладає основу у подальшу позитивну чи негативну поведінку засуджених. Дисциплінуючий режим є одним зі заходів виховання і виправлення правопорушників лише тоді, коли він не тільки карає й одночасно виховує засудженого.

1. *Маляренко В.Т. Про покарання за новим Кримінальним кодексом України / В.Т. Маляренко. – К. : Правова ініціатива, 2003. – 156 с.*
2. *Денисова Т.А. Сутність та зміст кримінального покарання // Вісник Львівського юридичного інституту МВС України. – 2004. - № 2. – С.109-119.*
3. *Ткачевський Ю.М. Соотношение уголовного и уголовно-исполнительного законодательства / Ю.М. Ткачевський // Вестник Московского университета. Серия : Право. – 1998. – № 2. – С. 16-23.*
4. *Стручков Н.А. О наказании, системе его видов и иных мерах уголовно-правового воздействия / Н.А. Стручков // Актуальные проблемы уголовного права; С.В. Бородин, В.М. Коган. – М. : Ин-т гос. и права АН СССР, 1988. – С. 91–102.*

5. Денисова Т.А. *Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз: Монографія* / Т.А. Денисова. – Запоріжжя: Вид-во КПУ, 2007. – 340 с.
6. Колб О.Г. *Запобігання злочинності у місцях позбавлення волі : навч. посіб.* / О.Г. Колб. – Луцьк : Вежа : Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005. – 494 с.
7. Трубников В.М. *Уголовно-исполнительное право Украины : учебник* / В.М. Трубников, В.П. Филонов, Фролов. – Донецк : Изд-во Донецк. ин-та внутр. дел, 1999. – 640 с.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ

Алымов Д. В.

*Юго-Западный государственный университет,
доцент кафедры уголовного процесса и
криминалистики, к. ю. н.*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Терроризм является одним из наиболее опасных видов преступной деятельности. Этот социально опасный феномен проявляется в различных формах и создает реальную угрозу как государству в целом, так и отдельным гражданам.

Сегодня многие исследователи терроризма исходят из позиций, что основная проблема профилактики терроризма заключается в несовершенстве законодательства, что не выработан единый законодательный и научный подход к определению терроризма и его признаков. В криминологической и криминалистической науке исследование терроризма осуществляется через призму выявления признаков, характеризующих личность террориста, его мотивы и цели. На этой основе формируются теоретические аспекты профилактики терроризма, которые не всегда эффективны.

Мы поддерживаем позицию тех специалистов, которые указывают на то, что изучение основных способов противодействия терроризму следует рассматривать с точки зрения виктимологического аспекта.

Виктимологический аспект профилактики терроризма на сегодняшний день недостаточно исследован в криминологии, криминалистике и ряде других общественных наук.

Как известно из криминологии, «виктимология» представляет собой ее отрасль, изучающую личность жертвы (потерпевшего от) преступления и ее роль в механизме преступного поведения [1, 5].

Изучение особенностей личности жертвы и факторов, детерминирующих ее виктимность позволили разработать не только классификацию жертв преступлений, но и научные основы виктимологической профилактики преступлений.

Под виктимологической профилактикой преступлений, по мнению Т.П. Будяковой, следует понимать включенную в социальную систему предупреждения преступлений подсистему общесоциальных и специально-криминологических мер, направленных на снижение индивидуальной и массовой виктимности посредством устранения негативных виктимных характеристик поведения, нейтрализации предпосылок виктимизации в виде индивидуально-типологических признаков жертвы, а также совокупность мероприятий, обеспечивающих предупреждение вторичной виктимизации жертвы [2, 12].

По словам Р.А. Баймуразаевой, виктимологическая профилактика представляет собой совокупность государственных и общественных мер, направленных на предупреждение преступности путем снижения у отдельных граждан риска стать жертвами преступных посягательств [3, 20].

Из данных определений следует, что виктимологическая профилактика направлена на анализ индивидуально определенных признаков жертвы, при этом одним из важных компонентов, без которого, на наш взгляд, невозможно эти признаки выделить, является анализ социально-психологических причин и условий, порождающих виктимизацию в случаях совершения преступлений, в том числе, и террористической направленности.

Исследование социально-психологических причин виктимизации в ситуациях терактов, выявление совокупности психологических качеств личности, способствующих ее виктимному поведению, является достаточно важным для определения критериев выбора террористами потенциальных жертв на этапе планирования терактов, особенностей прогнозирования преступниками динамики межличностного взаимодействия в различных ситуациях применения ими террористических действий, выявления направлений виктимологической профилактики террористических операций [4, 317-318].

В зависимости от целей и содержания конкретного террористического акта потенциальные жертвы могут выбираться по следующим критериям:

- по половозрастным признакам (наиболее виктимогенно уязвимы лица женского пола, детского подросткового и старческого возраста);
- в зависимости от профессиональной, национальной, социально-ролевой принадлежности, вероисповедания и социального статуса (члены различных общественных и религиозных организаций, воен-

нослужащие, сотрудники правоохранительных органов, политические деятели, школьники и т.д.);

- в зависимости от социально-перцептивных характеристик поведения и личности потенциальной жертвы (тревожность, неадекватность состояния, неуверенность, психические или физические отклонения и т.д.);

- в зависимости от психоэмоционального состояния в конкретно созданной ситуации [4].

На основании вышеизложенного возникает необходимость определения содержания виктимологической профилактики терроризма.

В общем виде содержание виктимологической профилактики преступлений представляет собой систему мер, направленных на выявление потенциальных жертв и предотвращение неосмотрительного поведения последних, т.е. обеспечение эффективной защиты возможных жертв от преступных деяний и девиктимизации потерпевших [3, 20].

Содержание виктимологической профилактики преступлений террористической направленности имеет ряд особенностей, которые связаны не только с предотвращением неосмотрительного поведения их потенциальных жертв, но и с их отношением к возможности стать таковыми.

Так, Е.В. Борданов проанализировал результаты социологических опросов, проведенных в «спокойное время и после совершения террористических актов.

Автором было констатировано, что в «спокойное» время, как правило, среди главных трех причин предполагаемой гибели, респонденты указывают: на первом месте – смерть на дороге (наезд или авария); в качестве второй причины – возможность стать жертвой криминального преступления (грабеж, нанесение тяжких телесных повреждений, повлекших за собой смерть; женщины указывают на изнасилование, сопряженное с убийством); и лишь после этих двух предполагаемых насильственных причин своей смерти, люди называют относительно «мирный» инфаркт или онкологические заболевания. При проведении опросов после совершения террористического акта, рейтинг меняется и в нем обязательно начинает присутствовать возможность стать жертвой террористического акта. И чем страшнее преступление, тем оно масштабнее и подробнее освещено в СМИ, тем дольше присутствует в первой тройке ответов. Благодаря СМИ в обществе активизируется паника, страх из-за непредсказуемости и неизвестности места и времени его возможного совершения. Все это приводит к тому, что число психологи-

ческих жертв теракта всегда во много раз превышает число физических жертв [5, 323].

Под влиянием информации о терактах из СМИ, социальных факторов и в зависимости от индивидуально-психологических личностных особенностей население может вести себя по-разному в отношении своей безопасности: часть людей может быть готова к борьбе, другая часть ведет себя предельно осторожно [5].

В связи с этим возникает необходимость в разработке и реализации наиболее действенных механизмов виктимологической профилактики терроризма, которая, по нашему мнению, должна учитывать факторы конкретной виктимологической ситуации, сложившейся в пределах того или иного региона, социальной группы или отдельно взятого гражданина, а также информационной осведомленности граждан о конкретных актах терроризма.

Думается, что среди основных инструментов виктимологической профилактики терроризма следует выделить такие как:

- ограничение масштабов освещения террористических актов СМИ в целях недопущения всеобщего устрашения населения и создания общественной паники;

- регулярное информирование населения о правилах поведения в зонах и на объектах, где возможна террористическая активность;

- выявление виктимогенно уязвимых представителей населения (дети, пожилые люди, лица с психическими расстройствами и т.д.) с целью выработки стратегии виктимологической профилактики;

- проведение бесед с вышеуказанными категориями граждан относительно опасных последствий проявления террора;

- искусственное создание ситуаций возможной террористической деятельности с целью проверки бдительности населения и выяснения причин несоблюдения правил поведения в местах, которые вызывают интерес у террористов;

- постоянный анализ результатов профилактических мер и устранение возможных ошибок, недочетов и упущений, проявляющихся при их практической реализации;

- анализ международного опыта в сфере виктимологической профилактики терроризма.

1. Максимов С.В. *Краткий криминологический словарь*. - М.: Юристъ, 1995. 32 с.

2. Будякова Т.П. *Виктимологическая профилактика преступлений, причинивших моральных вред*. Автореф. дисс... д-ра. юрид. наук. – Тамбов, 2009. 41 с.

3. Баймурзаева Р.А. *Виктимологические аспекты профилактики преступности несовершеннолетних // Следователь. – 2006. - № 7. - С. 20-21.*
4. Бовть О.Б. *Виктимологическая профилактика терроризма. / Противодействие ксенофобии, экстремизму и терроризму в современном обществе: Научные труды Международной научно-практической конференции / Под. общ. ред. Игнатова А.Н.; Институт экономики и права (филиал) ОУП ВПО «Академия труда и социальных отношений» в г. Севастополе. – Симферополь: КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2012. С. 316-321.*
5. Барданова Е.В. *О необходимости изучения виктимизационных последствий терроризма. / Противодействие ксенофобии, экстремизму и терроризму в современном обществе: Научные труды Международной научно-практической конференции / Под. общ. ред. Игнатова А.Н.; Институт экономики и права (филиал) ОУП ВПО «Академия труда и социальных отношений» в г. Севастополе. – Симферополь: КРП «Издательство «Крымучпедгиз», 2012. С. 321-325.*

Колодяжний М.Г.

*Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка В.В.
Сташиса НАПрН України, кандидат юридичних
наук, старший науковий співробітник*

ЗАГОНИ САМОБОРОНИ: САМОПРАВСТВО ГРОМАДСЬКОСТІ ЧИ НОВИЙ СУБ'ЄКТ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ?

Громадськість є дуже важливим суб'єктом запобігання злочинності. Це положення є майже аксіоматичним. Як відомо, особливу увагу громадськості приділяли за радянських часів, коли безпосередня активна діяльність громадян у підтриманні правопорядку за місцем проживання у складі ДНД чи робота так званих товариських судів були елементами комуністичної ідеології, виступали складовою виховання молодого покоління. Якщо відкинути не завжди прийнятні для більшості людей аспекти такої діяльності (наприклад, «добровільно-примусовий» характер, врахування громадської активності у реалізації кар'єрних амбіцій, жертвування власним вільним часом, іноді необхідність оприлюднення протиправних та аморальних дій про осіб, які є знайомими чи друзями та ін.), у цілому вона є цілком позитивною та корисною для держави й суспільства.

За роки незалежності України участь громадськості у справі забезпечення законності у державі зійшла нанівець. Основний норматив-

но-правовий акт у цій сфері – Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 2000 р. – лишається, на жаль, майже законодавчою декларацією. Доказом цьому є конкретні цифри. Якщо у 1990 р. в Україні існувало понад 37 тис. ДНД загальною кількістю 4,5 млн дружинників, то зараз нараховується лише близько 10 тис. різноманітних громадських формувань з охорони громадського порядку. Іншими словами, за роки незалежності України суспільство втратило той профілактичний потенціал і досвід, що набувався півстоліття.

Після трагічних революційних подій в Україні у лютому 2014 р. відбулись певні зміни у суб'єктах запобігання злочинності. Йдеться про так звані загони самооборони, які іноді іменуються українським миротворчим контингентом. Саме їх діяльності, формам роботи, ризикам й можливим перевагам й присвячено ці тези (свідомо уникаючи політичний аспект даного питання).

Проведений контент-аналіз друкованих та електронних ЗМІ, а також відгуків і коментарів пересічних українців щодо діяльності новостворених загонів самооборони є неоднозначним. Одна група громадян виключно негативно ставиться до роботи таких підрозділів, вважаючи, що останні не мають правових основ діяльності, чіткого правового статусу, визначеного чинним законодавством. Актуалізується така позиція ще й непоодинокими випадками розбійних нападів та інших злочинів, що вчиняються групами озброєних злочинців під виглядом загонів самооборони, які чинять самосуд над окремими категоріями громадян. Друга група – бачить в таких загонах порятунк у непрості революційні часи для української державності, що полягає у допомозі правоохоронним органам підтримувати правопорядок, посиленні захисту конституційних прав громадян.

Аналіз роботи даних добровільних підрозділів із числа найбільш свідомих та патріотичних українців показує, що в їх складі переважають чоловіки, які є представниками різних соціально-професійних груп. У лавах загонів можна зустріти робітників, науковців, колишніх представників силових відомств. За складом самих учасників вказані формування також є різними: одні загони здійснюють діяльність без участі правоохоронців, інші – допомагають патрульно-постовій службі міліції, підрозділам ДПС виконувати службові обов'язки. Географія роботи таких громадських формувань представлена багатьма регіонами нашої держави. Однак більше вони поширені у Києві та областях західної частини України. Результати діяльності таких загонів самооборони можна

охарактеризувати словами самих правоохоронців: кількість злочинів загальнокримінальної спрямованості, порушень правил дорожнього руху тощо є значно меншими саме в тих районах, де громадський порядок охороняється саме за їх участю.

На мою думку, ідея створення добровільних об'єднань, які б брали участь у посиленні законності у країні, захисті прав громадян на життя, здоров'я, безпеку, недоторканність є благородною та виправданою. Однак існує низка «але», певних застережень, що полягають у такому:

– має бути розроблений новий закон або доповнений чинний закон, указаний вище, де б чітко регламентувалася діяльність подібних загонів самооборони, з метою надання їх роботи правового характеру та її відповідності принципу законності;

– недопущення використання таких об'єднань виключно у політичних цілях, щоб вони «обслуговували» амбіції й прагнення певних політичних сил;

– заборона на використання такими підрозділами з числа добровольців зброї (холодної, вогнепальної) задля уникнення провокацій, жертв (навіть з числа потенційних правопорушників);

– створення табу на випадки самоправства з боку загонів самооборони, їх діяльність має чітко координуватись із місцевими районними відділами міліції.

Вбачається, що є достатньо великий шанс продовження роботи таких самоорганізованих підрозділів з числа небайдужих громадян до забезпечення правопорядку у місцевій громаді. Це можна пояснити наступним:

а) ідея створення загонів була ініційована не «зверху», а стала результатом загальної громадської зацікавленості проблемою запобігання найбільш поширеним видам злочинів;

б) до таких підрозділів є достатньо великий рівень довіри з боку громадян порівняно із органами внутрішніх справ, які часто дорікають у корумпованості, бюрократії чи малоефективності;

в) робота даних громадських об'єднань правоохоронної спрямованості повністю відповідає важливому принципу економічної обґрунтованості запобіжної діяльності, оскільки загони самооборони функціонують виключно на безоплатній добровільній основі;

г) такі підрозділи покликані зруйнувати поширений в нашому суспільстві принцип, звичний менталітет та ідеологію життя більшості українців «моя хата з краю», бо від кожного з нас, за великим рахунком,

залежить не лише рівень криміногенності у районі проживання, а добробут країни у цілому;

д) робота таких загонів, безперечно, сприятиме підвищенню давно втраченої довіри українців до правоохоронних органів, оскільки при спільному з добровольцями виконанні підрозділами МВС України своїх обов'язків мінімізуватимуться корупційні ризики та інші протиправні дії з боку останніх.

На моє глибоке переконання, діяльність вказаних загонів самооборони є кроком уперед у підвищенні результативності роботи, зокрема органів внутрішніх справ, щодо охорони громадського порядку, у «пожвавленні», практичній реалізації хоча і застарілого, однак чинного Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 2000 р., але за тієї умови, що учасники таких формувань будуть чітко дотримуватись букви закону і реально захищати конституційні права мешканців місцевої громади.

Є очевидним, що загони самооборони чи інші громадські формування добровольців з будь-якими подібними назвами є важливим поступом на шляху перебудови нашої країни, здійснення реформування органів кримінальної юстиції, якісної зміни принципів їх роботи, трансформації ментальності українців, демократизації та «європеїзації» їх світогляду, наближення стандартів, в тому числі у сфері запобігання злочинності, до найкращих передових світових зразків. Будемо сподіватись.

Моисеева И. А.

*УО «Гродненский государственный университет имени Янки Купалы», доцент
кафедры уголовного права и криминологии,
к.ю.н., доцент*

ОТСТАВАНИЕ КОНТРОЛЯ ОБЩЕСТВА НАД ПРЕСТУПНОСТЬЮ КАК ПРОБЛЕМА КРИМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ

«Политика» в переводе с древнегреческого означает «государственная деятельность». Установить же, кто впервые употребил термин «уголовная политика», – трудно. Однако уже в 1804 году Фейербах говорил о ней как об уже существующем понятии и разграничивал его с уголовным правом.

Криминологическая политика представляет собой избрание государством концепции и последующее проведение им стратегии и тактики контроля преступности. Она включает в себя два основных направления: уголовно-правовое и собственно криминологическое. Первое связано с развитием материального уголовного, уголовно-процессуального, уголовно-исполнительного законодательства и практическим обеспечением уголовной ответственности людей, совершивших преступление. Второе собственно криминологическое направление в узком смысле слова заключается в обеспечении государством систематического осмысления закономерностей развития преступности, предупреждения преступлений, оказания материальной и психологической помощи и защиты как потенциальным, так и реальным жертвам преступления (виктимологическая политика), создания лицам, совершившим преступления, условий, способствующих их включению в нормальную, законопослушную общественную жизнь.

Собственно криминологическая политика предполагает учет и помощь имеющимся в обществе «группам риска» – беженцам, безработным, бездомным, алкоголикам и наркоманам, а также освободившимся из мест лишения свободы и др., – для которых существует повышенная угроза оказаться преступниками или жертвами преступления. К ней же относится криминологический контроль за развитием законодательства, который должен осуществляться посредством экспертизы проектов законов на предмет того, не повлечет ли их принятие обострения преступности.

Важной формой проведения криминологической политики служат программы противодействия преступности.

При всех значительных расхождениях в уровне преступности разных стран важной тенденцией в мире является ее абсолютный и относительный рост по сравнению с ростом населения, экономическим и культурным развитием и т. д.

Причем экономическое, социальное и демократическое развитие стран не ведет автоматически к снижению преступности, а сопровождается противоположными процессами. Относительно же низкая преступность регистрируется в странах с жестким социальным контролем: партийным, полицейским, религиозным, клановым, общинным, производственным или семейным.

Второй основной тенденцией в области преступности является постепенное отставание социального контроля за преступностью. Причины этого процесса имеют как негативные стороны (ослабление борь-

бы с преступностью), так и позитивные (гуманизация, демократизация и легитимация этой борьбы).

Преступность носит первичный характер. Преступность активна и инициативна. Она мгновенно заполняет доступные ей неконтролируемые или слабо контролируемые обществом ниши, непрерывно изобретает новые способы совершения преступлений и не скована никакими правилами.

Борьба же с преступностью является ответом общества и государства. Правоохранительная деятельность вырабатывается коллективно, в рамках демократических и гуманистических институтов и принципов, оформляется в нормативно-правовых, управленческих, оперативных и процессуальных решениях и только потом претворяется на практике. Именно по этим причинам иногда ответ общества и государства на рост преступности является несвоевременным, неадекватным, нецеленаправленным и неэффективным.

Таким образом, можно сделать вывод о том, что, к сожалению, контроль общества над преступностью отстает от темпов и масштабов ее роста.

По мнению Я. И. Гилинского, в настоящее время в большинстве цивилизованных стран осознается «кризис наказания» [1]. Он считает, что человечество перепробовало все возможные виды уголовной репрессии без видимых результатов (неэффективность общей превенции) и уровень рецидива относительно стабилен для каждой конкретной страны и не снижается, что свидетельствует о неэффективности специальной превенции. Кроме того, по мнению психологов, длительное (свыше 5–6 лет) нахождение в местах лишения свободы приводит к необратимым изменениям психики человека.

Таким образом, осознание неэффективности традиционных средств контроля над преступностью стимулировало ученых, исследователей и цивилизованные государства к поиску альтернативных решений.

Одним из таких решений является экономико-математическая модель, разработанная в 1970-е гг. американскими экономистами-криминологами – Лэдом Филлипсом, Гарольдом Воти-младшим и Крисом Эскриджем. Данная модель рассматривается криминологами в качестве альтернативы существующим традиционным средствам криминологической политики [2].

В самом общем виде в соответствии с этой теорией, чем больше преступлений, тем выше потери общества от них. Поэтому, чтобы уменьшить число преступлений, общество должно тратить все больше

средств на правозащиту. По мнению авторов экономико-математической модели, очевидно, что с точки зрения общества целесообразно, чтобы расходы на борьбу с преступностью сравнялись с издержками совершенных преступлений.

Таким образом, общей целью правоохранительной деятельности должна быть не ликвидация преступности, а сдерживание ее на оптимальном с точки зрения общества уровне. По нашему мнению данная теория изложена с самом общим виде, однако может явиться отправной точкой исследования решения вопросов криминологической политики.

1. Гилинский, Я. *Исполнение наказания в системе социального контроля над преступностью*. // <http://www.narcom.ru/publ/info/981>.
2. Шатков, О.В. *Повышение эффективности Службы внутреннего аудита банка при помощи средств автоматизированного контроля / Электронный научный журнал «Управление экономическими системами», №7 (43) – 2012* // <http://uecs.ru/finansi-i-kredit/item/1436-2012-07-06-05-58-29>.

Нетеса Н.В.

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України, вчений секретар, к.ю.н.*

ЩОДО КРИМІНОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ ОБУМОВЛЕНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ОХОРОНИ АБО ВИКОРИСТАННЯ НАДР

У сучасній доктрині кримінального права усталеною є думка про те, що невід'ємною складовою предмета кримінально-правової політики є соціальна обумовленість встановлення кримінальної відповідальності за певні види девіантної людської поведінки, а також її подальшого збереження та вдосконалення. Будучи багатогранною, проблема соціальної обумовленості закону про кримінальну відповідальність може бути досліджена в різних аспектах та напрямках, одним з яких є дослідження чинників, що впливають на створення законодавства про кримінальну відповідальність [1, с. 234, 235], в тому числі й закону про кримінальну відповідальність за порушення правил охорони або використання надр. Серед цих чинників окрему групу становлять криминологічні чинники, в числі яких, на наш погляд, найбільш вагомими є такі: висока суспільна небезпечність діяння та тяжкість наслідків; відносна поширеність пев-

них діянь як форм антигромадського прояву; неможливість боротьби з ними менш репресивними заходами, ніж кримінально-правові.

Суспільна небезпечність є вихідним пунктом при визнанні діяння злочинним і традиційно розглядається крізь призму її якісної та кількісної властивостей. Характер суспільної небезпечності визначається передусім цінністю тих суспільних відносин, на які спрямоване злочинне діяння й котрим воно спричиняє шкоду чи створює небезпеку такого спричинення. У випадку порушення правил охорони або використання надр характеристика якісної властивості суспільної небезпечності передбачає урахування трьох аспектів – екологічного, економічного та науково-культурного [2, с. 266]. При цьому екологічна цінність надр визначається тим, що їх стан активно впливає на функціонування як окремих компонентів екологічної системи (на структуру і родючість ґрунтів, формування рослинного покриву, біологічні властивості води тощо), так і на стан довкілля загалом. Економічний аспект соціальної цінності надр виявляється в тому, що вони відіграють важливу роль у задоволенні матеріальних потреб суспільства, оскільки є основним засобом праці при видобуванні корисних копалин та просторово-операційним базисом для розміщення підземних споруд, прокладання ліній метрополітену, захоронення шкідливих речовин тощо. Науково-культурний аспект проявляється у здатності надр задовольняти наукові, освітні, виховні, культурні, естетичні та інші духовні потреби суспільства.

Крім того, важливим показником суспільної небезпечності діяння, пов'язаного з порушенням правил охорони або використання надр, є те, що будучи спрямованим на заподіяння шкоди нормальному природному якісному стану надр, воно водночас ставить під загрозу або спричиняє реальну шкоду життю, здоров'ю людей, функціонуванню інших елементів довкілля тощо. Більше того, це посягання нерідко супроводжується вчиненням інших злочинів переважно корисливої спрямованості, як-от: крадіжки чужого майна, ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), службові злочини.

Ступінь суспільної небезпечності залежить від розміру шкоди, що завдається чи може бути завдана об'єкту кримінально-правової охорони, а також від способу посягання. Очевидно, що систематичне порушення встановлених правил охорони або використання надр підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння, адже за таких умов воно набуває ознак злочинного промислу, що є доволі характерним для такого різновиду діяння, як незаконне видобування корисних копалин загальнодержавного значення. Так само підвищенням рівнем суспільної небез-

печності характеризується і вчинення розглядуваних діянь шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом.

Про ступінь суспільної небезпечності свідчать і суб'єктивні ознаки зло-чинного діяння – форма вини та суб'єкт. Незважаючи на те, що злочин, передбачений ст. 240 КК (окрім незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення), належить до категорії необережних злочинів, це не означає відсутності необхідного для криміналізації рівня суспільної небезпечності діяння, адже проявлена особою неухильність, розгубленість, зневажливе ставлення до чужих інтересів врешті-решт призводить до настання тяжких наслідків – загибелі людей, їх захворювання, спричинення незворотної шкоди довкіллю тощо. До того ж особа може порушувати правила умисно, хоча її ставлення до наслідків при цьому залишається необережним. Не можна не відмітити і те, що порушення правил охорони або використання надр, вчинене загальним суб'єктом, відрізняється за ступенем суспільної небезпечності від випадків, коли його вчиняє спеціальний суб'єкт, наприклад, службова особа.

Сутність такого кримінологічного чинника, як *відносна поширеність* діяння, полягає в тому, що ця поведінка повинна являти собою прояви деяких загальних тенденцій і закономірностей. Дійсно, в сучасних соціально-економічних умовах інтенсивність використання надр неухильно зростає. Відповідно щороку зростає і кількість злочинів, зареєстрованих за ознаками ст. 240 КК, на які припадає майже чверть всіх злочинів проти довкілля. Спостерігається і постійне збільшення кількості аналогічних адміністративних деліктів, не говорячи вже про ту частину порушень у сфері охорони та використання надр, які залишаються латентними. Це свідчить про те, що порушення правил охорони або використання надр не є поодинокими та випадковими явищами і мають тенденцію до поширення, хоча водночас їх не можна вважати загальнопоширеними формами поведінки.

Що стосується такого кримінологічного чинника, як *неможливість боротьби з порушеннями правил охорони або використання надр мени репресивними заходами, ніж встановлення кримінальної відповідальності*, то це не означає, що кримінальне право є головним засобом охорони надр. В системі державних і громадських заходів політичного, економічного, технічного, організаційно-правового, виховного характеру, які спрямовані на забезпечення охорони, раціонального використання та поліпшення надр, криміналізація відіграє лише допоміжну роль. Проте встановлення кримінальної відповідальності за такі діяння все

ж такі є необхідним, оскільки надає їм різко негативної оцінки з боку суспільства, спонукаючи у такий спосіб певну частину громадян утримуватися від протиправних діянь під загрозою кримінальної репресії. При цьому повинна забезпечуватися економія кримінальної репресії, згідно з якою ефективний вплив на правопорушників дисциплінарними, адміністративними чи цивільно-правовими заходами має бути достатньою підставою для відмови від криміналізації [3, с. 241]. Як вбачається, у нашому випадку (з огляду на відмічену загальну тенденцію до збільшення кількості порушень правил охорони та використання надр) вплив на осіб, які вчинили такі діяння, навряд чи може бути обмежений тільки некримінально-правовими заходами, наприклад, адміністративними. Це зумовлюється тим, що порушникам встановлених правил у зазначеній сфері нерідко вигідніше сплатити адміністративний штраф, ніж відмовитися від цього різновиду антисуспільної поведінки. Більше того, це не стримує зростання кількості таких правопорушень. Тому кримінально-правові норми є необхідним засобом у справі боротьби з найбільш суспільно небезпечними порушеннями правил охорони або використання надр. При цьому важливо чітко розмежувати кримінально карані діяння від тих, за вчинення яких достатньо застосування заходів адміністративного характеру, не допустивши надмірності у процесі криміналізації. Щодо діянь, які посягають на надра, законодавець зробив це за допомогою уточнення і звуження меж криміналізації шляхом конкретизації предмета злочину (в частині, що стосується незаконного видобування корисних копалин загальнодержавного значення) та вказівки на наслідки – створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля або спричинення смерті, масового захворювання людей та інших тяжких наслідків.

Загалом слід констатувати, що з уведенням до КК 2001 р. статті 240 питання соціальної обумовленості кримінально-правової заборони порушення правил охорони або використання надр не втратило своєї актуальності, адже відтоді розпочався процес застосування цієї статті, який закономірно супроводжується пошуком шляхів подальшого вдосконалення не лише змісту самої норми, а й практики її застосування.

1. Борисов В.І. *Сучасна політика держави у сфері боротьби зі злочинністю та її кримінально-правовий напрямок // Право України. – 2012. – № 1-2. – С. 232-242.*
2. Петров В. В. *Правовая охрана природы в СССР: учебник. – М. : Юрид. лит., 1984 – 384 с.*
3. *Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. – М. : Наука, 1982. – 304 с.*

Петечел О.Ю.

*кандидат юридичний наук, доцент кафедри
кримінального права Юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
ім. В. Стефаніка*

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ АГРЕСІЇ

Проблема деструктивної поведінки особи завжди привертала увагу дослідників з різних галузей науки (психологія, соціологія, кримінологія і інші) протягом багатьох століть. Розповсюдженість агресії в XX-XXI столітті все більше і більше привертає увагу науковців до цього феномену. З розвитком людства постійно змінюються і прояви агресії, особливо у сьогоднішній час політичної та економічної кризи. Останнім часом Україна особливо звертала увагу на себе проявами насильства з боку осіб, які повинні були б захищати від негативних проявів агресії. А тому проблема вивчення природи агресії та її вплив на поведінку в сучасному суспільстві є досить актуальним.

Про проблемність та актуальність даного питання свідчить і те, що літературі немає єдиного бачення визначення цього поняття. В даний час термін «агресія» вживається надзвичайно широко. Тлумачні словники української мови здебільшого розкривають даний термін з точки зору воєнних дій між двома і більше державами, надаючи цьому поняттю політичний зміст. У психології під агресією розуміють тенденцію (прагнення), яке виявляється в реальному поводженні або фантазуванні, з метою підпорядкувати собі інших або домінувати над ними. У перекладі з латинської мови «агресія» означає «напад». На буденному, побутовому рівні термін «агресія» отожднюється із насильством. В юриспруденції термін агресії більш менш розроблений міжнародним правом. «Агресія – в сучасному міжнародному праві будь-яке незаконне з погляду Статуту ООН застосування сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації)». Вітчизняні та російські психологи також робили спроби дати визначення агресії та виділити її основні ознаки. Так, О.Р. Ратінов вважає, що агресія – це прояв агресивності в деструктивних діях, метою яких є нанесення шкоди тій чи іншій особі.

Найбільш вдалим, на думку Храмцова О.М., є наступне визначення терміна «агресія»: «Агресія – це цілеспрямована, руйнівна поведінка, яка суперечить нормам та правилам співіснування людей у суспільстві,

яка наносить шкоду об'єктам нападу (живим та неживим), спричиняє фізичну шкоду людям або викликає у них психічний дискомфорт (негативні переживання, напругу, страх, тривогу тощо)». У відповідності з цим визначенням агресію можна розподілити на два основних види: фізичну та вербальну (словесну). Під фізичною агресією розуміється такий акт поведінки, який вчиняється за допомогою насильства та руйнування. Під вербальною агресією розуміється такий акт поведінки, яка наносить шкоду потерпілому за допомогою слова. Це погрози, образи, наклеп тощо.

Л. Берковіц термін «агресія» позначає як деякий вид поведінки, фізичної чи символічної, яка мотивована наміром завдати шкоди комусь іншому.

Російський вчений А.О. Реан вказує, що в рамках етико-гуманістичного підходу агресія як спричинення шкоди іншій людині розглядається як зло, як поведінка, що суперечить позитивній сутності людей.

Однак, агресія може мати як позитивний прояв, що служить життєвим інтересам (самоствердження, конкуренція, спортивні змагання), так і негативний (прояви гніву, прагнення завдати шкоди, ксенофобія і расизм тощо).

Найбільш звичними проявами агресії вважаються конфліктність, тиск, примус, негативне оцінювання, погрози або застосування фізичної сили. Приховані форми агресії виражаються у відході від контактів, бездіяльності з метою нашкодити комусь, заподіяння шкоди собі і самогубство.

Незважаючи на те, що більшість науковців вважають, що агресія є негативним явищем, вбачається все-ж-так, що агресивність як характеристика людини притаманна людині з народження як біологічній істоті та служить для реалізації, задоволення основоположного інстинкту – інстинкту самозбереження. І перебуваючи у суспільстві прояви агресії знаходять свій вираз у поведінці людини. Соціальні інституту можуть спрямовувати прояви агресивності як в позитивному так і в негативному напрямку.

1. Берковіц Л. *Агресія: причини, наслідки та контроль: Пер. з англ.* – С.-Пб.: Прайм-Евронек, 2001. – 510 с.
2. Бовть О.Б. *Агресивні реакції та шляхи їх корекції в молодших школярів. Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / О.Б. Бовть; Ін-т психології ім. Г.С.Костюка АПН України.* – К., 2001. – 18 с.
3. Лоренц К. *Агресія (так называемое «зло»).* – М.: Издательская группа «Прогресс», «Универс», 1984. – 272с.
4. Реан А.А. *Агресія та агресивність личности.* – СПб., 1996. – 39с.

5. Семенюк Л. М. *Психологические особенности агрессивного поведения подростков и условия его коррекции.* – М.: Флинта, 1998. – 93 с.

Шеремет О.С.

*Чернігівська міська рада, секретар Чернігівської
міської ради, к.ю.н., доцент*

УЧАСТЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПРОФІЛАКТИЦІ ЗЛОЧИННОСТІ: ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ

Питання правового стану, тенденцій розвитку системи координації профілактики злочинів на відповідному територіальному рівні постійно привертають до себе увагу. Адже, як відомо, міське самоврядування здійснюється міською громадою безпосередньо або через органи місцевого самоврядування міста. Президента України у 2012 р. було затверджено «Стратегію державної політики розвитку громадянського суспільства в Україні», яка спрямована на реалізацію принципів, пріоритетів, завдань у сфері розвитку активності громадянського суспільства. Положення стратегії спрямовані на утвердження повноважень громади, як гарантії демократичного розвитку держави, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, посилення впливу на прийняття суспільно важливих рішень, допомоги в профілактичній діяльності щодо запобігання правопорушенням і злочинам, проведення консультацій із громадськістю з важливих питань життя суспільства. Зазначено, що гармонійне поєднання громадського впливу на прийняття рішень та контролю за діяльністю влади має підвищити рівень суспільної компетентності і довіри до влади, стати гарантією становлення демократії в Україні. Сьогодні, як ніколи, актуальною є теза про те, що державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні має бути спрямована на використання можливостей громадянського суспільства, зокрема, щодо забезпечення неконфліктних відносин в етнопонаціональній, культурній та конфесійній сферах, соціального міжсекторального партнерства між владою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства, створення умов для безпосереднього залучення до підготовки управлінських рішень заінтересованих суспільних груп, що сприятиме забезпеченню в державі суспільної злагоди, соціального миру, сталого розвитку та стабільності. [1].

Міська громада як форма соціальної організації є тим дієвим органом, що дозволяє приймати участь у профілактиці злочинності. Із розвитком людства діяльність, яка здійснюється у сфері охорони правопорядку, зазнала значних змін. Найважливішою з них є та, що заходи кримінального покарання почали співвідноситися із заходами запобігання злочинам, до того ж у багатьох країнах світу, зокрема й в Україні, цим заходам надають пріоритетне значення [2, с. 160]. Нам відомі приклади впливу громади на осіб з нестійкою чи протиправною поведінкою, що дає позитивні зрушення у загальній, спеціально-кримінологічній та індивідуальній профілактиці. Зокрема, це козацькі формування, народні дружини, які здійснюють постійну допомогу у підтриманні громадського порядку. Останнім часом активізувалась роль соціального патруля (у м. Чернігові їх нараховується близько 30), до складу яких увійшли представники влади, держслужбовці різних рівнів, працівники МНС та МВС, співробітники соціальних служб допомоги та медичні працівники. Ці громадські організації направляють свої зусилля на різносторонні заходи, від надання допомоги нужденним, охорони громадського порядку до проведення культурно-масових заходів.

Починаючи з 2012 р. у м. Чернігові почала діяти Міська комплексна програма профілактики злочинності до 2015р., що також є яскравим прикладом участі громади в наведенні порядку і підтриманні спокою у місті. Основними цілями програми є: 1) усунення передумов для вчинення правопорушень і забезпечення конституційних прав та свобод людини на основі чітко визначених пріоритетів, поступового нарощування у цій справі зусиль правоохоронних органів, місцевих органів виконавчої влади та громадськості; 2) удосконалення методів організації роботи і шляхів запобігання вчиненню правопорушень; 3) активізація роботи щодо профілактики рецидивної злочинності; 4) покращання роботи з протидії наркозлочинності, профілактики дитячої бездоглядності, злочинного впливу на неповнолітніх у молодіжному середовищі та в сім'ях; 5) дієва протидія злочинності серед неповнолітніх, у тому числі рецидивної; 6) підвищення координуючої ролі органів місцевого самоврядування та виконавчої влади в розв'язанні проблем боротьби зі злочинністю та її негативними наслідками.

Виходячи з цілей були встановлені завдання Міської комплексної програми, які полягають в наступному:

- організаційне забезпечення профілактики правопорушень;
- попередження злочинних посягань на життя, здоров'я, честі і гідності особи, її майна від злочинних посягань;

- протидія організованій злочинності і корупції;
- протидія нелегальній міграції;
- мінімізація злочинного впливу на неповнолітніх та молодіжне середовище;
- запобігання поширенню наркозлочинності, пияцтву та алкоголізму;
- протидія рецидивній та побутовій злочинності;
- охорона громадського порядку та попередження правопорушень;
- протидія підлітковій бездоглядності та безпритульності;
- протидія насиллю в родинах.

Як вбачається, виконання Міської комплексної програми дасть змогу:

- стабілізувати криміногенну ситуацію в місті шляхом запобігання криміналізації населення;
- підвищити оперативність реагування на вчинені правопорушення та їх виявлення шляхом удосконалення технічних засобів контролю за ситуацією в громадських місцях, створення відповідних систем накопичення;
- захистити життя, здоров'я, честь і гідність особи, її майно від злочинних посягань;
- активізувати роботу з протидії організованій злочинності і корупції, нелегальній міграції;
- мінімізувати злочинний вплив на неповнолітніх та молодіжне середовище;
- запобігти поширенню наркозлочинності, пияцтву та алкоголізму на території області;
- покращити результати роботи з охорони громадського порядку, попередження правопорушень, протидії рецидивній та побутовій злочинності.

Зрозуміло, що створена навіть найкраща програма невзможі дати позитивні результати, якщо не будуть призначені відповідальні виконавці та не забезпечити відповідне фінансування. Ці питання жваво обговорювались та було прийнято відповідне рішення, а саме: фінансування Міської комплексної програми здійснюється за рахунок коштів міського бюджету, а також інших джерел, не заборонених законодавством. Крім того, щороку передбачаються в міському бюджеті видатки на фінансування Міської комплексної програми. Також Чернігівська міська рада самостійно визначає обсяг коштів, що можуть бути виділені з місцевого

бюджету для реалізації заходів, визначених Міською комплексною програмою.

Чернігівському міському відділу УМВС України в Чернігівській області було надано доручення налагодити дієвий контакт міліції з громадськістю, депутатами міської ради. Також потрібно систематично аналізувати стан правопорядку на території міста, на підприємствах, в установах та організаціях. За результатами аналізу і з урахуванням факторів, що негативно впливають на стан правопорядку, розробляти комплексні плани заходів щодо запобігання злочинності та цільові плани відповідно до ситуації, що утворилась.

Одночасно з роботою правоохоронців, з метою забезпечення захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина, відповідальним особам органів місцевого самоврядування доручено систематично вивчати та аналізувати стан роботи із заявами та скаргами, а при їх розгляді вживати вичерпних заходів для задоволення обґрунтованих звернень та реального поновлення, в межах визначених законодавством повноважень, порушених прав громадян. Інформувати через засоби масової інформації про результати роботи зі зверненнями громадян.

Прийнято рішення пропагувати поширення у місті позитивного досвіду запровадження за рахунок коштів їх мешканців, консьержок і постів охорони під'їздів багатопверхових житлових будинків, гуртожитків, встановлення у них домофонних систем та систем прямого зв'язку постів охорони з міліцією. Також необхідно розгорнути широку пропаганду серед населення щодо охорони об'єктів приватної власності із застосуванням можливостей централізованої охорони. Уживати заходи щодо упровадження маловитратних методів охорони.

Як вбачається, такі спільні дії органів місцевого самоврядування та правоохоронців стануть на заваді злочинній діяльності і забезпечать безпечне життя громадян.

1. *Стратегія державної політики розвитку громадянського суспільства в Україні. Затверджена Указом Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 р. // Електронний ресурс: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>*
2. *Іванов Ю.Ф., Джуужа О.М. Кримінологія: навчальний посібник. – К.: вид-во «Паливода А.В.», 2006. – 264 с.*

Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, консультант, здобувачка наукового ступеню к.ю.н., НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

ЩОДО КІЛЬКІСНО-ЯКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ХУЛІГАНСТВА В УКРАЇНІ

Однією з необхідних умов нормального функціонування будь-якої держави є громадський порядок, який охороняється державою шляхом захисту конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян, інтересів суспільства в межах, визначених правовими нормами, з урахуванням традицій, звичаїв, норм моралі.

Одним з найпоширеніших злочинів проти громадського порядку є хуліганство, юридичне визначення якого дається в ч. 1 ст. 296 КК України. Диспозиція даної норми передбачає, що хуліганство – це грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом.

Суспільна небезпека даного злочину є очевидною. Воно порушує громадський спокій, норми суспільної моралі, зневажає результати людської праці, посягає на фізичну й моральну недоторканість громадян. Підвищена суспільна небезпечність хуліганства полягає також у тому, що воно порушує спокійні умови роботи, побуту і відпочинку людей, у більшості випадків пов'язане із застосуванням насильства, заподіянням різного ступеня тяжкості тілесних ушкоджень потерпілим та пошкодженням чужого майна.

Розроблення кримінологічних аспектів боротьби з хуліганством, яке включає аналіз кількісних і якісних параметрів даного виду злочину, детермінант, що його зумовлюють, особистості злочинця-хулігана; розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для вдосконалення практики боротьби з хуліганством завжди буде актуальною метою для вітчизняної кримінології.

Однак, для якісного виконання зазначених вище цілей першочерговим є кількісно-якісне вимірювання хуліганства шляхом виявлення таких основних статистичних показників, як його рівень, коефіцієнти, структура, динаміка, відомості про латентність.

Одним із найважливіших елементів кримінологічної характеристики усієї злочинності (або тієї чи іншої групи (виду) злочинів) є її рівень – кількісна характеристика злочинності у конкретно взятій державі (суспільстві) на конкретну дату або за певний проміжок часу, яка включає в себе кількість скоєних злочинів і кількість осіб, які їх скоїли (абсолютні показники), та коефіцієнти злочинності (відносні показники) [1, с.19].

Коефіцієнти злочинності являють собою співвідношення кількості злочинів і осіб, які їх вчинили, до чисельності населення країни, або відповідного регіону з розрахунку на заздалегідь обумовлену кількість населення (100 тис, 10 тис.). Оцінка злочинності у відносних величинах дозволяє порівнювати між собою її рівні у двох чи більше різних регіонах або в одному й тому ж регіоні, але за відносно тривалі проміжки часу. Розрізняють коефіцієнт інтенсивності злочинності, який дозволяє судити про те, як злочинність впливає на населення країни чи певного регіону, та коефіцієнт злочинної активності населення, який свідчить про його злочинну активність.

Ще один показник стану злочинності – структура, що означає відношення одного виду злочину або групи злочинів до всієї маси злочинності, у тому числі в іншому регіоні за конкретний період. Вона виражається у відсотках і характеризує її з якісного боку.

Наступний показник, який характеризує злочинність, - її динаміка. Цей показник відображає рух злочинності у часі, шляхом встановлення рівня і відношення рівня і структури злочинності теперішнього часу до її рівнів за попередні періоди [2, с.24, 25].

Ще в середині минулого століття хуліганство становило більше третини у структурі всієї злочинності. Потім почалося зниження його рівня [2, с.140].

Відповідно до статистичних даних МВС України, протягом 2008–2011 рр. в Україні органами внутрішніх справ було зареєстровано майже 30 тис. хуліганств: у 2008 р. – 11734, у 2009 р. – 10 475, у 2010 р. – 9 207, у 2011 р. – 8 866. Динаміка вчинення хуліганств у 2011 р. порівняно з 2010 р. склала – 3.7% [3].

Питома вага цього злочину у структурі всієї злочинності в Україні становить в середньому 2,5 % (2008 р. – 3,5 %; 2009 р. – 2,7 %; 2010 р. – 2 %; 2011 р. – 1,8 %).

Коефіцієнт інтенсивності злочинності (на 10 тис. населення) у 2008 р. склав 2,5, а у 2011 р. – 1,9.

Коефіцієнт злочинної активності (на 10 тис. населення) у 2008 р. склав 1,6, а у 2011 р. – 1,2.

Питома вага осіб, які скоїли хуліганства, в середньому становить 3,8 % від загальної кількості осіб, які скоїли злочини (2008 р. – 4,6 %; 2009 р. – 4,3 %; 2010 р. – 3,1 %; 2011 р. – 3,2 %).

Демографічні дані на підставі судової статистики України [4] стосовно хуліганства показують, що домінуючу роль серед засуджених відіграють чоловіки. Питома вага жінок, які засуджені за вчинення хуліганств – 5 %. На основі статистичних даних щодо осіб засуджених за хуліганство можна зробити висновок, що 43,8 % злочинів вчиняються особами від 18 до 25 років. Щодо освітнього рівня осіб, які вчинили цей злочин, то особи з повною та базовою загальною середньою освітою становлять 68 %, з професійно-технічною освітою – 21 %, а з повною та базовою вищою освітою – 8,1 %.

65,2 % засуджених осіб вчинили цей злочин у стані алкогольного сп'яніння.

Незважаючи на відносну стабільність та певне скорочення абсолютних показників хуліганства останніми роками в цілому по Україні, «ціна» цього злочину є занадто великою, оскільки йдеться про заподіяння шкоди здоров'ю потерпілим, пошкодженням майна та тимчасовим припиненням нормальної діяльності установи, підприємства чи організації чи нормального руху громадського транспорту.

Крім того, статистичні дані слідчої та судової практики свідчить, що хуліганські прояви мають доволі поширений характер та часто стають підґрунтям вчинення, як правило, тяжких і особливо тяжких злочинів, що ще раз доводить необхідність та актуальність дослідження хуліганства в Україні.

1. *Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия: Учеб пособие. - К.: УМК ВО, 1988. - 88 с.*
2. *Кримінологія: Загальна та особливі частини: підручник / І.М. Даньшин, В.В. Голіна, М.Ю. Валуцька та ін.; за заг. ред. В.В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. – 288 с.*
3. *Офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України. Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/>*
4. *Офіційний веб-портал «Судова влада в Україні». Режим доступу: http://court.gov.ua/sudova_statystyka/*

*Інститут права імені Володимира Сташиса
Класичного приватного університету, аспірант*

ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ ЩОДО ПІДТРИМАННЯ ПОЗИТИВНИХ ТРАДИЦІЙ ТА ЗВИЧАЇВ

Питання боротьби зі злочинністю є однією з головних проблем сучасної України. Політика держави у цій сфері має базуватися на основі з'ясування причин вчинення злочинів для можливого подальшого розроблення шляхів мінімізації коливання рівня злочинності. Серед основних причин цього негативного соціального явища виділяються послаблення функцій сім'ї, низький рівень моралі, духовності та правової культури суспільства. Тому пріоритет кримінологічної політики виявляється у тому, що вона має можливість протидіяти злочинності за допомогою використання соціальних, ідеологічних, та морально-психологічних важелів.

Державна політика у сфері запобігання злочинам знаходить вираз у нормах кримінального права, постановках органів влади, актах тлумачення норм права тощо. Норми права, що виражаються у нормативних документах держави повинні мати своїм підґрунтям етичні норми, адже політика держави, що запроваджує духовні та моральні цінності народу в майбутньому буде мати цілісну, законослухняну націю. Свого часу М. Чубинський зазначав «розумне право представляє свого роду моральну школу для народу закріплюючи та розвиваючи його етику у бажаному напрямку» [4, С. 292].

Одним із важелів правового виховання та профілактичним заходом злочинності виступають позитивні традиції та звичаї, які на сьогоднішній день у більшості випадків перетворилися у норми моралі та права.

Традиції (лат. tradition- передача) – форма передачі соціального досвіду; ідеї, звичаї, норми, що передаються з покоління в покоління [3, С. 673]. Вони є регулятором міжособистісних відносин між людьми в процесі формування та збереження національно народного характеру. Звичаї на відміну від традиції є поняттям дещо вужчим і виконує здебільшого регулятивну функцію.

За своїм спрямуванням традиції та звичаї можна розділити на позитивні та негативні. При цьому кожні з них в окремих випадках можуть виконувати як криміногенну так і антикриміногенну роль. Враховуючи це, під позитивними традиціями та звичаями пропонуємо розуміти ті,

що виконують саме антикриміногенну роль у суспільстві, а саме формують законослухняну особу або утримують її від протиправної поведінки.

Профілактична політика держави має бути спрямована на підтримання позитивних традицій та звичаїв. Процес соціалізації особистості починається з дитячого віку на цій стадії виховну роль виконують сімейні, національно-патріотичні та релігійні традиції, звичайно, вони мають вплив і у більш старшому віці, але саме з дитинства, коли починає виховуватися громадянин ці традиції є основою формування високоморальної, цілісної, духовної особистості, тому державна політика має базуватися на нормах законодавства про патріотичне виховання молоді, економічне та моральне підтримання сімей з дітьми, визначення місця релігійних організацій в політичній системі суспільства тощо.

Сімейні традиції є основою національного виховання, вони формують пошану до мови, звичаїв народу, зміцнюють стосунки батьків та дітей та є скарбницею набуття власного досвіду поведінки й діяльності. Тому державна має сприяти сім'ям з дітьми у наданні економічної допомоги, а також психологічної та педагогічної підтримки, адже дорослі не завжди правильно себе поведуть у процесі дитячого виховання. Відповідно до ч. 3 ст. 8 Закону України «Про попередження насильства в сім'ї» працівники кризових центрів для членів сімей, в яких вчинено насильство в сім'ї або існує реальна загроза його вчинення організовують надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї. Вважаємо, з метою запобігання доведення до стану, коли в родині з'являється загроза спричинення насильства, що деморалізує дитячу психіку необхідно створити умови, які б дозволили батькам вчасно звернутися за допомогою для консультації до професіоналів (педагогів, психологів) з метою визначення мотивів поведінки дитини та її потреб.

Національно-патріотичні традиції формують дух нації, який забезпечує її цілісність, єдність та стійкість. Вони виховують не лише любов до власного народу, а й шанобливе ставлення до традицій та звичаїв інших національностей. У 2013 році Міністерством молоді та спорту України наказом № 720 затверджене Положення про Центр патріотичного виховання, основним напрямом діяльності якого є формування гармонійно розвиненої особистості вихованців; виховання почуття патріотизму, духовності, національної свідомості; забезпечення сприятливих умов для самореалізації особистості; організація оздоровлення та змістовного дозвілля молоді.

Важливим важелем у процесі соціалізації виступають релігійні традиції та звичаї, адже за їх допомогою відбувається формування духовної особистості. Духовність забезпечує толерантне відношення людей один до одного і особливо до тих, які порушили закон. Тому державна політика невтручання у сферу віросповідання, зберігаючи певні важелі для недопущення вседозволеності, створює умови для формування гуманної, духовної нації.

Таким чином, можна зазначити, що сімейні, національно-патріотичні, релігійні традиції є підвалинами суспільних відносин, за посягання на які чинним законодавством України передбачена кримінальна відповідальність, зокрема, злочини проти особи, її волі, честі, та гідності, злочинів проти основ національної безпеки, проти громадського порядку та моральності. Тому, виховання громадян має базуватися на основі позитивних традицій та звичаїв, які у свою чергу мають підтримуватися державою, адже вони є запорукою формування законослухняної нації.

1. *Про затвердження Положення про Центр патріотичного виховання* : Наказ Міністерства молоді та спорту України від 23 жовтня 2013 р. № 720 - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1941-13>
2. *Про попередження насильства в сім'ї* : Закон України від 15 листопада 2001 р. № 2789-III – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/rada/show/2789-14>
3. *Словник інішомовних слів / за ред. О.С. Мельничука.* – Головна редакція УРЕ. – К., 1977. – 775 с.
4. *Чубинский М.П. Курс уголовной политики / М.П. Чубинский.* – Ярославль: Тип. Губ. правл., - 1909. – 442 с.

Давтян Л.Г.

здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

ПОДАТКОВА ЗЛОЧИННІСТЬ В УКРАЇНІ ТА ЇЇ СИСТЕМНІ ЗВ'ЯЗКИ

Податкова злочинність розуміється як сукупність злочинів, об'єктом яких є охоронювані кримінальним законом відносини з приводу справляння податків і зборів, а також здійснення контролю за своєчасністю і повнотою їх сплати. При виділенні податкової злочинності враховуються особливий суб'єктний склад податкових праввідносин (зокрема, фінансові органи, податкові органи, підрозділи органів внутрішніх справ з податкових злочинів, податкові агенти і платники податків) та

специфічний об'єкт (відносини з приводу обчислення, сплати податків (зборів) та здійснення контролю за своєчасністю і повнотою їх сплати). У сутнісному плані податкову злочинність слід розглядати як гострий конфлікт між державою в особі податкових органів і платниками податків.

Кримінологічний аналіз податкової злочинності суттєво утруднений внаслідок значного обсягу латентності цих проявів, що виявляється у суперечливості емпіричних даних. Так, офіційна статистика правоохоронних органів (зокрема, МВС) останнім часом надавала інформацію щодо певної стабілізації у податковій сфері, навіть щодо зниження рівня податкової злочинності: наприклад, за 2011 р. було вчинено лише 6900 таких злочинів, у 2010 р. - 9609. Однак при цьому є беззаперечними катастрофічні масштаби тіньової економічної діяльності, яка створює реальну загрозу національній безпеці та демократичному розвитку держави.

Основними каналами відходу «в тінь» були та залишаються позабанковий обіг готівкових коштів; використання паралельних комерційних структур; ведення фінансово-господарської діяльності без реєстрації в податкових органах; ведення фінансово-господарської діяльності з використанням фальшивих реквізитів та печаток; неподання звітних балансів до податкових органів; приховування капіталів за кордоном і незаконне використання доходів від зовнішньоекономічної діяльності.

Тіньову економіку прийнято розглядати в якості підривного елемента, котрий живиться за рахунок економіки офіційної, відбираючи у неї продуктивні ресурси та створюючи конкуренцію офіційно діючим підприємствам. У зв'язку з цим більшість держав докладає багато зусиль задля того, аби знайти способи контролю над підпільною економічною діяльністю та винаходить щодо неї різноманітні засоби протидії. Однак, якщо визначати корупцію як «зловживання владою задля досягнення особистих цілей», то варто сказати, що завдяки їй і виникає тіньова економіка.

Тому, за своїм змістом і сутністю фахівці розглядають корупцію у багатьох вимірах, але насамперед, в економічному, політичному і культурному. Безумовно, політика і культура народу, яка включає і правосвідомість, додають свої нюанси цьому явищу, але сфера економіки – це саме те середовище, заради якого чиновник і вступає у корупційні зв'язки, де корупція живиться і де найбільші прибутки. Зворотній вплив корупції на економіку особливо небезпечний, оскільки знижує ефективність економічної політики держави, змушує приватний бізнес перехо-

дити у тіньовий сектор, що тягне за собою порушення законодавства, спотворює систему оподаткування і правила підприємницької діяльності, підштовхує підприємців вирішити свої питання поза правовим полем.

Держава та її інституції досі не вживали системних ефективних заходів щодо стимулювання сфери матеріального виробництва. Навпаки, увесь механізм створення, реєстрації, оподаткування нових суб'єктів господарювання створив умови для зловживань, корупції, незаконного накопичення і концентрації коштів, підштовхнув бізнесменів до різного роду спекулятивних операцій.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що корупція в Україні набула небезпечної розповсюдженості, у корупційні практики втягнуті всі верстви населення. Але, безперечно, саме економічний корупційний сегмент, тобто системна корупція в економіці є базовою ланкою загального корупційного механізму.

Таким чином, корупція за своїм змістом це насамперед економічна проблема, це – участь державних чиновників у комерційній діяльності для одержання особистого чи корпоративного прибутку; використання службового становища для «перекачування» державних коштів та матеріальних цінностей у комерційні структури і переведення грошей у готівку; надання пільг для своєї корпоративної групи (політичної, національної, кланової та ін.) з відтягненням державних ресурсів; використання службового становища для впливу на засоби масової інформації для здобуття особистої та корпоративної вигоди; використання посадовими особами, державними службовцями, депутатами, політичними діячами підставних осіб та родичів у комерційних структурах з метою здобуття особистого чи корпоративного прибутку; використання службового становища для маніпулювання інформацією з метою одержання особистої та корпоративної вигоди; лобювання при прийнятті нормативних актів в інтересах певних угруповань; не переслідуване у кримінальному порядку зловживання службовим становищем у процесі приватизації, здачі об'єктів в оренду, ліцензування, квотування тощо. Основне підґрунтя корупції, її детермінанти лежать насамперед в економіці. Саме з економіки криміналітет черпає кошти і засоби для свого існування.

Відповідно формується деструктивний усталений системний зв'язок корупції та тіньової економіки, важливим елементом останньої виступає власне податкова злочинність. Виходячи з цього, є нерациональним виокремлювати податкову злочинність, не враховуючи її системних

зв'язків. Це призводить лише до позбавлених сенсу витрат суспільних ресурсів. Для зменшення масштабів ухилення від податків та уникнення їх сплати доцільно ретельно налаштувати податкове законодавство на потреби забезпечення його прозорості і відвернення податкової дискримінації, підвищити ймовірність виявлення фактів ухилення, і насамперед шляхом аналізу діяльності посередників, чиї операції сьогодні знижують у багато разів граничні витрати ухилення для платників податку. На практиці потрібно не збільшувати кількість перевірок і розміри штрафів, а вдосконалювати демократичні інститути, активізувати протидію корупції. Навіть незначне зростання ймовірності покарання посередників приведе до позитивного ефекту у справі звуження масштабів ухилення від сплати податків. Ще одним із шляхів мінімізації цієї проблеми являється виховання у платників патріотичних почуттів щодо обов'язку утримувати державу завдяки сплати ними податків в обмін на суспільні блага.

Лише комплексне запобігання, яке побудоване на врахуванні системних зв'язків податкової злочинності, може дати позитивний ефект.

Дзюба А.Ю.

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України, аспірантка сектору дослідження
проблем міжнародного співробітництва у сфері
боротьби зі злочинністю*

ПРОБЛЕМИ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПРОФІЛАКТИКИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Злочинність неповнолітніх завжди була і залишається гостро актуальною правовою і суспільною проблемою, оскільки з одного боку вона відбиває загальні тенденції сучасної злочинності і показує тенденції її розвитку на майбутнє, а з іншого – демонструє стан морального здоров'я суспільства.

Кримінальна активність неповнолітніх набуває протиправного характеру лише у чітко регламентованих кримінальним законом вікових межах: від 14 до 18 років [6, с.53]. Однак з кримінологічної точки зору подібна визначеність ще не у повній мірі розкриває специфіку даного виду злочинності, оскільки особливості протиправної поведінки підлітків насамперед проявляються у її рівні, структурі, динаміці, детер-

мінантах, мотивації і, відповідно, системі попереджувальних заходів [2, с.469].

Отже, аналіз кримінологічної характеристики злочинності неповнолітніх дозволяє встановити її найбільш характерні риси, основні тенденції кількісно-якісних показників, що в комплексі дає змогу оцінити її сучасний стан та визначити основні шляхи попередження.

З метою запобігання та профілактики правопорушень Кабінет Міністрів України 30 листопада 2011 року затвердив Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень. Ідеться про негативні явища, пов'язані з поширенням дитячої бездоглядності, послабленням функцій сім'ї, зменшенням кількості позашкільних гуртків і секцій за місцем проживання (що призводить до збільшення кількості правопорушень за участю неповнолітніх та втягнення їх у злочинну діяльність). Аналіз статистичних даних підтверджує зв'язок між цими явищами та правопорушеннями. Слід відзначити, що рівень даного виду злочинності за останні роки залишається відносно стабільним, навіть намітилася певна тенденція до його зниження: 2011р. – 16626 злочинів, 2012р. – 14238. Разом з тим, у її структурі спостерігаються досить небезпечні процеси. Вона дедалі носить переважно корисливий, корисливо-насильницький і груповий характер (понад 60% усіх діянь). Суттєвою ознакою злочинності неповнолітніх є те, що вона набуває в Україні дедалі більш організованого, групового характеру. Частка корисливих злочинів із застосуванням насильства, вчинених у групі, становить від 50 до 80 %. Найбільш розповсюдженими серед них є злочини, що мають корисливо-насильницьку спрямованість. Це – розбій, грабіж, шахрайство, вимагання, вбивство з корисливих мотивів [5, с.260]. Кримінальні молодіжні угруповання різних ступенів організованості виявлені у всіх великих обласних центрах країни. Вони утворюються за місцем навчання чи проживання молоді та мають здебільшого м'який характер. Групи, до яких належали тільки неповнолітні, становлять 65,2 %; групи, в злочинах яких брав участь дорослий (дорослі), – 25,8%; групи дорослих, в діяльності яких брав участь неповнолітній (неповнолітні), – 9,0%.

Вищенаведене засвідчує погіршення якісних показників злочинності неповнолітніх, підвищення її суспільної небезпечності, що обумовлює пошук нових підходів щодо протидії цьому різновиду злочинних проявів.

Пріоритетним напрямком протидії злочинності неповнолітніх є індивідуальна профілактика. Загальні засади індивідуальної профілактики правопорушень закріплені в розділі III Закону України «Про профі-

лактику правопорушень» від 29 грудня 2009 року. Під індивідуальною профілактикою розуміється система цілеспрямованого, організованого, з урахуванням педагогічних вимог, виховного впливу на свідомість, почуття, волю особи з метою усунення, нейтралізації, блокування у неї негативних і, одночасно, формування позитивних якостей, стереотипів і звичок законослухняної поведінки [7].

Загалом, залежно від об'єкта індивідуальної профілактики (ступеня педагогічної занедбаності підлітка), профілактичну діяльність можна поділити на чотири види: а) рання профілактика, тобто заходи переконання, подання допомоги неповнолітньому, який опинився у несприятливих життєвих умовах і вчиняє правопорушення некримінального характеру; б) безпосередня профілактика, тобто комплекс заходів, що значно зменшують (нейтралізують) можливість виникнення у неповнолітнього внутрішньої схильності до антисоціальної поведінки, яка може перерости у спрямованість подальшого становлення на злочинний шлях; в) профілактика на етапі злочинної поведінки (пенітенціарний вид профілактики); г) запобігання рецидивним проявам з боку неповнолітніх, які були раніше засуджені. (постпенітенціарний вид профілактики) [4, с.42].

Для здійснення індивідуальної профілактики злочинності неповнолітніх органами державної влади та громадськості потрібно вживати заходи щодо цілеспрямованого коригування відхилень у розвитку особистості на початкових етапах соціалізації, щоб не допустити вчинення неповнолітніми протиправних дій, а також злочинного рецидиву [3]. З цієї метою необхідно:

- створити об'єктивну інформаційну базу стосовно підлітків так званої «групи ризику» (наркоманів, токсикоманів, проститутток, жебраків, безпритульних, осіб, які вчиняють різного роду правопорушення, схильних до хуліганства, вандалізму, активних членів неформальних угруповань негативної спрямованості тощо);

- налагодити ефективну взаємодію між різними суб'єктами профілактики і посилити контроль за вищевказаним контингентом, у тому числі відновити відвідання цих осіб відповідними органами і службами за місцем проживання з обов'язковим обстеженням умов проживання і виховання, та у разі виявлення негативного впливу дорослих членів сім'ї вирішувати питання про усунення такого впливу [1, с.110];

- на ранніх етапах розвитку особистості слід корегувати негативні риси характеру, життєві установки, ціннісні орієнтації, з тим щоб не допустити формування антисоціальних установок особи;

- обов'язкове залучення до виховного процесу, окрім педагогів фахівців-психологів, правоохоронців, працівників кризових центрів для молоді, медиків, авторитетних громадських діячів, спортсменів та інших осіб, які нададуть своєчасну допомогу і зможуть переконати підлітків, що належать до групи ризику, змінити криміногенну поведінку;

- ізолювати неповнолітніх із нестійкими формами поведінки від впливу антигромадського вуличного оточення шляхом залучення до корисних занять за інтересами і покликанням;

- добиватися невідворотності відповідальності посадових осіб за безпідставну відмову у прийомі неповнолітніх на роботу, а також за недотримання трудового законодавства щодо їх умов праці..

Індивідуальна профілактика – складний вид діяльності, оскільки вона завжди пов'язана з конкретною людиною, її індивідуальною неповторністю, зі специфікою її життєвого досвіду. Тому, оцінюючи її результативність, необхідно враховувати, що, по-перше, ефективність профілактики злочинів досягається завдяки застосуванню не одного окремо взятого заходу, а цілого їх комплексу; по-друге, результат профілактичної роботи, за тих самих форм і методів, суттєво змінюється залежно від ступеня криміногенності кожного із трьох основних детермінантів злочинної поведінки – особи, мікросередовища та конкретної ситуації; по-третє, інтенсивність профілактичних заходів перебуває у прямій залежності від ступеня вияву названих криміногенних факторів.

1. Бафия Е. *Проблемы криминологии: диалектика криминогенной ситуации* / Е. Бафия. – М.: Прогресс, 1978. – 149 с.
2. Закалюк А. П. *Курс сучасної української криминології: теорія і практика: у 3 кн./ А. П. Закалюк. – Кн. 2: Криминологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – К.: Ін Юре, 2007. – 712 с.*
3. Йосипів А. О. *Загально соціальна, спеціально-криминологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти [Електронний ресурс]: А. О. Йосипів // Радник. Український юридичний портал. – Режим доступу: <http://radnik.info/statti/558-kriminolog/15105-2011-01-21-07-20-09.html> – Загл. с екрана.*
4. Каиржанов Е.И. *Понятие, структура и виды профилактики преступлений* / Е.И. Каиржанов. – Караганда: ВШ МВД СССР, 1986. – 87 с.
5. *Криминологія: Загальна та Особлива частини: підручник* / І. М. Даньшин, В.В. Голіна, М. Ю. Валуйська та ін.; за заг. ред. В. В. Голіни. – 2-ге вид. перероб. і доп. – Х.: Право, 2009. – 288 с.
6. *Криминологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті: досвід конкретно-соціологічного дослідження: монографія* / кол. авторів: В.В. Голіна, В. П. Ємельянов, В. Д. Воднік та ін.; за заг. ред. проф. В.В. Голіни та В. П. Ємельянова – Х.: Право, 2006. – 292 с.

7. Про профілактику правопорушень: Закон України від 29 груд. 2009 р. [Електронний ресурс]: Судова влада України. Офіційний веб-портал. – Режим доступу: <http://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358/> – Загл. с екрана.

Маршуба М.О.

*Национальный юридический университет имени
Ярослава Мудрого, соискатель*

О СОСТОЯНИИ СОВРЕМЕННОЙ КОРЫСТНО- НАСИЛЬСТВЕННОЙ ПРЕСТУПНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ В УКРАИНЕ

1. Исследование корыстно-насильственной преступности несовершеннолетних в Украине позволяет выявить достаточно противоречивые тенденции. Не смотря на превалирование якобы позитивной динамики в развитии корыстно-насильственной преступности несовершеннолетних, в настоящее время нельзя однозначно утверждать об устойчивых положительных тенденциях в развитии указанного вида преступности, поскольку данный показатель в отдельные годы является все-таки нестабильным. Так, если в общей корыстно-насильственной преступности по таким составам преступлений, как грабеж, разбой, бандитизм, в 2009 г. произошло значительное увеличение фактов противоправных деяний (в 2009 г. зарегистрировано 31 824 грабежа против 26 927 – в 2008 г.; разбоев 6 445 против 4 984 соответственно; случаев бандитизма 29 против 17 за рассматриваемый период времени) с существенным их снижением в 2010 и 2011 г. (в 2010 г. и 2011 г. выявлено: 23 300 и 22 966 фактов грабежей соответственно; разбоев – 4 029 и 3 715 преступлений соответственно), то в отношении уровня преступлений несовершеннолетних и числа преступников в отдельные годы по тем либо иным видам корыстно-насильственных преступных деяний статистическая отчетность МВД Украины демонстрировала «устойчивое» снижение, хотя и с некоторым замедлением его темпов в отдельные годы. Полагаем, что статистика в то время скорее отражала состояние учетно-регистрационной дисциплины соответствующих подразделений МВД, чем действительный уровень преступности несовершеннолетних в стране. Поэтому в течение значительного промежутка времени по всем корыстно-насильственным преступлениям, совершенным подростками, наблюдается якобы позитивная тенденция снижения их уровня.

Одновременно как негативную в развитии всей преступности несовершеннолетних и ее корыстно-насильственной части следует расцени-

вать тенденцию, связанную с увеличением среди преступников количества лиц женского пола (за десять лет более чем на треть).

2. Достижение таких показателей можно расценивать неоднозначно. С одной стороны, нельзя исключить того факта, что в отдельные годы такое состояние дел являлось результатом проведения достаточно продуманной и одновременно эффективной предупредительной работы государства, правоохранительных органов и общественности относительно уменьшения криминализации подрастающего поколения, а с другой стороны, подобное благополучие могло быть всего лишь следствием манипуляции со статистическими показателями (особенно до вступления в действие нового УПК Украины). В любом случае без тщательного анализа причин сохранения в целом положительной тенденции в сфере борьбы с преступностью несовершеннолетних, в том числе с корыстно-насильственной, нельзя преждевременно делать никаких выводов.

3. В этой связи целесообразным является обращение к относительным показателям криминальной пораженности и зараженности подросткового сегмента общества в возрасте 14–17 лет, то есть к коэффициентов преступной интенсивности и преступной активности. Сопоставление коэффициентов преступной интенсивности и преступной активности несовершеннолетних с общими показателями пораженности населения Украины преступными проявлениями и преступниками свидетельствует о более значительной степени пораженности подростковой части населения, правонарушителями и преступными деяниями. Так, по сравнению с общими коэффициентами преступной активности всего населения соответствующие показатели преступной активности несовершеннолетних вдвое выше.

По видам преступлений корыстно-насильственной направленности структура преступности несовершеннолетних имеет такой вид: удельный вес умышленных убийств, включая те из них, которые совершены из корыстных побуждений или по заказу, достигает 0,32 % (2011 г.) до 0,89 % (2006 г.) от общего количества преступных деяний несовершеннолетних; грабежей – от 7,37 % (2002 г.) до 18,12 % (2006 г.); разбоев – от 1,59 % (2011 г.) до 4,27 % (2006 г.); вымогательств – от 0,39 % (2010 г.) до 1,27 % (2002 г.).

4. По видам преступлений корыстно-насильственной направленности структура преступности несовершеннолетних имеет такой вид: удельный вес умышленных убийств, включая те из них, которые совершены из корыстных побуждений или по заказу, достигает 0,32 (2011 г.)

до 0,89 % (2006 г.) от общего количества преступных деяний несовершеннолетних; грабежей – от 7,37 % (2002 г.) до 18,12 % (2006 г.); разбоев – от 1,59 % (2011 г.) до 4,27 % (2006 г.); вымогательств – от 0,39 % (2010 г.) до 1,27 % (2002 г.).

5. Характерным признаком корыстно-насильственных преступлений несовершеннолетних является их групповой характер. Статистические данные и результаты собственных исследований показали, что почти половину умышленных убийств, 40–50 % грабежей и 60–70 % разбоев подростки совершают в группе. Количественный состав групп несовершеннолетних преступников, как правило, насчитывает 2–3 человека (в 75 % случаев). Группы, в которые входило более трех человек, соответственно составляют одну четверть. В абсолютном своем большинстве такие группы неустойчивы, без предварительной подготовки к совершению преступления, распределения ролей, какого-либо планирования в осуществлении задуманного т.д. Проведенное исследование подтвердило ранее высказанное предположение, что около 50 % подростков не имеют четкого умысла на совершение конкретного вида преступления - кражи, грабежа или разбоя, целиком полагаясь на случай. Группы создаются почти всегда стихийно – по «уличному» принципу в районах проживания несовершеннолетних правонарушителей.

6. До 4/5 корыстно-насильственных преступлений несовершеннолетними совершается в вечернее время. Исключение составляют разве что разбои и грабежи с проникновением в жилище, многие из которых, наоборот, совершаются в дневные часы, когда основная масса граждан находится за пределами жилья. Проведенным исследованием не было установлено каких-либо закономерностей в связи времени года и вида преступных проявлений корыстно-насильственной направленности. Однако до 60 % из них приходится все-таки на теплое время года. Очевидно, это связано с тем, что в такое время подросткам легче покинуть место преступления, раствориться среди прохожих, возможно, сбить награбленное и т.д. Применение огнестрельного оружия подростками при совершении разбоев и умышленных убийств почти не практикуется. Такие особенности обуславливаются спецификой подростковой психологии.

7. Учитывая абсолютные показатели преступлений, совершенных несовершеннолетними, в последние годы наиболее криминально пораженными являются Донецкая, Луганская, Одесская и Днепропетровская области. Только на эти четыре области приходится 33–35 % всех преступлений несовершеннолетних. Хотя, к сожалению, в официальной

статистике МВД Украины не предоставлялось отдельно сведений по областям именно по корыстно-насильственным преступлениям несовершеннолетних, однако с большой вероятностью можно предположить, что в указанных областях корыстно-насильственные преступления несовершеннолетних дают львиную долю всей преступности указанного вида в Украине.

Наименьшее количество преступлений несовершеннолетних лиц фиксируется в Тернопольской, Ивано-Франковской, Черновицкой, Черниговской, Ровенской, Закарпатской и других областях. Считаем, что количество корыстно-насильственных преступлений в этих областях тоже невелико, что объясняется не только меньшими размерами территорий данных областей, но и действительно меньшей их криминальной пораженностью.

Олійник О.М.

*Національний юридичний університет імені
Ярослава Мудрого, здобувач*

ЩОДО АКТУАЛЬНОСТІ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Нецільове використання бюджетних коштів є однією із складових економічної злочинності. Держава приділяє особливу увагу захисту економічних інтересів й охороні бюджетних правовідносин, доказом чому є різноманіття видів юридичної відповідальності, передбачених за їх порушення: дисциплінарна, фінансово-правова, адміністративна. За вчинення найбільш суспільно небезпечних дій у сфері нецільового використання бюджетних коштів передбачена кримінальна відповідальність, зокрема у статтях 210 і 211 КК України.

Вказані злочини є, на жаль, супутниками розвитку сучасної української держави, вони поширені у багатьох сферах, наприклад, медичній, освітянській, правоохоронній тощо. На окрему увагу заслуговує військова сфера, де нецільове використання бюджетних коштів також достатньо поширене. Враховуючи складність й багатоаспектність вказаного феномену, виділимо істотні ознаки нецільового використання бюджетних коштів у Збройних Силах України (далі – ЗС України) як малодослідженого явища реальної дійсності, що у сукупності обумовлюють актуальність його кримінологічного дослідження.

1. *Широка поширеність* у різних напрямках діяльності ЗС України. Доказом цьому є матеріали ревізій фінансова-господарської діяльності Міністерства оборони України (далі – МО України), в тому числі щодо дотримання вимог бюджетного законодавства, проведених Держфінінспекцією у 2012–2013 роках. Так, аналіз й узагальнення цих документів показав, що фактично такі порушення мають місце з боку багатьох розпорядників бюджетних коштів (у 2013 р. виділено 134 розпорядники, не рахуючи інші підприємства, що фактично знаходяться в управлінні МО України). Більше того, різні порушення бюджетного законодавства простежуються при виконанні майже всіх 15 бюджетних програм, які стосуються: утримання особового складу; медичного лікування та санаторного забезпечення; закупівлі й модернізації озброєння і військової техніки; будівництва та капітального ремонту військових об'єктів; будівництва (придбання) службового житла для військовослужбовців та ін.

2. *Високий рівень латентності* злочинів, передбачених статтями 210 і 211 КК України, які вчиняються у військовій сфері. Поширеність вказаних кримінальних посягань жодним чином не кореспондується із показниками кримінально-правової статистики. Так, реєстрація МВС України злочинів за ст. 210 КК України скоротилась з 145 у 2005 р. до 45 – у 2013 р. Ще скромніше виглядає облік кримінальних посягань за ст. 211 КК України: якщо у 2005 р. було зафіксовано 14 злочинів, то останніми роками цей злочин взагалі не реєструється. Все це свідчить про високий рівень прихованості таких злочинів, що заслуговує на вивчення цього питання в межах окремих наукових публікацій.

3. *Значна «ціна» бюджетних злочинів*, тобто збитки, які завдаються суспільству взагалі та ЗС України, зокрема. На перший погляд, соціальна й матеріальна шкода від нецільового використання бюджетних коштів є слабковідчутною, що пояснюється відсутністю потерпілих від таких злочинів та скарг від них. Однак все є набагато складніше: жертвою цього різновиду економічної злочинності є українська держава і суспільство у цілому, а відтак – і кожний громадянин України. Такі злочини підривають обороздатність України, збільшують ризики для національної безпеки країни, сприяють уповільненню темпів й досягненню намічених цілей щодо глибинного реформування української армії. Доказом цьому є такі цифри: Держфінінспекцією відповідними перевітками встановлено фактів нецільового та неефективного управління активами МО України протягом 2010–2012 рр. на загальну суму 1,3 млрд грн, у тому числі таких, що призвели до збитків, на суму понад 200 млн грн. Але виявлені порушення є «верхівкою айсбергу» бюджетних злочинів

ЗС України, значна частина яких знаходиться поза увагою як правоохоронних, контролюючих органів, так і дослідників.

4. *Організований характер* вказаної групи злочинів. За словами відомого російського кримінолога В.В. Лунєєва, економічна злочинність та її окремі різновиди є по суті організованими та *елітарними*, оскільки їм властиві такі ознаки, як: високий соціальний статус їх суб'єктів (особливо військові начальники центрального апарату ЗС України, представники Департаменту фінансів МО України); інтелектуальний спосіб вчинення бюджетних злочинів, різноманіття засобів, що використовуються для досягнення корисливої мети; поблажливе і навіть бережне відношення влади до злочинів у бюджетній сфері ЗС України через корупційні зв'язки як у площині відносин між службовими особами військової сфери, так і між ними та представниками інших владних урядових та правоохоронних структур (пояснюється відсутністю резонансних і гучних кримінальних розслідувань у цій сфері, «м'якістю» реагування на чисельні зловживання державними фінансами та притягнення винних не до кримінальної, а переважно до дисциплінарної чи максимум до адміністративної відповідальності) [1, с.468].

5. Нецільове використання бюджетних коштів у ЗС України є окремою специфічною *технологією кримінального збагачення*. Це обумовлюється тим, що злочинам у сфері бюджетних правовідносин властиве різноманіття способів їх вчинення. Найбільш поширеними серед них є: використання бюджетних коштів на цілі, що не передбачені бюджетним законодавством, або із перевищенням затверджених обсягів; здійснення видатків бюджету без або із перевищенням встановлених бюджетних призначень; надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень чи з їх перевищенням; видання нормативно-правових актів, що зменшують надходження або збільшують витрати бюджету тощо [3, с.298–317].

6. *Тісний зв'язок злочинів у бюджетній сфері з іншими видами злочинної діяльності*. Наукові дослідження на вказану проблематику, слідча й судова практика свідчать, що так звані предикатні злочини, передбачені статтями 210 і 211 КК України досить часто вчиняються у сукупності з іншими супутніми злочинами. Іноді кваліфікація нецільового використання бюджетних коштів, включаючи військову сферу, здійснюється виключно за статтями суміжних злочинів (статті 191, 364–366 КК України) [2]. До речі, це є й однією з причин латентності і низької реєстрації вказаних предикатних бюджетних злочинів.

7. Нецільове використання бюджетних коштів у військовій сфері зумовлюється низкою взаємопов'язаних криміногенних детермінантів організаційно-управлінського, правового, соціально-економічного, морально-психологічного, ідеологічного, технічного та іншого характеру.

8. Враховуючи різноманіття способів вчинення даного виду економічних злочинів у військовій сфері, а також їх так званий полідетермінантний характер, це вимагає вироблення науково обґрунтованих, конкретних, адресних й економічно доцільних заходів із запобігання нецільовому використанню бюджетних коштів у ЗС України.

Звичайно, цей перелік не є вичерпним, існують й інші ознаки й властивості даного виду злочинів, однак вони потребують додаткового вивчення в межах наступних наукових публікацій.

1. Лунеев В.В. *Курс мировой и российской криминологии. Особенная часть : учебник* / В.В. Лунеев. – в 2 т. – Т. 2. – М. : Юрайт, 2013. – 872 с.
2. Левицький О. *Правозахисна діяльність у сфері бюджетного законодавства – один із головних пріоритетів роботи прокуратури Кіровоградщини* / О. Левицький // *Вісн. Нац. акад. прокуратури України*. – 2012. – № 1. – С. 96–100.
3. *Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова та ін. – 5-те вид., допов. – у 2 т. – Т. 2 : Особлива частина. – Х. : Право, 2013. – 1040 с.*

Шрамко С.С.

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В.Сташиса
НАПрН України, здобувач*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ГРОМАДСЬКОСТІ У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

Правові норми відіграють важливу роль у здійсненні запобіжної функції громадськості, оскільки її діяльність неодмінно призводить до втручання в особисті інтереси громадян, впливає на здійснення ними своїх суб'єктивних прав та покладає на них додаткові обов'язки. Правові норми забезпечують відповідну поведінку з боку об'єднань громадян та окремих осіб; створюють необхідні передумови забезпечення законності; визначають його підстави та межі; регулюють обсяг прав і обов'язків його суб'єктів та об'єктів.

Розглядаючи питання нормативно-правового забезпечення участі громадськості у запобіжній діяльності, слід зауважити, що основні нормативно-правові акти, що регламентують їх діяльність, були прийняті ще за радянських часів. Із розпадом попередньої системи функціонування держави частина цих актів втратила чинність, інша просто застаріла. Тому вбачається, що серйозною перешкодою для існування та розвитку громадського запобігання злочинності стає саме відсутність нормативно-правових актів, які забезпечують та регламентують цю діяльність.

Аналіз чинного законодавства України показав, що важливі положення щодо запобіжної ролі громадськості та обов'язковості її участі містяться в низці міжнародних правових документах. До них належать, зокрема, Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (ратифіковано Законом № 2530-VI від 21 вересня 2010 р.) і Конвенція ООН проти корупції (ратифіковано Законом № 251-V від 18 жовтня 2006 р.).

Особливе значення у формуванні міжнародно-правової бази боротьби зі злочинністю відіграють конгреси Організації Об'єднаних Націй із запобігання злочинності і кримінального правосуддя. В цих документах проголошується, що для досягнення ефективності у діяльності по запобіганню злочинності необхідні зусилля всього суспільства.

Окремо слід сказати про рекомендації Конгресів ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя, в яких залучення громадськості до запобігання злочинності зазначено як одна із прямих стратегій запобігання злочинності. Зокрема, в цих документах наводяться конкретні форми та методи такої участі на прикладі різних країн світу.

Як бачимо, в нормах міжнародного законодавства не остання роль приділяється закріпленню інституту участі громадськості у запобіганні злочинності. Загалом же вибір Україною курсу на євроінтеграцію зумовлює необхідність орієнтуватися на міжнародні правові акти та практику залучення громадськості до запобіжної діяльності.

Аналіз статей КК України дозволив виокремити низку норм, які закріплюють участь громадськості у профілактичній і виховній роботі. У галузі кримінального права застосування замість покарання заходів громадського впливу може здійснюватися шляхом звільнення осіб від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки. Такий вид звільнення має за мету підвищити роль трудових колективів підприємств, організацій, установ у виховному процесі правопорушників, а також перевиховування правопорушників без ізоляції від суспіль-

ства шляхом підвищення їх відповідальності перед трудовим колективом.

Новий КПК України 2012 р. включив «смівливу» новелу – затримання особи без ухвали слідчого судді, суду – «законне затримання». Суть її полягає у тому, що право затримати будь-яку особу, крім судді і народного депутата України (ст. 482 КПК), тепер має «кожен»: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні. Тут термін «кожен» означає абсолютно кожного, без винятку, будь-яку людину, аби вона не була особою, якій законом надано право здійснювати затримання (уповноваженою на затримання службовою особою) [1, с. 453]. Таким чином, ця норма посилила роль громадськості, оскільки її дії набули процесуального значення.

Участь громадськості в організації громадського контролю за дотриманням прав і законних інтересів засуджених, а також у сприянні установам виконання покарання у їх виправленні й ресоціалізації і створенні належних умов їх тримання регулюється нормами Кримінально-виконавчого кодексу України. Ця діяльність справедливо вважається одним із перспективних напрямів запобіжної роботи в місцях позбавлення волі [2, с. 471].

Зокрема, можливість залучення громадськості до запобігання окремим злочинним проявам закріплена у таких законодавчих актах: Закон України «Про засади запобігання і протидії корупції» від 4 квітня 2011 р. № 3206-VI, Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 № 3739-VI, Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. № 638-IV, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 р. № 2789-III тощо.

Важливе значення для визначення правового статусу, порядку організації та діяльності громадськості відіграють також Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р. № 2625-III та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. Орган самоорганізації населення є однією з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення. Серед інших повноважень органу самоорганізації населення можуть надаватися такі, як сприяння відповідно до законодавства України правоохоронним органам у забезпеченні ними охорони громадського порядку та ін.

Центральне місце у системі законодавства, яким визначаються правові засади діяльності громадських формувань правоохоронної спрямованості, посідає Закон України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 р. № 1835-III. Відповідно до цього Закону громадські формування з охорони громадського порядку створюються на добровільних засадах з метою сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам та органам виконавчої влади у запобіганні адміністративних правопорушень і злочинів, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, профілактиці негативних явищ серед неповнолітніх та ін.

В Державних програмах запобігання (профілактики) злочинності (правопорушень), які діяли в Україні за часів незалежності, пріоритет надавався саме правовому забезпеченню правоохоронної діяльності та удосконаленню системи профілактики правопорушень. Серед інших питань в них передбачалося вивчення існуючої практики участі громадян та громадських формувань в діяльності з охорони громадського порядку. В чинній Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р., серед інших шляхів і способів розв'язання проблем зазначається захід щодо активізації участі громадськості в забезпеченні правопорядку у державі. Тут слід зауважити, що в зазначеній Концепції, як і в попередніх Державних програмах, не містяться конкретні заходи щодо забезпечення такої діяльності, не розроблені форми та методи її здійснення. На нашу думку, це пов'язано з тим, що планування в цьому напрямку носить формальний і декларативний характер, оскільки вбачається не досить перспективним.

Аналіз змісту низки чинних та тих, строк яких уже сплинув, регіональних програм запобігання (профілактики) злочинності (правопорушень) в Україні показує, що в кожній з них включені в узагальненому виді такі положення: про вжиття заходів щодо виконання Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку та державного кордону»; проведення пропагандистських заходів щодо популяризації участі громадян у громадських формуваннях з охорони громадського порядку і державного кордону з метою сприяння створенню нових та розширенню існуючих формувань, налагодження співробітництва органів внутрішніх справ із громадянами; вжиття заходів щодо утворення або відновлення діяльності громадських формувань на підприємствах,

в установах та організаціях, вищих навчальних закладах, організація їх матеріально-технічного забезпечення і стимулювання роботи тощо. Суб'єктами виконання цих заходів у більшості випадків зазначені ГУМВС України в області, облдержадміністрації, райдержадміністрації, виконкоми рад міст обласного значення. Але не зважаючи на нормативну закріпленість даних положень, статистичний аналіз їх фактичного виконання у часовому розрізі з 2007 р. по 2011 р. указує на регресний характер їх практичної реалізації. Отримані дані з Міністерства внутрішніх справ України свідчать, що кількість громадських формувань правоохоронної спрямованості знизилася майже вдвічі (з 9217 до 5101).

Розглянувши питання щодо правового забезпечення участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні, слід відмітити, що на даний час ця діяльність не регулюється на належному рівні. По-перше, чітко не визначено саме поняття громадськості, тобто не зрозуміло, кого слід відносити до цієї категорії осіб. По-друге, відсутнє роз'яснення щодо форм та методів такої участі, а тому не зрозуміло, яку роль законодавець відводить представникам громадськості у діяльності із запобігання злочинності. Слід зазначити, що таке закріплення має декларативний характер. Таким чином, брак дієвого законодавчого забезпечення діяльності громадськості у запобіганні злочинності перешкоджає її ефективності.

1. *Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар [Текст] / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.С. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.*
2. *Батиргарєєва, В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми [Текст]: монографія / В.С. Батиргарєєва. – Х. : Право, 2009. – 576 с..*

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО.....3

Борисов В.І., Фріс П.Л. Засади сучасної кримінально-правової політики України.....3

ДОКТРИНАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ9

Батиргарєєва В.С. Цілі спеціальної конфіскації у системі запобігання злочинності9

Денисов С.Ф. Потенціал засобів протидії злочинності неповнолітніх12

Денисова Т.А., Доробалюк О.П. Професійність персоналу пенітенціарної системи.....17

Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації шахрайства21

Книженко О.О. До питання протидії злочинам проти безпеки руху та експлуатації транспорту32

Орловська Н.А. Концептуальні питання кримінальної політики України щодо дітей у конфлікті із законом36

Савинова Н.А. Автономия воли под воздействием дистанционных коммуникаций: попытка виктимологической оценки.....41

Серебренникова А.В. Уголовная ответственность за незаконное лишение свободы по УК Германии.....46

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПОЛІТИКА50

Балобанова Д.О. Особливості прояву категорії «розвиток» у сучасному кримінальному праві50

Габуда А.С. Окремі проблемні аспекти створення інституту кримінальних проступків.....54

Гуцуляк М.Я., Костюк Л.О. Поняття, зміст та ознаки суб'єктивної сторони складу злочину.....57

<i>Дмитрук М.М.</i> Деякі відмінності «змішаної вини» та «вина з двома формами» в теорії кримінального права.....	61
<i>Житний О.О.</i> Міжнародні зобов'язання України та питання розвитку національної політики в сфері боротьби зі злочинністю	64
<i>Katensky D.V.</i> Criminal Liability for Tax Offenses Under the U.S. Federal Law: Structure, Main Features and Law Enforcement Policies	69
<i>Козич І.В.</i> Підсистеми політики в сфері протидії злочинності.....	73
<i>Макаренко А.С.</i> Щодо правової природи кримінального проступку	77
<i>Мартыненко И.Э.</i> Уголовно-правовые запреты, установленные в законодательстве государств-участников СНГ в отношении объектов историко-культурного наследия	82
<i>Медицький І.Б.</i> Перспективи удосконалення кримінального законодавства в частині відповідальності за жорстокі форми поведінки з тваринами.....	87
<i>Мельник П.В.</i> Проблеми кримінальної відповідальності службових осіб	90
<i>Острогляд О.В.</i> Правозастосовча діяльність як форма реалізації кримінально-правової політики	93
<i>Підгородинський В.М.</i> Честь та гідність особи як об'єкти правової охорони в сучасній кримінально-правовій політиці: до постановки проблеми.....	96
<i>Поліщук О.М.</i> Перспективи застосування інституту кримінальних проступків та інституту справ приватного обвинувачення як елементи політики у сфері боротьби зі злочинністю	100
<i>Trineva Y.O.</i> Policy in the area of counteracting crime: its bioethical principles	105

<i>Федорак Л.М.</i> Види простих одиничних злочинів	107
<i>Хилюта В.В.</i> Корыстная цель в уголовном праве: проблемы толкования	110
<i>Шевелева С.В.</i> Пределы принуждения в развитии уголовной политики России	115
<i>Бухтіярова К.С.</i> Етична природа «Злочину»: православний погляд	121
<i>Волошина К.В.</i> Кримінально-правова політика, напралена на вдосконалення сфери, пов'язаної з невиконанням рішення суду.....	125
<i>Горбунов М.М.</i> Заходи кримінально-правового характеру як елемент кримінально-правової політики України.....	129
<i>Коваленко І.А.</i> Кримінальна відповідальність за фальсифікацію лікарських засобів – важливий крок адаптації фармацевтичної галузі до норм Європейського Союзу.....	134
<i>Косіченко А.С.</i> Кримінально-правова політика протидії національній, расовій та релігійній нетерпимості в Україні.....	139
<i>Кравець Л.К.</i> Порівняльна характеристика кримінально-правового захисту інвестиційної безпеки фондового ринку за КК Російської Федерації та КК України	144
<i>Ігнатенко М.П.</i> До питання звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних проступків.....	147
<i>Максимів О.Д.</i> Щодо визначення завдань політики України в сфері боротьби зі злочинністю.....	152
<i>Маломуж С.І.</i> Малозначність діяння у кримінально-правовій політиці: до питання шляхів удосконалення поняття.....	155
<i>Мнищенко Є.С.</i> Порушення права на отримання освіти як сфера впливу кримінально-правової політики	159

<i>Савінова Н.А., Дутчак С.Р.</i> Ефективність кримінально-правової політики України в сфері забезпечення прав пацієнта.....	166
<i>Смушак О.М.</i> Законодавче регулювання причетності до злочину на території українських земель, які входили до складу Великого князівства Литовського (XIV – 1566 р.)	169
<i>Сугак И.А.</i> Уголовно – правовые меры борьбы с наркоманией в Республике Беларусь	173
<i>Тимофеева Л.Ю.</i> Криминализация и декриминализация как проявление реализации принципа гуманизма в уголовном праве Украины	176
<i>Тубелець О.С.</i> Окремі аспекти ведення державної кримінально-правової статистики.....	180
<i>Чекмарьова І.М.</i> Інститут кримінальних проступків: актуальні проблеми в контексті кримінально-правової політики України	183
<i>Чернов Д.І.</i> Юридична колізія між ст. 209 КК України та Конституцією України	186
<i>Шпілярович В.В.</i> Актуальні проблеми дослідження правової природи спеціальної конфіскації як різновиду заходів безпеки	189
<i>Ярош В.В.</i> До питання вставлення санкцій за злочини у сфері службової діяльності.....	192

НОВЕЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНА ПОЛІТИКА196

<i>Басиста І.В.</i> Досвід слідчої практики крізь призму чинного КПК	196
<i>Гловюк І.В.</i> Проблеми визначення функціональної спрямованості діяльності керівника органу досудового розслідування	203

<i>Горох О.П.</i> Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання: окремі сучасні тенденції судової практики	207
<i>Загурський О.Б.</i> КПК України як засіб реалізації кримінальної процесуальної політики України	211
<i>Кадук С.В.</i> Система та види криміналістично-довідкових колекцій	215
<i>Kowalewska-Borys E.</i> Nowy model polskiego procesu karnego – między kontynentalnym a precedensowym zwalczaniem przestępczości	218
<i>Кубарєв І.В.</i> Проблема етичності тактичних прийомів в умовах нового КПК України	227
<i>Навроцька В.В.</i> Недоліки правового регулювання угод про примирення за КПК 2012 р. та практики застосування цього інституту	231
<i>Сачко О.В.</i> Правова регламентація контрольної поставки та контрольної закупки як ефективних методів безпосереднього виявлення злочинів пов'язаних з незаконним обігом наркотиків	235
<i>Третьяков Г.М.</i> Криминалистическая характеристика способа совершения преднамеренного банкротства	239
<i>Чаплинська Ю.А.</i> Актуальні питання підготовки до проведення слідчого експерименту	242
<i>Амелін О.В.</i> Проблеми нормативного регулювання діяльності органів прокуратури України у сфері запобігання та протидії злочинності	247
<i>Кізіль М.А.</i> Дотримання прав людини та громадянина під час проведення досудового розслідування	250
<i>Кузнєцов М.Г.</i> Проблеми співвідношення оперативно-розшукової діяльності та досудового розслідування	253

<i>Миськевич А.Ю.</i> Криміналістическа класифікація преступлений против порядка осуществления экономической деятельности по способу совершения преступления.....	257
<i>Радыно Т.В.</i> Мнение потерпевшего в уголовном процессе как условие освобождения от уголовной ответственности	262
<i>Харченко І.Г.</i> Ентомологія як нетрадиційний криміналістичний метод боротьби з правопорушеннями	266
<i>Чінець О.І.</i> Захист прав людини під час провадження негласних слідчих (розшукових) дій	270

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ274

<i>Богатирьова О.І.</i> Пробація як перспективний напрямок політики держави в сфері боротьби зі злочинністю	274
<i>Стеблінська О.С.</i> Наркоситуація в установах виконання покарань та слідчих ізоляторах та її вплив на наркозлочинність в Україні	276
<i>Гальцова О.В.</i> Принцип поваги до прав і свобод людини при виконанні-відбуванні покарань як один з напрямів кримінально-виконавчої політики.....	280
<i>Михалко І.С.</i> Щодо принципів політики у сфері виконання кримінальних покарань	284
<i>Павлов В.Г.</i> Співвідношення призначеного покарання та режиму в місцях позбавлення волі	288

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ (ПРОФІЛАКТИЧНОЇ) ПОЛІТИКИ.....292

<i>Альмов Д.В.</i> Актуальные проблемы профилактики преступлений террористической направленности	292
---	-----

<i>Колодяжний М.Г.</i> Загони самооборони: самоправство громадськості чи новий суб'єкт запобігання злочинності в Україні?	296
<i>Моисеева И.А.</i> Отставание контроля общества над преступностью как проблема криминологической политики	299
<i>Нетеса Н.В.</i> Щодо кримінологічних чинників соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за порушення правил охорони або використання надр	302
<i>Петечел О.Ю.</i> До проблеми визначення поняття агресії.....	306
<i>Шеремет О.С.</i> Участь органів місцевого самоврядування у профілактиці злочинності: загальні питання.....	308
<i>Артюхова В.В.</i> Щодо кількісно-якісних показників хуліганства в Україні	312
<i>Босак К.С.</i> Політика держави щодо підтримання позитивних традицій та звичаїв	315
<i>Давтян Л.Г.</i> Податкова злочинність в Україні та її системні зв'язки	317
<i>Дзюба А.Ю.</i> Проблеми індивідуальної профілактики злочинності неповнолітніх	320
<i>Маршуба М.О.</i> О состоянии современной корыстно-насильственной преступности несовершеннолетних в Украине	324
<i>Олійник О.М.</i> Щодо актуальності нецільового використання бюджетних коштів у Збройних Силах України	327
<i>Шрамко С.С.</i> Актуальні питання правового регулювання участі громадськості у запобіганні злочинності в Україні	330

Для нотаток

Для нотаток

Наукове видання

Матеріали
Міжнародної науково-практичної Ін-
тернет-конференції "Політика в сфері
боротьби зі злочинністю"

11-16 березня 2014 року

В авторській редакції
Комп'ютерна верстка Ігор КОЗИЧ

Підписано до друку 16.03.14. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Ум. друк. арк. 21,3. Наклад 120 пр.
Зам № 18/13-14.

Віддруковано
в Юридичному інституті
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

76018, м.Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 44а